

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TOPLUMSAL

293

MAYIS
2018

'68

Özel Sayısı

Editör: Ömer Turan

İsyan, Devrim, Özgürlük:

50 Yıl Sonra 1968

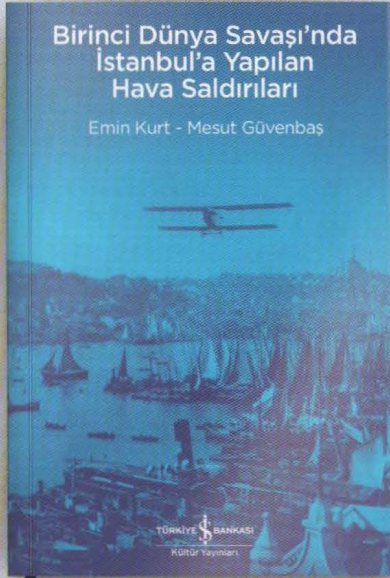
TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKIT TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

Erden Akbulut - Alper Akyüz - Fatmagül Berktaş - Fethiye Beşir
Zeynep Beşpınar - Tanul Bora - Cemil Boyraz - Bilge Seçkin Çetinkaya
Axel B. Çorlu - Çimen Günay-Erkol - Hakan Koçak - Ayşe Köse
Masis Kürkçügil - Demet Lüküslü - Ömer Madra - Nadire Mater
Zafer Toprak - Ateş Uslu - Ayşen Uysal - Erol Ülker - Kerem Ünüvar

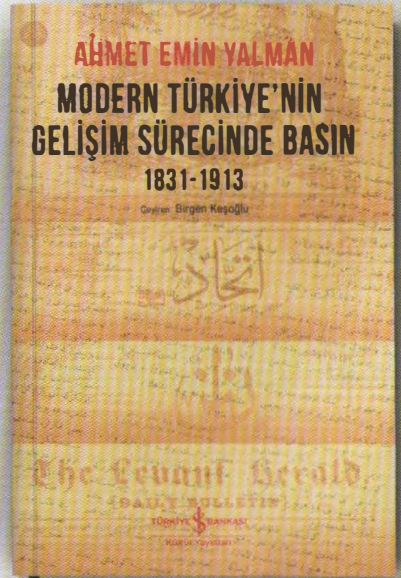

TARİH MERAKLILARI İÇİN...

Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları
Emin Kurt, Mesut Güvenbaş
432 sayfa, 26 TL

Savaşlarda büyük şehirler ve özellikle başkentler her zaman çoklul hedeflenir. Bu hedeflere ulaşmayı mümkün kılan değişim ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanır. Havacılığın gelişimiyle, cepheden uzakta olan başkentler ilk kez açık hedeflere dönüşür. Bu çalışmada İstanbul'a ilk bombardımanının ne zaman yapıldığı, toplam kaç hava saldırısının düzenlendiği, insan kayıplarının ve maddi hasarının boyutunun ne olduğu, şehir korumak için ne gibi önlemler alındığı ve halkın günlük yaşamının bu saldırılardan nasıl etkilendiği detaylı olarak anlatılıyor. *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları* kitabında, ulusal ve uluslararası arşiv belgeleri tarafından bir gözle, dönemin yerli ve yabancı basınının titizlikle incelenmesiyle ele alınıyor.

Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913
Ahmet Emin Yalman
çev. Birgen Keşoğlu
160 sayfa, 18 TL

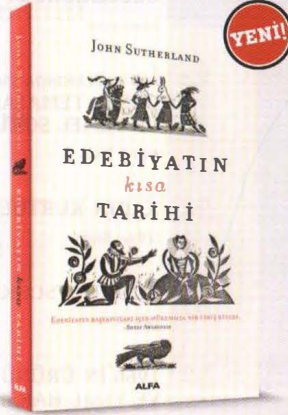
İnsanlığın, Fransız İhtilali ile içinde haber alma özgürlüğü gibi insan haklarını içeren yeni bir yolu gördüğü açıktır. Toplumları, rejimleri dönüştüren bu büyük devrim takip eden yüzyıllık süreçte Osmanlı Devleti gibi birçok ülkeyi derinden etkiledi. Devlet yaşamının neredeyse tüm alanlarında görülen reformların tanığı da basın kaynakları oldu. Çok geçmeden sultanın şehirlerinde de gazeteler basılmaya başlandı. Yaşanan değişimin her yönüyle yansıdığı gazetelerin Türk topraklarındaki macerası ilk olarak Ahmet Emin Yalman tarafından anlatıldı. 1831'de Takvim-i Vakayi'nin çıkışından 1913'e kadar olan dönemi içeren ve Yalman'ın doktora tezi olarak Columbia Üniversitesi'ne sunulduğu çalışma kabul edilerek 1914 yılında yayımlandı. Eser, bu alanda yazılmış ilk doktora tezlerinden biri olmasının yanı sıra, basın kaynaklarımızla ilgili derli toplu bir külliyat sunuyor.

ALFA

KENDİLERİ UZUN OLSA DA TARİHLERİ KISA OLABİLİR!

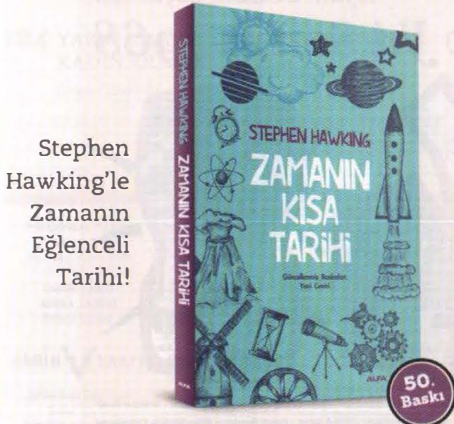
Varoluş Hiç Bu Kadar
Eğlenceli Olmamıştı!

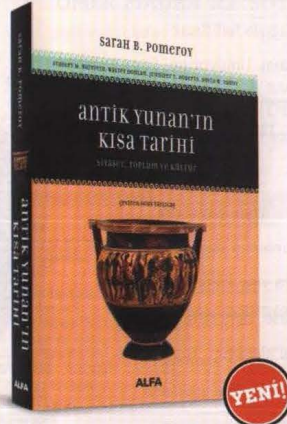
Edebiyatın Başyapıtları İçin
Mükemmel Bir Giriş Kitabı!

Sonsuzluğun
Terbiye Edilişi!

Stephen
Hawking'le
Zamanın
Eğlenceli
Tarihi!

Antik Yunan'ın
Siyaset,
Toplum ve
Kültür Atlası!

MERHABA,

Bu anlamlı Mayıs sayısında payıma, iki buçuk yıla yakındır yayın yönetmenliğini sürdürdüğüm *Toplumsal Tarih*'e veda etmek düştü. Bundan böyle dergi, bu devir-teslim günlerinde tanıdığım ve tanışmaktan mutluluk duyduğum Barış Alp Özden'e emanet.

İlk "Editörden" yazısında da söylediğim gibi, vakıfla ilişkim uzun yıllara dayanıyor. Farklı dönemlerde düzeltmenliğini yaptığım *Toplumsal Tarih*'le bu kez bambaşka bir yerden ilişki kurmak benim için gurur vericiydi. Yayın kurulu toplantıları, hem öncesindeki hazırlık telaşıyla, hem toplantı esnasındaki sohbetlerle hayatımda önemli bir gündem oluşturdu. Bazı kurul üyeleriyle vakıf dışında da taşınan bir dostluk ilişkisi kurma şansım oldu. İçlerinden bazıları hem aylar boyunca dergiyi çıkarırken hem bu sayıyla veda ederken bana özel bir destek verdi; her birine ayrı ayrı müteşekkirim.

Bütün bu süre içinde en can alıcı yardımı mesai arkadaşım Hilal Rakıcı'dan aldım. Derginin grafik tasarımını yapan Hilal, şaşırtıcı hızı, hiç dağılmayan dikkati, sükûneti, en gergin anlarda dahi koruduğu nezaketi ve diğerkâmlığıyla hafifletti sırtımdaki yükü her daim. Umuyorum Tarih Vakfı ve *Toplumsal Tarih* onunla ilişkisini onun titizliğine ve özverisine eş bir dikkatle korur.

Ben derginin yoğun trafiğiyle hayatıma verdiğim molayı tamamlamış sayıyorum kendimi; bundan sonra yine kaldığım yerden devam edip, klişe tabirle "beni ben yapan" kitapların arasında yol alacağım. *Toplumsal Tarih*'e değerinin bilindiği, okurunun bol olduğu zamanlar diliyorum.

Nihal Boztekin

04 50 YIL SONRA 1968'E BAKMAK

Ömer Turan

**08 YUVARLAK MASA TOPLANTISI:
68'LİLERİN GÖZÜNDEN 1968****18 MAYIS 68 VE TOPLUMSAL HAREKETLERİN
ULUSLARARASI DOLAŞIMI**

Ayşen Uysal

**24 ABD BAĞLAMINDA 1968:
GENEL TEMALAR, TOPLUMSAL DİNAMİKLER
VE TEMEL SORULAR**

Axel B. Çorlu

34 KADIN KURTULUŞ HAREKETİ'NİN 68'i

Fethiye Beşir

40 RUDİ DUTSCHKE VE BATI ALMANYA'DA '68

Tanıl Bora

**52 1968'İN ÜRÜNÜ OLARAK ÇEVRECİ, EKOLOJİST
VE YEŞİL HAREKETLER**

Alper Akyüz

Erdem Akbulut - Alper Akyüz - Fatmaşükrü B. Kızılay - Fethiye Beşir
Zeynep Beşenar - Tanıl Bora - Cevatlı Boyraz - Bilge Sevinç Çetinkaya
Axel B. Çorlu - Cimen Günay-Erkol - Rakan Kocak - Ayşe Kase
Maslı Küçüközü - Demet Lüküçlü - Ömer Madra - Nadire Mater
Zafer Toprak - Ayşe Uslu - Ayşen Uysal - Errol Ötker - Kerem Öntaş

58 KAREL KOŞIK VE PRAG BAHARI'NIN ENTELEKTÜEL TEMELLERİ

Ateş Uslu

66 KUŞAKLARARASI UÇURUM VE TÜRKİYE'DE 68 KUŞAĞI

Demet Lüküslü

72 1968-1969 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ BOYKOT VE İŞGALLERİ

Zafer Toprak

84 TÜRKİYE'DE 1968 VE EĞİTİME DAİR TALEPLER

Cemil Boyraz

90 FKF'DEN DEV-GENÇ'E: TÜRKİYE'DE 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE SOL

Kerem Ünüvar

101 68'DE ÖĞRENCİ-İŞÇİ DAYANIŞMASI: İŞÇİ-GENÇLİK EL ELE!

Halcan Koçuk

108 TÜRKİYE 68'İNDE KADINLAR

Ayşe Köse

114 68 VE DÜZENE KARŞI ÇIKAN KADINLAR: KAZANIMLAR, KABULLENİŞLER VE BEDELLER

Zeynep Beşpınar

124 YARIN YARIN: 1968'İN ROMANINDA KADIN OLMAK

Çimen Günay-Erkol

130 DEVRİM İÇİN HAREKET, HAREKET İÇİN TİYATRO: 1968'DE SOKAKLAR, İŞÇİLER VE GENÇLER

Bilge Seçkin Çetinkaya

136 "68 EŞİTTİR UMUT": ÖMER MADRA İLE SÖYLEŞİ

Sefa Aslan - İsmail Fkinci

140 TÜRKİYE 68'İNİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNCELEMELER: TÜSTAV ARŞİVLERİNDE 1960'LI YILLAR VE 12 MART DÖNEMİ

Erden Akbulut - Erol Ülker

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 293, Mayıs 2018

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No. 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Bakıya, Murat Belge, Fatmagül Berktaş, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Erdem Eldem, Ahmet Ersoy, Firat Güllü, Nürsen Gürboğa, Murat Güneç, Mehmet Hacısalıhoğlu, Murat Koralı, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin,

Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Barış Alp Özden

DERGİ VE KAPAK
TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/
UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nbotekin@tarikhvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık
ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Depositte
İş Merkezi AŞ Blok 4, Kat
No: 407 İktelli OSB -
Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Nisan 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin

Karaaslan Cad. 34204
Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA
NUMARASI
32211

BİR YILLIK
ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 ₺
Kıbrıs 260 TL.
© Toplumsal Tarih Yazı
İşleri'nden ve ilgili yazardan
izin alınmaksızın alıntı
yapılamaz. İzin çerçevesinde
yapılacak alıntılarda
Toplumsal Tarih'in ilgili
sayısını ve yazar ismini
belirtmek zorunludur.

50 Yıl Sonra 1968'e Bakmak

ÖMER TURAN

Toplumsal Tarih'in Mayıs sayısında "İşyan, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968" başlıklı bir özel sayı ile karşınızdayız. Yıldönümleri tarihsel dönemeçleri, önemli olayları hatırlamak ve analiz etmek için önemli bir fırsat verir. Hele aradan 50 yıl geçtikten sonra bir tarihsel olaya bakmak, bu olayın sonuçlarına, sonrasındaki etkilerine dair bir çerçeve geliştirmeye de olanak tanır. 1968 dünyanın farklı ülkelerinde öğrencilerin benzer itiraz ve tahayyüllerle sokaklara çıktıkları, bir yanda içinde yer aldıkları eğitim sistemini, diğer yanda kapitalist düzenin geneline ve süregelen savaşları sorguladıkları bir yıldır. Fransa'dan ABD'ye, Çekoslovakya'dan Türkiye'ye, Japonya'dan Meksika'ya uzanan eylemlerle gençler daha önce örneği görülmemiş bir muhalefet dalgası yarattılar. Bu eylemlerde öğrenciler daha spesifik konulardaki itirazlarıyla çıktıkları yolda giderek devrim sloganlarından güç aldılar ve örmekte oldukları muhalefet dalgasını genel bir işyana evrilttiler. Bu muhalefet dalgası için özgürlük önemli bir talepti. Dahası 68'liler yaşadıkları toplumun genel kabullerini de sorguladılar. 68'in meydan okumasından geleneksel sol siyasete dayına düşüncü aldı. Bu muhalefet dalgasında "merkezi bir yönelim yoktu, hesaplanmış bir taktik planlama yoktu". Dalganın patlaması, hedef aldıkları için olduğu kadar dalgayı meydana getiren aktivistler için de sürpriz niteliğindeydi. 68'in muhalefet dalgasında üniversite öğrencileri farklı ülkelerde yürüyüşler ve forumlar düzenlediler, üniversitelerinde boykotlar yaptılar ve binaları işgal ettiler. İşçi sınıfının eylemlerine destek verdiler. 68'liler eylemleriyle ülkelerinin gündemlerine çok güçlü bir şekilde müdahil oldular. Klasikleşmiş sloganlarını hatırlayacak olursak, imkansız istemeye cesaret eden bir

tahayyülün peşindeydiler. Türkiye'de karşımıza çıkan "Eğitim Düzeninden Ayırılmaz" sloganının gösterdiği üzere, eğitimin kapitalizmin yeniden üretilmesindeki rolünü de sorguladılar.

Bu özel sayı 1968 öğrenci hareketlerinin sadece Türkiye'ye odaklanan bir analizinin eksik kalacağı perspektifiyle hazırlandı. Bu çerçevede yazıların bir bölümü 68 öğrenci hareketlerinin farklı ülkelerde nasıl deneyimlendiğine odaklanıyor. Elbette 68'in dünya çapında eksiksiz bir dökümünü sunmak gibi ansiklopedist bir hedef bir özel sayının boyunu hayli aşar. Fakat yine de bu özel sayıda yer alan yazılar 68'in farklı ülkelerde nasıl bir eylem dalgası, entelektüel gündem ve etki yarattığına dair bir bakış sunmakta. Derginin ikinci yarısındaki yazılar ise 68'in Türkiye'de nasıl deneyimlendiğine odaklanıyor.

Bu özel sayıda okurlar 68'de öğrenci eylemlerinin içinde yer alanların, başka bir ifadeyle 68'in aktivistlerinin seslerini, görüşlerini ve değerlendirmelerini bulacaklar. Fatmagül Berktaş, Masis Kürkcügil ve Nadire Mater'in katıldığı yuvarlak masa toplantısının metnine ilaveten, hemen her yazıda 68'lilerin sesleri karşımıza çıkmakta. Bunun dışında yazıların önemli bir bölümü 68'lilere göre daha geniş, onların politik ve eleştirel dertlerine analitik mesafede eşlik eden yazar ve akademisyenler tarafından kaleme alındı. Sosyoloji literatürünün kavramsal araçlarını, sözlü tarih yöntemini, emek tarihi perspektifini, toplumsal cinsiyet vurgusunu, dönemin sol içindeki politik tartışmalarını ve ilaveten kuramsal tartışmaları, eylemcilerin resmi mecralarda nasıl görüldüğünü, dönemin örgütlerinin dönüşümünü ve 68'in edebiyata yansımalarını önemseyen yazılardan

oluşan bir toplam var karşımızda. Bu yazıların kuru bir akademik bakışla yazılmadıkları izahıtan varestedir. Makalelerin hemen hepsi, dönemin isyankâr tavrını önemseyen bir bakışla sunuyorlar değerlendirmelerini. Bununla birlikte, bu makalelerin kırsı bir güzelleme ile yazılmadıklarını da söylemek gerek. Gerek yuvarlak masada mikrofonu uzattığımız 68'li yazarlar, gerekse özel sayının yazırlarını kaleme alanlar sıkça görülen nostaljik 68 güzellemelerinin dışına çıkmaktalar. Böylelikle, özel sayının genelinde 68'in mirasının metalaştırılmasını yeniden üretmeyen (kı 68'in imge ve mirasının metalaşması, gençlik isyanının kapitalist tüketim kültürünü de hedef aldığı hatırlandığında oldukça acı bir durumdur) ya da bugünden çok geçmişin hüznünlü kayıplarına takılıp kalmak anlamında "sol melankoli"ye eklemelenmeyen bir resimkarşımıza çıkıyor.

1968'de küresel ölçekte gözlenen muhalefet dalgası, hem sosyal bilimlerde toplumsal hareketlerin bir alt-disiplin olarak belirginleşmesine katkıda bulunmuş, hem de 50 yıldır toplumsal hareketler literatürünün önemli bir analiz gündemi olmuştur. Konuya ilişkin uluslararası literatürde önemli fikir ayrılıklarından biri, farklı ülkelerdeki eylemlerinin nasıl görüleceğine ilişkindir. Başta Immanuel Wallerstein olmak üzere, dünya sistemi kuramı çerçevesini benimseyen yazarlar 1968'i dünya ölçeğinde başarısız bir devrim olarak görürler ve vurguyu "dünya devrimi"ne yaptıkları ölçüde hareketin tekiğinin altını çizerek. Wallerstein'in ifadesiyle 1968 tek bir devrimdir.² Giovanni Arrighi, Terence Hopkins ve Immanuel Wallerstein'e göre, 1960'ların ortalarından başlayan ve yaklaşık 10 yıl süren devrimci dalganın iki hedefi vardır. Birinci hedef kapitalist dünya

sisteminin hâkim güçleridir. Antikapitalist tahayyül, hareketin belirgin özelliklerindendir. İkinci hedef ise Arrighi ve meslektaşlarının "eski sol" diye tarif ettikleri parti ve iktidardardır. Batı Avrupa'da sosyal demokrat partiler, SSCB ve onun yürügesindeki reel sosyalist iktidarlar ve o çizginin Batı'daki komünist partileri ile küresel güneydeki ulusal kurtuluş hareketlerinin mirasçıları "eski sol" a dahildir.³

Toplumsal hareketler literatürünün "çekişmecî siyaset" kanadı ise bu teklik vurgusuna karşı çıkar. Doug McAdam, Sidney Tarrow ve Charles Tilly Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'de 1968 kapsamında çekişme periyoduna baktıklarında, bu farklı ülkelerdeki hareketler arasında ilişki olsa da, bunların "tek büyük bir hareket" in parçası olmadığını vurgularlar.⁴ Bu özel sayıda yer alan makalesinde Aşen Üysal da bu ikinci perspektifi önemsiyor. Bu fikir ayrılığı bir yana, Wallerstein'in tezleri yine de 68'de karşımıza çıkan küresel dalgalanın fotoğrafını çekmekte kayda değerdir. 68'in tek bir devrim olduğu tezine ilaveten, Wallerstein'in diğer bir tezi 1968'in öncelikli protestosunun ABD'nin dünya sistemindeki hegemonyasına yönelik olduğudur. Farklı ülkelerdeki protestolarda Vietnam Savaşı'na yönelik tepkinin merkeziliği 68 muhalefet dalgasının önemli bir ortak noktasıdır. Wallerstein'in bir diğer tezi 68'in eski solu hedef almış olduğudur. Meşhur "30 yaşından büyük kimseye güvenmeyin" sloganı da bu kapsamda düşünülmelidir. Bir diğer tez, karşıt kültür (counter-culture) pratiklerinin devrimci coşkunun içinde yer almasına karşın siyaseten 1968'in merkezinde yer almadığıdır. Sanatta alışılmadığın peşine düşmek ve Dionysos'çu deneyimleri, cinselliği, psikoaktif maddeleri, toplumun dayattığı kıyafet kalıplarına karşı çıkmayı önemsemek bu karşıt kültür pratikleri kapsamında hatırlanabilir. Örneğin 1969'da New York'ta düzenlenen Woodstock festivali bu karşıt kültür hamlelerini görünür kılar. Wallerstein'in bir diğer tezi, 68'in sanayi proleteryaşının muhalif

cenadaki liderlik rolüne son verdiğidir. 68'den itibaren azınlık gruplar çoğunluğun yanında ikincil rollerde olmayacaklardır.⁵

Wallerstein'in burada özetlenen tezleri bir bakıma bu özel sayının da omurgasını oluşturmaktadır. Gerek Türkiye dışı deneyimlere, gerekse

pa ile sınırlı olmadığını, reel sosyalist kampa da 1968'de farklı seslerin duyulduğunu gösteriyor. 68'in eski sola karşı çıkışı Türkiye'ye odaklanan yazılarda da belirgin bir tema. Yuvarlak masada da dile getirilen bu vurgu, belirgin olarak Kerem Ünüvar'ın Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan Dev-Genç'e uzanan süreci incele-

Che Guevara'nın ölümünden 10 gün sonra, Washington, D.C.'de düzenlenen gösteri, Ekim 1967.

1968 Magnum throughout the world (İspanya: Haziran, 1968), s. 20

Türkiye'ye odaklanan yazılarda (ve yuvarlak masa toplantısında) Vietnam Savaşı bağlamında ve daha da geniş çerçevede ABD'ye yönelik beliren tepkinin 68'de ortaya çıkan öğrenci muhalefeti için ne derece önemli bir ivme kaynağı olduğu belirtilmektedir. 68'in eski tarz sola isyan boyutu da farklı makalelerde karşımıza çıkıyor. Örneğin Tanıl Bora'nın çalışması, Rudi Dutschke olduğunda Batı Almanya'da 68'in hem reel sosyalizmle mesafesini hem sosyal demokrat siyaset yapma tarzına yönelik itirazını ele alıyor. Ateş Uslu'nun Karel Kosik'in teorik yolculuğu üzerinden değerlendirdiği Prag Baharı makalesi de eleştireliliğin Batı Avru-

diği makalesinde de ele alınmakta. Wallerstein'in karşıt kültür olarak sıraladığı unsurlar, Türkiye'deki 68 deneyimine dâhil olmayan unsurlardır. Bu kapsamda Axel Çorlu'nun ABD bağlamına odaklanan kapsamlı makalesi bu karşıt kültür unsurları açısından zengin bir panorama sunmakta. Çorlu'nun çalışmasını Türkiye bağlamıyla asimetrik bir kıyaslama olarak da okumak mümkün. Fethiye Beşir'in Kadın Kurtuluş Hareketi'ne odaklanan makalesi de benzer bir imkân sunuyor: Ağırlıklı olarak Amerikan 68'indeki erken feminist duyarlılık, Türkiye'deki kadınların deneyimlerine odaklanan Ayşe Köse'nin ve Zeynep Beşpınar'ın

makaleleriyle verimli bir çapraz okuma vaat ediyor. Wallerstein'in 68'in sanayi proletaryasının muhalif cehaletini liderlik rolüne son verdiği tahmini gerekse, bu noktada hatırlanması gereken noktalardan biri, Mayıs 1968'in en önemli olaylarından birinin Fransa'daki genel grev olduğudur. 14 - 27 Mayıs arasındaki dünyanın en büyük genel grevinin kritik noktası, işçilerin sendika liderleri ile hükümet arasındaki toplu sözleşmeyi reddetmiş olmalarıdır.⁶ Hakan Koçak'ın makalesinde de karşımıza Türkiye'nin uzun 68 bağlamının içinde yer alan 15-16 Haziran 1970'e ilişkin bir değerlendirmeye ve öğrenci eylemliliğinin işçilerle kurmaya çalıştıkları dayanışma ağları çıkıyor. Bu bağlamda Wallerstein'in tezini de 68 isyanının öğrenci eylemliliği ile işçiler arasındaki köprüyü önemsediyordu hatırdı tutarak değerlendirmek gerekmektedir.

Arrighi, Hopkins ve Wallerstein 1848 ile 1968'i kıyaslarlar ve her ikisinin de yeniliyle sonuçlanan dünya devrimi olduğu sonucuna ulaşırlar. Yeniliğe karşın hem 1848, hem de 1968 dünyayı dönüştürmüştür: 'Her ikisinin de planlanmamış ve bu yüzden derin bir anlamda kendiliğinden olması her iki olguyu da -başarısızlığa uğramaları olgusunu ve dünyayı dönüştürmeleri olgusunu- açıklamaktadır.'⁷ Buna karşın Eric Hobsbawm, 68'i devrim olarak görmek noktasında daha temkinlidir. Hobsbawm'a göre 1970'e kadar süren 68'in devrim olamamasının ve asla bir devrim olarak görülemeyecek olmasının nedeni, sayıları ve eylem yetenekleri ne olursa olsun öğrencilerin tek başlarına bir devrim yapamayacak olmalarıdır. Hobsbawm'ın ifadesiyle, 1968'in büyük düşlerinin başarısızlığa uğramasından sonra bazı radikal öğrenciler küçük grup terörizmiyle tek başlarına devrim yapma girişiminde bulunurlar. Fakat bu türden hareketler ciddi bir etki yaratmadan sönmenecektir.⁸ Kavramsal düzlemde makul olan bu temkinle karşın, farklı bağlamlarda sokaklarda olan 68 eylemcilerinin bir devrim tahayyülüne sahip oldukları da gözlenmektedir.

68'e dair değerlendirmelerde rastlanan yorumlardan biri de, muhalefet dalgasının siyaseten kaybettiği, bununla birlikte toplumsal açıdan kazandığıdır. Örneğin Žižek 68'in kazanımlarını toplumsal ahlak kurallarının tözünün kapsamlı bir şekilde yenilenmesi, cinsel özgürleşme, yeni bireysel özgürlükler, kadınlar için daha güçlü toplumsal konumlar olarak sıralar.⁹ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein 1968'in öldüğünü, gömüldüğünü ve nostaljik birkaç kişinin düşünce ve eylemleriyle de diriltilemeyeceğini vurgularlar. Bununla birlikte, Arrighi ve meslektaşlarına göre, tabi grupların maddi refahı düzelmemiş olsa da, dünya toplumsal sistemindeki güç dengelerini tabi gruplar lehine değiştirme hedefi bağlamında 1968 hâlâ yaşamaktadır.¹⁰ Artık hâkim statü gruplarının (yani yaşlı kuşaklar, erkekler, "çoğunluklar") buyrukları, tabi konumdaki statü grupları (genç kuşaklar, kadınlar, "azınlıklar") tarafından 1968 öncesine göre daha az itaat ile karşılanmaktadır. Buna paralel olarak devletlerin sivil toplumlarını denetleme yetenekleri de azalmaktadır.¹¹

Eğer '68 küresel kapitalist uyarılığı radikal bir şekilde sorgulama'ya yönelik bir isyan, bir devrim ve özgürlük tahayyülü ise, bu tahayyülün son 50 yılda yeni sosyal hareketler, feminizm, yeşil hareket ve kamusal alanı yeniden siyasallaştırmaya dair taleplere ilham verdiğini, dahası yolu onlara açtığını söylemek gerek. 68 isyanının etkileri 50 yıldır sosyal bilimler ve eleştirel düşünce mecralarında da görünür durumda. Bunu sadece 68'ilerin entelektüel uğraşları bağlamında düşünmemek gerek. Michel Foucault'nun 'Mayıs 1968 olmasaydı bugün yaptıklarım mümkün olmazdı, hapishane, cinsellik vb. üzerine yaptığım araştırmaların sözü bile edilemezdi'¹² vurgusu daha kapsamlı bir etkiyi düşünmemiz gerektiğini söylüyor bize.

Bu sayının içinde neler olduğuna göz atacak olursak, özel sayıyı üç 68'li yazarı konuk ettiğimiz yuvarlak masa toplantısının metni ile açıyoruz. Fatmagül Berktaş, Masis Kürkcügil ve

Nadire Mater sadece dönemin öğrenci muhalefeti içinde yer almış isimler değil; aynı zamanda o dönemden itibaren farklı mecralarda düşünce üretiyorlar ve yuvarlak masada da uzun yıllara yayılan 68 muhasebelerini bizlerle paylaştılar. Ayşen Uysal 'Mayıs 68 ve Toplumsal Hareketlerin Uluslararası Dolanışımı' başlıklı makalesinde, 68'in bir toplumsal hareket olup olmadığı sorusundan yola çıkıyor ve tam da toplumsal hareketlerin uluslararası dolanışımı, yani düşünce ve pratiklerin transferi ve üretildikleri alanların sabit ve farklı olmaları nedeniyle 68 hareketinden değil, 68 hareketlerinden söz etmek gerektiğini vurguluyor.

Ayşen Uysal'ın karşılaştırmalı genel değerlendirmesinden sonra sıra Türkiye dışında 68'in nasıl deneyimlendiğine odaklanan makalelere geliyor. Axel Çorlu 'ABD Bağlamında 1968: Genel Temalar, Toplumsal Dinamikler ve Temel Sorular' başlıklı makalesinde, ABD'yi 68'in deneyimlendiği ülkelerden biri olarak görme tavrına karşı çıkıyor ve ABD'de yaşanan 1968'i dünyanın çoğu yerindeki olayları belirleyici nitelikte, merkezi rolde ele almayı öneriyor. Çorlu'nun makalesi müzik gibi karşıt kültür unsurlarını da resme dahil ederken, ayrıca savaştan doğrudan etkilenen gençlerin Vietnam Savaşı'na muhalefetlerini de ele alıyor. Fethiye Beşir ise 'Kadın Kurtuluş Hareketi'nin 68'i' başlıklı makalesinde, ağırlıklı olarak Kuzey Amerika ve İngiltere bağlamında ikinci dalga feminizmin ortaya çıkışına odaklanıyor. Tanıl Bora'nın 'Rudi Dutschke ve Batı Almanya'da '68' başlıklı makalesi ile Avrupa bağlamına geçiyoruz. Bora'nın makalesi Kızıl Rudi'nin 'Batı'nın kapitalistlerine ve Doğu'nun Stalinistlerine karşı' özgürleşme arayışına dair derinlikli bir çerçeveyi sunuyor. Bu çerçevede Dutschke'nin kendisini öldürmeye çalışmış suikastı ile felsefi platformda ve insancıl saiklerle ilerleyen dıyalog çabası gibi son derece ilginç detayları da kapsıyor. İlaveten Bora, 2002'de ortaya çıkan notları üzerinden Dutschke'nin silahlı mücadele fikrini 68 öğrenci hareketinin iç mahfillerinde ilk dile getiren olduğunu

belirtiyor. Bora'nın makalesinde karışımıza çıkan "Yeşiller: 68'in Yeniden Doğuşu mu?" sorusunu Alper Akyüz "1968'in Ürünü Olarak Çevreci, Ekolojist ve Yeşil Hareketler" başlıklı makalesinde takip ediyor ve 68 eylemcilerinin Alman Yeşilleri'ne dönüşümünü inceliyor. Ateş Uslu "Karel Kosik ve Prag Baharının Entelektüel Temelleri" başlıklı makalesinde siyasal rejim olarak reel sosyalizmin içinde yer alan Prag'da kuramsal tartışmaların hiç de tek boyutlu olmadığını gösteriyor ve Kosik'in bir düşünür olarak "insancıl sosyalizm"i nasıl basit bir slogan olmaktan çıkarp Marksist temellerde yorumladığını serimliyor.

68 muhalefet dalgasının Türkiye dışındaki tezahürlerine dair bu ufuk turundan sonra sıra özel sayının Türkiye odaklı makalelerine geliyor. Bu bölümü Demet Lüksüslü'nün "Kuşaklararası Uçurum ve Türkiye'de 68 Kuşağı" başlıklı makalesi ile açıyoruz. Lüksüslü'nün makalesi sosyoloji literatüründeki kuşak kuramını kullanıyor ve kuşağın kendi içinde homojen olmadığını hareket ederek Türkiye'nin 68'ini belirli bir kuşak kümesi olarak düşünmeyi öneriyor. Zafer Toprak'ın "1968-1969 İstanbul Üniversitesi Boykot ve İşgalleri" başlıklı makalesi, İstanbul Üniversitesi özelinde 68 eylemcilerinin boykotlar bağlamında üniversite yönetimi ile müzakerelerini ele alıyor ve dönemin üniversite senatosunda dağıtılmış evraklardan da yararlanarak sürece ilişkin önemli detaylar sunuyor. Cemil Boyraz'ın "Türkiye'de 1968 ve Eğitim Dair Talepler" başlıklı makalesi ise 68 sürecini sağ-sol çatışması olarak görme tavrına karşı çıkıyor ve 68'lilerin eğitime ilişkin taleplerinin bir dokümanını sunuyor. Kerem Ünüvar'ın "FKF'den Dev-Genç'e: Türkiye'de 1968 Öğrenci Hareketleri ve Sol" makalesi oldukça karmaşık bir süreci analiz ediyor. Ünüvar'ın ma-

kalesi bir yandan 68'in taleplerinin eğitimle sınırlı olmadığını göstermesi bakımından, diğer yandan 68'in eski soldan kopuşu ve yeni arayışlarını belirli bir çerçeveye oturtması bakımından önemli bir çalışma. Hakan Koçak'ın "68'de Öğrenci-İşçi Dayanışması: İşçi-Gençlik El Ele!" başlıklı makalesi de öğrencilerin devrimci perspektifle işçilerle dayanışma pratikleri geliştirmelerine odaklanıyor. Koçak'ın makalesi 15-16 Haziran eylemlerine devrimci gençlerin katılımı gibi önemli detaylar sunuyor.

Ayşe Köse'nin "Türkiye 68'inde Kadınlar" başlıklı makalesi bizi 68 eylemlerinde kadınların rollerini yeniden düşünmeye davet ederken, ilaveten kadın eylemcilerin nasıl bir aile ortamı, nasıl bir ortaöğretim ve nasıl bir fıkırsal yolculuktan gelerek 68'in üniversite kampüslerinde buluştuklarına ilişkin bir çerçeve sunuyor. Zeynep Beşpınar da "68 ve Düzene Karşı Çıkan Kadınlar: Kazanımlar, Kabulünüşler ve Bedeller" başlıklı makalesinde 68'li kadın eylemcilerle yaptığı sözlü tarih görüşmelerinin sonuçlarını aktarıyor ve bu kadınların ataerkiyle pazarlıklarını tartışıyor. Çimen Günay-Erkol'un makalesiyle edebiyattaki yansımalarına kayıyor. "Yarın,Yarın: 1968'in Romanında Kadın Olmak" başlıklı makalede Günay-Erkol, Pınar Kür'ün 1976'da yayımlanan *Yarın,Yarın*'ını inceleyerek, 68 bağlamında kadın cinselliğinin bir kadın yazar tarafından nasıl temsil edildiğini inceliyor. *Yarın,Yarın*'ın ilhamını hem Paris, hem Türkiye 68'inden alıyor olması Günay-Erkol'un makalesini daha da ilginç kılmakta.

Bilge Seçkin Çetinkaya'nın "Devrim İçin Hareket, Hareket İçin Tiyatro: 1968'de Sokaklar, İşçiler ve Gençler" başlıklı makalesi 68'in isyan ve devrim ruhunun tiyatro mecrasın-

daki yansımalarının peşine düşüyor. Özel sayımız için Sefa Aslan ve İsmail Ekinci, Ömer Madra ile bir söyleşi gerçekleştirdiler. Bu söyleşi gerek 68 bağlamında bağımsız radyoculuğun rolü, gerekse 68 ile Gezi arasındaki kıyaslama bağlamında ilginç bir perspektif sunuyor. *Toplumsal Tarih* olarak arşivleri, özellikle de malzemesini internet ortamında sunan arşivleri tanıtmayı önemsiyoruz. Erden Akbulut ve Erol Ülker bu sayımız için kaleme aldıkları "Türkiye 68'ini Kaynaklar Bağlamında İncelemek: TUS-TAV Arşivlerinde 1960'lı Yıllar ve 12 Mart Dönemi" başlıklı makalelerinde hem TUS-TAV arşivinin 68 bağlamında sunduğu malzemeyi tanıtıyorlar, hem de 68 hareketi analiz edilirken hangi kaynaklardan yararlanılabileceği konusunda genel bir bakış sunuyorlar.

Bu özel sayının giriş yazısını iki haberle bitirmek uygun olur. Birincisi, bu özel sayı kımı ilave yazarlara genişleyerek Haziran'da Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkacak bir derleme kitaba dönüşecek. İkinci haber: Tarih Vakfı ve Açık Radyo işbirliği ile Açık Radyo'da Mayıs ve Haziran ayları boyunca her Çarşamba saat 9:30-10:00 arasında "68 Söyleşileri" gerçekleştirilecek. *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında yer alan yazarlar ve 68'liler mikrofonda olacaklar. Açık Radyo'yu İstanbul'da 94.9'dan ve www.acikradyo.com.tr adresinden dinlemek mümkün.

1968'in 50. yılı Türkiye'nin haklar, özgürlükler ve demokrasi bağlamında en sıkıntılı dönemlerinden birine denk geldi. Süregiden OHAL rejimi öğrencisiyle, akademisyeniyle üniversite ortamını ve düşüncesini açılmaya cesareti edenleri baskı altına alıyor bugünlerde. 1968'in 60. yılında Türkiye'nin haklar ve özgürlüklerin genişlediği bir ülke olacağına dair umudumuzu diri tutalım.

DİPNOTLAR

- 1 Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler* (İstanbul: Meis, 2015), s. 100.
- 2 Immanuel Wallerstein, "1968, Revolution in the world-system: theses and quenes", *Theory and Society*, sayı 18, (1989), s. 431-449.
- 3 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 112.
- 4 Douglas McAdam, Sidney Tarrow, Charles

- Tilly, *Dynamics of Contentment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 29.
- 5 Wallerstein, "1968, Revolution in the world-system: theses and quenes".
- 6 Eric Hobsbawm, "Mayıs 1968", *Sıra Dışı İnsanlar: Direniş, İyayın ve Caz içinde* (İstanbul: Yordam, 2010), s. 257-266.
- 7 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 95.
- 8 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991: Aynıklar Çoğu* (İstanbul: Sarmal, 2003),

- s. 164.
- 9 Slavoj Žižek, 1968 (İstanbul: Encore, 2008), s. 31.
- 10 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 103.
- 11 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 109.
- 12 Michel Foucault ile söyleşi, "Mayıs '68 Boyunca Sözcükler ile Şeyler Arasında", *Çevre*, Mayıs '68 özel sayısı, sayı 14, (1998), s. 126-130.

YUVARLAK MASA: 68'LİLERİN GÖZÜNDEN 1968

Özel sayımızı mikrofonu üç 68'liye uzattığımız yuvarlak masa toplantısının metniyle açıyoruz. 68 öğrenci hareketi sırasında Fatmagül Berktaş Ankara Üniversitesi SBF'de, Masis Kürkçügil İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, Nadire Mater ise ODTÜ'de öğrenciydiler. O dönemden bugüne üçü de farklı mecralarda 1968'de ortaya çıkan muhalefet dalgasının muhasebesini yaptı. Nadire Mater'in Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu? (Metis Yayınları, 2009) başlıklı kitabı konuya dair önemli çalışmalardan biri. Berktaş, Kürkçügil ve Mater yuvarlak masa toplantısında 68'e dair değerlendirmelerini bizlerle paylaştılar.

MODERATÖRLER: ÖMER TURAN VE DOĞAN ÇETİNKAYA

Ömer Turan: Şöyle bir soruyla başlayalım: 68 deyince aklınıza ilk ne geliyor? Yani özellikle Türkiye 68'ini en çok hangi olayla, hangi eylemle, kafanızdaki hangi resimle hatırlıyorsunuz?

Nadire Mater: Ben şimdi esas şunu söyleyerek başlamak istiyorum. Heyecan verici durum yaşıyoruz burada. 68 konuşuluyor Türkiye'de. İki kadın bir erkek konuşacağız. Hakikaten olağanüstü. Tarihe altın harflerle yazılmak durumunda yari: Kadınlar vardılar işte

Fatmagül Berktaş: Ama 68'den bu yana biraz yol aldı kadınlar.

Mater: Benim için 68 aslında tek bir sözcükle söyleyeceksem: isyan. Ve o anlamda da eğer isyanı 68'le kodlarsak benim isyanım aynı şekilde devam ediyor, diyebiliriz.

Berktaş: Bende de devam ediyor. Isyan ama neye isyan? Ben lisedeydim. Vietnam Savaşı var, ona ilişkin hak-sızlık ve isyan duygusu var. Vietnam Savaşı'nın zaten dünyada 68 açısından tayin edici olduğunu düşünüyorum. Ben, lise z'deyken AFS (American Field Service) sınavını kazanmış-

tım. Lise 3'te ABD'ye gidecektim. Hem de okulda bir tek ben kazanmıştım. Ondan sonra ABD fena halde bombalamayı artırdı Vietnam'da. Ben, "böyle bir Amerika'ya gitmem" dedim mesela. Gitmedim. O burs yandı; herkes de çok kızdı. Şimdi dolayısıyla benim aklıma bir Vietnam geliyor, bir de liseyi bitirdiğim sene işte tam 68. Çekoslovakya'nın işgalını babamla arabada, radyoda dinledim. Ve acayip tepki duyduğumu hatırlıyorum. Yani, 68 Baharı meselesini Çekoslovakya'dan da Vietnam'dan da bağımsız düşünmüyorum ben...

Turan: Türkiye 68'i deyince ne hatırlıyorsunuz? İlk aklınıza ne geliyor?

Masis Kürkçügil: Evet Türkiye 68'i ilk ne geliyor? Ömer Lütfi Barkan'ın iktisat tarihi dersine hazırlanıyoruz. Ertesi gün sınav var. Öğlen haberleri, "İstanbul Üniversitesi'nde olaylar var" diye. Ve Feriköy'den otobüse atlıyoruz. Mektebe gidiyoruz ve büyük bir karmaşayla karşı karşıya kalıyoruz. Ne olduğunu anlamakta zorluk çekiyoruz. Çünkü daha önce beklendik, bilindik olayların herhangi biriyle mukayese etme şansımız yok. Dolayısıyla biz iktisat fakültesinde bulunan arkadaşların o an için farklı bir pozisyonu var. İşgal hukukta başladı çünkü. Gerçi öğrenci

olayları bildiğiniz gibi aslında Ankara İlahiyat'ta başladı. O da unutulmaz bir husustur. Sabahleyin de İstanbul Hukuk Fakültesi'nde başladı. O zamanki İstanbul Talebe Birliği başkanı Ufuk Şehri, yani o gün de daha sonra da MHP'ye yakın olan bir zat-ı muhterem. Böyle bir garabet ortam içinde başladı. Ve olayın patlamasıyla birlikte bir krizle karşı karşıya kaldık. "İşgalin akıbeti ne olacak? Genişleyebilecek mi, genişlemeyecek mi?" O akşam Teknik Üniversite'de, çeşitli sol örgütler bir toplantı yaptılar. Ve böyle başlayan bir macera. Uzun bir hikâyesi var o gecenin, uzun bir geceydi bizimki Yani birden bire merkezin binanın bütününde başlayan bir işgal olayından söz ediyoruz. Ertesi gün bu gerçekleşti. Ama bir şeyi daha unutmamak lazım: Daha önce sol siyasette Prag Baharı dediğimiz olayla 68'le ilgilenmeye başladık. İşte ikincisi, Nanterre'deki olaylardan sonra Mayıs'ta olaylar patlak verince bugün unutulmuş olabilir ama Anı Dergisi'nde Abidin Dino'nun yazıları vardır. Ve bu yazılar çok ilginçtir. Sokaktaki insanı hatta sanıyorum bir kapıcı kadını anlatır. Muhtemelen Paris'te anlattığı kapıcı kadın, Portekiz asıllı birisi de olabilir. Bize bu patlamanın bir anlamda orada yaşayan insanlar tarafından nasıl karşılandığını da gösterir. Yani basit, tabiri-i caizse ebeveynine ofke içinde

olan birtakım üniversiteli gençlerin isyanı olarak değil de aslında toplumsal bir olay olarak. Yani daha sonra tabii işte 10 milyon kişinin greve gitmesi, De Gaulle'in Almanya'ya bir tür sığınması, kaçması vesaire falan. Dolayısıyla biz 12 Haziran'a girene kadar aslında yani İstanbul'daki Hukuk Fakültesi işgaline kadar, 68 diye bir şey takır takır takır çeşitli ülkelerde yürüyordu. Fatmağül şimdi Vietnam dedin. Unutmamak lazım ki yanlış hatırlamıyorsam 67'nin sonunda Berlin'de Rudi Dutschke ve Tarık Ali'nin katıldığı 30 bin kişilik, Vietnamkarşıtı büyük gösteriler yapılmıştı.

Ve Tet saldırısı da 68'in başındadır. Dolayısıyla Vietnam Savaşı bütün dünyada olduğu gibi bizde de büyük yankıları olan bir olaydır. Ve 68 Nisan ayı Amerika'da yurttaş hakları savunucusu doktor Martin Luther King'in bugüne kadar henüz daha açığa çıkmamış bir şekilde öldürülmesi ya da sivil haklar hareketi, bütün bunlar bize uzak gözükabilir ama aslında bugün içinde yaşadığımız dünyada çok anlamlı olan olaylardır. Dolayısıyla bizim işgalle başlayan olaydan çok daha önce artık 68 ete kemiğe bürünmeye başlamıştı. Ve bu bütünlükte gördüğünüz zaman da bunu basit, sade bir öğrenci olayı, üniversite işgali olarak görmenin zaten dışına çıkmışsınız demektir.

Turan: Sizin Türkiye 68'i deyinice aklınıza gelen bir resim var mı?

Mater: Tabii aslında şunu da söylemek istiyorum: 68'i biz, bugünkü kodlamasıyla bir 68 yılı olarak o sırada yaşamıyorduk tabii ki 1968'de. Öyle bakıldığında dünyada arkadaşların söyledikleri ve ilaveten Afrika'da, Asya'da, Latin Amerika'da çok önemli kalkışmalar var. Bağımsızlık savaşları var. Ulusal hareketler söz konusu. Bir kaynaşma var ve bunlar 68'de başlamış değil. Dolayısıyla, bütün bir 60'lar bu isyanı anlatan ve isyanın başladığı yıllar olarak da ya da kitleselleşmeye başladığı yıllar olarak görmek durumunda, diye düşünüyorum. Bu Türkiye için de geçerli. Çünkü özellikle 60'tan

sonra, hani o zaman tam olarak değerlendirmediğimiz ve büyük ölçüde memnun olduğumuz darbe sonrası Türkiye'sinden yıl olarak 68'e gelinceye kadar epeyce bir hareketlilik var. O arada işçi eylemleri var, grevler var. Ve öğrenci hareketleri açısından da bakıldığında şunu görürüz: Şimdi İlahiyat Fakültesini söyledi Masis. Ben bir şey daha eklemek istiyorum, çok hoşuma gidiyor onu söylemek çünkü: 68 yılının Ocak ayınca aslında Mersin'de bir lise ve sanat okulu eylemi var. Çok ciddi bir eylem bu. Şöyle: Bir yönetmelik çıkıyor. Ders notlarıyla ilgili birtakım değişiklikler getiriliyor. Veliler de destekliyor ama baya öğrenci merkezli bir isyan. Türkiye gündemini epey meşgul ettikten sonra yönetmelik iptal ediliyor. Öğrencilerin talepleri göz önüne alınarak yeni bir düzenleme yapıyorlar. Dolayısıyla ben böyle başlatmanın da hoş olabileceğini hep düşünüyorum. Liselerden başlayan bir hareket olarak görülebileceğimizi düşünüyorum. Zaten liselerde biz bunları denemeye başlamıştık. Ben *Sokak Güzeldir*'in önsözünde yazmışım: Mesela grev ve boykotu sosyoloji dersinde okuduk ve yatılı öğrenciler olarak da bir bahane bulup boykot yaptık. "Yemekler kötü" dedik. Onu bulduk ve boykot yaptık. Ve kazandık.

Ben parasız yatılı okuyordum. Dolayısıyla her ay bize sabun veriyorlardı. Sabunları geç veriyorlardı genelde. Bu defa "niye geç veriliyor" diye sormaya başladım. Ve hakikaten çok korktular. Sonra artık işte her ay kaçında veriyorlarsa aynı dönemde sabunlarımızı almaya başladık. Böyle bir şey vardı. Hatta bir şey daha Amerika bağlantılı olarak o da benim için çok önemli. Cumartesi akşamları okulda sinema gösteriliyordu. Kennedy öldürüldüğünde yas ilan edildiği için o Cumartesi bize sinema gösteremediler. O zaman isyan etmiştik. Daha lise i'deydim ben. O isyan çok şey olmadı; yani isyan demeyelim de mırıldanma aslında biraz yüksekçe bir mırıldanma. Hani dünya böyle bir döneme giriyor. Onun nedenlerini herhalde daha sonra biraz daha açacağız.

Berktaş: Mesela benim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmem, tamamen o atmosferle ilgili bir şey. Yani "Siyasal"ı kazanamazsam ben üniversite okumam" diye ortalıkta dolanıyordum. Girdikten sonra biz birinci sınıftayken Şerif Mardin'in sınavı boykot edildi. Ben o sırada tam anlamıyordum ama tabii "abiler" öyle dediği için boykot ettik. Sonradan Şerif Hoca'ya hiç söylemedim bunu! Bir de gene birinci sınıftayken faşistler Siyasal Bilgiler'i basmışlardı. Ben de orada, arka taraftaki kantindeydim, hasbelkader. Hem orada mahsur kaldık. Hem de bir şekilde direndik. Ondan sonra da Milliyet Gazetesi'nde elimde bir sopayla bir fotoğrafım çıktı. Ödüm patlıyordu babam görecekti diye. Böyle birçok şey... Ama Türkiye'de 68 deyinice benim aklıma Ankara'daki Zafer Çarşısı gelir hep. kitapçıların mekanı. Yani hakikaten kitaplar ve okumak çok önemli bir şeydi o zamanlar ve bir şeyleri değiştirebilirdiniz gibi bir his vardı. Hani sanki dünya da böyle avuçlarımızın içinde değiştirilmeye hazır bekliyor gibiydi. O his çok önemliydi. Yani o dönemler birkaç sene en azından tartışma, okuma, okuma grupları, film gösterimleri, amfilerde forumlar, büyük tartışmalar... ODTÜ mimarlık amfisi çok önemliydi. Hacettepe, Siyasal amfileri. Türkiye'de de dünyada da bir şeylerin değişmesi gerekiyor ve değişebilir, biz değiştirebiliriz gibi bir duygu vardı. 68 deyinice önce bunu hatırlıyorum.

Turan: 68 hareketi 50 yıldır farklı yorumlara konu oldu. Şöyle bir yorum karşımıza çıkıyor: Kimileri diyor ki "aslında 1848 gibidir; 48 de bir yenilgidir. 68 de bir yenilgidir". Başkaları diyorlar ki "politik olarak yenilmiştir ama aslında toplumsal olarak kazanmıştır". Siz bu yorumlar hakkında neler düşünürsünüz? 68'in kalıcı bir etkisinden söz etmek mümkün mü? Eğer kalıcı bir etkiden söz edebiliyorsak bu kalıcı etkinin odağını nasıl tarif etmek gerekir?

Mater: Şimdi bu 1848 ve 68 karşılaştırmasını Eric Hobsbawm galiba

Nadire Mater.

Fotoğraflar:
Ruken DoğruErdede

ilk yaptı ya da en çok o yapıyor. Bir kültür devrimi anlamında. Ben biraz daha iddialı bir şey söylemek istiyorum 60'ların genel isyan hali ile ilgili olarak. 68 kuşağı falan onları tartışacağız daha sonra muhtemelen. Orada rahatsız edici şeyler var benim de itiraz ettiğim. Tabii 1968, 1848'e göre çok daha küresel bir kalkışma ve dolayısıyla bütün izleri, yansımaları, etkileri bence çok yaygın oldu ve 68'in de o tırnak içinde devrim niteliği bence hâlâ sürmekte. Yani sadece bunu kültürel olarak da söylemek istemiyorum. Belki hepsini birden kültürün içine de koyabiliriz. Siyaset de sonuçta bir kültür diye genişletmek isteyebiliriz o anlamda. Bugün bizim o zamanki isyanımız, sorgulama yöntemlerimiz, itiraz tarzlarımız, direnmemiz başkalaşarak, gelişerek, değişerek devam ediyor.

Berktaş: 68'in 1848 devrimiyle karşılaştırılacak bir şey olduğunu düşünmüyorum. Çok farklı; zaten aradan 150 yıl geçmiş neredeyse. 68'in üç tane ayağı var: Bir tane politik muhalefet ayağı var, bir tane cinsel özgürlük ayağı var - yani toplumsal muhalefet diyebileceğimiz bir şey var; bir de bir barışçıl hedonizm diyebileceğimiz hippilik gibi bir

şey var. Şimdi bunlara baktığınızda ve Türkiye'yle karşılaştığınızda, bunun üçüncüsünün bizde hemen hiç olmadığını görüyoruz. Bir dönem Siyasal'da "egzistansiyalistler" diye siyah balıkçı yakalı kazaklar ve kadife pantolonlarla gece-gündüz kantinde takılan küçük bir grup vardı, ama çabucak yok oldular. Cinsel özgürlük, yani toplumsal muhalefet ayağının da ancak sonradan oluştuğunu düşünüyorum, eğer oluştuysa. Ama 68'de böyle bir şeyin olmadığı kanaatindeyim. Onun da sebepleri ni ayrıca tartışırız. Hanı hakikaten Türkiye'deki o ataerkil zemin, ataerkil kültürün çok derin olması ve bir de tabii solun müthiş bir ahlakçı saldırıyla karşı karşıya olması, tam da bu alanda. Yani solcuların serbest cinsellik taraftarı oldukları, işte "sosyalizm, komünizm ahlaksızlık, kadınların ortak kullanımı demektir" iddiaları, şapka hikayeleri... Dolayısıyla sol bu alanda hep defansta, hep kendini savunmak zorunda hissediyor, bız toplumun ahlaki değerlerine vs. bağlıyız diye. Ama politik muhalefet ve mücadele kısmı mevcuttu. Onu da ben gene Türkiye'deki kadim "bu memleket nasıl kurtulacak?" kaygısına bağlıyorum. Herkesin derdi o. Ve tabii iyi bir dert, kamusal bir

dert ama onu başka şeyle, toplumsal muhalefetle birleştirmek söz konusu değil. Sol'un kendisi de büyük ölçüde ataerkil zaten. Batı'ya baktığımızdaysa ABD'de sivil haklar hareketini görüyoruz, siyah hareketi, savaş karşıtı hareketi, onlarla birleşen kadınların kurtuluş hareketini görüyoruz. Paris'te ya da Fransa'da ise daha çok emekçi sınıflarla birleşen bir harekete dönüşüyor. Önce üniversiteleri boykot, işgal, vesaire. Ondan sonra giderek daha çok "emekçiler iktidara" sloganı yaygınlaşıyor. Ve bu çok önemli bir şey yaratıyor gerçekten, büyük bir sarsıntı yaratıyor. Mesele işte Hobsbawm dedin ya Nadire. Hobsbawm diyor ki o dönemde, "eğer birileri çıkıp da halkın ne kadar güçlü olduğunu gösterirse, kitlelerin harekete geçeceği çok açık." İşte bunu ispatladı 68.

Mater: Galiba Hobsbawm'in söyle bir notu var. Sokaklarda 68'liler işte taşları eline alıp barikatları kurarlarken o sırada Fransız Komünist Partisi'nin de bir toplantısı var. Ve Fransa Komünist Partisi toplantısı için diyor ki "başlarını çevirip camdan dışarıdaki gençlerin ne yaptıklarıyla ilgilenmediler. Onlar kendi gündemlerine devam ettiler."

Berkay: İşte tam da o yüzden kit-
lelerin hareketlenmesini sınırlıyor.
Amerika'daki siyahların hareketi,
sivil haklar hareketi, kadınların ha-
reketi hepsi birbiriyle ilişkileniyor.
Ama tabii aynı zamanda orada da
o toplumsal muhalefet ya da cinsel
özgürlük boyutu çok çabuk erkek
egemenliğinin yeniden ortaya sü-
rülmesine dönüşüyor. Ve kadınlar
ayrı örgütlenmeye başlıyorlar. Hatta
şeyi hatırlıyorum; yani Black Pan-
ther hareketi içinde bile kadınlar "biz
ayrı örgütleneceğiz" falan diye ses
yükseltiyorlar ki, orası toplumsal
anlamda muhafazakâr bir yer. Sonra
sesleri kesiliyor. Orada kadınların
ilk başlarda yaşadıkları dışlanmayı,
yabancılaşmayı biz çok daha uzun
bir süre yaşamaya devam ettik. An-
cak 80'lerde aklımız başımıza geldi.
Onun da sebepleri var..

Kürkçügil: Tabii 68 deyince İlahi-
yat Fakültesindeki veyahut da Hukuk
Fakültesindeki işgali görür, oradan
hareket edersek kendimizi oldukça
sınırlamış oluruz. Birkaç tür hazı-
layıcı faktörü hatırlamakta yarar
var: Bunlardan ilk öğrencilerin de
katıldığı, 68'in arifesinde ve 68'de
de kısmen devam eden çeşitli köylü
hareketleridir. Bu bizim Cumhuriyet
tarihimiz açısından oldukça yeni bir
olaydır. Köylüler yani tabir-i caizse
herhangi bir devlet zorlaması olma-
dan veyahut da herhangi bir aşiret
bilmem nesi olmadan kendileri bir
özne olarak tarihe dönüyorlar. Bu
üzerinde durulması gereken bir hu-
sustur. İkincisi atladığımız bir husus,
hele ki 68'den söz ederken: Doğu
Mitingleri. O ana kadar Türkiye İşçi
Partisi'nin içinde de facto bir klik
olarak var olan Kürtler hem tabir-i
caizse Türkiye İşçi Partili Kürtler ola-
rak gençler sosyalistler olarak, hem
de kısmen KDP'nin de katıldığı Doğu
Mitingleriyle aslında kendi sorunları
nı dile getirmeye çalıştılar. İsmail
Beşikçi'nin bu konuda bir çalışması
vardır; meraklısı bakar. 68'i hazırla-
yan unsurlardan biri de bu mitingler-
dir aslında. 68 farkında mıydı bunun
değil miydi; onun üzerinde tekrardan
durulabiliriz. Çünkü işte İsmail
Beşikçi'nin ilk bastığı kitabının ikinci
baskısı *Doğu Anadolu'nun Düzeni E*

Yayınları'ndan çıkıyor. Ahmet Aras'ın
Ant dergisinde yazıları çıkıyor. Bütün
bunlar Kürt meselesi üzerine ciddi
yeni tartışmaların peydahlanmasına
neden oluyor. Diğer husus 68 Tem-
muzunun başında Teknik Üniversite
öğrenci yurdunu birileri ziyaret eder.
Harun Karadeniz'in kitabında görür-
sünüz bunu. Derby işçileri gelirler ve
derler ki "biz işgal yapacağız". Yani
nedir ne değildir; yapacağız da nedir
hikâye diye. Ama yapmaya karar ver-

de vardı. Ama bu işi ikidebir de cunta
gelir diye bir tür öcü sopası diye kul-
lananlar da vardı. Neyse bu da ayrı
bir tartışma konusu olabilir. Ama on-
lar da algılamakta zorluk çekiyorlardı;
bu yeni durumu. Çünkü yeni özneler
sahaya çıkmıştı. Şimdi Diyarbakır'da
terzi bilmem kimin bilmem ne partiye
ile ilişkilenmesi güzel bir şeydir; ama
olur olmaz gençlerin sokağa çıkıp
da merkezden bir anlamda merkezin
denetimini de zorlayacak bir şekilde

*Nadire Mater: Ben böyle başlatmanın hoş olabileceğini
hep düşünüyorum. Liselerden başlayan bir hareket olarak
görebileceğimizi düşünüyorum. Zaten liselerde biz bunları
denemeye başlamıştık. Ben Sokak Güzeldir'in önsözünde
yazmıştım: Mesela grev ve boykotu sosyoloji dersinde
okuduk ve yatılı öğrenciler olarak da bir bahane bulup
boykot yaptık. "Yemekler kötü" dedik. Onu bulduk ve
boykot yaptık. Ve kazandık.*

mişler, yanlış anlamayın yani "icazet
almaya gelmiyoruz".

**Turan: Harun Karadeniz de onu
çok vurguluyor zaten.**

Kürkçügil: Köylüler, Kürtler kendisi
özne oluyor, kendisi ortaya çıkıyor.
Bir parti tarafından herhangi bir şe-
kilde absorbe edilmek, manipüle
edilmek için ayaklanan bir şey değil.
Hatta Türkiye İşçi Partisi şaşkın bir
vaziyette; "gençler sokakta; ne ya-
pacağız?" diye. Yani ne yapacaklarını
bilmiyor. Sen gene Harun'un kitabını
okuduğuna göre Harun kitabında an-
latır bu hikâyeyi. Dolayısıyla sadece
onlar değil, yani daha bir önceki ku-
şak 50-60 arasında daha önce yetiş-
miş olan sosyalist kadrolar da bu yeni
gelişmeye itibak etmek durumunda
değiller. Çünkü kapalı bir rejimden
sonra işte iyi kötü 60'lı yıllarda bir
açılma olmuş, bir şeyler görmüşler
fakat daha sonrasını, daha ötesini
tahayyül etmek konumunda değiller.
Onun için işte bu menfi ve müspet
veyahut da örtük belirttik cunta tar-
tışmaları karşımıza çıkıyor. Tabii ki
cunta vardı, cuntayı destekleyenler

birtakım taleplerde bulunmaları ve
daha sonra da zaten Devrimci Doğu
Kültür Ocakları'nı kurmaları ı yıl son-
ra, onun devamı dolayısıyla kurma-
ları. Bu bir 68 olayı! Bu bir önceki ku-
şağın da aslında bir tür yetersizliğini
veyahut da sınırlılığını gösteriyor.

**Turan: Cevap verememesini gös-
teriyor.**

Kürkçügil: Cevap veremiyor, kav-
rayamıyor. Yeni bir durum ortaya çı-
kıyor. Kitleselleşiyor iş ve onlar onu
kavrayacak konumda değiller. Ku-
rumsal siyaset açısından 1965 seçim-
leri önemlidir; doğrudur. Onu hiçbir
zaman küçümsemek gerekir. İn-
sanlar iradelerini yüzde yüz Türkiye
İşçi Partisi'ne teslim etmişlerse, o
şartlarda - o şartlar da kolay şart-
lar değillerdi- önemli bir hikâyedir.
68'de İstanbul'un kenarında ailele-
riyle birlikte jandarmaya karşı dö-
vüştüler işçiler. Ekmekleri için, işleri
için. Çünkü o zaman fabrikalar ken-
tin kenarında, geçekodu da onun
yanında. Herkes ailesiyle beraber
sabah işte 300 metre yürüyorsun
fabrikaya gidiyorsun. Şimdi grevin

Fatmagül Berktaş: Türkiye’de 68 deyince benim aklıma Ankara’daki Zafer Çarşısı gelir hep, kitapçıların mekanı. Yani hakikaten kitaplar ve okumak çok önemli bir şeydi o zamanlar ve bir şeyleri değiştirebilirsiniz gibi bir his vardı. Hani sanki dünya da böyle avuçlarımızın içinde değiştirilmeye hazır bekliyor gibiydi. O his çok önemliydi. Yani o dönemler birkaç sene en azından tartışma, okuma, okuma grupları, film gösterimleri, amfilerde forumlar, büyük tartışmalar... ODTÜ mimarlık amfisi çok önemliydi. Hacettepe, Siyasal amfileri. Türkiye’de de dünyada da bir şeylerin değişmesi gerekiyor ve değişebilir, biz değiştirebiliriz gibi bir duygu vardı. 68 deyince önce bunu hatırlıyorum.

de hayal olmak durumunda olduğu bir Türkiye’de algılanması zor bir şey herhalde. 68 neye benzer diye eğer ille de böyle soru yöneltildiği için 1848’e benzeteceksek, 1848’e Gezi’yi benzetebilirsin. Veyahut da Arap Baharı’nı benzetebilirsin. Ama 68 daha ziyade Ekim kuşağına yakın düşer. Yani “yapabiliriz” hikâyesi. Hani ortada tabiri-i caizse o anlamda işçi sınıfını fethetmek üzere olan korseyler veyahut da partiler, bir Bolşevik Partisi vesaire söz konusu değildir ama insanlar bilinçli veyahut da bilinçsiz “yapabiliriz” demektedirler. Daha gelişkin oluşumlara bakalım. Uzatmalı olarak 69 İtalya’sı mesela, tamamiyle bir işçi olayıdır. Grevler dalgası büyük. Bunlara baktığın zaman tabii ki daha ziyade 68, 1917 Ekim kuşağının devamıdır. Ve onun için de 68’in içinde tabiri caizse völonterizm vardır. Ve bir şey daha var tabii: Büyük bir dönemeç bu. Yani geriye dönüp baktığımız takdirde tarihte ille de Ekim İhtilali gibi kopuşlar olmak durumunda değildir. Çünkü burada başka bir sinyal ortaya çıktı. Belki de 89-91’de olup bitenlerin sinyallerini, arzalarını veyahut da olabilecekleri, yapılabilecekleri müspet anlamıyla da, 68 gösterdi. Yani Prag Baharı’ndan çıkarılacak dersler bize nasıl bir sosyalizm yaşayabilir veyahut da bu tür rejimlerin başına ne gelebilir? Bunu göstermiştir. Yani 56 Macaristan Olayları sonrası İngiltere’de bu tarihi ekölu mesela Komünist Parti’den uzaklaştırdı vesaire falan. Ama 68, büyük miktarda o merkezli düşünen solcuları sarstı.

68’de bir kitlesellik vardı. İşçi hareketinde böyle bir durum var ki bu sadece 70 Haziran olaylarına kadar değil Kasım’a kadar sürecek. Kasım’da Bossa grevi, Adana. 4 bin kişilik fabrika. Hürriyet Gazetesini açıp bakarsanız yarım sayfa bu greve ayrılmış vaziyette. Oraya kadar devam eden bir şey var. Gençlik hareketi sönümlendi gibi oldu. Kürt Hareketi kendine göre başka yörlümler, tartışmalar kazandı: örgütlenmeler yaptı vesaire. Sonra yani o kitlesellikten bir sönümlenmeye doğru mu gidildi, yeniden neden alevlendi. ne olmadı, bütün bunlar tartışmaya muhtaç şeylerdir. Ama bu tartışma için bir nirengi noktası bulacaksınız bu 68 oluyor. Yani 68’i sadece bir öğrenci olayı, ders notları, iki sınav mı olsun, üç sınav mı olsun tartışması değildi.

Çetinkaya: Şunu söyleyeyim ben de o zaman: Bu 1848 tartışması çok boyutlu bir tartışma tabii, ama tek anlamlı olduğu nokta şu: şimdi devrimler tarihinde, toplumsal hareketler tarihinde Dünya çapında küresel ölçeğe birtakım öbeğlenmeler her zaman olur. Fakat bunlar arasında ciddi zaman aralıkları da bulabiliriz. Sadece 1848’le 1968’de küresel çapta olabilecek bir yoğunlaşma çok farklı ülkelerde -şimdi bahsedildi 68’te Amerika’nın, Fransa’nın, İngiltere’nin, Türkiye’nin 68’i elbette ki çok farklı örnekler olabiliyor. Ve hepsinin kendine has özellikleri olmasına rağmen

yine de hemen hemen her ülkede işte kadın, işçi, öğrenci, etnik gruplar birçok farklı ögeyi yine de görebiliyoruz. Sizin zaten bütün bu hani retrospektif hatırlatmalarınızdan hepsinin birtakım unsurları bir şekilde ortaya çıktı. Fakat çok bariz bir şey: bunun küresel çapta bir şey olması ve 68 olduğunda dünyada mevcut bütün siyasal sistemlerde- yani kapitalist ülkelerde de, komünist ülkelerde de bağımsızlığını kazanmış ulus devletlerde de bir iktidar karşıtlığı mevcut.

Kürkçügil: Anti-kapitalist, anti-emperyalist, anti-bürokratik. Dünya devriminin üç alanı diye özetleriz biz onu.

Çetinkaya: Siz kişisel olarak bu işin içerisinde giderken ya da mücadelenin içine girdikten sonra kendinizi küresel bir hareketin parçası hissediyor muydunuz? Dünyada iktidar karşıtı böyle bir dalga var o anda. Kendinizi ne kadar onun içinde görüyordunuz?

Turan: Ya da biraz da diğer ülkelerdeki eylemlerden ne kadar öğreniyordunuz, ne kadar ilham alınıyordu?

Kürkçügil: Evet. O zaman ben daha öz eleştirel bir giriş yapayım: Mesela dünyada herhalde Prag işgalini savunan tek gençlik hareketi bizde vardı. Yani savunmayanlar da vardı. Ben

Fatmagül
Berktaş.

kişisel olarak demiyorum veyahut Harun Karadeniz de savunmamıştır ama yani yaygın olarak, yani Türkiye İşçi Partisi'ndeki yarılmının ötesinde -ki tabii bunun da etkisi var- gençlik hareketinde de çok radikal bildiğimiz insanlar bunu tabii ki Fidel Castro'nun o zamanki tabiriyle, acı bir zorunluluk olarak görüyorlardı. Ne anlama getiriyorsa?

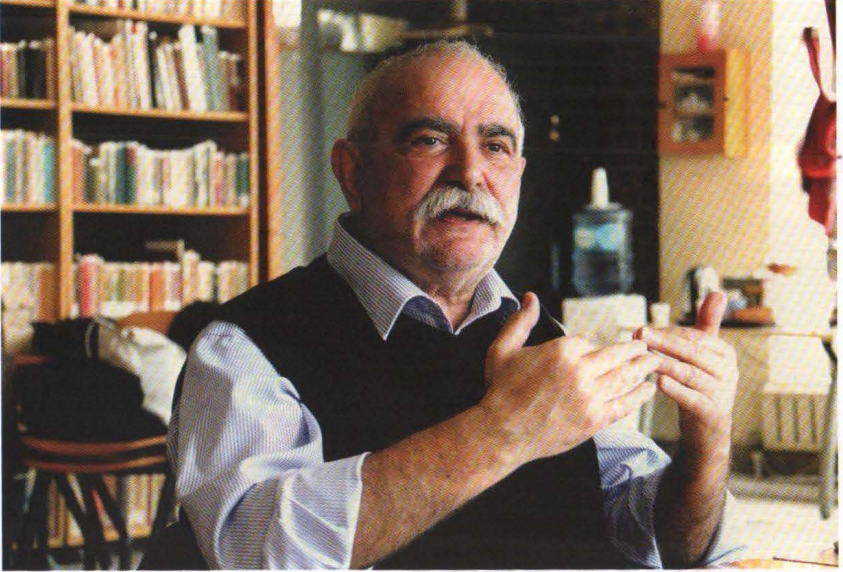
Hangisi acı zorunluluk anlayamadım. Biz 68'i şu anda dediğin gibi tabii geriye dönük olarak böyle anlatıyoruz. Böyle mi algılıyorduk o zaman? Kişiler düzeyinde değil ama toplu bir değerlendirme yapacaksak, 68 mesela solda daha muhafazakâr bir konumu geliştirdi, cehaletten de gelebilir. Mesela çok açık şekilde nesriyata bakarsanız aslında, Türkiye sosyalist hareketinin Stalinist olması, Stalinize olması 68 sonrasıdır. Daha muhkem bir literatür arandı. Eylem tarzıyla bunun arasında bir bağlantı olmasa bile, çünkü eylem tarzında daha önce uzatmalı halk savaşı veyahut da işte gerilla savaşı tercih edilirken; ama kafa tamamıyla Stalinist bir kafa olmaya doğru yöneldi. Bu tabii hayata, dünyaya tabii ki Osmanlı toplumu tartışmalarına da her şeye sirayet etmeye başladı. Bu şunu getiriyor tabii: biz 68'de ne biliyorduk ne bile-

lirildik. Nelerden nasiplenebilirdik. Şimdi tabir-i caizse biz kendi kolonyalizmimizle cebelleşmiş durumda değiliz. Bizim anti-emperyalistimiz biraz gavura karşı anti-emperyalistlik gibi bir şey. Yani kendi toplumuzda var olan ezilen halklara ilişkin bir tutum geliştirmek değil; çünkü biz daima kendimizi en mazlum gördüğümüz için bu toprakta yaşayan ve ezilen birtakım kesimleri algılama konumunda değilsin. Bu ciddi bir sorun. Yani Almanya'da Dutschke'nin Vietnam için sokağa çıkması başka bir şey, senin burada 6. Filo'ya karşı mücadele etmen farklı bir şey. Senin mücadele etmen yanlış bir şey değil ama muhtevası itibarıyla baktığın takdirde, sen kendi bağımsızlığını istiyorsun ama kendi bağımsızlığın içinde başka türlü özgürlüklere veyahut da ezilmişlik biçimlerinin dile getirilmesine tahammül edemiyorsun. Yani işte Kürt meselesi üzerine literatürün gelişimine baktığın takdirde, daha sonra 12 Mart sonrasındaki kopuşu da görüyorsun diyelim ki. Yani bir tarafta Ho Şi Min diyorsun, bir tarafta Che diyorsun, biri Arjantinli biri işte çekik gözlü Vietnamlı vesaire falan, bütün bunları bir Avrupalı kendisini mezcedebiliyordu. Biz dönüyoruz Mustafa Kemal'e dönüyoruz. Bir kurucu babaya dönen bir

başka 68 hareketi bulmak pek mümkün değildir. Yani biz yanlış anlama Marx'a da dönmüyoruz. Lenin'e de dönmüyoruz. İşte anayasa savunuculuğuna giriyorsun, 61 Anayasası'na savunuculuğuna giriyorsun. Yani o da bir kurucu metin. Düzenin kurucu metni. Düzenin daha iyi işlemesi için en yakın zamanda kurulan bir şey.

Berktaş: Bu muhafazakârlık vurgusu her anlamda bence önemli bir şey. Yani ben aslında Türkiye'nin gerçek anlamda 68'i yaşamadığı kanaatindeyim. Burada dikkat ederseniz Masis şimdi Türk Solu'nun bir eleştirisini yapıyor. Ama 68 ondan ibaret değil, yani 68 bence daha farklı bir şey. 68 bir moment. Nadire'nin dediği gibi oraya gelene kadar da arkasında çok önemli bir şeyler var. İşte anti-kolonyalist mücadeleler mesela bu arka planın içinde. Ama aynı zamanda ne bileyim Batı'nın mesela müthiş puritenliğini hatırlayın. *Lady Chatterley'in Aşığı*'nı D. H. Lawrence 1928'de yazar, ancak 1960'da İngiltere'de yayınlanabilir. İngiltere'de eşcinselliğin suç olmaktan çıkması ancak 1967'dir vesaire vesaire.

Demek istediğim Batı'da, o cinsel özgürlük ve eskinin yıkılması talebinin; puritenliğin, muhafazakârlığın

Masis Kürkçügil.

yıkılması meselesinin çok dinamikleri var. Türkiye'de öyle dinamikler yok. Bir de Masis'e şu noktada katılıyorum; hani dönüyorsun dolaşıyorsun Kemalizm'e vuruyorsun kendini. Kemalizm'i de üstelik Stalinist bir biçimde yorumluyorsun. Gerçekten öyle bir yanı var. Ama dünyadaki 68'i düşünürken o toplumsal muhalefet yönü, eskiye karşı yeni; yaşlıya karşı genç vurgusu önemli. Bir de yaygın bir slogan vardı Paris'te ve tabii Fransa'nın başka yerlerinde: "Tüketim malları halkın alyonudur. Devrim ise tarihin cümbüşlü doruğu." Bu bence çok müthiş bir şey. Ve bugünle farkı o kadar net bir biçimde koyuyor ki. Ama 68 deyince bugünden geriye baktığımda, benim de 68 tecrübem sonuçta solculukla iç içe geçen bir tecrübe. Öyle olmasın rağmen -ve belki de öyle olduğu için- 68'i biraz daha geniş ve kalıpların yıkılmasıyla, ondan sonra kafaların açılmasıyla, işte yaratıcılık falanla bağdaştırıyorum. Türkiye'de de bir dönem bunların olduğunu ama ondan sonra bunun önünün kapatıldığını, dogmaların-dogmatizmin öne geçtiğini ya, bununla mı uğraşacağız? Burjuva dertleri" diyorduk. Aynı şey; "feminizm nedir? O da burjuva ideolojisi, üstelik hareketi bölüyor" falan. Yani bir 10 yıl büyük ölçüde skolas-

Çetinkaya: Şeytanın avukatlığını yapmak için şu soruyu sorsam: Aslında bu evrensel olarak da böyle olmuyor mu? Mesela Hippi hareketinden tutun da Black Panterlere kadar bütün hareketler belli bir aşamada içlerine dönmüyor mu? Mesela kadınlar başka bir hareket yaratmaya çalışıyorlar? Yeşil hareket ortaya çıkıyor. Yani 68 aynı zamanda bütün hareketlerin parçalandığı ve muhalefetin de bir şekilde farklı merkezlere odaklandığı bir süreç değil mi? Çıktığı olduğu için mesela Fransa'da falan da bu tür tartışmalar olmadı mı? Mesela Fransa'ya baktığımızda da, orada da bir vulgarleşme olmadı mı?

Berktaş: Peki Doğanım burada oldu ama ancak 70'lerden sonra oldu. Feminizm gibi çeşitli farklı hareketler Türkiye'de ancak 1980 sonrasında ortaya çıktı. Yeşil hareket meselesini de yani çevrecilik konusunu da biz ancak 80'den sonra öğrendik. O zamana kadar "ne bu çevrecilik ya, bununla mı uğraşacağız? Burjuva dertleri" diyorduk. Aynı şey; "feminizm nedir? O da burjuva ideolojisi, üstelik hareketi bölüyor" falan. Yani bir 10 yıl büyük ölçüde skolas-

tık hizip tartışmalarını, hani "kitapta yazıyor mu? Göster, nerede?" tartışmalarını yaşadık. Tabii tartışma yapılabildiğinde! Şimdi kızdırmayın beni. (kahkahalar)

Mater: Şimdi Kürt meselesinden başlayalım. Masis de öyle başlamıştı. 1967 Doğu Mitingleri'yle ilgili. Bir kere o dönemde biz hani çok enternasyonalistik. Bu da ayrıca zaten biraz konuşuldu, gene de konuşabiliriz. Ama bu enternasyonalizmin ne olduğunu o kadar da bilerek enternasyonalist değildik. Sizin sorunuzu şöyle not aldım: Dışarıda olanları biz ne kadar izliyorduk? Çok öne geçen şeyler olduğunda gazetelerde tabii ki haber oluyordu. Ben sonra birazcık baktığımda kitabı hazırlarken, Fransa'yla ilgili özellikle işte Mayıs'ın son 25'i falan oluyor; 25, 26, 27. O günlerde falan böyle gün gün haberler çıkmış. Yani Fransa'yı biliyorduk. Ama ne bileyim Etiyopya'yı bilmiyorduk işte Etiyopya'da mini etek nedeniyle çıkıyor isyan ve oradan yürüyor gençlerin öğrencilerin ayaklanması falan. Dolayısıyla enternasyonalizm dediğimizde ben Türk olmamayı "Türküm" dememeyi bir enternasyonalistik olarak görüp yanımdaki arkadaşımın aslında Kürt mü, başka bir şey mi. Ermeni mi ol-

duğunu da bilmeden yaşadım. Pek çoğumuz da öyle. Çünkü zaten bir önemi yoktu Türk olmanın ya da Ermeni olmanın ya da Laz olmanın. O nedenle mesela hepimiz solcuyduk, hepimiz devrimciydik. Yani böyle bir şey var. Başka türlü de etnasyonalizm oluyor.

Şimdi o nedenle İstanbul Üniversitesi'nde işgal komitesi kurulduğunda iki başkan yapılıyor. Bu çok önemli bir şey. Biri Laz, biri Kürt. Şimdi sonradan konuşulduğunda bunu Kemal Bingöllü anlatmıştı. Biri Bozkurt Nuhoğlu, diğeri Kemal Bingöllü. Hukuk Fakültesi'nde okuyorlar ikisi de. Hukuk fakültelerinde dersler o zaman çok zordu. Yani işte onların özel bir sınavları vardı sözlü girilen. Hani sadece yazılı değil, sözlü de sınav. Şimdi sözlü girince dil önem kazanıyor tabii ki. Onlar sözlülerde çıkıyorlar, yani sınıfları geçemiyorlar. Hukuk Fakültesi'nde ki işgalin en önemli olduğu merkezlerden birisi orası. Ben bunu ısrarla söylüyorum. Son derece önemli bir şey bir Kürt ve bir Laz başkan olması. Onların kitlelerinin aslında bu seçimi kolaylaştıracağı meselesi var.

Çetinkaya: Tam da bu bağlamda bir şey sormak isterim. Her yerde de 68 deneyimleri farklıyken, her yerde hareket çatallaşarak, ayrımlara giderek ilerledi. Türkiye'de de, milliyetçilik bahsini de akılda tutarak; 68'in sonlarına doğru önemli bir farklılık olarak bir radikalleşme ortaya çıktı. Ve bu daha sonra Türkiye'de silahlı mücadele olarak bilinecek bir damarı yarattı. Şimdi bu silahlı mücadele 70'lerdeki sol kültürün eleştirisiyle çok ciddi bir eleştiriyi de tabii tutulup sorgulanabilir. Ama bir yandan da tam bu milliyetçilik, devletçilik tartışması, darbe tartışmaları önemli bir kırılmayı da gösteriyor. Yani sonuçta ilk defa belki Türkiye tarihinde bir grup insan, belki söylemlerinde milliyetçi-Kemalist öğeler bile bulunsa, sonuçta devleti ve güvenliğin güçleri karşısına alma iradesini gösteriyor. Bu sizce nasıl bir ko-

puşa denk düşer? Bunu nasıl değerlendirirsiniz bu bağlamda?

Berktaş: Ama bu devlet meselesi de biraz tartışmalı, yani sonuçta devlete karşı hareket ediyorsun ama "bu bizim devletimiz değil" ya da "bu hakiki devlet değil" gibi bir anlayış da var. Yani başta dedim ya; o kadim Türkiye'yi kurtarma derdi, onun içinde devleti de kurtarma derdi var. Yani devleti birtakım faşistler ele geçirmişler, onlardan temizleyeceksin. Ama devlet hep önemli. Şimdi bir de tabii 68 dediniz zaman hemen böyle büyük sıçramalar falan da yapıyoruz. 68 çok parçalı bir şey. Yani ben Nadire'ye katılıyorum. Dolayısıyla böyle yekpare bir 68'den ne dünyada ne de Türkiye'de söz edebiliyoruz.

Kürkçügil: Tabii bu 68 gökten zem-bille gelmedi derken, bir tehlike 68'le 71 arasında kaçılmaz bir tür kader varmış gibi olaylara bakmak. Senin sorun da aslında biraz öyle.

Devrim Hareketi'nin içinde bulunan arkadaşlar da ufak ufak kendi içlerinde birtakım ayrılmalar yaşıyorlar. Yani 69'daki FKF'nin Dev-Genç olduğu kurultayda hepsi birlikte oluyor ve ondan sonra başta Aydınlık kadrosu olmak üzere yavaş yavaş dörde beşe, Aydınlık da kendi içinde işte daha sonra DABK ve TIKKO'yla birlikte diyelim ki bölünüyor. Arada birtakım geçişken gruplar veyahut da oraya buraya gitmeyen kesimler de kalıyor. Yani THKP-C'ye THKO'ya gitmeyen Mihri Belli'ye de artık mesafeli gibi olan böyle birtakım ara kademeler de ortaya çıkıyor. Olaylar bize ne söylüyor? Şimdi genellikle bir tür silahlı propagandayı, silahlı mücadeleyi meşru gösteren hikaye kitlelerin pasifliğini, parlamenter gibi gözüксе de burjuva demokratik kanalların tıkanıklığını ve oldukça bir kapalı rejimin var olduğu bir ülkede bir anlamda kitleleri uyandırmak, hareket geçmek için bir kıvılcım ihtiyacının olduğu vurguluyor. Şimdi 1970 15-16

Masis Kürkçügil: Bir tarafta Ho Şi Min diyorsun, bir tarafta Che diyorsun. Biri Arjantinli, biri çekik gözlü Vietnamlı bütün bunları bir Avrupalı kendisini mezcedebiliyordu. Biz Mustafa Kemal'e dönüyoruz. Bir kurucu babaya dönen bir başka 68 hareketi bulmak pek mümkün değildir. Yani biz, yanlış anlama, Marx'a da dönmüyoruz, Lenin'e de dönmüyoruz. İşte anayasa savunuculuğuna giriyorsun, 61 Anayasası'nın savunuculuğuna giriyorsun. Yani o da bir kurucu metin. Düzenin kurucu metni. Düzenin daha iyi işlemesi için en yakın zamanda kurulan bir şey.

Oysa biraz tersine bakmak gerekir. Şimdi 68'de diyoruz ki bu sözünü ettüğümüz, gene tekrar olacak ama, işte işçi hareketi başlamış, köylü hareketi başlamış, Kürtler doğu Mitinglerini yapıyor. Yani bir hareketlilik var. Buna karşı solda ise, radikal solda hatta genel olarak solda, diyelim ki hem Türkiye İşçi Partisi'nin kendi içinde parçalanma var, hem o güne kadar birlikte olan Milli Demokratik

Haziran ve Kasım dahil olmak üzere diyoruz ki sokak şenlikli. İstanbul'da yüz bin kişi sokakta. Problem şurada aslında: Tersine bir durumla karşı karşıyayız. Kitleler kıvılcıma ihtiyaç hissetmiyor, kitleler yanyanıyor zaten. Ama tabiri caizse bunlarla birlikte hemhal olacak bir siyasi hareket söz konusu değil. Böyle bir durum söz konusuysen silahlı propagandayı araç olarak görmeyi 68'in zorunlu bir

devamı, kaçınılmaz bir sonucu olarak görmek bence pek sağlıklı değil. Bu bir sıkışmışlıktan ortaya çıkıyor. Sıkışmışlık da biraz önce dediğimiz gibi bizim sosyalist kültürümüzün genellikle çok gecikmeli olması. Yani o güne baktığımız takdirde bugün dünyanın herhangi bir yerine gidecek bir insan çok rahatlıkla meşverette bulunabilir. O zaman öyle bir şey yoktu. Birkaç tane kitap var yarım yamalak çıkmış vaziyette. Hepsinin çevirisi doğru diye saysanız bile yani işte iki elin parmağı, bilemediniz ayak parmaklarınızı araya katabilerseniz ne âlâ diyelim ki. O zaman zaten allame-i cihan oluyorsunuz zaten. Şimdi böyle bir ortamda, bir önceki kuşak dediğim gibi aslında bu yeni gelişmeleri kavrama durumunda değil. Türkiye İşçi Partisi 69'da başa geçecek demiş. Mihri Belli "Filipin demokrasisinde sosyalist bir parti kurulmaz" demiş.

Ama 70 Ekiminde, sıkıyönetimden sonra, 30 Ekim 1970'te Ankara Birlik Tiyatrosu'nda yasal bir parti kurmak için çağrı yapılmış. Oral Çalışlar'ın bir gazete yazısı vardı. 69 Mayıs'ında sanıyorum, Mihri'nin Ankara'daki evindeler. Daha sonraki örgütlenmelerin içinde bulunacak ve onların öncüsü olabilecek arkadaşlarımızın hemen hemen hepsi de orada beraberler. Mihri'den bir şey bekliyorlar. Oral'ın yazısından mealen hatırladığım kadarıyla, onların beklediği Mihri bir yol gösterebilir. Yani teşkilata, bir siyasal aygıtta ihtiyacı var. Mihri bir şey söylemiyor ve Deniz diyor ki "ben" diyor, "çekip gidiyorum". Oral'ın dediği; o çekip gitmesi artık yani oradan kopması anlamında geldiği, yani oradan bir şey beklemeyi anlamında. Bilemiyorum ama işte bir buçuk sene sonra yaklaşık, bir başka öneri geliyordu. Ben 7'deki örgütlenmeleri bir anlamda bir kışak içinde, çözümsüzlük anının hareketi olarak görüyorum. Sıkışmışlık var yani.

Turan: Hem yakın çevrenizde, hem 68 hareketinin genelinde bu MDD ve TİP arasında kalmak gibi bir durum var mıydı? Ya da TİP'ten daha fazla etkilenenler, MDD'den daha fazla etkilenenler

ya da parlamentarizm meselesini ciddiye alanlar ya da "ya parlamentarizmle olmayacak bu iş" diyenler arasında ayırım gözler miydiniz? Az önce parçalılıktan da bahsettiniz. Belki o çerçevede de düşünülebiliriz. Yani aslında o tartışmalar canlı mıydı gerçekten, yoksa fraksiyonel olarak çok mu ayrıldı insanlar ve farklı kamplardan ilham alanlar birbirleriyle çok konuşmaz mıydı?

Berktaş: Nadire ve Masis onu daha iyi hatırlarlar ama 69'la 70'in sonu arasında acayip tartışmalar cereyan ediyordu. Yani bir kısmına bizzat Hikmet Kıvılcımlı'nın, Mihri Belli'nin de katıldığı tartışmalar... Büyük amfilerde, salonlarda yapılan kamusal tartışma toplantıları, forumlar... Şimdi ben burada Türk solunun muhasebesinden ziyade, eskiyle yeni arasındaki bir gerilimi de görüyorum. Yani ne olursa olsun TİP böyle daha oturmuş, daha olgun, yöneticiler de daha yaşlı falan. Ondan sonra, ona karşı, belki eski kuşağa karşı bir tepki de oldu. Bu tepki ile 68 arasındaki bağlantıyı da görmek gerek. Böyle bir şey vardı. Ama sonuçta gene gide gide işte Mihri Belli'nin ortaya çıkıyor, oraya vardı. Ama böyle bir tepki olduğunu da ben düşünüyorum yani.

Kürkçügil: En fazla Doktor Hikmet'e. En yaşlı O'ydu çünkü.

Berktaş: Yani mesela. Tabii o kırmızı boyun atkısıyla ve beyaz dik saçlarıyla, gür sesiyle çok etkileyiciydi. Ez cümle demek istediğim, 68'de kuşak çatışmasının da, bütün saydığımız diğer nedenlerle birlikte, önemli olduğu; çünkü eski dünyaya karşı yeni bir dünya yaratma fikriyle ilişkiliydi.

Mater: Ya zaten yıl olarak 68'de Çekoslovakya'nın işgali ve diğer nedenlerle, FKf gençliğinin giderekten kopması, diğer sol örgütlenmelerin yavaştan başlaması gibi nedenlerle, Türkiye İşçi Partisi giderekten etkisini azaltmaya başlamıştı 69'da, 70'de. Ama o arada bir sürü başka hareketler ve gruplar ortaya çıktı. Tabii ki tartışmalar arasında baya güçlüydü.

Herkesin dergisi var, şusu var, busu var. Ama sonuçta esas olarak kitle Dev-Gençtiydi. Nihayet Dev-Genç'in içinde yer alıyorduk. Türkiye İşçi Partisi üyesi gençler gidecek azalıyorlardı. İşçi Partisi çok güç yitirmişti.

Kürkçügil: Ama aynı dönemde bir şeyi unutmamak lazım. Dev-Genç dediğiniz zaman da, Dev-Genç merkezi bir yapı mıydı? Onu daha sonraki olaylar sırasında gördük. İstanbul Dev-Genç'in mesela diyelim ki Ankara Dev-Genç'le ne kadar ilgisi vardı? Yani burada isim isim eski arkadaşlarımızın ismini sıralamayalım ama Ankara'da genel başkanlık bulunduğu için sanki bir bütünmüş gibi arz ediliyordu. İstanbul tırtımıyla başka yörelerdeydi.

Berktaş: Ama, Dev-Genç'in gücünü de zaten o meydana getiriyordu, şimdi düşündüğümde.

Turan: Sız aslında biraz önce Türkiye'nin gerçek anlamda 68'i yaşamadığınızdan söz ettiniz. Peki bu 68 kuşağı kavramı hakkında ya da bu tanımlama hakkında ne düşünüyorsunuz? Yani ne zaman çıktı, sizce bunun tasvir gücü nedir?

Berktaş: O biraz Nadire'nin bahsettiği, bugüne de yansıması olan ve çok çeşitli kesimleri de etkileyen o hal, tavrı, dünyaya bakış, çocukların nasıl yetiştirileceği, genel olarak eski tarz eğitimin, bürokratik iktidarın sorgulanması, resmiyetin azalması vb. konusunda etkili olmuş bir 68 kuşağı var. Ben onun var olduğunu ve etkisinin de çok önemli olduğunu hatta yani o 68 kuşağı denen her kimse, onlar kaç kişiye onların çok daha ötesine geçtiğini düşünüyorum. Ama bu aynı zamanda dünyayla da ilgili bir şey. Dünyada da böyle oldu. Dünyada 68 bugün artık yok. Zaten küresel piyasacılığın, otoriter piyasacılığın kol gezmesi nerden nereye geldiğimizi gösteriyor. "Tüketim malları halkın alyonudur" demekten buraya geldik. Ama genç Macron var, İtalya'daki o Beş Yıldız Hareketi var; başta gençler geniş kitleleri bir araya getiriyor. Demek istediğim hem

parçalılık, hem de bir tür eskiye karşı tepki var. Bunlar da bir anlamda 68'in etkisini taşıyor, negatif biçimde de olsa. Ve bugünkü dünyayı, bugünkü zihniyet ikliminin en azından bir kısmını oluşturdu. Ben Türkiye'deki muhafazakârların bile, AKP dâhil, bundan bir pay aldığını, ister istemez bu dönüşümden bir pay aldığını düşünüyorum.

Evet dilleri değişti, yöntemleri değişti. Çünkü dünya değişti. Dünya resmîyetten uzaklaştı, o kaskatı formellikten uzaklaştı 68 sayesinde. Elbette tam da 68'in hayalleri yönünde olmadı değişim; ama önemli ölçüde yöntemler, dil, semboller vesaire açısından değişti. Yani şimdi LGBT hareketinden bahsediyorsun. Az önce dedim; İngiltere'de eşcinsellik ancak 1967'de suç olmaktan çıkmıştı. Şimdi bir de bugünkü duruma bakın. Yani bugün Türkiye'de bile işte Gökkuşağı Hareketi, LGBTİ hareketi var. Kadın hareketini saymıyorum bile, sırf 8 Mart gece yürüyüşünün pankartlarını hatırlamak yeter. Dünyada eşcinsel evliliklerin tanınması gündemde. Bunların hep o 68 isyanından çok etkilendiğini, yani bütün dünyanın bu anlamda değiştiğini düşünmekteyim. Tam da istediğimiz gibi değişmediği de çok açık. Ama zaten, toplumsal ve siyasal olaylarda niyetler ile sonuçlar pek az örtüşür.

Kürkçügil: Yani tabii "68 kuşağı" tabiri ne kadar rahat kullanılabilir; aynı hikâye. "68'liler" daha ziyade rahat kullanılabilir çünkü 68'li dediğiniz zaman o yıl yaşanmış olaylar üç aşağı beş yukarı orada. Bir kuşak dediğin zaman daha geniş bir zaman dilimini alabilir. Bizdeki garabet şurada: Bu dünyada görülmemiş bir şekilde kurumsallaştı, vakıf haline geldi. Dünyada böyle bir şenlik başka bir yerde görülmüş bir şey değil: İsyanın kurumsallaşması. Bu da işte bizim alaturkalığımız herhalde. Ama 68'le ilişkiyi kurmak için yahut da ondan nasiplenmek için, onu tartışmak için onun hayallerini paylaşmak lazım. Bu hayaller öyle üç günde beş günde gerçekleşebilecek hayaller değildi. Anma ile gömme arasındaki farkı görmek lazım tabii ki. Burada

maalesef bazı anmalar; "neydi o eski günler güzel günler" gibisinden bir şey oluyor. Halbuki onuna çıktığı birtakım yollar var, sorunlar var. Verdiği umutlar var. Ve bunlara hâlâ muhtacdır. Ve bunların üzerine bir şeyler inşa etme şansımız var.

Biraz önce ben de tebarüz ettirdim; kıta Avrupası'na feminizm çok sonra geldi ama bugün geriye dönüp baktığınız zaman biraz anakronik gibi gözükse de 68'i feminist bir hareket olarak da görmek durumunda kalıyoruz.

Mater: Şimdi çok güzel bir cümle söyledi Masis. Bunu mutlaka kullanalım dergide ve kitapta. "68'i feminist olarak görmek gerekiyor" dedi. Değil mi, önemli bir şey bu.

Kürkçügil: Tabii. Ekolojist olarak görmek lazım, feminist olarak görmek lazım.

Mater: Artık ekolojiyi karıştırmayalım. Şimdi feminist olarak görelim bence.

Berktaş: Katılıyorum; karşımızda oturan genç arkadaşlar da 68 kuşağının bir devamı gibi, bence.

Mater: Evet evet bence de.

Berktaş: Gezi'yi de öyle düşünüyorum çeşitli anlamlarda.

Mater: Bu kuşak sözünden ben de aslında çok hoşlanmıyorum. Fakat hani o kadar çok kullanılan ve yer etmiş bir şey ki bazen ister istemez kullanılabilir de. Yani ben de daha çok "68'liler", "68 isyancıları" demek istiyorum. Çünkü kuşağın genel kullanımda, istisnalar olabilir, çok fazla güzelleme var. Güzellemeden kaçınmak gerekiyor.

Şimdi bu feminist yani kadınlık meselesini çok konuşmadık aslında. Birkaç cümle söylemek istiyorum. Şimdi 68'de kadınlar vardı tabii ki. Ama kadınlar bugün gelinen noktada var olduklarını, 68'de var olduklarını kanıtlamak zorunda kalıyorlar.

Ve böyle bir hikâye var. Yani bu sadece Türkiye'ye özgü de değil. Dünyanın başka yerlerinde de bildiğim kadarıyla durum benzer. Ama yani her tarafı da bilmiyoruz. Ne bileyim mesela Japonya'da da hakikaten böyle mi oldu? Orada da kadınların katılımı sonradan görünmez mi kılındı? Çünkü Türkiye'de o zaman üniversitede kadının erkek oranı % 18 - % 82 gibi seyreliyor. Dolayısıyla kadınların 68'in genel hareketi içindeki oranları %8'den aşağı değildi diye düşünüyorum. Saymadım ama öyle düşünüyorum. Fakat bugüne gelindiğinde esasen tabii karar mekanizmalarında yer alıştan başlayarak pek çok konu var. Kadınlar görünmemiş oluyorlar. Ama aslında mahkemelere baktığında baya çok kadın yargılandı. Dolayısıyla 68'in feministliği vurgusu hakikaten de güzel bir tanımlama oldu. Kadın hareketi açısından 68 çok önemli. Türkiye'de biz böyle bir hareket yapmadık 68'de. Ancak 12 Eylül öncesinde işte 75'te, 76'da kimi dernekleşme çabalarımız falan vardı ama onların da hiçbirinin feminist bir perspektifle yola çıkılan oluşumlar olduğunu söylemek kolay değil. Yani bugün gelinen noktada aslında ben bakıyorum mesela- bu şeyler içinde daha çok kadın görüyor. Çağlayarı'da akademisyen yargılamalarına baktığımda, bakıyorum gelenler büyük ölçüde kadın. Çok acıklı geliyor insana hem o kadar genci görmek, hem de emekli profesörleri görmek. Onlar da 68'li kadınlar yani. Baya varlarmış. Oradan bile bakıldığında ortaya çıkıyor. Ama kadınların durumu tabii ki hâlâ bütün dünyada öyle. Fransa'da da bizden çok farklı değil. Filmlerde falan görüyoruz zaten. Arkadaşlarımız da var. Her yerde aşağı yukarı aynı. Aynı devam ediyor. Yani çok az ilerleme kaydediyor, çok yavaş ilerleme kaydediyor. Çünkü bence erkekler hakikaten umutsuz vakalar. Kadınlar türlü değişmiyorlar, geliştirmiyorlar.

Berktaş: Vazgeçmek istemiyorlar avantajlarından.

Mater: Vazgeçmiyorlar. Bu büyük bir ıktıdır yani. Bu ıktıdan devirmek kolay bir şey değil. Umarız sizinkiler, sizin kuşak diyelim, devirir.

MAYIS 68 VE TOPLUMSAL HAREKETLERİN ULUSLARARASI DOLAŞIMI

AYŞEN UYSAL

Toplumsal hareketler bir yerden diğerine ihraç/ithal edilir. uluslararası dolaşıma girer. Ancak bir yerden diğerine taşınırken, ortaya çıktıkları ülkelerin/coğrafyaların siyasal bağlamı da beraberlerinde taşınmadığından, gittikleri yerlerde çok farklı biçimler alabilir, farklı sonuçlar doğurabilirler. 68 bunun en somut örneklerinden. Bu nedenle bugün 68 Hareketinden değil, 68 Hareketlerinden bahsediyoruz.

"68" BİR TOPLUMSAL HAREKET MİDİR?

1960'lı yıllar ve özellikle de "68" toplumsal hareketler açısından kritik bir öneme sahip, zira literatüre bugün hakim iki temel yaklaşımın ana ayrışma noktasını 68 Hareketi oluşturur. Alain Touraine'in geliştirdiği *Yeni Toplumsal Hareketler* yaklaşımı, toplumsal hareketlerin "68" ile birlikte bir kırılma yaşadığı ve köklü değişimler geçirdiği iddiasına dayanır. Buna göre, 60'lı yıllarla birlikte toplumsal hareketlerin örgütleri, talepleri ve aktörleri değişti. İşçi sınıfı toplumsal hareketlerin motoru olma işlevini yitirirken yerini orta sınıflara bıraktı. Daha esnek örgütlenme biçimleri klasik örgütlenmelerin, post-materyalist taleplerde materyalist taleplerin yerini aldı. Buna karşılık Charles Tilly, Doug McAdam, Sidney Tarrow gibi toplumsal hareket uzmanlarının öncülük ettiği *Siyasal Süreç Teorisi* ise bir kırılmadan ve kopuştan ziyade, süreklilik ve süreksizliklerden söz eder. Farklı 68 deneyimleri teorilerin bu tespitlerinin geçerliliği konusunda ne söylemektedir? Sanayileşmiş Batı demokrasileri için yapılan bu değerlendirmeler, diğer coğrafyalar için ne kadar geçerlidir? Bu yazıda elbette tüm bu sorulara yanıt verilemiyor. Ancak bazı soruları

sormanın ileride yapılacak çalışmalara ufuk açması ve mevcut çalışmaları derinleştirilmesi açısından önemli olduğunu düşünüyorum. O nedenle, her birinin yanıtını vermem de elinizdeki yazıda bolca soru sormaktan vazgeçemeyeceğim.

"Toplumsal hareket nedir, ne değildir? '68' bir toplumsal hareket midir?" sorularını tartışmakla işe başlayalım. Toplumsal hareketin tanımı teorik yaklaşımlara göre oldukça farklılaşır. Her ne kadar Türkçede çok fazla anlam ifade etmese de, literatürde kavramın tekil ve çoğul kullanımlarının bile farklı teorilere gönderme yaptığını ve iki kullanım anlamlarının aynı olmadığını görüyoruz. Toplumsal hareket her şeyden önce bir kitle seferberliği, kolektif bir eylemdir. Toplumsal hareketleri üç temel ilkenin (kimlik, muhalefet, bütünlük) bileşimi olarak gören Alain Touraine'e karşılık, Charles Tilly "mücadele aracılığı ile avantajlar elde etmeyi ve kendini kabul ettirmeyi hedefleyen, bir siyasal sistemden dışlanmış ya da marjinalleşmiş, rakipleri (*challengers*) veya dışlananları (*outsiders*) örgütleyen kolektif eylemler" olarak tanımlar.¹ Yine bir başka tanımda Charles Tilly ve Sidney Tarrow toplumsal hareketler için, "mümkün olan en geniş kesimlere kendisini tanıtmak için

yenilenen temsilleri kullanan, örgütlerden, ağlardan, geleneklerden ve dayanışmalardan destek alan du-rağan talepler kampanyası" tanımını yapar. Alain Touraine ve dolayısıyla *Yeni Toplumsal Hareketler* yaklaşımı sendikalar ve siyasal partiler gibi klasik örgütlenmelerin kurumsal eylemleri ile hedefine devleti yerleştiren hareketleri toplumsal hareket kategorisi içine dahil etmez. Zira toplumsal hareket bu yaklaşım tarafından "kurumsal olmayan" olarak tanımlanır. Buna karşılık Doug McAdam, Sidney Tarrow ve Charles Tilly, toplumsal hareketlerin giderek sendikalar ve siyasal partiler alanlarından pay aldığını, toplumsal hareketlerin bileşenlerinin yeniden belirlendiğini ve sınırlarının devrimci hareketlere, demokrasiye geçiş hareketlerine, iç savaşlara, soykırımlara, politik ve etnik kıyımlara, binyılcılık hareketlerine, milliyetçiliklere ve sındırma hareketlerine kadar genişlediğini söyler.²

Toplumsal hareketler bir dava uğruna başlatılır ve bir rakibin tespiti ile kendini tanımlar; siyasal katılımın önemli ve özgün bir bileşimidir. Bu tespitlerden hareketle şu soruları sormak elzem hale gelir: "68'in davası neydi? Rakibini nasıl tanımlı-yordu? Repertuarı hangi eylem biçimlerinden oluşuyordu? En önemli-

si de, bu sorulara verilecek yanıtlar ülkeden ülkeye farklılık gösteriyor muydu?

68 farklı ülkelerde eşzamanlı ya da kısa zaman aralıkları ile ortaya çıkmış hareketlere verilen kapsayıcı bir isimlendirme. Bu eşzamanlı ortaya çıkış bizi toplumsal hareketlerin önemli bir meselesi üzerine düşünmeye sevk eder: toplumsal hareketlerin uluslararası dolaşımı ya da bir diğer anlatımla, düşünce ve pratiklerin transferi. Buradan doğru bir bakışla hareketin kaynaklarını, davalarını, örgütlerini ve repertuarlarını tartışmak mümkün.

DÜŞÜNCE VE PRATİKLERİN DOLAŞIMI

Pierre Bourdieu düşünce ve pratikleri ithal/ihrac¹ edebiliriz, ancak o düşünce ve pratiklerle birlikte üretildikleri alanları da dolaşıma sokamayacağımız için, düşünce ve pratikler taşındıkları yerlerde çok farklı biçimler alıp farklı sonuçlar doğurabilirler.² Bu açıdan baktığımızda, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da fiilen gelişen 68 Hareketi'nin farklı ülkelere nasıl transfer edildiği, orada nasıl gelişip hangi sonuçları doğurduğu sorusu oldukça önem kazanır. Siyasal bağlam değiştiğinde hareketler nasıl biçimlenir?

68 Hareketi üzerine yapılan çalışmalar, çok farklı bağlamlarda ortaya çıkan hareketlerin ortak noktalarının çoğu kez "1968" adlandırmasından öteye geçmediği konusunda hemfikir.³ Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya, Franco rejimi altındaki İspanya'dan sömürge rejiminden yeni çıkmış Senegal'e ve hatta Latin Amerika'ya kadar siyasal bağlamın çok farklılaştığı ülkelerde siyasi aktivizm deneyim ve pratikleri, hareketin davaları ve ele aldığı konular tamamen farklılaşabiliyor. Öyle ki, örneğin Kıta Avrupası ülkeleri İtalya ve Fransa'da bile, 68 Hareketlerinin siyasal şiddet ile ilişkisi tamamen farklı dinamiklerden beslenerek kuruldu. 68 Hareketi ABD ve Fransa'da "karşı kültür", yani marjinalite ve kopuşa övgü üzerine inşa olurken, Türkiye gibi ülkelerde bu yaklaşım hareket içinde kendisine ne kadar yer bulabiliyor? Müzik hareketin ortaya çıktığı her yerde kurucu öğelerden biri miydi? Bu ve benzeri sorular düşünce ve pratiklerin dolaşımının sınırlılıkları üzerine düşünmemizi mümkün kılar.

68 Hareketi'nin uluslararasılaşmasında Vietnam savaşının etkisi büyüktü. Berkley ve Columbia Üniversitelerinde başlayan savaş karşıtı gösteriler hızla diğer ülkelere yayıldı. Bunun dışında, Berlin'de Rudi Dutschke'in öldürülmesini

protesto eylemleri ile Sorbonne Üniversitesi'nin işgali bu uluslararasılaşmaya katkı sundu. Eylemler hızla yayılırken, farklı ülkelerdeki öğrenci hareketlerinin "örgütlenme modelleri"ndeki birtakım ortaklıklara dikkat çekici. Bir örgütlenme biçimi olarak Fikir Kulüpleri çoğu ülkede hareketlerin ortak paydası. Ayrıca, lise ve üniversite öğrencilerinin siyasallaşmasında önemli rolü olan eylem/direniş komiteleri 68'in en önemli siyasal örgütlenme biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Buna karşılık, hareketler bazı ülkelerde hiyerarşik örgütlenirken, bazı ülkelerde ise yatay örgütleniyor. Örneğin Çekoslovakya'da öğrenci hareketi programsız, yatay bir hareket. Öyle ki, Prag Öğrenci Komitesi 15 Ocak 1968'de, resmi örgütlerin vesayetini reddeden bir muhalefet çağrısı da yapıyor.

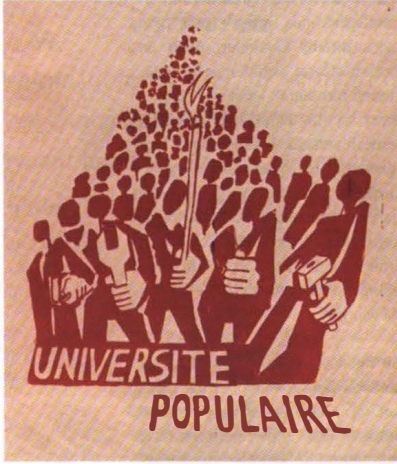
68 ne düşünsel ne örgütsel ne de sektörel açıdan homojen bir hareket. Öğrenciler hareketin en önemli sektörü, onu işçiler izliyor. Ancak bazı ülkelere köylüler de önemli bir bileşen haline geliyor. Bu sektörlerin birbiri ile ilişkileri de her ülkede farklı. Öğrenci-işçi hareketi ilişkileri bakımından ele alırsak; ABD ve Almanya'da ırkçılık karşıtı protestolara, öğrenci eylemlerine işçi sınıfı eşlik etmezken, İngiltere'de ırkçılık

Beyaz Saray'ın önünde Vietnam Savaşı protestosu.

Library of Congress koleksiyonu.

ve göç meseleleri işçi hareketi ile öğrenci hareketinin ayrışmasına neden oldu. Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya'da ise işçi hareketi öğrenci hareketine şüphe ile yaklaştı ve öğrenci hareketi işçi sınıfında herhangi bir yankı uyandırmadı. Meksika'da öğrenci hareketine aileleri, orta sınıflar ve kent yoksulları

Fransa'da 68 Hareketi için hazırlanan afişlerden biri.

Bibliothèque nationale de France koleksiyonu

destek verirken, öğrenci hareketinin Franco karşıtları ile birlikte hareket ettiği İspanya'da, toplu taşıma grevleri sırasında işçiler ve öğrenciler kaynaştı. Fransa'da ise iki hareket daha çok yan yana ama kaynaşmış değillerken, 10-11 Mayıs'ta kurulan barikatlar sırasında bir ortaklık doğdu. Bu ortaklıkla birlikte, öğrenci hareketi işçi hareketine hız verdi. İtalya'da ise durum oldukça farklı. Zira, işçi ve öğrenci hareketleri arasında durağan bir ittifak söz konusu. Kapitalizm karşıtlığı iki hareketi ortak örgütlenmelere kadar götürdü.⁶

68'in "kaynaklarına" bakmak da, düşünce ve pratiklerin dolaşımı konusunda önemli fikirler verir. Bu kaynaklardan biri "hareketin mitleri". Bir coğrafyadaki hareketlerin diğer coğrafyalardaki hareketlere mitler oluşturduğu, bu mitlerin de uluslararasılaşmaya yeni boyutlar kazandırdığı bir dönem söz konusu. Vietnam halkı, Latin Amerika gerillaları (Che), Afrika Bağımsızlık Mücadelesi, Prag Baharı ve Çin Kültür Devrimi 68 Hareketlerinin mitlerine kaynaklık etti.

68 Hareketinin düşünce ve pratiklerinin bir ülkeden diğerine aktarılmasında, o dönemde önemli gelişme kaydeden yayın dünyasının da etkisi büyük. Bunlar harekete önemli bir kaynak sundu: Hareketlerin dergileri (destek, bilgi yayma, eylem gelişme, hareket içi polemikler, vs.), dönemin kitapları⁷, çeviriler. "Mayıs'ın kitapları" üç eksenle düşünülebilir: İlki, Mayıs-Haziran 68'i etkileyen, mümkün kılan, hazırlayan, bir başka deyişle 60'ların eleştirel düşüncesini oluşturan kitaplar⁸ (H. Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*⁹); ikincisi, dönemin editöryal gündeminde yer edinen kitaplar; ve üçüncüsü ise, hareketin yol açtığı yeni editöryal üretim, siyasallaşmış yazarlar ve okuyucu kitlesi, yeni kurulan yayınevleri ve dağıtım ağları.¹⁰ Fransa'da les Editions de François Maspero, les Editions de Minuit, les Editions Sociales, Türkiye'de Sol Yayınları, vs. yeni kurulan ve döneme damgasını vuran yayınevleri örnek olarak gösterilebilir.¹¹

"68'in "davaları" bakımından da mekânsal farklılıklar ortaya çıkar. Fransa'da hareketin Amerikan karşıtı yönü daha az ön planda iken, Japonya'da ve Meksika'da, tıpkı Türkiye'de olduğu gibi, Amerikan karşıtı ve antiemperyalist söylemi daha belirgindir. Fransa'da üniversite sistemine yönelik eleştiriler hareketin önemli bir boyutunu oluşturur. İtalya'da da, Torino Edebiyat Fakültesi'nde karşı-dersler programlanıp özyönetimsel yapılar uygulamaya konur. Üniversite sistemine yöneltilen eleştiriler bağlamında New York, Londra ve Berlin'de "anti" ya da "karşı" üniversiteler kurulur.¹² Pekî, Türkiye dahil, ABD ve Bunun yanında, ABD dışındaki birtakım ülkelerde 68 Hareketleri de bu öğelerin üzerine mi inşa olmuştu? 68 Hareketi başladığı ülkelerden yola çıkıp diğerlerine ulaştığında artık nasıl bir harekette? Otoriterlik, kurumsallaşma, tüketim, Stalin vs. karşıtı özgürlükçü¹³ yönünden geriye ne kalmıştı? Özellikle, otoriterlik karşıtlığı, Stalinizme karşı çıkış gibi konular bakımından, Türkiye dahil birtakım ülkelerde önemli farklılıklarla karşı karşıya kalırız.¹⁴ Ayrıca, Türkiye'de üniversite siste-

mine yönelik eleştiriler, kampüslerdeki baskı ve buraların hareket alanı olmaktan çıkması nedeniyle çok kısa sürede gündemden düştü ve hareketin başat davası olmaktan çıktı.

KAMPÜSLERDEN SOKAKLARA 68'İN DİRENİŞ MEKANLARI VE EYLEM REPERTUVARI

68 Hareketinin önemli özelliklerinden biri kampüslere ve sokağa atfedilen önemde, diğeri de yeni siyasal repertuvarların ortaya çıkmasında kendisini gösterir. Dolayısıyla da bu dönemde *kampüsler* ve *sokak* hareketin iki önemli mücadele alanı ve mekanı olarak karşımıza çıkar.

Berkley ve Columbia Üniversitelerinin kampüslerinde Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler, Berlin'de Rudi Dutschke'ye suikast girişimine karşı isyanlar, Sorbonne'un işgali, vs. 68 Hareketi bakımından "kampüslerin" ne kadar önemli sembolik mekanlar haline geldiğini resmeder. Özellikle Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler adeta kampüslerin kalbine yerleşirken, ders kitapları savaşı protesto amaçlı ateşe verilir.¹⁵ Bunların yanında, Fransa'da, Meksika'da, Türkiye'de ya da birçok başka ülkede 68 Hareketinin karşı çıktığı meselelerin başında üniversite yerleşkelerine polislerin girmesi ve müdahalesi de yer aldı.¹⁶ Kampüsler böylece sadece eğitim sistemine getirilen eleştiriler ve geliştirilen alternatifler çerçevesinde değil, ama aynı zamanda siyasal meseleler bakımından da önemli bir mekan haline geldi; kampüsler siyasallaştı. Hareket siyasallaştıkça kampüslere sığmamaya da başladı ve sokağa doğru yol aldı. Bunun yanında, kampüslerin mekan olarak kullanımı devlet şiddeti ve disiplin cezaları sonucunda üniversiteden uzaklaştırmalar¹⁷ nedeniyle zorlaştıkça da, hareket kampüslerden sokağa doğru kaydı.

Bu yıllarda "*le pouvoir est dans la rue*" ("İktidar sokakta") düşüncesinden hareketle sokağın "ayaklarla oy verme" anlamında olağan bir katılım mekanı ve aracına dönüştürülmesi söz konusu¹⁸. Bu dönüşümde şüphe-siz üniversitelerde eğitimin durdu-

rulmasının ve üniversitelerin tatil edilmesinin rolü büyük. Fransa'da önce Nanterre, daha sonra da Sorbonne Üniversitelerinin tatil edilmesinin ardından, sokak öğrenciler için adeta temel eylem mekanına dönüştü.

"İktidar sokakta" şiarıyla yola çıkan öğrencilerin repertuarı, gösteri yürüyüşleri¹⁹ (68 Hareketinde gösteri yürüyüşlerini ele almak, bu protesto biçimini repertuarın diğer bileşenlerine göre konumlandırmak anlamına da gelir²⁰), sessiz yürüyüşler, işgaller²¹, barikatlar, oturma eylemleri, mitingler (Uyanış Mitingleri), vs. gibi eylem biçimlerini içeriyordu. Sokak tiyatroları da bu repertuarın bir başka önemli parçasıydı. Her eylem biçimine eşlik eden, onu tamamlayıp zenginleştiren farklı ritüel ve araçlar da mevcuttu. Sessiz ya da değil, yürüyüşlere ve mitinglere çoğu kez yazılamaların da eşlik ettiğini belirtelim. Hem barikatların hem de güvenlik güçleri ile çatışmaların yaşandığı gösteri yürüyüşlerinin bir ayrılmaz parçası da kaldırım taşları (pave). Kaldırım taşları olmadan bir 68 Hareketi tahayyül etmek neredeyse olanaksız. Tıpkı kaldırım taşı gibi, Molotof kokteyli de 68 Hareketinin sembollerinden. Adını Rus-Finlandiya Savaşı sırasındaki SSCB Dışişleri Bakanının adından alan bu karışma ismini veren, kokteyli tank-savar silah olarak kullanan Finlandiyalı askerlerdir. Daniel Cohn-Bendit ise "reçeteyi" Fransa'da yaymakla itham edilir.²²

Repertuarın bu dönemdeki önemli bir parçası da işgaller. Sorbonne Üniversitesi'nin işgali dünya çapında bir öneme sahip ise de, İstanbul Üniversitesi merkez binasının üniversite reform talebiyle Haziran 1968'deki işgali, Türkiye'de o dönemde demokrasinin işleyişini, müzakere, eylem gücü ve öğrencilerin üniversite bileşenleri içindeki yerini göstermesi açısından daha önemli değildi. Öyle ki, üniversite rektörü işgalin başında İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri Yüksek Konseyi ile görüşmeyi reddederken, Haziran'da sadece görüşmeyi ka-

Sorbonne Üniversitesi işgali.

bul etmekle kalmadı, işgal konseyi sözcüsü ile birlikte Abdi İpekçi'nin yönettiği bir radyo programında açık oturuma dahi katıldı. Oysa günümüz Türkiye'sinden baktığımızda böyle bir manzarayı hayal etmek bile zor. Uzlaşma toplantılarının ardından 25 Haziran'da işgal eylemi öğrencilerin kazanımıyla son buldu.²³ Bu dönemde işgallere eğitim boykotlarının eşlik ettiğini (ya da tersi) de not düşelim. Örneğin, 10 Haziran 1968'de Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde başlayan "Eğitim Reformu Boykotuna", taleplerin kabul edilmesi için gerçekleştirilen işgal eylemi de eşlik ediyordu.

Sokak merkezli mücadelede, bir yandan barikatlar, diğer yandan polis şiddeti sokağın ve gösteri yürüyüşlerinin ayrılmaz parçası haline geldi. Fransa'da barikatlar, 16. yüzyılın sonundan beri Paris isyanlarının

olmaza olmazı. 19. yüzyılda altın çağını yaşayan barikatlar, ülkede "barikat kültüründen" dahi söz etmeyi mümkün kılar.²⁴ Kaldırım taşları, ağaçlar, arabalar, araba lastikleri gibi araçlarla kurulan barikatlar bir savunma hattı kurmaya hizmet eder, mekanları ayırmayı mümkün kılar. Çoğu kez de işgal ile barikatlar arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Barikatlar, eylemcilere ait olan alanının ya da ele geçirilen mekanın savunmasına hizmet eder. Barikatlar, mücadele alanının sınırlarını çizen, hareketlere "toprak" temin eden "öfke mekanları"ndan biridir.²⁵

Peki, örneğin Türkiye gibi ülkelerde böyle bir barikat (ve örneğin işgal) kültüründen söz etmek ne derece mümkün? Pratiklerin uluslararası dolaşımı açısından değerlendirdiğimizde ne gibi sonuçlara ulaşmak mümkün? Fransa'nın Paris dışında-

68 Hareketi'nin sembol isimleri antiemperyalist mücadele ile özdeşleştirildi.

Yılmaz Aysak, '68 Akademi ÖDTÜ Derneği Akademi Akademi'nin Öyküsü (İstanbul: Metis, 2008).

ki kentlerinde bile bir barikat kültüründen söz etmek zor iken, "10-11 Mayıs Gecesi Barikatlarının" başka ülkelerde muadili var mı? Ankara'da 10 Haziran 1968'de başlayan ve yayılan işgal eylemleri ile onlara eşlik eden barikatların sağladığı "taktik zevkler"⁴⁶ şüphesiz Fransız öğrencilerinininkinden oldukça farklı. Tıpkı Türkiyeli öğrencilerin işgal ve barikatlarla ilişkin birikiminin, bilgisinin ve öğrenme sürecinin farklı olması gibi. Kaldı ki, her iki ülke öğrencilerinin (ve diğer ülke öğrencilerinin) işgal ve barikatlar karşısında deneyimlediği polis şiddeti de farklı.

68'İN POLİSİ VE DEVLET ŞİDDETİ

68 Hareketinin bir bağlamdan diğerine farklılaşmasının temel nedenlerinden biri de hareket üzerindeki devlet baskısı ve daha özelde de polis şiddeti etkeni. 1960'ların, oy ver-

me davranışı dışındaki muhalefet/katılma biçimlerinin olağanlaştığı yıllar olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla, 1960'ları incelemek demek, Türkiye açısından "katılımcı devrimin", sokak eylemlerinin normalleşmesinin/olağanlaşmasının" (ya da normalleşmemesinin/olağanlaşmamasının) nasıl yaşandığını incelemek demek. Sokakta siyasetin normalleşmesi, bu katılım biçimlerinin devlet ve onun güvenlik güçleri tarafından tıpkı oy verme davranışı gibi "yasal" ve "meşru" kabul edilmesi gerekliliğini beraberinde getirir. Buradan hareketle, devletin sokak siyasetini meşru ya da gayrimeşru olarak görmesinin siyasetin radikalleşmesinde doğrudan etkisi olacağını söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar bu dönemde yasal düzenlemelerin toplumsal hareketlere tanıdığı alan sonraki on yıllara oranla geniş olsa da, devletin güvenlik güçlerinin

mevcut repertuarı nasıl algılandığı da hareketin sınırlarını belirlemektedir.

Polis ve 68 dediğimizde şüphesiz Paris'te Quartier Latin'de barikatların polis tarafından dağıtılmasını ve bu esnadaki öğrenci polis çatışmalarını düşünürüz. Bununla birlikte, 2 Ekim 1968'de, Mexico City'de Tlatelolco Meydanı'nda, öğrenci hareketinin düzenlediği miting sırasında meydanı çevreleyen binalardan açılan ateş sonucu gerçekleşen katliam da 68'in devlet şiddeti tarihinde yerini alır.

Türkiye'de 68 eylemcilerinin polis (ve karşı grupların) şiddetinden nasibini aldıkları ülkelerden biri. Düzenlenen mitinglerde toplanan öğrenci görüntüleri, yurtlara baskınlar ve nihayetinde öğrenci ölümleri bu şiddetin görünen birkaç yüzü. Başka bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, kolektif eylemlerin denetimi için uzmanlaşmış bir polis biriminin oluşturulmasının (Toplum Polisi, 1965), izleyen dönemde kolektif eylemlerde şiddet dinamiklerini artırdığı, böylece de eylemlerin radikalleşmesine yol açtığı görülür. Oysa 1965 öncesi-nin, yani Toplum Polisi kurulmadan önceki dönemin, eylemler üzerindeki polis denetimine dair dikkat çeken temel özelliği, öğrencilerle güvenlik güçleri arasındaki ilişkinin niteliğinden kendisini göstermekteydi.

Gençliğe ve özellikle de üniversite öğrencilerine toplumda duyulan saygıyla da bağlantılı olarak,⁴⁸ emniyet müdürlerinin gençlerden dağılmalarını "rica" ettiklerine dair haberlere gazete arşivlerinde sık sık rastlamak mümkün. Genel olarak da bu "ricalar" geri çevrilmemektedir. Polisin "toleranslı" tavrında öğrenci eylemlerinde Atatürk heykeli, bayrak gibi sembollerin kullanılması, "irticayı tel'in" (bkz. Cumhuriyet, 10 Ocak 1960), "Atatürk'e saygı" gibi meşru kabul edilen taleplerle toplanmalarının etkisi de sanırım yadsınmaz. 1965 ertesinde, özellikle de 1968 ile birlikte bu tolerans ve "saygı" giderek kaybolur ve sıcak çatışmaya dönüşür. Bu dönemde öğrencilerin

eylemlerine eşlik eden önemli araçlardan biri şayet Molotof kokteyli ise, polislin şiddet repertuarının önemli bir parçası da gaz bombası. Zira Fransız 68'i için "şayet 68'in bir kokusu var ise, bu CRS'in (Fransız Toplum Polisinin) attığı gaz bombalarının kokusudur"¹⁹ denir.

Bu dönemki eylemlerin polis denetimi ile birlikte düşünülebilecek bir özelliği de "karşı eylemcilerin" mevcudiyeti. Bu şüphesiz Türkiye'ye özgü bir durum değil. İstanbul'daki karşı eylemlerin en önemililerinden biri 3 Mart 1968'de düzenlenen "Şahlanış Mitingi". Bu miting adeta Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB), Türkiye'yi Vietnam ve Küba yapmak isteyen "komünistlere karşı cihad çağrısına dönüştü. "Karşı eylemciler" bu çerçevede ayrıca "Komünizmi Tef'in" mitingleri de düzenlediler. Nihayetinde, kampüslerden

sokağa çıkan 68 Hareketi, sokak zorlaştığı ve imkansızlaştığı, yani baskı arttığı oranda radikalleşti. Sokağın denetimi her ülkede farklılaştığından ve güvenlik güçleri tarafından kullanılan şiddet repertuarı çeşitlilik gösterdiğinden, sokağın bir mekan ve repertuar olarak önemi de bir ülkeden diğerine hem zamansallık hem de taşıdığı önem açısından değişiklik gösterdi. Öyle ki, bazı ülkelerde sokak hareketleri radikalleşerek kent ve kır gerilla hareketlerine evrildi.

BİTİRİKEN...

Kısacası, "68" birbirinden hem nitelik hem de coğrafi açıdan farklılaşan hareketler toplamına verilen kapsayıcı, ama aynı zamanda birleştirici bir "bavul" isim. "68", davaları, örgütlenme biçimleri, mekanları, kaynakları, eylem biçimleri ve maruz kaldıkları devlet şiddeti ortaklıklar göstermek-

le birlikte, bir o kadar da birbirinden farklılaşan hareketleri kapsar. Diğer yandan, bu adlandırmaya tüm hareketleri bir tek yıla sığdırmaya çalışır; ama oysa hareketler o bir yılın ötesinde bir zaman dilimine yayılırlar. Bir yerde ortak miterle filizlenen bir hareket, coğrafi yolculuğuna kişisel deneyim paylaşımları, yayınlar, çeviriler, vs. gibi yollarla devam ederken, çok farklı özellikleri de bünyesine katıyor. Bu yolculukta fikirler ve direnişler yeniden biçimlenirken, yerelin özgün meseleleri, tarihi, kültürü, eylemci bilgisi hareketi yepyeni boyutlar kazandırıyor. Öyle ki, bir yerde hiyerarşiler yıkılırken, diğerinde hiyerarşik örgütlenmeler pekiyor. Üniversite reformu talebinin hareket bakımından taşıdığı önem ya da işgal eyleminin tarihselliği bir ülkeden diğerine değişirken, hareketin zaman içinde geçirdiği dönüşüm de bir o kadar farklı biçimler alıyor...

DİPNOTLAR

1. Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Addison Wesley Pub. Co., 1978).
2. D. McAdam & S. Tarrow & C. Tilly, *Dynamics of Contention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).
3. Literatürde, düşünce ve pratiklerin dolaylı olarak farklı kavramlar kullanılmaktadır: "ihâl/ihraç" (Bourdieu), "transfer" (Espagné), "yayılma" (Soule, Tarrow) "dolaşım" (Sommier, Tarrow) kavramları bunlar arasında yer alır. P. Bourdieu, "Les conditions sociales de la circulation internationale des idées", *Actes*, 145 (Aralık 2002): 4; M. Espagné, *Les transferts culturels France allemande* (Paris: PUF, 1999); I. Sommer, "Diffusion et circulation des mouvements sociaux", içinde O. Filieule, E. Agrigolianni, I. Sommer, *Penser les mouvements sociaux* (Paris: La Découverte, 2010) 101-120; Sarah A. Soule, "Diffusion Processes within and across Movements", içinde D. A. Snow & S. A. Soule & H. Kriesi, *The Blackwell Companion to Social Movements* (Oxford: Blackwell Publishing, 2007) 294-310; S. Tarrow, *The New Transnational Activism* (New York: Cambridge University Press, 2005).
4. P. Bourdieu, "Les conditions sociales de la circulation internationale des idées", *Actes*, 145 (Aralık 2002): 4.
5. B. Gobille, *Mal 68* (Paris: La Découverte, coll Repères, 2008): 18-19; C. Fink, P. Gassert, D. Juncker (dir.), 1968, *The World Transformed* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
6. M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 81-91.
7. Philippe Olivera dönemin kitaplarını "Mayıs'ın kitapları" olarak adlandırır. P. Olivera, "Les livres de Mai", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudel, *Mal-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 144-157.
8. *Tek Boyutlu İnsan* (May Yayınları, 1968) ve *Soruyet Markızımı* (May Yayınları, 1969) ifadeleri Türkiye'de yayımlanmadı.
9. 68 Hareketinin "peygamberi" olarak kabul edilen Herbert Marcuse'a dolayısıyla da 68 Hareketine göre tek boyutlu insan üretimi üsidesinden gelemez O nedenle de mücadele esas olarak dört eksenli

10. Philippe Olivera dönemin kitaplarını "Mayıs'ın kitapları" olarak adlandırır. P. Olivera, "Les livres de Mai", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudel, *Mal-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 144.
11. A. Uysal, "Importation du Mouvement 68 en Turquie. Circulations des idées et des pratiques", *Storiamente*, 5 (2009). ISSN: 1855-411X. DOI:10.14735/sts.28
12. M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 27.
13. Hiçbir sınır ya da tabu tanınamak, kurallara uymamak esastır. M. Kurlanski, 1968, *Dünyayı Sarıyan Yıl*, (İstanbul: Everest, 2008): 32.
14. Bu konuda biz, Ertuğrul Kurku, "Hala bir '68 Kuşağı var mı?", *Cosmo: Mayıs 68*, Sayı 14 (Bahar 1998): 160-69.
15. M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 14.
16. Filo protestoları ve ABD karşıtı gösteriler artık, gözetilmez ve yurt baskıları başta olmak üzere, özellikle öğrenciler üzerindeki polis baskısının artışı görülmektedir. Örneğin Temmuz 1968'de Filo protestolarını takiben polis İstanbul Teknik Üniversitesi yürüyüşü basar (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968). Trabzon'da da "Amerikalı iş, evine git" diye slogan atarak yürüten protestocu öğrenciler polis müdahale ederek döner (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1968). 1969 Haziran ayında gelindiğinde artık polise gösteri yapan öğrenciler aransızca çağrılarla yığıl şiddetlenmiş, 10 Haziran'da İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan olaylar nedeniyle, üniversitede güvenlik sağlama görevi askeri kuvvetlere bırakılmıştır. 1969 yılıyla birlikte özellikle polislin uyguladığı şiddetle ilgili kayıtlanan ölümler de yaşanmaya başlar.
17. D. Lüküslü, Türkiye'nin 68'i, *Bir Kuşağın Sosyalistik Analizi* (Ankara: Dipnot, 2015), s. 62-63.
18. Aşé.
19. O yıllarda "şeksteri" ya da "eylem" kavramları değil, "numayı" kavramı polis ve basın dilinde hakim. Numayı'sında, tiyatro ve sinema oyununu ile ilişkili bir kavram ve üç temel anlamda kullanılıyor. Bunlardan ilki, "İlgil, dikkat çekmek için bir topluluk önünde

- gösterilen beceri veya oyun" iken, diğeri "sinema ve tiyatrodaki isim, oyun gösterme işi" ve üçüncüsü de, "bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması" dir. Numayı'sı, şov yapma ve tezahürat anlamlarını da içerir (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&Itemid=6&lang=tr).
20. L. Mathieu, "Les manifestations en mai-juin 68", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudel, *Mal-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 195.
21. İsgal, bir yeri ya da konumu sahiplenmek anlamına gelen ahdli olmadığın bir yeri sonradan sahiplenmek anlamı olduğundan, literatürde işgal kavramının aslında "düşünme" dili olduğu yönünde değerlendirmeler mevcut. E. Pénissat, "Occuper les lieux de travail" en 1936. Usages et enjeux sociaux et politiques", *Mots: langues de la politique*, 79 (2005): 135.
22. J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 125.
23. *Sosyalizm ve Toplumal Mücadeleler Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), cilt. 7, s. 2073.
24. J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 83.
25. H. Combes, D. Garbay, C. Goirand, *Les lieux de la colère. Occuper l'espace pour contester, de Madrid à Sonaa* (Paris: Karthala, SciencesPo Aix, 2015).
26. J. Jasper, her örgütün ve her hareketin taşıdığı bir zevki olduğunu ve bu zevk çerçevesinde eylem repertuarından kendisine en keyif veren taktileri seçtiğini söyler. Bu seçim, Jasper'ın iddia ettiği gibi sadece siyasal kültüre ilişkin değil, aynı zamanda öğrenme ve birikim ile de bağlantılıdır. Bkz. J. Jasper, *Protesto* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).
27. S. H. Barnes & M. Kaase, et al., *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies* (Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1979), 607 pp.
28. Bkz. D. Lüküslü, Türkiye'de "Gençlik Miti", 1980 Sonrası Türkiye Gençliği, (İstanbul: İletişim, 2015), s. 49 vd.
29. J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 214.
30. *Sosyalizm ve Toplumal Mücadeleler Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), cilt. 7, s. 2068.

ABD BAĞLAMINDA 1968: GENEL TEMALAR, TOPLUMSAL DİNAMİKLER VE TEMEL SORULAR

AXEL B. ÇORLU

Dünya toplumsal hareketler ve mücadeleler tarihinde 1968, herhangi bir yıl değildi. Fakat aslında sadece bir yıl da değildi; uzun ve kısa dönemde pek çok politik ve toplumsal dinamiğin birbiriyle etkileşim halinde bir araya geldiği bir patlamaydı, bir semboldü ve dünyanın önemli kısmında kalıcı etkileri oldu. Bu yazı ABD 1968'ine uzanan farklı yolları ve bağlantıları ele alıyor. 1968'de farklı tema ve dinamiklerin nasıl bir araya geldiklerini, hızlandırıcı gelişmeleri ve etkileşimleri anlamak, ABD bağlamında yaşananlar ile dünyanın geri kalanında göze çarpan benzerlik ve farklılıkları açıklamayı mümkün kılacak.

1968'i dünya çapında bir dönüşüm olarak ele alıyorsak, ABD'de yaşanan 1968'i orada da gerçekleşmiş bir durum olarak değil, tam tersine dünyanın çoğu yerindeki olayları belirleyici nitelikte, merkezi rolde ele almak gerekli. Kültürel anlamda da (karşı kültür, müzik, psikoaktif madde kullanımı ve spiritüel deney-sellik vd.), toplumsal hareketlerin o noktada odaklandıkları ana temalar olarak da (savaş karşıtlığı, cinsel özgürleşme, kadın hakları, çevrecilik veya yeşil hareket, Yeni Sol, vs), belli başlı katalize edici olaylar anlamında da (Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş, vs.) ABD'nin 1968'i dünyanın 1968'ini tanımlar nitelikteydi. Bu analiz elbette ABD'nin tek belirleyici olduğu, ya da her ülkede o ülkeye has deneyim ve farklılıkların olmadığı anlamına gelmiyor; sadece 1968'i küresel bir fenomen olarak düşünürken ABD'yi çevresel veya ikincil bir planda değil, merkezi ve belirleyici dinamikleri yadsınamaz bir konumda ele almak gerektiğine işaret ediyor.

"IWW Geliyor!
Tek büyük
sendikaya
katılın."

Industrial Workers of
the World, 1907

Öncelikle, ABD bağlamında 1968'e odaklanan sosyal bilimlerdeki belli başlı yaklaşımları çok kısaca gözden geçirelim: Tarihsel sosyolojide son 40 yılda bu konuda en belirgin literatür, Immanuel Wallerstein ve Dünya Sistemi ile ona yakın diğer uzun süreli değişim modellerini takip eden çeşitli sosyal bilimcilerden geldi. Çok basitleştirilmiş haliyle bu yaklaşım, ABD'de 1968'de yaşananları, sistem karşıtı hareketler olarak tanımladı ve dünya çapında 1848 sonrasında ikinci büyük sistemik kriz olarak ele aldı. Bu yaklaşımın tarihsel trendleri bir araya getirebilen, neyin niye yaşandığını anlatabilen yönleri elbette var ve günümüzde de bir referans noktası olarak düşünülmesi bir rastlantı değil. Ne var ki aynı zamanda son derece karmaşık, çok boyutlu hareketleri ve neden-sonuç ilişkilerini basite indirgeyebilen, uzun vadeli trendleri inceleyen modellerin iyi bilinen kısıtlamalarından muzdarip bir yaklaşım olduğunu da belirtmek gerekir.¹

Tarihsel sosyoloji haricindeki tarih yazımı spektrumunda 1968, bir yanda genel tarihçeler ve bu tarihe bizzat katılmış yazarların eserlerini de içeren, bir yanda da çok daha detaylı, odaklanmış, toplumsal tarihten siyasal tarihe, kurumsal tarihten mikrotarihe uzanan hayli kapsamlı bir alanı kapsar.²

AMERİKA'DA İŞÇİ SINIFI VE 1968

Dünyanın farklı yerlerinde 1968'i tanımlayan temel özelliklerden biri olan işçi sınıfı mücadeleleri,³ ABD'de birincil planda ve aynı görünürlükte değildi. Bunun pek çok nedeni mevcut. Fakat buradan hareketle ABD'de işçi sınıfının 1968'e giden yolda ne gibi mücadelelerden geçmiş olduğunu ve kazanımlarını incelemek, 1968'in sınıf temelli bir analizini yapmak için de kaçınılmaz bir başlangıç noktası olacaktır.

ABD'de işçi sınıfının örgütlenmesi ve kazanımlar elde etmesi, Avrupa'daki örneklerle göre kısmen daha yavaş ve daha çetin bir yol izledi. Bunun tarih yazımındaki temel tartışma ve sorun-

Vietnam Savaşı karşıtı bir gösterici (Fotograf: Dennis Stock).

1968 *Massnum throughout the world* (İspanya: Hazan, 1998), s. 99

salları genellikle ABD'nin göçmenlerden oluşan işçi sınıfındaki bölünmüşlüğü, rekabeti ve dayanışma-örgütlenme zorluklarını, Amerikan bireysellik ve girişimcilik kültürünü, devletin büyük sermaye ile olan ilişkisi ve şiddet tekelini ele aldı.⁴

1900'lerin başından 1920'lerin sonuna kadar olan dönemde, ana akım işçi hareketleri tutucu, dışlayıcı ve görece elitist American Federation of Labor (AFL-Amerikan Emek Federasyonu) etrafında toplanırken, devrimci veya "sol" örgütlenme, anarko-sindikalist Industrial Workers of the World (IWW- Dünya Sanayi İşçileri) çerçevesinde gerçekleşiyordu. Ustalık gerektiren alanlarda konumu güçlü, vasıflı beyaz işçiler arasında örgütlenen AFL, ırkçı ve cinsiyetçi çizgisiyle Amerikan işçi sınıfının

devasa kesimlerini dışlıyordu. Bu boşluğu büyük bir hız ve başarıyla değerlendiren IWW, I. Dünya Savaşı öncesinde daha önce hiç örgütlenmemiş kesimleri; göçmenleri, siyahları, kadınları, vasıfsız ve seyyar işçileri bir araya getirerek önemli zaferler elde etti. Anarko-sindikalizmin dünyada en önde gelen ve başarılı örgütlenmelerinden birinin ABD'de olması, bir rastlantı değildi: dışlanmış insanlara hitap etmesi haricinde, ideolojik olarak doğrudan eylem, sabotaj, geleneksel siyasete ve kurumlara karşı derin bir şüphe ve yabancılaşma, endüstriyel sendikacılık, genel grev gibi öğeleri bu fıkırlara zaten hazır olan görece geniş bir yelpazedeki işçiler ile buluşturan IWW, büyük ve uzun vadeli kültürel etkisine rağmen aslında kısa ömürlü bir örgüttü.⁵ Savaş sona erdikten

"Sessiz
Çoğunluk",
Detroit, 1968.
Martin Luther
King suikastını
takip eden
4-5 Nisan
İsyanından
hemen sonra.

Axel Gorlu kişisel
koleksiyonundan

sonra başlayan ve bizzat kendisini hedef alan, göçmen düşmanı, devletin şiddet aygıtlarını kullandığı ve paramiliter örgütlenmelerin de dahil olduğu birinci "Red Scare"⁶ ("Kızıl Korkusu"), savaş karşıtı IWW için bir felaket oldu.⁷

Ne var ki uzun vadede IWW'nun etkisi kaybolmadı; Büyük Buhran döneminde başlayıp 1940'larda ivme kazanan ve 1950'lerde gücünün doruğuna ulaşan Congress of Industrial Organizations (CIO-Sanayi Örgütleri Kongresi), temelinde IWW deneyim, teori ve pratiğini değişen dünya koşullarında önemli ölçüde devam ettiren bir örgüttü. 1950'lerin 2. Dünya Savaşı sonrası bolluk ve refah döneminde hem CIO hem de rakibi olan AFL önemli kazanımlar elde ettiler. Bu kazanımlar, Amerika'daki örgütlü işçi sınıfının hak ve özgürlüklerini sa-

dece ABD tarihi perspektifinde değil, dünyanın herhangi bir bölgesi ile kıyaslandığında da en ön plana taşıyan kapsamlı ve yapısal değişimler olarak anlaşılmamalıdır. 1950'lerde otomotiv sektöründe çalışan ortalama bir Amerikalı işçinin gelir, iş yerinde söz hakkı, iş yeri güvenliği, iş güvencesi, emeklilik, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere olan erişimi gibi alanlarda sahip olduğu hak ve olanaklar, Avrupa dâhil dünyanın hiçbir yerinde daha iyisinin bulunmadığı türden bir gerçekliği yansıtıyordu. Ne var ki bu durum 1960'ların başlarında değişmeye başladı: ABD ekonomisinin 1950'lerdeki rakipsiz konumunu kaybedip, yeniden inşa edilmiş olan Avrupa ve Japon ekonomilerine zemin kaybetmesine endeksli olarak bu kazanımları tehdit eder hale gelmesi, özellikle gençler arasında yükselen işsizlik gibi faktörler, işçi sınıfının

1968 bağlamında neyi niye yaptığını da kısmen açıklıyor.

1968'i çok belirgin olarak tanımlayan bütün kültürel ve politik alanlarda (savaş karşıtlığı, cinsel özgürleşme, kadın hakları, öğrenci hareketleri vb) işçi sınıfının tepkileri geniş bir sathaya yayılmıştı, fakat en göze çarpan tepkiler, daha muhafazakâr, bu grupları ve temaları "şımarıklık" "aşırılık", "aile karşıtlığı", "serserilik", "başı boşluk", veya "vatan sevmelik" olarak algılayan, sayısı hiç de az olmayan bir kesimden geliyordu. Bu kesim, 1969'da Richard Nixon'ın ABD başkanlık seçimini kazanmasında da önemli bir rol oynayacaktı; Nixon seçime giden süreçte pek çok kez "Silent Majority" ("Sessiz Çoğunluk") olarak adlandırdığı mavi yakalı işçilere, politik anlamda çok etkin olmayan ve ABD'de 1960'lar boyunca gözle görülür şekilde yükselmış olan çeşitli öğrenci, kadın, siyah ve azınlık hareketlerine tepki duyan alt ve orta sınıf kitlelere hitap edecek ve nihayetinde başarıyla da ulaşacaktı.⁸

1960'ların sonuna gelindiğinde sendikalar nezdinde elde edilmiş kazanımların kaybedilmemesi haricinde politik aktivizmini önemli ölçüde azaltmış olan Amerikan işçi sınıfı, Paris'te 1968'de görülen işçi-öğrenci dayanışmasıyla aynı düzey ve görünürlükte bir katılım göstermedi. Ancak bu genel temaların bütün gerçekliği yansıtmadığını da belirtmek gerekir: 1960'lar boyunca ve özellikle 1968'de, işçi sınıfının bazı kesimleri öğrenci, savaş karşıtı ve/veya sivil haklar hareketleriyle dayanışma gösterdi. Bunlar arasında en belirgin örnekler siyahi işçilerden geldi: 1968'deki en büyük grevlerden biri, Memphis (Tennessee)'de Martin Luther King'in de desteğiyle gerçekleşti ve King Suikastı'ndan hemen sonra başarıyla tamamlandı.⁹

Bu gibi örnekler çoğaltılabilir, ama genel anlamda 1960'lar ve özellikle de 1968 bağlamında, ABD'de işçilerin veya işçi hareketlerinin bu dönemdeki değişim odaklı hareketlerin ön saflarında isticrarlı bir şekilde bulunmadıkları açıkça görülüyor.

"I AM A MAN,"
("Ben bir
insanım")
Memphis,
1968. Temizlik
işçilerinin
tehlikeli ve
zor koşullarda
çalışmasını
temel alan grev.

<https://digital.library.unt.edu/ark:/61903/3/items/show/179>

ÖĞRENCİ HAREKETİ VE YENİ SOL

1968'i esaslı bir dönüşüm olarak yaşayan bütün toplumlarda ortak ve belirleyici aktörlerden biri, şüphesiz öğrenci hareketleriydi. 1968'e gelindiğinde ABD'deki öğrenci aktivizmi de en üst noktadaydı; ülkenin tamamında üniversite kampüslerinde çeşitli etkinlik ve gösteriler devam ediyor, öğrenciler kampüslerinin çok ötesinde de etki sahibi olduklarının farkında olarak hareket ediyorlardı. Aynı zamanda, 1968'deki öğrenci hareketi daha sonra gelecek olan parçalanmanın ilk tohumlarının ekilimi olması anlamında da, örgütlenme ve polisle çatışmalara varan radikalleşme ve sonrasında marjinalleşme eğilimlerini gösterme açısından da çok zengin bir çalışma alanı sunuyor.

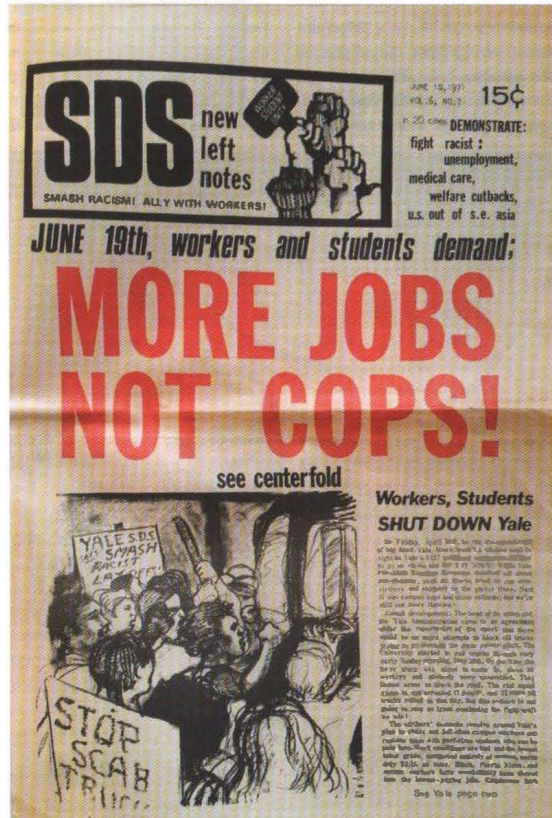
Öncelikle, 1968'e uzanan bu hareketliliğin kaynaklarına, beslediği tarihsel dinamiklere bakmak gerekli. 1960'ların ortalarında ve sonunda üniversitelere başvuran çoğunluğu orta ve üst sınıf gençler, 1950'lerdeki refah döneminde doğmuş, çocukluk dönemlerinde ailelerinde o dönemin bolluk ve standartlarını bizzat yaşamış olarak, belki de bu standartların devam edeceği beklentisi ile hareket ediyorlardı. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1960'ların ekonomik gerçekliği, çeşitli nedenlerle bu beklentileri karşılamaya yetemeyecek, önemli bir hayal kırıklığı ve öfke kaynağı olacaktı. Bunun ötesinde, 1960'larda 1968'deki çatışmalarını ve başarılı dönemlerini yaşayan bazı toplumsal hareketler (örneğin Civil Rights Movement-CRM-Sivil Haklar Hareketi),¹⁰ milyonlarca öğrencinin toplumu ve siyaseti algılayışını değiştirecek, katılım ve dayanışmayla ve değişmez çorünen kurum ve yasaların dahi değişitirilebileceğini gösterecekti.

Öğrenci hareketini besleyen ve tetikleyen olaylar listesi çok uzun, fakat belirli başlı olayları sıralarken dahi, biri diğerlerinin çok ötesinde merkezi ve belirleyici bir rol oynuyor: Vietnam Savaşı. Bu savaşın etkileri, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacak, ama hemen şimdiden ABD'deki öğrenci hareketini

birincil derecede tetikleyen, motive eden olayın (diğer ülkelerde de böyleydi elbette, ama ABD bağlamındaki etkisi daha da derin ve doğrudan oldu) Vietnam Savaşı olduğunu belirtmek gerekli.

ABD'deki öğrenci hareketi, çok boyutlu bir hareketti ve öncelikleri,

siyaset kariyerine ilk adımını atmış oldu.¹¹ Metindeki temel temalar, Yeni Sol akımının en erken ifade edilmiş prensip ve metotlarını yansıtırdu; nükleer silahsızlanma gündemi ve Soğuk Savaşa tepki, demokratik değişime olan inanç, üniversitelerin yeniden yapılması ve öğrenci hareketinin kendini tanımlayarak

Demokratik Toplum İçin Öğrenciler hareketinin resmi bülteni 21 Ocak 1966'dan itibaren haftalık olarak yayımlanıyordu.

ideolojileri, metotları her zaman aynı olmayan pek çok farklı gruptan oluşmaktaydı. Bu gruplar arasında tartışmasız olarak en büyük, kitlelere ve etki sahibi olan Students for a Democratic Society (SDS-Demokratik Toplum İçin Öğrenciler) olacaktır. SDS, farklı birkaç hareketin bir araya gelmesiyle ve özellikle de 1962'deki Port Huron Statement ile etkinleşti.¹² Bu metnin yazarı olan Tom Hayden, aynı zamanda SDS'in en önemli kişiliklerinden biri olarak 1960'lardan başlayan ve 2000'lere kadar uzanan

dönüştürücü bir güç olarak görmesi gibi temaları daha sonra aynı dönemi paylaşan başka hareketlerde de görmek mümkün.

SDS, en etkin olduğu dönem olan 1965-1968 arasında ABD'de en geniş sathı yayılmış öğrenci hareketiydi ve gerek fikirleri, gerekse metotları açısından o dönemde yaşanan değişimlerle kendisi de değişmekteydi. İlk başlarda kampüs bazlı, UC Berkeley'de Mario Savio gibi etkili öğrenci "liderlerini" içeren Free Spe-

**Colorado'da
hippiler
(Fotoğraf: Eve
Arnold).**

1968 Magnum
throughout the world
(İspanya Hazan,
1998), s. 101.

ech Movement (FSM-İfade Özgürlüğü Hareketi)¹⁴ tarzında daha kısıtlı konularda hareket eden SDS ve bileşenleri, 1968'e gelindiğinde daha radikal. Vietnam Savaşı, ırkçılık, otorite karşıtlığı gibi geniş çaplı konuları ele alan, toplumda görünürlüğünü en üst düzeye çıkarmış bir hareket haline döndü.¹⁵

Bu noktada SDS ve Yeni Sol'un düşünsel ve ideolojik oluşumuna ve bileşenlerine bakmakta fayda var. SDS ve Yeni Sol, çok uzun bir dönem boyunca çok açık ve net bir şekilde

kendini "ideolojik bir hareket" gibi ifade etmedi/edemedi. Bunun iki nedeni var: Birincisi, SDS ve Yeni Sol'un oluşumunun sentetik ve tek kaynaklı değil, organik ve çok kaynaklı olmasıydı. C. Wright Mills'in düşünceleri ve sorgulamaları kadar Frankfurt Okulu'nun çeşitli isimlerinden (özellikle Theodor Adorno ve Herbert Marcuse, ikincil olarak Erich Fromm, Max Horkheimer, ve daha marjinal ve dolaylı olarak Wilhelm Reich gibi çok farklı etkiler mevcut) varoluşçu hareketten Jean Paul Sartre ve Albert Camus'ye, Marksizm ve

onun pek çok dalından etkilenmiş Henri Lefebvre, Frantz Fanon, Rosa Luxemburg, Leon Trotsky gibi birbirine hiç benzemeyen ve farklı dönemlerin düşünürleriyle, daha eski anarşist etkilere (özellikle Emma Goldman ve Peter Kropotkin), Claude Lévi-Strauss gibi yapısalci ve antropolojik etkilere, Bertrand Russell ve Aldous Huxley gibi daha genel ve kapsamlı düşünürlerin etkilerine uzanan devasa bir fikirler kakofonisi ve bir araya getirme deneyi olduğunu düşününce, ortada neden açık ve net bir ideolojik kesinlik olmadığını anlamak çok da zor değil.

Bu netliğin olmamasındaki ikinci neden, Yeni Sol'un tepkisel başlangıcıydı; kendisini konumlandırışı hep başka bir hareket, olay veya ideolojiye "karşı" olarak başlayınca ve karşıt olunan "şey"lerin sayısı gayet kabarıklık olunca, ortaya yeni bir ideolojik bütünlük sunması da zaman aldı. Hatta Todd Gitlin'e göre Yeni Sol'un temel sorunlarından biri de buydu: "Yeni Sol, yine öz disiplin sahibi bir programatik ifade/beyanı yapmayı çok geç bir noktaya kadar reddetti; ta ki Marxist-Leninist fraksiyonlar bu boşluğu dogmalar ve ucuz bir berraklıkla doldurana kadar."¹⁶

Bu "karşı" konumlanmaların en önemlisi belki de "Eski Sol" olarak görülen, 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortalarına uzanan, çoğunlukla Marksist çizgiden gelen ideoloji ve kurumlara yönelikti. Yeni Sol, Sovyetler Birliği'ne bir kabus olarak bakıyor, hem SSCB içinde hem de dışında (Macaristan 1956 ve Çekoslovakya 1968 -"Prag Baharı"- olayları ve SSCB'nin bu olaylardaki rolü, Yeni Sol'un oluşumunda ve konumlanmasında derin bir etkiye sahipti) milyonlarca insanı ezen, temel hak ve özgürlüklerden mahrum eden totaliter bir yapının yeni bir toplumsal dönüşüme ilham olmasının imkânsız olduğunu gösteriyordu. Bu konumlanma sadece Sovyetler Birliği ile kısıtlı da değildi; C. Wright Mills'in çoketkili biçimde yaptığı vurgu, artık işçi hareketlerinin bir yere varmayacağı, işçi sınıfının devrimci rolünü kaybettiği yeye azalarak devam

ettiği bu yeni gerçeklikte toplumsal değişimlerin yeni öznelarının genç insanlar ve özellikle de öğrenciler ile entellektüellerden oluştuğunu ifade ediyordu.⁷

SDS, daha önce de belirtildiği gibi Yeni Sol'un tek temsilcisi değildi: onu fazlasıyla "ciddi" ve "uslu" bulan başka hareketler, kendi sentezlerini yarattılar. Bunlar arasında en görünen olanı, "Yippies"¹⁸ olarak bilinen ve Abbie Hoffman ile Jerry Rubin gibi renkli ve "ünlü" aktivistlerin ürünü olan hareketti. SDS'in bazı kimselerinin yaptığı gibi, karşı kültürü görmezden gelecek veya apolitikliği nedeniyle eleştirilecek bir hareket olarak görmek yerine onu kucaklayan, yaratıcı ve teatral sokak gösterileriyle kendini ifade eden bir hareket olarak Yippie'ler gerçek sayılarının çok ötesinde bir medya görünürlüğü ve etki elde ettiler.¹⁹

Öğrenciler arasında çok aktif olan başka bir örgüt, 1960'ların başında kurulan Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC-Pasifist Öğrenci Koordinasyon Komitesi) idi.²⁰ Özellikle siyah öğrenciler arasında destek bulan SNCC, 1968'e giden yolda zaten önemli zaferlere şahit ve taraf olmuş, CVM bileşenlerinden biri olarak kapsamlı aktivizm tecrübesi edinmiş bir hareketti. Ne var ki 1965'de Malcolm X suikastı, 1968'de de Martin Luther King suikastı sonrasında hareketin önemli bölümü pasifizme olan inançlarını yitirmiş ve öz savunmayı temel alan, şiddetli sadece etik bir perspektiften değil, daha pragmatik bir taktik unsur olarak gören bir pozisyona kaymaya başladı. 1969 yılında isminin Student National Coordinating Committee'ye (Ulusal Öğrenci Koordinasyon Komitesi) değiştirilmesi, bu gerçekliği yansıtıyordu. Bu değişimler, kolektif olarak "Black Power" hareketinin de güç kazanmasıyla devam edecekti.

1968'e gelindiğinde her şehirde, kampüste ve sokaklarda gösteriler bulmak mümkündü: Temalar savaş karşıtıydı kadın hakları, ta politikanın çürümüşlüğünden

sosyal adalete kadar çok geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Ama Vietnam Savaşı'nın gidişatı, çeşitli düzeylerde artan federal istihbarat çalışmaları ve yükselen muhafazakar tepki, bütün bu hareketlerin parçalanmasına, radikalleşmesine ve marjinalleşmesine giden yolu da açacaktı. Bu anlamda, 1968 sadece bir patlama değil, bir eşik ve sonrasında gelen gelişmelerin bütün ipuçlarını da barındırıyordu.²¹

VİETNAM SAVAŞI VE TET SALDIRISI

Vietnam Savaşı, bütün dünyada toplumsal hareketlerin bilincinde dönüştürücü ve hızlandırıcı bir etki yaptı. ABD bağlamında dünyada bulunmayan başka bir boyutu daha vardı: askerlik. Londra'da, Paris'te, veya İstanbul'da Vietnam Savaşı'nı protesto etmek ve savaş karşıtı olmakla, kapınıza gelen ve sizi hiç bilmediğiniz bir ülkede öldürmeye ve belki de ölmeye gönderecek olan MP, "kesinlikle aynı "gerçeklik" düzeyini yansıtmıyordu.²²

ABD'nin Vietnam'daki Fransız yenilgisi ve oradan çekilmesi²⁴ sonrasında başlayan rolü, Ho Chi Minh liderliğindeki Kuzey Vietnam'a karşı Güney Vietnam'da bir "vekil rejim" yaratma ve sürdürme çabasıyla devam etti. Bu çabanın arkasında, dünyanın herhangi bir bölgesinde Komünist bir rejimin kazanmasının ardından bölgenin diğer ülkelerinde de benzer rejimlerin güç kazanacağını ve ABD'nin zaman içinde kuşatılacağını öngören "Domino Teorisi" yatıyordu. Bu teo-

riyi de içeren "Önleme Doktrini"ne göre, Komünizm, dünyanın her yerinde anında müdahale edilmesi ve yayılmasının engellenmesi gereken bir kriz noktası olarak ele alınacaktı.²⁵

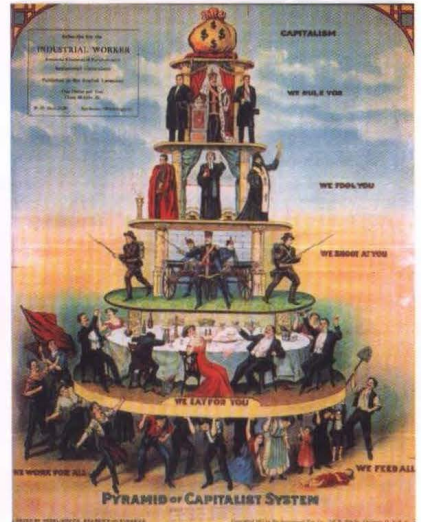
Kısıtlı bir askeri destek programıyla 1960'ların ilk kısmında güney Vietnam'daki rejimi ayakta tutmaya çalışan ABD yönetimleri, 1965'e gelindiğinde bunun artık mümkün olmadığını ve ya bölgeden çekilmenin ya da kapsamlı bir operasyona girmenin gerekliliğini gördü. 1963 Kennedy suikastı sonrasında krizi ele alan Johnson yönetimi, 1965'ten 1969'a kadar Vietnam'daki ABD askeri gücünü 543.000'e çıkaracaktı.²⁶

Amerika'da o dönemde halen devam etmekte olan askerlik uygulaması, toplumun büyük bir kesimini etkileyen, savaş devam ettikçe ve ölü/yaralı sayısı arttıkça toplumdaki tepkiyi büyüten bir hızlandırıcı haline geldi

Karşı kültürden öğrenci hareketine onlarca farklı hareket ve organizasyonu harekete geçiren "draft",²⁷ asıl etkisini o zamana kadar apolitik olan gençler arasında gösterecekti. SDS gibi hareketlerin 1960'ların ikinci yarısında büyük bir sayısal patlama yaşamalarının birinci nedeni, başka

1968'deki pek çok celp kağıdı yakma gösterilerinden esinlenerek yapılmış poster.

Kaynak: Kurumiya, 1968, <http://collections.vam.ac.uk/item/O1258420/fuck-the-draft-poster-kurumiya-kurumiya/>

koşullarda apolitik ve ilgisiz kalabilecek gençlerin birer birer celpelerinin gelmesi ve bunun getirdiği varoluşsal algı ve bilinç değişimleriydi. Savaşın kendisi doğrudan etkilenmeyen kitlelerin entelektüel veya etik temelli bir tepki vermesiyle, celp kağıtları gelip de öldürmeye ve ölmeye gitmesi gerçek bir olasılık haline dönüşen

1968'i bu kadar özel yapan pek çok olaydan biri de, yine Vietnam Savaşı bağlamında gerçekleşti. General Westmoreland tarafından uzun süre bir yıpratma savaşı olarak yönetilen Vietnam Savaşı, ABD kamuoyuna "her an bitecek, zafer kapıda" vurgusuyla anlatılıyordu.¹⁸ 1968'in başında gerçekleşen ve dünya kamuoyunu

1968'deki pek çok toplumsal hareket arasında bir "hareket" olup olmadığı tartışmaya en açık olan, karşı kültürü. Bunun, nedeni, hiç bir zaman bir hareket olarak formüle edilmemiş olmasının yanı sıra, belli bir amaç gütmemesi, bir hayat tarzı olarak algılanması gibi faktörler içeriyor olmasındı. 1950'lerdeki Allen Ginsberg, Jack Kerouac gibi entelektüellerin görünür hale getirdiği Beat Generation'ın pek çok temasını çok daha kitlesel olarak devam ettiren karşı kültür, cinsel özgürleşmeden psikoaktif madde kullanımına, doğu spiritüalizminden giyim, kişisel davranış ve davranışlarda toplumsal anaakımı takip etmeyen çizgisine kadar çok kapsamlı ve eklektik bir fenomendir. İçinde politik olarak etkili ve önemli öğeler barındırmakla beraber, hiç bir zaman geleneksel anlamda politik bir hareket olmadı.¹⁹

1969'da görünürlüğünün zirvesinde olan karşı kültürü belki de en iyi özetleyen olay New York kırsalında gerçekleşen Woodstock Festivali oldu. Dönemin Joan Baez, Ravi Shankar, Santana, Grateful Dead, Janis Joplin, Jefferson Airplane, Jimi Hendrix gibi önemli müzisyenlerini bir araya getiren Woodstock, aynı zamanda dünyada karşı kültürün de en yerleşmiş bazı görüntü ve özelliklerini yansıtıyordu. Bütün bunlar olurken, ABD'de karşı kültürü ve temsil ettiği temaları hiç tasvip etmeyen geniş bir "sessiz çoğunluk," daha önce belirtildiği gibi tepkisini oy kullanarak gösterecekti. Woodstock ile ilgili son bir ayrıntı, karşı kültürün ne kadar eklektik bir yapı olduğunu da göstermesi açısından önemli: Aynı yıl Kuzey California'daki Altamont konserinde ünlü motor-siklet kulübü Hells Angels, "güvenlik" olarak çalışacak, konser kontrolnden çıkarak şiddetin göze çarptığı kaotik bir ortama dönüşecek ve bir kişinin ölümüyle sonuçlanacaktı.²⁰

Psikoaktif maddelerin kullanımı konusunda binlerce yıl geriye giden bir tarih var, fakat yakın dönemde bu konuda yaşanan en büyük patlama, 1960'larda başladı. 1968'e gelindi-

SDS gibi hareketlerin 1960'ların ikinci yarısında büyük bir sayısal patlama yaşamalarının birincil nedeni, başka koşullarda apolitik ve ilgisiz kalabilecek gençlerin birer birer celpelerinin gelmesi ve bunun getirdiği varoluşsal algı ve bilinç değişimleriydi.

insanların sahip olduğu motivasyonu ve verdiği tepki elbette aynı düzeyde düşünülemez.

Vietnam Savaşı, aynı zamanda toplumun belli kesimlerinin daha radikalleşmesinde de bir rol oynadı. Birikmekte olan öfke, hayal kırıklığı ve yılgınlık hissi, Vietnam Savaşı yoluyla akacak bir kanal buldu ve savaş karşıtı gösterilerin sadece radikal öğrencilerin katıldığı marjinal olaylar olmasını engelleyerek gerçek anlamda kitlesel katılım sağladı.

şasırtan Tet Saldırısı, kapsamlı bir satha yayılarak, 80.000'den fazla Viet Kong ve Kuzey Vietnam gücünün, ABD ve Güney Vietnam pozisyonlarını hedef almasıyla sonuçlanıyordu. Her ne kadar Tet Saldırısı'nın taktik ve operasyonel anlamda sonucu "başarısız" da olsa, ağır kayıplar veren /taarruz edenler/ için çok büyük bir propaganda zaferiydi. ABD dâhil dünyanın her yerinde Vietnam Savaşı'nın bitmek bir yana, bütün şiddetiyle devam ettiğini ve ABD'nin zaferden çok uzak olduğunu göstermesi açısından Tet Saldırısı bir dönüm noktasıydı.²¹

Savaş, Nixon yönetimi döneminde bir süre daha şiddetini koruyarak devam ettiyse de, ABD'nin 1973'te aşamalı olarak geri çekilmeye başlamasından kısa süre sonra, 1975'te tamamen çekilmesi ve Güney Vietnam rejiminin yenilgisiyle son buldu.

KARŞI KÜLTÜR, CİNSEL ÖZGÜRLEŞME, PSİKOAKTİF MADDELER VE DİĞER HAREKETLER

1968'deki bütün kültürel ve toplumsal hareketleri bu boyutta bir makalede ele almak mümkün değil. Her biri kendi başına birer çalışma alanı olan karşı kültür, Kadın Hareketi, Yeşil Hareket gibi hareketleri ancak özetlemek mümkün olacak.

ğine, Timothy Leary gibi LSD ve benzeri maddelerin kişisel gelişme ve algıyı genişletme tarzı "fayda"larını savunan "guru"lar etrafında toplanan bir kültür oluşmuştu, ama hâlâ ortada bir "hareket" yoktu; ayrıca, bu tür maddeleri kullanan insanların büyük çoğunluğu, bunları kendilerinden önce bu temaları inceleyen Beat kuşağı gibi spirüel veya başka anlamlarda kendilerini geliştirme aracı olarak değil, eğlence ve yenilik olarak algılıyordu. Psikoaktif maddelerin karşı kültür ile özdeşleşmesi, aynı zamanda ilerleyen yıllarda ABD'de devasa bir devlet aygıtı ve politikasına dönüşen "War Against Drugs" ("Uyuşturucuya Karşı Savaş") tarzı baskıcı ve tarihsel olarak istisnai bir gerçekliğe de zemin hazırlıyordu. Bir anlamda "Sessiz Çoğunluk," kültürel anlamda elde edemediği "zafer"i daha sonra devlet aygıtı yoluyla elde edecekti. Ama günümüzde devam eden psikoaktif maddelerin dekriminalize edilmesi dalgasının da gösterdiği gibi, "cin bir kere şiseden çıkmıştı."

1968, Kadın hareketi açısından da önemli bir yıldı. 1960'lar boyunca devam eden ve Betty Friedan gibi yazarların merkezinde olduğu hareket, 1966'da National Organization for Women (NOW) vb başka yollardan eşitlikçi yasal düzenlemeleri hedefleyecek ve Equal Rights Amendment (ERA) gibi başarıya çok yaklaşan veya kısmen de başarılı olan bir dizi reforma liderlik edecekti.¹² Aynı şekilde ABD'deki LGBT hareketi de yakın tarihteki başlangıç noktasını 1969'da New York'taki Stonewall Inn Ayaklanması'na kadar götürebilir. Şiddet kullanarak pek çok insanı tutuklamaya kalkan polisin, Stonewall Inn'de mahalleden gelen vatandaşların repkisiyle karşılaşması, daha sonraki yıllarda gelecek olan yasal ve toplumsal değişimlerin de habercisiydi.¹³

Çevreci-yeşil hareketin doğuş noktası da 1960'ların çeşitli kitap ve hareketlerine kadar izlenebilir. ABD dışındaki büyük ölçüde anarşist Murray Bookchin'in teorik altyapısını hazırladığı Yeşil Hareket, 1970'lerde

ve 1980'lerde genleyen veya dağılma sürecine giren Yeni Sol veya Black Power gibi hareketlerin aksine ivme kazanarak günümüze kadar geldi.¹⁴

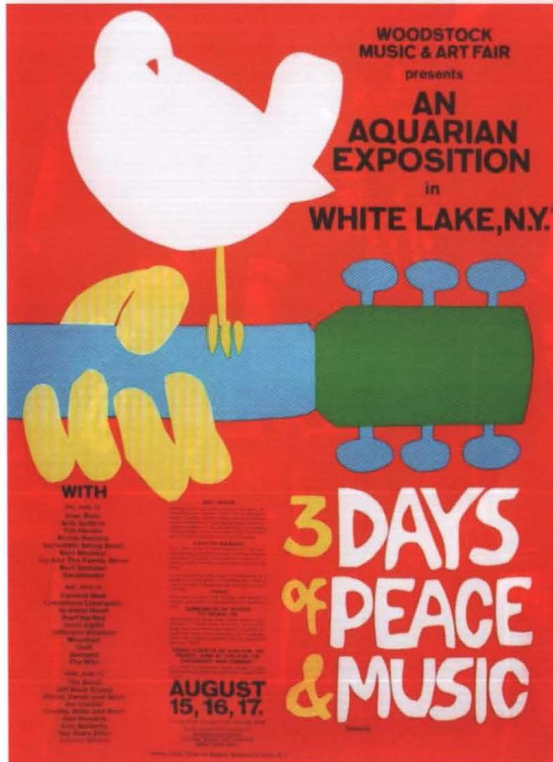
SUIKAST, RADİKALLEŞME VE MARJİNALLEŞME SÜRECİ

1968'deki Martin Luther King suikastı, ABD'de Sivil Haklar Hareketi'nden Öğrenci hareketlerine kadar neredeyse bütün aktivist kesimleri etkiledi. Sivil Haklar Hareketi zaten 1965'ten başlayarak parçalanmış, özellikle de pasifizmin tek geçerli felsefe ve yöntem olduğu yönündeki konsensus bozulmuştu. 1966'dan başlayarak öz savunmayı ön plana alan Black Panthers (Kara Panterler) gibi hareketler, King suikastı sonrasında ABD'nin 100'den fazla şehrinde patlayan isyanlar sırasında geçici olarak da olsa güçlendiler. Bu tür hareketlerin temel zaafları, kolay bir şekilde polis veya FBI tarafından sızılabilmesi, şiddet sarmalına girdik-

ten sonra kolaylıkla hedeflenip dağıtılılabilmeleri ve en önemlisi, şiddet kullandıkça kamuoyunun desteğini kaybetmeye başlamalarıydı. 1968 Temmuz'unda Ohio'daki Glenville çatışması, buna iyi bir örnektir: Siyah milliyetçiliğini savunan New Libya (Yeni Libya) grubu, isyan sırasında polisle büyük çaplı bir silahlı çatışmaya girecek, olaylar 9 kişinin ölümü ve onlarca kişinin yaralanmasıyla sonuçlanacaktı. 1970'lerin başlarında bu tip hareketler büyük ölçüde tasfiye edildi ve gittikçe marjinalleşerek gözden kayboldular.¹⁵

Aynı akıbeti SDS'in parçalanması sonrasında ortaya çıkan The Weather Underground ("WUO-The Weathermen") gibi gruplar da yaşayacaktı. 1969'da SDS'ten kopan grup, federal devlet ile şiddet yoluyla çatışma yolunu seçerek 1970'ler boyunca çeşitli saldırılar düzenledi. 1970'lerin başlarında çok belirgin hedefler seçen WUO (US Capitol bombalı saldırısı,

Woodstock Festivali için hazırlanan bir afiş.

Timothy Leary'nin hapisten kaçırılması, askeri üslere ve mahkeme binalarına yapılan bombalı saldırılar), daha sonraki yıllarda hem iç (kendinde yaşanan bölünmeler ve tasfiyeler) hem de dış faktörler (yeni militan toplamak, FBI'n sızması vb) nedeniyle etkisini kaybetmeye başladı. Yıllar geçtikçe küçülen ve sonunda birkaç bağımsız hücreden oluşan grup, 1980'lerde tamamen yok oldu.¹⁰

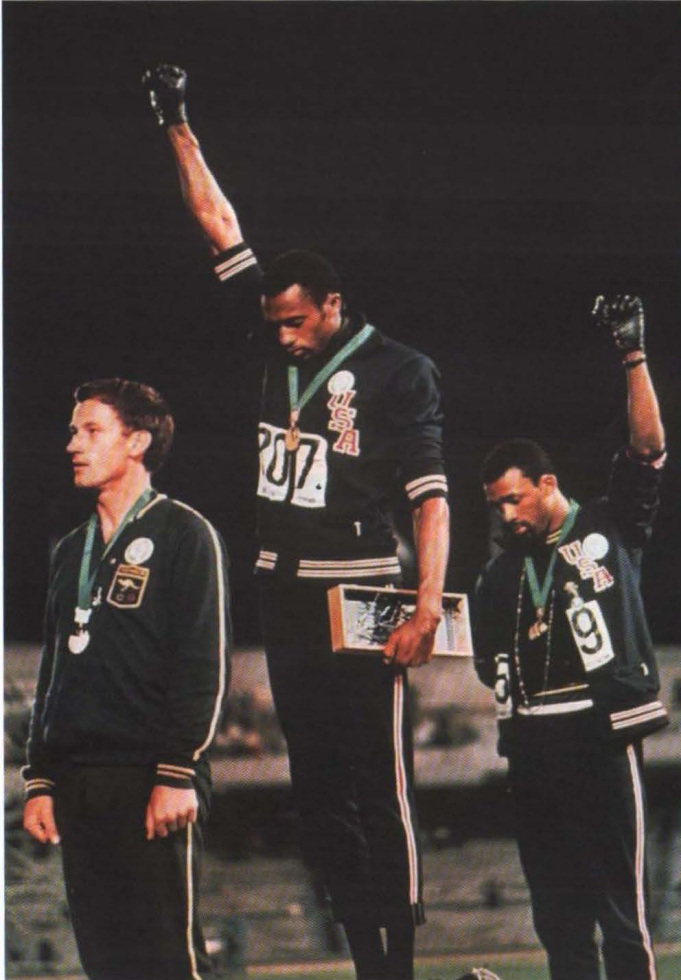
SONUÇ

Her ne kadar bu çalışma ABD'de 1968'e genel bir bakış olarak tasar-

landıysa da, birkaç analitik argümanı sunmakta fayda var: Birincisi, girişte de belirtilen "sistem karşıtı hareketler" tartışması. 1968, ABD'de gerçekten de "antisistemik" bir patlama mıydı? Bunu tartışabilmek için öncelikle ortada bir "Dünya Sistemi" olduğu önkabulü gerekiyor ve böyle başlayan bir tartışmanın gerçek anlamda analitik olması mümkün değil. Bu paradigmaya bağlı olmadan 1968'i değerlendirecek, karamsarlıkla değil, nesnel anlamda, her konuda bu dönemin pek çok hareketinin ulaşmak istediği amaçlara ulaşamadığını, özellikle kısa ve orta vadede bir yenilgiler tarihiyle karşı karşıya

kalındığını teslim etmek gerekli. Ne öğrenciler istedikleri gibi bir toplum yaratabildiler (hatta istedikleri gibi bir üniversite dahi yaratamadılar ve uzun vadede elde ettikleri tek tuk kazanım da kayboldu), ne de Yeni Sol'un beklediği devrimci irtifak dalgası kalıcı oldu; işçiler sadece sendikalarını değil, en iyi örgütlenmiş oldukları sektörlerin ABD dışına taşınmasıyla işlerini de kaybettiler. Savaş karşıtları, ABD'nin hem Soğuk Savaş döneminde, hem de -özellikle- Soğuk Savaş sonrasında gittikçe artan dış mudahalelerini ve girdiği savaşları engellemek bir yana, yaşılatamadılar bile. Kapitalizm karşıtı hareketler, her gün kapitalizmin çokmesini öngörürken, tam tersine daha da etkinleştiğini, dünyanın her yanını sardığını, değişen koşullarla beraber değişerek her zamankinden daha da vahşi ve kapsamlı bir biçimde kendini yeniden üretmekte olduğunu seyretmek zorunda kaldılar. Kadın hakları hareketleri kısıtlı yasal kazanımlar elde etmekle beraber, anayasal bir değişiklik hâlâ elde edebilmiş değiller. Radikalleşen Black Panthers veya Weather Underground gibi hareketler tamamen yok oldular. Bu listeyi böyle epeyce uzatabiliriz.

O halde, ikinci nokta, şuradan hareket ediyor olmalı: 1968, neyi "başardı", neyi elde etti? Elde edilen kazanımlar, çok net ve dar tanımlanmış "amaçlar" üzerinden tanımlandığı zaman dahi, önemliydi: Yeşil Hareket, bir hareket olarak kalmadı, çok daha geniş toplum kesimlerine ulaştı ve toplumsal bilinci dönüştürmeye devam ediyor. LGBT hareketi, son derece önemli kültürel ve yasal kazanımlar elde etti ve yakın gelecekte daha fazlasını da elde edecek gibi görünüyor. Farklı azınlıklar, kendilerini 1960'larda tahayyül edemeyecekleri kadar koruyabildikleri bir Amerika'da yaşıyorlar (bu elbette her şey toz pembe demek değil, sadece göreceli olarak bakıldığında son yarım yüzyılda ne kadar yol alındığı anlamında). Bu liste de uzatılabilir. Bu anlamda, 1968'in bazı alanlarda nesnel kazanımlar elde ettiğini söylemek mümkün.

KADIN KURTULUŞ HAREKETİ'NİN '68'İ

FETHİYE BEŞİR

Kadın hareketinin 1960'lar itibariyle kanunlar önünde eşitlik arayışını daha da ileriye taşıyarak, kadınların kamusal alandaki konumlarıyla birlikte cinsiyete, bedenlerine ve özel alanlarına dair talepleri gündemine alması "ikinci dalga feminizmi"nin çıkış noktasını oluşturur. 1968 hareketleri boyunca da kadın hareketi, erkek egemen sol öğrenci hareketlerinden ayrılıp örgütlü mücadeleyi üniversitelerden fabrikalara, sokaklardan devletin kurumlarına kadar her alanda sürdürdü. Ve bu mücadeleye de hem Kuzey Amerika'da hem de İngiltere'de Kadın Kurtuluş Hareketi öncülük etti...

1968'E GİDERKEN

İkinci Dünya Savaşı sırasında iş gücüne katılımı teşvik edilen kadınların, eşleri savaş sonrasında ülkelerine geri dönmüş ve artık kadınların yeniden eve dönme vakti gelmişti. 1945'te savaşın sonunun gelmesiyle birlikte nüfus oranlarındaki ciddi azalma yüzünden, artık kadınların en önemli görevleri olan doğurma işlevlerini yerine getirmeleri bekleniyordu. İşte, daha sonra baby-boom olarak da adlandırılacak olan çocuk sayısındaki bu devasa artış 1968 kuşağını oluşturacak ve bu kuşak Amerikan rüyasını yaşıyan ailelerine karşı bir şekilde siyasallaşarak dönemin politik atmosferine etki etmiştir.

1945 sonrası devlet eliyle desteklenen ve medya eliyle de propagandası yapılan nüfus artırma politikalarıyla birlikte kadınlar yeniden ev içerisine hapsedilmiş ya da en iyi ihtimalle annelik vasfıyla özdeşleştirilebilecek mesleklerle iş gücüne katılım sağlamışlardı. Amerika'da kadınların iş gücüne katılımı %38 civarındaydı ve katılımın mesleki dağılımı öğretmenlik, hemşirelik ya da sekreterlik olarak gerçekleşmişti. İş gücüne katılan diğer kadınların %6'sı

doktor, %3'ü avukat ve %1'den azı da mühendis olarak çalışmakta ve aynı zamanda erkek meslektaşlarından daha az ücret almaktaydılar.¹ Savaş döneminde, Amerikan hükümetince kadınların iş gücüne katılmalarıyla ulusal ekonomiye yaptıkları katkı olarak tanımlanan "kadın gücü" (woman power)², savaş sonrasında kadınların yeniden evlerine dönmeleriyle kafalarını kurcalayan birtakım soru işaretlerine yol açtı. Üniversite eğitimi almış orta sınıf kadınların eve geri dönüşleriyle birlikte yükselmeye başlayan sesler ikinci dalga feminist hareketin ilk habercisi oldu.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZMİ VE KADIN KURTULUŞU HAREKETİ

1962'de Betty Friedan'ın kaleme aldığı *The Feminine Mystique* kitabındaki 'Ben kimim?' sorgulaması kadın hareketi için yeni bir dönüm noktası olmuştu. Bir kadın içinde bulunduğu durumu şöyle ifade ediyordu: "Umutsuzum. Bir kişiliğim yokmuş gibi hissetmeye başladım. Yemeğini hazırlıyorum, giydiriyorum, yatağını yapıyorum; biri senden bir şey istediğinde çağrılan birisi oluyorsun. Ama kimim ben?"³ Betty Friedan, kadının ev içindeki konumunun sürekli

teşvik eden bir devletin karşısında ontolojik bir sorgulamanın başlangıç adımlarını dile getiriyordu. Betty Friedan'la yeni bir dönem olarak adlandırılan "ikinci dalga feminizmi" eğitilmiş, orta ve üst sınıf beyaz kadınlara hitap eden bir oluşum olma yolundaydı ve daha sonra 1968 ile birlikte hem Kara Panterler içerisindeki feminist siyahi kadınlardan hem de örgütlülüğünü üniversitelerde sürdüren siyahi kadınlardan çokça eleştiri alacaktı. Ancak, şu haliyle kadın hareketinin 20. yüzyılın başlarından itibaren savaşını verdiği oy hakkı mücadelesi, 1960'lar itibariyle "yalnızca kanunlar önünde eşitlik" ilkesini daha da ileriye taşıyarak; kadınların kamusal alandaki konumlarından ziyade, bedenlerine ve özel alanlarına dair konuları hedef alan "ikinci dalga feminizminin" çıkış noktası olmuştu.

Bu yeni feminizm, birinci dalganın çalışma hayatına ve yurttaşlık eşitliğine ilişkin eşitlikçi ilkelerini devam ettirirken; cinsellik, ev içi ücretsiz emek, beden ve kadına yönelik aile içi şiddeti başlıca konular olarak ele aldı. Aslında, ikinci dalga feminizminin mücadele alanları kadınların da politika yapma alanlarının yeniden

tanınlanması demekti ve böylece "Özel olan politiktir!" sloganıyla politika-dışı ama hane içi ya da kadına "özel" kabul edilen tüm meseleler bir anda politikanın konusu haline geldi.

İkinci dalga feminizmi erkeklerden bağımsız bir örgütlenme biçiminin olması gerektiğini savunarak ezilenlerin kurtuluşunun ancak onların direnişiyle mümkün olacağı fikrini bilinç yükseltme çalışmalarıyla somutlaştırdı. Böylelikle, kadınlara ait hak talebi çağrılarında hem erkeklerin arkalarında yer almanın ötesine geçilmiş olacak hem de bizzatlı mücadelelerin kendisi kadınlar için de dönüştürücü bir süreç olacaktı. İşte kadınlar, bu bağımsız örgütlenme biçimiyle 1968 gençlik ve öğrenci hareketi içerisinde Kadın Kurtuluşu Hareketi (KKH) örgütlenmesiyle birlikte yer edinmiş ve Avrupa ve Kuzey Amerika'da aktif bir şekilde çalışmışlardır.

KKH çoğu zaman ikinci dalga feminizmiyle eş değer görülse de, aslında ikinci dalga feminizmi bir çatı kavramsallaştırma ve kadın hareketi tarihsel anlatısıdır. O dönemin feminist düşünce ve pratiği içerisinde KKH'den bağımsız birçok örgütlenme

yer alırken, 1968 özelindeki aktivizmin başını KKH çekmektedir.

Juliet Mitchell'in 1966 yılında yayınlanan "Kadın: En Uzun Devrim" başlıklı makalesi İngiltere'de kadının hem ev içi hem de kamusal alandaki pozisyonuna dair bir kanıt niteliği taşımakta ve KKH için çıkış noktası olarak kabul edilmektedir.⁵

KKH'nin örgütlenmesi 1960'larda başlamış ve etkileri 1980'lerin ilk yarısına kadar devam etmiştir. 1950'lerde süren Amerikan rüyasının tartışmasız modern ama fail olmayan kadınlarının genç kızları, 1960'lar itibarıyla sivil haklar mücadelesi başta olmak üzere sol öğrenci hareketleri içerisinde yer almış ve o dönemin en büyük meselelerinden biri olan Vietnam Savaşı'na karşı olduklarını 1968 boyunca sürdürdükleri protestolarla göstermişlerdir. Başlarda etnik köken ayrımı olmaksızın örgütlenmeye başlayan KKH zaman içerisinde siyahi kadınlardan ayrıştı ve beyazlığın ön planda olduğu bir örgütlenme olarak kendini ortaya koydu. Sömürgeci döneme ait olan siyahi kadınların geri kalmışlıklarından ve siyahi erkeğe karşı esaretlerinden kurtarılması fikrini her zaman sürece hâkim oldu. Bu da hem Kara Panterler içerisinde

ki siyahi kadınların, hem de KKH'den ayrılan siyahi kadınların eleştirilerinde fazlaca yer almıştır. Bu eleştirilerde sonuna kadar haklılık payı varken, KKH için de durumun kendisini olumsuzlamadan şunu söylemek mümkündür: KKH, ortaya çıkış itibarıyla özellikle orta-üst sınıf, saygın üniversitelerden mezun ve o döneme yön veren feministlerin öncülük ettiği bir oluşumdu ve takip ettiği teorik izlenec ne yazık ki hala sömürgecilik sonrası dönemin kuramsal tartışmalarına tanıklık etmemiştir. Bu haliyle kuramsal tartışmaların KKH, her zaman Anglo-Sakson bir akademik gelenekle harmanlanmış ve tam da bu bilinç-öyleseltme çalışmalarıyla siyahi ve diğer etnik grupların ve alt sınıf kadınların sürekli bir özgürleştirilme ihtiyacı duyduğuna inanç, süreç üzerinde hareketin önemini azaltmasına neden olmuştu. Ancak, yine de KKH kadın hareketini 1968'de çok özel yere taşımış ve aktif bir grup olarak var etmiştir. 1970'lerce elde edilen birçok mücadele konusunun ilk nüvelerini, 1960'lar boyunca KKH atmıştır.

KADIN HAREKETİNİN 1968 ZAMAN AKIŞI

KKH 1968 hareketleri boyunca erkek egemen sol öğrenci hareketlerinden

8 Mart 1968'de KKH'nin açtığı pankart: Dünyanın Kadınları Birleşin! (Fotograf: Fred W. McDarrah).

Protestolara katılan kadınların yanı sıra, feministlerin de daha karmaşık ve doğrudan devleti karşılarına alarak yaptıkları eleştiriler vardı. Öncelikle, Miss America güzellik yarışması ırkçı bir temelde yürütülmekteydi ve o zamana kadar hiçbir siyahi kadın Miss America olamamıştı. Feminist aktivistler, Miss America'yı ırkçı tutumunun yanı sıra Vietnam Savaşı'nın reklamını yapmakla da suçladılar. 1968 Miss America güzeli, moral vermek amacıyla Vietnam'daki Amerikan birliklerini ziyaret edecek ve askerleri eğlendirecekti. Bu halyle güzellik yarışması, aynı zamanda Vietnam Savaşı'na karşı olan feministlerin damarına bir kez daha basmıştı. KKH, toplumun tarihsel tüm dinamiklerinde diğer bütün azınlık gruplara rağmen beyaz erkeklerle ayrıcalıklı bir yer verdiğini söylemişti. Bu güzellik yarışmasının da hem ırkçılıkla sonuçlanan girişimleri, hem dayatılan güzellik standartları, hem de savaşın propagandasını yapması, arkasında eril bir aklın olduğunu göstermekteydi.

Her şeyden önemliyse Amerika'da erkek çocukları devlet başkanı olma hayaliyle büyütülürken kız çocuklarının Miss America olma hedefiyle yetiştirilmeydi. Bu çifte standarda göre kız çocuklarının küçük yaş-

lardan itibaren toplumun güzellik standartlarına uygun bir yaşamının olması ve hayatlarını da ona göre düzenlemeleri bekleniyordu. Tüm bu protestolar sürecinde feministler "özellik tenekesi" ismini verdikleri Atlanta'daki çöp tenekelerine güzellik standartlarıyla özdeşleşen sütyenlerini, topuklu ayakkabılarını, kemerlerini ve kırıpkı kıvrıma makaslarını atarak yakmışlardı. Bu eylemleriyle medyada o dönem "sütyen yakan feministler" olarak anıldılar.⁴

Dünya çapında yankı uyandıran Miss America protestosundan 2 yıl sonra KKH, 20 Kasım 1970'te Londra'da Kâinat Güzeli yarışmasını protesto etti. Feministler yarışmayı basıp salondakilere un bombaları atarak kadınların nesneleştirilmesine karşı ses çıkardılar.⁵ Güzellik yarışmasını kadınları dış görünüşlerine göre kategorize etmesinin kadınlar adına küçük düşürücü bir eylem olduğunu vurguladılar.

Sokağa taşan tüm bu eylemlerin yanı sıra, kadın hareketi üniversite aktivizmi içerisinde de kendini erkek "yoldaş"larının oluşturduğu çoğunluktan ayırmıştır. 1968 protestolarının en ateşlisi 23 Nisan 1968'de Columbia Üniversitesi'nde, Vietnam Savaşı karşıtı barışçıl gösterilerle

başlamıştı. Ancak üniversite, öğrencilerin Vietnam Savaşı araştırmalarıyla bağıni koparması çağırısına itibar etmemekle kalmamış, polisi kampüsüne alarak 700'den fazla öğrencinin tutuklanması ya da yaralanmasına neden olmuştu.⁶ Üniversitenin tamamına yayılan bu protestolar, Columbia Üniversitesi'nin kapanmasına yol açtı. Bu esnada 100'den fazla kadın öğrenci, Columbia Üniversitesi bünyesinde erkek sınıf arkadaşlarına çağrı yaparak onları cinsel özgürlük süreçlerinde yanlarında durmaya ve kendilerini üniversite içerisinde ikinci bir cins olarak erkeklerin emrinde görmeleri çağırısında bulunmuşlardı.⁷ Protestolar boyunca erkek sınıf arkadaşlarının kadınlara karşı şovenist tutumları, dolaylı yoldan kadınlar için bir bilinç yükseltme deneyimi olmuş ve 1970'lerle birlikte yükselcek kampüs için kadın örgütlenmesinin zemini oluşturmuştu.

1968'DE SİYAHİ KADIN HAREKETİ VE KARA PANTERLER PARTİSİ

1968 boyunca süren feminist aktivizminde belki de en büyük sessizlik siyahi kadınların taleplerine ilişkin. Kadın Kurtuluş Hareketi dünyada çok büyük bir yankı uyandırmıştı ama yankı başlarındaki siyahi kız kardeşlerini görmezden gelmişlerdi. Bu durumun iki sebebi vardı. Öncelikli sebep, devletin sistematik bir şekilde siyahilere yönelik hayatın her alanında uyguladığı ayrımcılıktı. KKH özelindeyse, siyahi kadınlar her zaman beyaz "abalar" tarafından kurtarılmayı bekleyen eğitimsiz ve dezavantajlı grup olarak görülmüştü.

Siyahilere yönelik "öteki" damgası ve beyazlığın yanında ikincil pozisyonu devletin tüm kurumlarında her gün yeniden üretilmekte ve üniversitede ayrı bölümlere kayıt yaptırmaktan, otobüste beyazlara ayrı yerler ayrılmasına kadar keskin bir ayrım bulunmaktaydı. 1 Aralık 1955'te Rosa Parks'ın bir otobüste bir beyaza yerini vermemi reddettiği için tutuklanması o dönemin en çarpıcı sivil itaatsizlik örneğiydi. Rosa Parks'ın tutumu Sivil Haklar Hareketi'nin fiti-

Atlantic City, New Jersey. 1968 Miss America Güzellik Yarışması'na yönelik protesto. Soldaki pankart: "Bayan Amerika Sığır Mezatı'na Hoşgeldiniz." Sağdaki pankart: "Sıkıcı Biftek Alışkanlığından Kurtulun."

lini ateşleyen bir eylem olarak görül-
müş ve Rosa Parks'ın tutuklanması
Montgomery Kadın Siyasi Konseyi
tarafından protesto edilmişti.¹⁸ Da-
hası, siyahlara yönelik ekonomik,
politik ve sosyo-kültürel düzlemdeki
bu sistematik ayrımcılık, en temel
haklardan biri olan eğitim konusun-
da da beyazların bir adım gerisinde

özgürlük ve hak mücadelelerine yer
vermemiştir. Bu da siyahi kadınları
kendi iletişim ağları üzerinden, kendi
örgütlerini kurmaya itmiştir.¹⁹

Kara Panter Partisi, asıl adıyla Kara
Panter Öz Savunma Partisi meşru
müdafaa amacıyla Ekim 1966'da Oak-
land, California'da, Huey P. Newton

me aldığı *A Taste of Power: A Black
Woman's Story* isimli otobiyografi-
sinde "Hiç kimse söylememişti ama
bir panter bir erkek olurdu" cümle-
siyle aslında Kara Panter Partisi'nin
"siyah güç" vurgusunun her zaman
erkeklikle özdeşleştirildiğini anlat-
mıştı.²⁰

**Kara Panter
Partisi Parti
Sözcüsü ve
Basın Sekreteri
Kathleen
Cleaver ortada,
partinin
kurucularından
olan Bobby Seal
sağda.**

Bob Fitch Fotoğraf
Arşivi, Stanford
Üniversitesi
Kütüphaneleri

kalmalarına neden olmuştu. Örne-
ğin, 1960'lar boyunca, aktivist siyahi
kadınların birçoğunun akademik po-
zisyonu yoktu. Çok küçük bir siyahi
kadın grubu akademide aktifti ki bu
da o dönem akademisinin siyahi ka-
dınlara yönelik taleplerde neden
sessiz kaldığına iyi bir örnektir.²¹

1968 hareketleri boyunca kadın ha-
reketinin neredeyse öncüsü konu-
munda olan KKH'de ise durum orta
sınıf, eğitilmiş, beyaz kadınların lehi-
ne işliyordu. Beyaz feministlerin KKH
içerisindeki toplumsal cinsiyet anali-
zi, tam da kendi deneyimleri içerisin-
den bir anlatıya göre siyahi kadınların
cinsiyet eşitliği mücadelesinde daha
üst bir kategori olan etnik kökenden
kaynaklı ayrımcılığın pekiştirildiği bir
durumla karşı karşıya kaldılar. İngil-
tere'deki KKH toplantılarının birinde
siyahi bir aktivist söz alarak KKH'yi
orta sınıf beyaz kadınların örgütlen-
mesi olarak gördüğünü söylemiş ve
KKH'nin ırkçılık karşıtı mücadele an-
lamında siyahi kadınlarla verdiği deste-
ğin yetersiz olduğunu belirtmiş-
tir.²² Dahası, öncül beyaz feministler
de çalışmalarında siyahi kadınların

ve Bobby Seale tarafından kuruldu.²³

Asıl adından da anlaşılacağı üzere
aslında Kara Panter, siyahilere yöne-
lik devletin sistematik şiddetine karşı
örgütlediği hem söylem temelli
bir politik parti niteliği hem de silahlı
bir militan yapıya sahip örgüt olma
özelliklerini barındırıyordu.²⁴

Siyahi kadınların mücadelesi 1960'lar
boyunca çoğunlukla Kara Panter'de
"erkek kardeşleriyle" birlikte örgüt-
lülük üzerinden olmuştur. Ancak,
siyahi olmak bir üst kimlik olarak te-
zahür etmekte ve toplumsal cinsiyet
temelli ayrımcılık parti programla-
rında daha alt sıralarda yer almaktadı-
r. Buna rağmen, kadınların silahlı
örgütlediği zamanlarda erkeklerin
de çocuklar için kahvaltı hazırlamak-
tan erinmediklerini söyleyebiliriz.²⁵

Kara Panter'de kadınların partinin bir-
çok bölümünde aktif pozisyonlarda
görev almışlardır. Hatta, 1974 yılında
Elaine Brown partinin başkanlığına
gelmiş ve devrimci bir örgüte liderlik
eden ilk ve tek kadın olmuştur.²⁶ Ela-
ine Brown, daha sonra 1993'te kale-

Öte yandan 1960'ların devrimci
hareketi içerisinde siyahi kadınlar
arasında feminizm popüler bir konu
değildi. Çünkü feminizm onlar için
beyaz orta sınıf kadınlarla özdeş-
leşmişti ve onların ırkçılık karşıtı
savaşlarını beyaz "kız kardeşleri"nin
anlayacaklarına inançları yoktu.
Öncelikli mücadeleleri, polis şiddet-
ine karşı erkek kardeşleriyle bir-
likte silahlı ve politik mücadelede
yer almaktı. Daha sonra da parti-
nin içerisindeki erkek kardeşlerinin
tahakkümüne karşı mücadele ver-
meleri gerekiyordu. Elaine Brown,
Kara Panter'in parti örgütlenme-
sindeki kadınlar ne derece "büyük
ağabeyleri"ne yakınlarsa yaşayaca-
cakları erkeklik baskısının o derece
güçlü olduğunu vurgulamıştı. Hatta
partide, kendisinin başkanlığıyla
ilgili Kara Panter içerisindeki güçlü
erkeklerle cinsel çekim duyduğu ve
bu sebeple adaylığını koyduğuna
dair söylentiler dolaşmıştı.²⁷ Kathle-
en Cleaver içinse durum bambaşka-
ydı ve onun anlatısında siyahi kadınlar
hiçbir zaman "ikincil" konumda
olmamışlardı.²⁸

Bu vaziyet dahi, bize aynı gruba dair
iki kadının deneyimlerinin farklılığı
üzerinden anlatılmasının ne kadar de-
ğişebileceğini göstermektedir. İkinci
dalga feminizmiyle birlikte bölünen
ve taleplerin de değişiklik gösterdi-
ği birden fazla feminist duruş tam
da deneyimin farklılığından ileri ge-
liyordu. Ama yine de kadınlar her
zaman çok önemli konularda görev
almışlar ve güçlü kadın figürleri her
zaman Kara Panter Partisi mücade-
lesinin en ön saflarında olmuşlardır.

Kara Panter kadınları o zamanlar he-
nüz karşımıza çıkmayan "keşisimsel-
lik"²⁹ kavram setini hem parti içeri-
sinde hem de gündelik hayatlarında
deneyimliyordular. Onlar için siyah

RUDİ DUTSCHKE VE BATI ALMANYA'DA '68*

TANIL BORA

Almanya 68'inin sembol ismi Kızıl Rudi bütün hayatı boyunca aynı sorunun cevabını aramıştı: "Birbirinden çok farklı gösterilmeye çalışılmasına rağmen, hem Batı'da hem Doğu'da aynı olan yerleşik hayat tarzı ve otoriter toplum yapısı nasıl dönüştürülebilir? İnsan gerçekten nasıl özgürleşebilir?"

1978'de '68 hareketinin entelektüel ve siyasi birikimini temsilen kurulan günlük *Tageszeitung* gazetesi, iyi kötü kurumsallaşmayı başarınca, 1989'da, Koch caddesinde bir binaya taşındı. Koch caddesinin özelliği, '68 hareketinin burada bulunmasıydı. Hatta *Tageszeitung*'ün binasına da yakındılar. *Tageszeitung*, 1993'te kendi binasına törenle "Rudi Dutschke Evi" tabelasını astı. 29 Ağustos 2005'te, Koch caddesinin bir bölümüne belediye tarafından "Rudi Dutschke Caddesi" adı verildi.

Rudi Dutschke, Almanya'daki '68 hareketinin tartışmasız en güçlü sembolüdür ve hâlâ '68'in mahiyetine ilişkin tartışmalar, mutlaka Dutschke figürü üzerinden yürür. 2003'te Dutschke'nin günlüklerinin ilk kez tam olarak yayımlanması, bu tartışmayı yeni malzemeye tazelemiştir. Bu günlükler, 'duygular' ve 'dedikodu' yanında, Dutschke'nin teoriye—radikal, devrimci teori—mutlaka tutkunluğunu ortaya koyar.

YUMUŞAK BİR RADİKAL

Rudi Dutschke'nin üç ayrı hayatı oldu. İlki, Demokratik Almanya'da geçen çocukluğu ve ilk gençliği; ikincisi adını dünya kamuoyuna duyurduğu Federal Almanya'daki öğrenci

liderliği; üçüncüsü ise, 1970'den sonra araştırmakla, düşünmekle geçen ve sonunda da henüz oluşmakta olan Yeşiller hareketine angaje olmasıyla sonuçlanan son yılları. Dutschke'nin "birinci" ve "ikinci" hayatlarını birbirinden ayıran olay, Berlin Duvarı'nın yapılması ve Doğu Almanya ile Batı Almanya arasındaki ayrılığın kesinleşmesiydi. "İkinci" hayatına son verip, "üçüncü" hayatını başlatan olay ise, 1968 ilkbaharında uğradığı suikastte beynine isabet eden bir kurşundu. Dutschke'yi "Kızıl Rudi" adıyla bütün dünyaya duyuran, 1968 öğrenci hareketlerinin simgesi olmasını sağlayan, şüphesiz ikinci hayatıydı. 1961-1968 yılları arasındaki bu dönemde, "Sosyalist (veya Komünist) öğrenci lideri" olarak tanınıyor; fakat aslında, "lider" ve "beyin" sayıldığı bu dönemde de, 1961 öncesine ve 1968 sonrasına göre çok farklı bir hayat yaşamadı, kendi açısından. Her üç hayatında da beynini kemiren hep aynı soruydu: "Birbirinden çok farklı gösterilmeye çalışılmasına rağmen, hem Batı'da hem Doğu'da aynı olan yerleşik hayat tarzı ve otoriter toplum yapısı nasıl dönüştürülebilir? İnsan gerçekten nasıl özgürleşebilir?"

BATİ'YA İNTİBAK DÖNEMİ

1940 doğumlu Rudi Dutschke'nin çocukluk yılları ve ilk gençliği Demokratik Almanya'da geçti. Rudi lise yıllarında Sankt Petri Kilisesi'nin "Gençlik Cemaati"ne üyeydi, hem

de sosyalist rejiminin pasifizmden silahlanma politikasına kayışından mutsuzdu. Hayatında ilk kez topluluk önünde bir konuşma yaptığında "Eskiden kimse pasifizmi, 'toplumsal olarak etkin olmayan yanlış bir davranış' olarak tanımlamıyordu. Ne değişti?" demeye cesaret edebilmişti. Bu cesaretin önemli sonuçları oldu. Rudi için üniversiteye gitme "onay"ı verilmedi. Batı Berlin "Hür Üniversite"sine başvurdu ve kabul edildi.

Rudi Dutschke'nin Batı Almanya'daki ilk yılları, görüntürde durgun, ama aslında yoğun ve yıpratıcı bir intibak çabasıyla geçti. Daha küçükken anesinin dualarından hayal meyal hatırladığı İsa'yı da yitirmek istemiyordu; Kilise'yle bağlantısını kesmedi.

Amma, Batı'ya intibak devresinin güçlükleriyle boğuşurken asıl dayanağı ve büyük tutkusu okumaktı. Onu leş gibi bir gömlekle veya birbirine uymayan çoraplarla görmek mümkündü, ama yanında daima kitaplar vardı. Yatağının başucunda da gayet itinayla hazırlanmış bir "okuma listesi" asılıydı. "Okuma hırsı", onu hayata bağlayan temel insanî faaliyetti. Üniversite dışındaki zamanını genellikle bütün öğrenciler gibi Berlin'in "entelektüel" kafelerinde geçiriyordu. Buralarda küçük gruplar oluşturan Doğu Alman öğrenciler, hep bir arada, kafalarını kurcalayan vicdan azabından kurtulmaya çalışı-

Rudi Dutschke,
Tariq Ali ile
Berlin'de,
18 Şubat 1968.

Landesarchiv Berlin

yorlardı: "Doğu Almanya'da kalarak yaşamayı neden beceremedik; neden kaçmaktan başka yol bulamadık?". Rudi Dutschke, kendisi gibi Doğu Almanya'dan gelen bir öğrencinin haldir haldır Marksizm klasikleri okuduğunu görünce çok şaşırmış, bir yandan da vicdanı rahatsız olmuştu.

Onu elindeki Lenin kitabıyla şaşırtan Bernd Rabaehl, en candan arkadaşı olacaktı. Hemen her zaman birlikte olmaya başladılar. Dutschke, Camus, Sartre gibi varoluş felsefe ustalarını ikinci plana itip Marksizm'le uğraşmaya başladı. Rosa Luxemburg'u keşfettiği zaman büyük bir coşkuyla kapıldı; Luxemburg, onun Doğu Almanya'da yaşarken rahatsız olduğu, tahammül edemediği şeyleri yıllar öncesinden öngörmüştü. Luxemburg düşünce özgürlüğü ve özgür seçimlere yer vermeyen, "özgürlüğün, her zaman başka türlü düşünmenin özgürlüğü anlamına gelmesi gerektiğini" unutan, toplumun dar bir kesimini temsil eden bir partinin diktatörlüğünü reddediyordu. Dutschke, Luxemburg'u okuduktan sonra oluşturmaya başladığı düşüncelerini, 1970'lerde, "gelişkin bir toplumsal-ekonomik-kültürel temele sahip olan Avrupa'da sosyalizm için, yeni

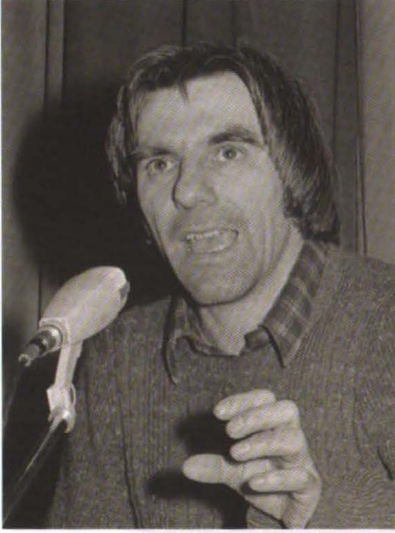
kapitalistleşen 1917 Rusyası'ndaki sosyalizm modelinin örnek alınamayacağı" yazarak bağlayacaktı. Ama o zamanlar Dutschke, Marksizm, varoluşçuluk, hatta Hristiyanlığa kadar bir dizi akım arasında, "insani özgürleşme"nin ve "hayatın anlamı"nın izlerini bulmaya çalışıyor, bütün bunlara da Batı'nın hızlı, insanı atomize edici hayatına intibak etmeye çabalarken yelteniyordu...

"YIKICI EYLEM" VE GÜNDÜLİK HAYATTAKİ SÖMÜRÜ

Dutschke ve can dostu Rabaehl'in, okumakla, tartışmakla, düşünmekle geçen akşamlarını, caz ve varoluşçu arkadaşlarıyla sohbetler dolduruyordu. Bu akşamlarda, kendilerine "Yıkıcı Eylem" (Subversive Aktion) diyen bir grup gençle tanıştılar. Bu insanlar, "artık bu yaşanan hayata iştirak etmeyeceğiz" diyorlardı. Var olan "olağan" hayat tarzının, cinselliğiyle, okuluyla, gündelik eleştirileriyle yıkıcı bir eleştirisini yaparak, başka türlü bir hayatın izlerini bulmaya çalışıyorlardı. Esin kaynakları, "Frankfurt Okulu" denilen Marksist çevrenin "İlaş" isimlerinin, yani Horkheimer'in, Adorno'nun, Marcuse'nin yapıtlarıydı. "Frankfurt-

çular", kapitalizmin, gündelik hayatın her anını, insanı ilişkilerin her boyutunu nasıl kendi yabancılaştırıcı yapısına uydurduğunu irdelemişlerdi. Kapitalizmin asıl tahripkarlığı, gücü ve "zararı", düşük ücretlerden ve eşitsizliklerden çok, insanın özgürleşmesini engelleyip her türlü insanı faaliyeti önceden verili, "standart" hale getirmesiydi. "Subversive Aktion"çular, bu değerli profesörlerin yazdıkları kitapların içinde tıklı kalmalarına kızıyor ve bu fikirleri eyleme geçirmek istiyorlardı. Subversive Aktion'un öncüsü sayılan Dieter Kunzelmann, yaşanan anın kendiliğinden akışı içinde, özgürce yapılan dışavurumların "devrimci, dönüştürücü" gücüne inanan avangard sanatçı ve aydınların oluşturduğu "Situationist Enternasyonal"ın üyelerindendi; fakat onlardan daha saldırgan ve daha "eylemci"ydi. Dutschke ve Rabaehl, intibak etmekte güçlük çektikleri Batılı hayat tarzının bu radikal eleştirisi karşısında daha hayranlığa kapıldılar. Yaşanan hayatın salt teorik, ekonomik, siyasi kavramların ötesinde, kendi sıradanlığı içinde de eleştirilecek yönleri olduğunu, üstelik bu tür küçük, sıradan görünen yönler sorgulanmadan alternatif bir hayatı düşlemenin imkansızlığı-

nı kavradılar. Nitekim 1963 yılında "Subversive Aktion" grubu, üniversitedeki faşizan öğrenci örgütleriyle dalga geçen bir bildiri yayınladığında, Dutschke defterine "SDS (Almanya Sosyalist Öğrenciler Birliği-Sozialistische Deutsche Studenten) de böyle yapmalı" diye coşku dolu bir not düşmüştü. Ama Dutschke,

Subversiveler'in teorik akıl yürütmeleri reddeden, dağınık, ilke olarak zaten bir şeyi olumlamaya değil, reddetmeye yönelik düşünce yapısına yabancıydı. Her şeyden önce o, küçük kasaba kökenliydi; "zıplıklara" tahammülü yoktu. Esasen bireyin kendi benliğine, bireysel özlemlerine dayanan fikirler, tavırlar ona, "utanç verici, gayrisamimi" geliyordu. O her şeyi, bütün ülkeyi, bütün dünyayı, bitün insanlığı, eğlencesiyle bütün hayatı bir bütün olarak tasarlamaya alışkındı. İnsanın kendi dolaysız gündelik hayatına sıkışıp, yaptıklarına yön veren bütün önemli tasarımları orada üretebileceğine aklı ve gönlü yatmıyordu. "Subversive Aktion" onu coşkulandırmıştı, ama 1964/65'de Çin'de başlayan Kültür Devrimi daha çok coşkulandırmıştı. Çünkü bu olay, bütün herkesi ve her şeyi kapsıyordu. Dutschke, Subversive Aktion'daki diğer arkadaşları gibi teoriye boş vermeye, "kafasına göre takılmaya" da eğilimli değildi.

HER ŞEY SOSYALİZM İÇİN

Dutschke bu arada Üçüncü Dünya ile ilgilenmeye başladı. 1964'de defterine "Biz burada ağzımıza kadar tok olduğumuz için Üçüncü Dünya aç" diye bir not düşmüştü: "Onun için, bir devrim olacaksa, önce Üçüncü Dünya ülkelerinde olur". Bu arada Cezayirli devrimci Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* ve Galeano'nun *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* kitaplarını okuyarak, emperyalizmin vahşiliğini ve Üçüncü Dünya'nın perişanlığını iyice keşfetti. Okumalarını bu alanda yoğunlaştırdı. Berlin Üniversitesi'ndeki Latin Amerikalı arkadaşlarını etrafına toplayıp, onlara kendi ülkelerinin tarihlerini ve Üçüncü Dünya'nın taşıdığı devrimci potansiyeli anlatıyordu. 18 Aralık 1964 günü, Berlin'i ziyaret eden Kongolu diktatör Çömbe aleyhine düzenlenen 700 kişilik gösteri, Dutschke ve Rabaehl'in büyük hevesle katıldıkları ilk gösteri olmuş, Çömbe polis tarafından havaalanının arka kapısından kaçırılınca gösterinin illegal yoldan sürdürülmesi için epey uğraşmışlardı.

1965 Nisanı'nda bir yazı yazan Dutschke, Subversive Aktion'daki arkadaşlarını son kez politize etme girişiminde bulundu. Arkadaşlarını, "devrimci bir azınlık olarak kendilerini Sosyalist mücadelenin hizmetine vermeye" davet ediyordu. Subversive Aktioncular için artık bu kadari fazlaydı, Rudi'den umudu kestiler. Rudi de onlardan umudu kesti; Rabaehl ile birlikte SDS'ye katıldı. Çok değil, bir yıl kadar sonra yılların SDS'si içinde "Dutschke/Rabaehl fraksiyonundan" söz edilmeye başlanacaktı. Subversive Aktion'un SDS'ye katılmış olan üyeleri, 1966 Haziranı'nda son bir kez Münih'teki bir villada bir araya gelerek, SDS'nin hantal yapısını nasıl harekete geçirilebileceğini tartışmışlardı. Bir yandan dünya futbol şampiyonasını televizyondan seyredip, bir yandan ağır tartışmalar yapıp, bir yandan da hayatta ilk defa birbiriyle baş başa özel hayatlarında da birlikte olmayı deneyerek birkaç gün geçiren grup, kesin olarak üçe bölünecekti. Subversive Aktion'un öncüsü Kunzelmann, insanların bütün alış-

kanlıklarından ve toplumdaki ilişkilerinden kopmasını savunarak hippı benzeri bir komün hayatının temelini atacaktı. "Komün-i" hareketi denilen bu ekibe karşı, "burjuva bireyin devrimleştirilmesi" için özel hayatın yeniden düzenlenmesini hedef alan "Komün-2" hareketi, daha sonra Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun kökenleri arasında yer alacaktı. Doğu Almanya'dan annesi geldiği için toplantıya birkaç gün geç gelen ve bu nedenle "yerleşik hayatla bağları" nedeniyle eleştirilen Dutschke ise, artık kendini tamamen SDS içindeki sosyalizm mücadelesine hasredecekti.

İLK VE SON AŞK

Rudi Dutschke, siyasi düşünceleri ile Subversive Aktion'un "birey ve özel hayat" üzerine deneylerini kafasında bağdaştırmaya çalışırken, özel hayatına da ilk defa bir kız girmişti. 1964 yılında, Alman ana babasıyla Amerika'da yaşayan Gretchen Klotz, ana dilini geliştirmek amacıyla Almanya'ya gelmiş, bir süre Münih'te oyalandıktan sonra, dünyanın sayılı kültür merkezlerinden Berlin'i görmeye karar vermişti. Öğrencilere özgü kafe sohbetlerinden birinde Rudi Dutschke'yle tesadüfen yan yana düştüler. O gün herkes "Tam birbirinize uydunuz" demişti. Rudi ile Gretchen bir süre arkadaşlık ettiler. Gretchen, Rudi'nin heyecanına kapılmış, ona yakınlık duymaya başlamıştı. Ama Dutschke, "bir kız arkadaşın devrimci faaliyetini olumsuz yönde etkileyeceğine" karar vererek Gretchen'e geri dönmesini önerdi. Kızcağız, gözyaşları içinde Amerika'ya döndü. Ama birkaç ay sonra Rudi'ye bir mektup yazarak "Sana gelmek istiyorum" diye yalvardı. Rudi Dutschke, uzun süre düşünüp taşıdıktan sonra yarım ağızla "Gelmene sevineceğim" diye cevapladı onu. Derhal Berlin'e gelen Gretchen, artık Rudi'ye ciddi biçimde aşık olmuştu. Evinde aldığı Hristiyan aile terbiyesinin verdiği "kimseye sınısıma" güdüsünü üzerinden atamayan Dutschke, ayrıca Sosyalist arkadaşları arasında hareketlerine özellikle dikkat etmeye özen gösterdiği için, Gretchen'le hiç ilgilenmiyor

gibi gözüküyordu. Ama giderek ilişki "karşılıklı" hale geldi. Rudi Dutschke, 24 yaşında, ilk kez bir kızla, Gretchen'le sevişti. 1966 yılının Mart ayında evlendiler. Dutschke'nin not defterinde bu olay, "ideolojik olarak yanlış, ama pratik olarak mantıklı" diye yer aldı. Rudi Dutschke, dar bir çevrede yapılan evlenme töreni konuşmasını, Marx'tan alıntılarla bizzat hazırlamıştı. 12 Ocak 1968'de doğacak çocuklarına da, birkaç ay evvel ölen Kolombiyalı devrimci Che Guevara'dan esinle, Hosea Che adını koyacaktı... Sonuçta, Dutschke'nin ağır ideolojik ve ahlaki bunalımlar yaşayarak evlendiği Gretchen, ona hayatı boyunca en yakın dost ve destekçi olacaktı...

ÜNİVERSİTE SOLA KAYIYOR

Alman üniversiteleri, 1960'lara girilirken hem eğitimciler hem öğrenciler bakımından sağın hakim olduğu bir yapıya sahipti. Nazi döneminde çoğu cephede savaşmış olarak II. Dünya Savaşı'ndan dönen öğrenciler ve öğretmen üyeleri, "güçlü devleti" özlüyorlardı. Üniversite, 15 yılı aşkın Hristiyan Demokrat iktidar döneminde, ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda başlatılan (çoğunlukla anti-Komünist ve Soğuk Savaşçı) kampanyalarda

politikaya girmesine izin verilen bir fildişi kule görünümündeydi. Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD-Sozialdemokratische Partei Deutschlands) "gençlik kolu" gibi değil, ama fiilen partiyile yakın temas içinde çalışan SDS (Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği) de oldukça etkisiz ve hantal bir yapıya sahipti. Ancak, 1950'lerin sonlarında, silahlanmaya karşı yoğun bir kampanyaya girilen SDS, piyasa ekonomisini Batı ittifakını ve kapitalizmi Bad Godesberg Programıyla kabul eden SPD'den daha sol bir çizgiye gelmişti. 1959 Kongresi'nde SDS, SPD'den resmen koptu. Dutschke'nin arkadaşlarıyla birlikte katıldığı Çömbe eylemi, yıllardır unutulmuş SDS'nin sesini kamuoyunda yeniden duyurmuştu. SDS'nin 1962 Kongresi'nde, "Yüksek Okul ve Politika" konulu tebliğler ve tartışmalar, SDS'nin üniversite alanını politize etmeye yönelik stratejisinin temel çizgilerini belirlemiştir.

1965 yılında, Amerika Vietnam Savaşı'nı tırmandırmaya başlamıştı. 1965 ilkbaharında SDS Berlin örgütü, Dutschke ve Rabaehl'in de katıldığı bir "Vietnam Çalışma Grubu" oluşturdu. Dutschke, Üçüncü Dünya konusundaki tahminlerinin doğru çıkmasının verdiği coşkuyla bu gr-

bun çalışmalarını sürüklerken, 21 Nisan'da, bir SDS heyetiyle birlikte SSCB'yi ziyaret etme fırsatını buldu. Yıllar sonra, yurdu Doğu Almanya topraklarının içinden geçerek gittiği Sovyetler Birliği hakkındaki izlenimlerini şöyle not edecekti: "Yöneticiler, teknik ilerlemeye aşırı umut bağlıyorlar, her şeyin bu yolla hallolacağını zannediyorlar... Çalışmak fazla yüceltiliyor; çalışmanın 'sosyalist ahlak'la güdülendirilmesi ne saçma! Döndükten sonra, Mayıs ayında, Dominik Cumhuriyeti'nin seçilmiş devlet başkanı Bosch'un ABD desteğinde bir darbeyle düşürülmesi üzerine, gene Rabaehl ile birlikte "Darbe Grubu-SDS" imzasıyla bir protesto bildirisi dağıtıldı. SDS yönetimi hem böyle bir bildiriye kendisi akıl etmediği için rahatsız oluyor, hem de SDS'den habersiz böyle bir iş yapılmasını eleştiriyordu; SDS camiasında radikalizmi simgeleyen "Dutschke/Rabaehl fraksiyonu" sözü ilk kez geçiyordu.

SİYASAL ORTAM GERGINLEŞİYOR

Bu arada, Almanya'da iktidardaki Hristiyan Demokrat Birlik (CDU-Christlich-Demokratische Union) sertleşme eğilimine girmişti: "Kontrollü Toplum" sloganı ortaya atılmış,

Vietnam Savaşı protestosu.

www.static.cambridge.org

Berlin'e gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'yi protesto eden öğrencilerden Benno Ohnesorg'un polis kursununu öldürülmesi üzerine yapılan eylem.

depolitizasyon kampanyasına girilmişti. Birçok yerel gazetenin yanı sıra Bild gibi çok okunan bir sansasyonel bulvar gazetesini elinde tutan Springer tröstünün baskısıyla, SDS'nin radikal başkanı Wolfgang Lefevre başkanlıktan ayrılmak zorunda bırakılmıştı. 1966 Ocak'ta ABD Başkanı Johnson, kısa bir süre durdurduğu Vietnam bombardımanını şiddetlen direrek yeniden başlattı. Siyasi ortam gerginleşiyordu. Dutschke, gene "Darbe Grubu" imzasıyla o zamana dek alışılmadık sertlikte bir bildiri hazırladı. "Amerikalı Vietnam'dan defol!" sloganını gündeme getiren bildiri, 3 Şubat gecesi Münih ve Berlin'de gizlice her yere asılacaktı. Sonuç fiyasko oldu, beş kişi yakalandı, yüz kadar bildiri duvarlara asılabilirdi. Gazeteler şiddetli bir kampanya başlatarak kamuoyunu ve "Hür Berlin halkını" anti-Amerikancı akımlara karşı uyardı. 5 Şubat günü, Berlin'deki Amerikan Evi'nin önünde 2500 kişilik bir öğrenci grubu protesto için "oturma grevi" yaptılar, polisin gelmesi üzerine kaçarken kaptıkları bir Amerikan bayrağını da ateşe verdiler. Basın köpürüyor, "dost ve müttefik Amerika'ya karşı hele Berlin'de girişilen bu çirkin hareketler" protesto ediliyor. 7 Şubat'ta da sağ tarafından bir Amerikancı gösteri düzenliyordu. SDS yönetimi ne yapacağını bilemiyor, azınlıkta

kalan Dutschke/Rabaehl grubu ise olaylara aktif müdahale ederek kampanyayı tırmandırmak gerektiğini savunuyordu.

BİR YILDIZ DOĞUYOR

1966 Eylül'ündeki SDS Kongresi'nde Dutschke ateşli konuşmalarıyla delegeleri etkilerken, basın tarafından da keşfediliyordu. Dutschke şöyle sesleniyordu: "Yoldaşlar! Hedefimiz, üniversitelerin politize edilmesi için, karşı-üniversiteyi oluşturma çabamızı sürekli kılmaktır!" Bu arada, 1966 Kasım'ında SDP'nin de katıldığı "büyük koalisyon" kurulmuş, bu uzlaşma havası içinde öğrencilerin gösterileri ve söyledikleri daha da yalnız kalmaya ve göze batmaya başlamıştı. "Huzur ve uzlaşma arayan" ülkede, öğrenciler huzursuzluk yaratıyorlardı. 10 Aralık'ta yapılan büyük Vietnam gösterisinden ve 17 Aralık'ta gene Vietnam için, yüzlerce öğrencinin sokaklara dağılıp "normal yurttaşlar" gibi dolaşarak uygun yerlerde bildiri dağıttığı "gezinti eyleminden" sonra, Rudi Dutschke'nin adı da "huzursuzluğun kaynağı", "öğrencilerin elebaşısı" ve "SDS'deki Çin yanlısı fraksiyonun lideri" olarak sık sık geçmeye başlamıştı. "Çin yanlısı" sıfatıyla anılmasının kökeninde ise, Çin Kültür Devrimi'ni desteklerken Ernest Mandel'le yaptığı tartışmada,

"karışıklıktan ve düzensizlikten korkmamalıyız!" demiş olmasından daha ciddi bir neden yoktu.

TIRMANAN OLAYLAR VE BİR ÖLÜ

1967 yılı, bütün dünya ile birlikte Almanya'da da öğrenci hareketinin hızla tırmandığı yıl oldu. 2 Haziran 1967 tarihi, bu bakımdan dönüm noktasıydı. Berlin'e gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'yi protesto eden öğrencilerden Benno Ohnesorg, bir polis memurunun tabancasından çıkan kurşunla vurularak hayatını kaybetmişti. Basın, özellikle Springer tröstünün gazeteleri, bu felaketten de solcu öğrencilerin suçlu olduğunu yazıyor, "artık karışıklık çıkarmak onlar için yeterli olmuyor, kan görmek istiyorlar" diyordu. SDS merkezinde ölüm sessizliği vardı; birkaç yıldır süren gösterilerde gerçi polisin sert müdahalelerine alışmışlardı; ama ilk kez bir insan ölüyordu. SDS üyeleri "silahlı mücadeleye mi başlayalım?" sorusunu bile tartışıyor; ne yapılacağına karar vermek için 3-8 Haziran arası üniversitede toplantılar düzenlendi. "Kitlelere ulaşmanın yolunu bulmalıyız" deniyordu. Gerçekten "kitleler", yani Alman kamuoyu, ölüm olayı karşısında oldukça duyarsız kalmış; muhafazakar basın duyarsızlığın ötesinde, öğrencileri suçlamaya girişmişti.

Ölen öğrenci Ohnesorg'un cenazesi iki yüz arabalık bir konvoyla Hannover'e götürüldükten sonra, bu şehirde yaklaşık yedi bin öğrencinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantının starı da, Frankfurt Okulu'nun ünlü ismi Prof. Habermas'ın sabırlı olmayı öğören "nesnel" yorumlarını şiddetle eleştiren Dutschke'ydı: "Artık üretici güçler, savaşın, yoksulluğun ve egemenliğin yok olmasına imkan sağlayacak düzeye erişti. Artık her şey, insanın bilinçli özel iradesine kaldı. Bu özel iradeyi nesnel sürece tâbi kılmak, özgürleştirici özneyi katletmek demektir". Ohnesorg'u öldüren polislin tutuklanmamasına rağmen, gösterilerde taş atan bir öğrencinin gündür tutuklu bulunması gibi haksızlıklarla iyice öfkelenen SDS üyeleri, giderek Dutschke'nin etrafında toplanıyorlardı. 13 Temmuz'da Amerika'dan özel çağrı üzerine gelen büyük düşünür Herbert Marcuse, SDS'nin düzenlediği toplantılarda günler süren konferanslar verdi, tartışmalara katıldı. Ama hayran oldukları yaşlı düşünürün söylediği mantıklı, geniş tarihî perspektiften bakan yorumlar artık öğrencileri tatmin etmiyorlardı. SDS'nin yaşlı kuşağından, "İttidalden yana" olan Lefevre bile Marcuse'yi eleştirip, "bütün basın aynı masalları okuyor, kamuoyu olanlara duyarsız; bu dediklerinizin bu durumda ne anlamı var?" diye çatıyordu. Dutschke, o günlerde Spiegel dergisine verdiği demeçte, "somut, doğrudan eylemler tanımlayabilmeliyiz" diyordu. Dutschke, Che Guevara'nın bütün dünyada öğrenci hareketlerinin ve devrimci akımların sloganı haline gelen "bir-iki-üç daha fazla Vietnam yaratmak" fikrine tutulmuştu. Ama arkadaşlarını ıyarıyordu: "Burası Vietnam değil. Biz kapitalizmin ve emperyalizmin baskıcı mekanizmasından nefret bile edemeyiz, çünkü bu sistemin içinde yaşıyoruz, onun tutsağıyız..."

"KÜÇÜK BİR RADİKAL AZINLIĞIZ"

SDS artık, soyut ve dünyanın öbür ucundaki hareketlerle dayanıştığını illele eden işler yapmak yerine, Alman kamuoyunu etkileyecek somut

girişimlerde bulunma arayışındaydı. Onları en fazla sarsan olay, kamuoyunun duyarsızlığı ve basının bütün olayları çarpıtarak bu duyarsızlığı yönlendirmesi olduğu için, Springer tröstüne karşı bir kampanya tasarlandı, bunun için Berlin Adalet Sarayı'na yapılan izinsiz bir yürüyüş, Dutschke hakkında suç duyurusunda bulunma-

mamlamak için Amerika'ya gideceğini, böylece 'şef ideolog Dutschke' imajının yıkılacağını" söyledi. Bu kez de, "aile babası mısın, devrimci misin?" sorularına muhatap kaldı. SDS ve öğrenci hareketi, Dutschke ile de, Dutschke'siz de olamayacağı bir haldeydi. Bu tartışmalar sürerken Dutschke 1 Nisan'da karısı Gretchen

"Artık üretici güçler, savaşın, yoksulluğun ve egemenliğin yok olmasına imkan sağlayacak düzeye erişti. Artık her şey, insanın bilinçli özel iradesine kaldı."

sından başka bir işe yaramadı.

Vietnam Savaşı'nın tırmanması, ilgiyi gene bu olaya yöneltmişti. Batı'nın bütün ülkelerindeki öğrenciler Amerika aleyhtarı gösteriler yapıyor, bu konuda uluslararası bir dayanışma yaratıyorlardı. 21 Kasım 1967'de Berlin'de on bin kişilik bir Vietnam gösterisi yapıldı; bu arada saygın Spiegel dergisi ve İtalyan yapımcı Feltrinelli, SDS'nin Springer'e karşı kampanyasını desteklediklerini açıklamışlardı. 1968 yılına, yine Vietnam ile ilgili etkinliklerle girdi. Dutschke, büyük hayalini gerçekleştirerek 17-18 Şubat'ta büyük bir uluslararası Vietnam Kongresi toplanmasını sağlamıştı. Kongre, bütün Berlin'i ayağa kaldırmıştı. Kongre'den sonra yapılması planlanan gösteri yürüyüşüne izin verilip verilmeyeceğinin belli olmaması, durumu iyice gerginleştirmişti. Son anda yürüyüşe izin verildi ve yaklaşık on beş bin kişi "Yaşasın Vietnam Devrimi! Her devrimcinin görevi devrim yapmaktır!" sloganlarıyla Berlin sokaklarında yürüdü; SDS artık "küçük bir radikal azınlık olma" bilinciyle hareket ediyordu.

Kongre'den bir hafta sonra, SDS merkezinde yine Dutschke eleştiriliyordu. Eleştirilere göre Dutschke artık fazla sıvrılmış, lider gibi görünmeye başlamış, kafasındakileri de artık pek etraftakilerle tartışmayıp, yakın çevresine danışmakla yetinmeye başlamıştı. Rudi Dutschke, "yakında karısıyla birlikte, tezini ta-

ile birlikte Çekoslovakya'daki Hristiyan Barış Konferansı'nda konuşmak üzere Prag'a gitti. Rudi "Prag Baharı'nı", Çekoslovak öğrenciler de "Kızıl Rudi'yi" merak ediyorlardı.

"DUTSCHE'Yİ DURDURUN!"

Bu arada Rudi Dutschke, veya muhafazakar basının ifadesiyle "Kızıl Rudi", iyice popüler bir şahsiyet olmuştu. Dık yakalı kazağı, blucini, deri ceketiyle, çok az uyuyan, hiç sigara içmeyen, anormal derecede çalışkan ve fedakar yapısıyla sol kamuoyunda tam bir efsaneydi. Sağ basın, özellikle de Springer, gazeteleri için ise tam bir boy hedefiydi. Vietnam Kongresi arifesinden beri Bild gazetesi onu "Bir numaralı halk düşmanı" olarak sunuyor, "Bu kızılın terörünü şimdiden durdurun" diye yazıyordu. 1967/68 yılbaşında arkadaşlarıyla beraber Vietnam'a bağlı toplamak için girdiği Kilise'de eski bir Nazi bastonunu kafasına indirmiş, basit bir yarayla kurtulmuştu.

Bild gazetesinde yayınlanan, "Dutschke'yi şimdi durdurun!" yazan kupürü kesip Münih'ten trenle Berlin'e gelen faşist eğilimli Joseph Bachmann adlı işçi, 11 Nisan günü sora sora Dutschke'nin evini buldu, çocuğuna süt almak üzere bisikletle fotoğraflardan tanıdı, yanaşp "Siz Dutschke'siniz, değil mi?" diye sordu, "Evet" cevabını alınca da bir buçuk metre mesafeden üç el ateş etti: Bir kurşun yanağına, bir kurşun omuzu-

na, bir kurşun kafasına. Ama "Kızıl Rudi" ölmeyecek, saatler süren ameliyatlara sonucunda kurtulup, yeni bir hayata başlayacaktır...

... VE "ÜÇÜNCÜ HAYAT"

Dutschke'nin "üçüncü hayatının" ilk evresi, göçmekle geçti denilebilir.

Beynini doğrudan etkileyen kurşunlar nedeniyle okumayı ve konuşmayı yeniden öğrenmesi gerekiyordu; gazetelerde yayınlanan veya bizzat hastaneye gönderilen tehdit mektuplarının oluşturduğu gergin atmosfer altında, bu süreci sağlıklı bir şekilde yaşayamayacağı ortaya çıkmıştı. Gerçi SDS, Dutschke'nin öldürülmesini özendiren Springer tröstüne karşı büyük bir kampanya açmıştı ama, Springer gazeteleri de Kızıl Rudi'nin ölmemiş olmasına hayıflanarak mektuplarla doluydu. Bar dağı taşıran damla, bir SDS üyesinin hastaneye gelip şu öneriyi yapması oldu: "Hareketin sana ihtiyacı var. Dışarıda 'Rudi ölüm döşeginde' söylentileri yaygınlaştırılıyor. Bir dergi, sağ olduğunu gösteren bir fotoğrafın çekilmesi karşılığında Bo bin mark vermeyi öneriyor. Bunu kabul et." 10 Haziran 1968 günü Rudi Dutschke, doktoru ve karısıyla beraber, "ölümden dönen Kızıl Rudi"ye rahat vermeyen Almanya'dan ayrıldı; yıllar önce aleyhine gösteri yaptıkları Kongo diktatörü Çömbe gibi havaalanının gizli kapısından, sahte bir isim ve sahte bir kimlikle!

ÖĞRENCİ HAREKETİNİN SONU

İlk durak, yeniden okuma ve konuşma yeteneğini geliştirme fırsatını bulduğu Bern'deki bir sanatoryumdur. Daha sonra, İtalyan devrimci arkadaş Gaston Salvatore aracılığıyla, Alman besteci Hans-Werner Henze'nin Roma yakınlarındaki Marino kasabesindeki villasına yerleşti. Bu arada yavaş yavaş "hayata dönmeye" başlamıştı. Suikasttan sonra kendisine gelen mektupları derleyen bir kitaba önsöz yazarak, kalemi ilk kez eline aldı. 21 Ağustos'ta not defterine Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahale etmesinin ne kadar nefret verici olduğunu yazıyordu. Bu arada Berlin'den ziyaretçileri geliyor, sürekli Almanya'yla telefonlaşıyordu. Almanya'da SDS, başlattığı büyük Springer kampanyasından en ufak bir sonuç alamamış, Springer gazetelerinin dağıtımını bir gün bile engellemeyi başaramamıştı.

Zaten toplumsal siyasi süreç müdahale edememenin krizini yaşayan SDS, Dutschke suikastıyla iyice paniğe kapılmıştı. Kamuoyundaki etkisinin ne denli marjinal kaldığını görerek giderek umutsuzluğa kapılan örgüt, 21 Mart 1970'teki genel kurulunda kendini feshederek, bir "tarih"e son verecekti. SDS'nin sona ermesiyle, sayısız küçük sol fraksiyon doğarken, SPD'nin gençlik örgütü "Jusos" da (Genç Sosyalistler-Junge Sozialisten) SDS'den gelen akımla radikalleşecek ve SPD içinde "sosyalizmin vicdanı" olarak kurumlaşacaktı. 1960'ların "APO" (Ausserparlamentarische Opposition-Parlamento Dışı Muhalefet) diye anılan öğrenci hareketi, kendi önüne koyduğu büyük hedefleri gerçekleştirilememiş, ama var olan sistemin Prusya ve Nazi kalıntıları yönlerini --etkisi uzun vadede daha iyi anlaşılacak şekilde-- törpülemişti...

"İSTENMEYEN ADAM"

SDS, feshedilen yolda çabalarırken, Rudi Dutschke de bütün dünyada "persona non grata" (istenmeyen adam) olma yolundaydı. Onun filozof Marcuse'nin yanına, San Diego'ya gideceği söylentisinin çıkması üzerine.

ABD'li senatör Robert Wilson "Rudi Dutschke ABD'ye giremez!" kampanyası açmıştı. ABD'den sonra Belçika tarafından da "persona non grata" ilan edilen Dutschke, kaldığı villanın keşfedilip teleobjektifle fotoğraflarının çekilmesi üzerine, yayıncı arkadaşları Feltrinelli'nin Como gölü yakınlarındaki evine geçiyordu. Fakat bu kez de İtalyan gazeteciler, "Rudi il Rosso"yu görmek için rahat vermeyecek, Dutschke de Feltrinelli'nin Milano'daki evine sığınacaktı.

7 Aralık 1968'de, İngiltere'de bulunan karısı Gretchen'den iyi haber geldi: İngiliz İşçi Partisi milletvekili Michael Foot, İçişleri Bakanı Callaghan'ı "en azından dört haftalık bir izin için" ikna etmişti. 9 Aralık'ta, Rudi Dutschke İtalya'dan İngiltere'ye geldi. Dört haftanın sonunda, durumunun ağırlığını belgelemesi için gitmişti İngiliz nörolog, Kızıl Rudi'nin kimliğini öğrenip dehşete düşerek rapor vermeyi reddedince, İngiltere kapıları da kapandı. Kendisini "persona non grata" ilan eden ülkelere Kanada, Fransa ve Hollanda da katılmıştı. İrlandalı solcu yazar O'Connor'un daveti üzerine, çaresiz, İrlanda'nın başkenti Dublin'e gitti. Yaklaşık iki ay kaldığı Dublin'deki üniversitenin kitaplığını yetersiz bulduğu için, kopmak istemediği teorik çalışmalarının aksaması üzerine bunalıma girmişti; yeniden göbeğine doğduğu hayat, onu giderek daralan bir alana hapseder gibiydi...

DUTSCHKE-BACHMANN MEKTUPLAŞMASI

Bu arada Dutschke, eline kalemi almaya başlar başlamaz, suikastçısı Joseph Bachmann'a bir mektup yazmış, "üzülmemesi gerektiğini, kendisinin, aslında bütün insanları sömüren kapitalist düzenin ve tekeli basının kurbanı olduğunu" anlatmaya çalışmıştı. Bu mektubu yazdıktan iki hafta sonra, bu kez daha yumuşak bir mektup yazarak Bachmann'a moral vermeye çalışıyordu. Çünkü Bachmann, hapisanede ikinci kez intihara teşebbüs etmişti, Dutschke, ikinci mektubunda "Sevgili Bachmann, inanır size karşı hiçbir kötü his beslemiyorum" diyordu: "Ben Batı'nın kapita-

listlerine ve Doğu'nun Stalinistleri'ne karşıyım. Bu nedenle Doğu Almanya'da da, Batı Almanya'da da güçlüklerle karşılaştım..." Mektubun sonunda da Bachmann'a asla intihar girişiminde bulunmaması gerektiğini söylüyor, "önümüzde daha uzun ve özgürce yaşayacağımız bir hayat olduğuna inanıyorum" diyordu. Joseph Bachmann 10 Ocak 1969 günü "Sevgili Bay Dutschke" diye başlayan bir cevabı mektup yazıyordu. Bachmann, "Siz yaptığınız şey için sonsuz üzüntülerimi belirtmek istiyorum" diye başladığı mektubunda suikasttan önce Dutschke'yi ve Sosyalistler'i hep insanları baskı altında tutan Doğu Almanya, Çekoslovak veya Rus diktatörlerine özlem duyan insanlar sandığını; şimdi Dutschke'nin mektuplarından ve kendi başına düşüncüklerinden bunun böyle olmadığını çıkardığını yazıyordu. Fakat solcular acaba bu düşüncelerini topluma nasıl anlatabileceklerdi, kuşku vardı. Mektubunun sonunda Dutschke'ye, "Gelecekte sizin için her şey en iyi olsun" dileklerini ileten Bachmann, 14 Mart 1969'da yedi yıl ağır hapse mahkum olacak, 23 Şubat 1970'de de intihar edecekti. Dutschke, onun intiharını öğrenince başını ellerinin arasına alıp dakikalarca ağlamıştı...

Nisan 1969'da, Dutschke'nin İngiltere'deki dostları, "politik faaliyetlerde bulunmaması koşuluyla" onun için altı aylığına vize almayı başardılar. Bu büyük bir ferahlamaydı. Zor günler geride kalmış gibi görünüyordu. 10 Kasım 1969'da ikinci çocuğunu Polly-Nicole doğdu. Arada sırada doktoruna görünmek için Berlin'e gidiyor, her seferinde de Springer gazeteleri, "Kızıl Rudi Berl'in'deydi" diye başlık atıyorlar, gene tehditlerle dolu okuyucu mektubu" yayınlıyorlardı. İnsanlar bir yana, Berlin ve Londra'nın büyük şehir trafiği ve kalabalık caddeleleri bile, Dutschke'nin psikolojisi üzerinde olumsuz etkiye bulunuyor, kılâyca paniğe kapılıyor, bazen kısa bıyıklınlık geçiriyordu. Bu arada, Lukács ile Revaj'nin 1920-1921 yıllarında çıkardıkları bir dergi özelinde, 1920-1924 döneminde Komintern'in politikasını konu alan doktora tezi için Cambridge Üniversitesi'nde ça-

lışmaya başlamıştı ki, iktidara gelen Muhafazakar Parti'nin İçişleri Bakanı Reginald Mauding ilginç bir yorumla Dutschke'nin altı aylık vizesinin uzatılmayacağını açıkladı: "Hiç kimse-nin siyasi faaliyetini kısıtlamak doğru değildi; dolayısıyla bir yabancının siyasi faaliyette bulunmaması kaydıyla ülkede kalması da mümkün değildi."

Dutschke, iç güvenlik gereğiyle ve siyasi nedenlerle İngiltere'den ayrılmalıydı. 17-22 Aralık'ta bu konu, son olarak, mültecilerle ilgili yüksek mahkemede görüşüldü. Dutschke'nin izlemeye gittiği Troçkist toplantılarından El Fetih üyeleriyle yaptığı sohbetlere kadar her şey İngiliz gizli servisi tarafından izlenmişti ve şimdi bunlar önüne, "siyasi faaliyette bulunduğu" kanıtları olarak geliyordu. 8 Ocak 1971'de vize vermeme kararı onaylandı. Bu kez, Danimarka'daki Marksist öğrenciler Dutschke'nin yardımına koştular. Aarhus Üniversitesi'ndeki altı felsefe öğrencisi, liberal profesörlerini ikna ettiler: Dutschke üniversitede "Proletarya Diktatörlüğü" dersini vermek üzere Danimarka'ya davet edildi. Dutschke 21 Şubat 1971 günü camında, "Bizi çağırdığınız için sağ ol Danimarka!" yazan bir Volkswagen'i, sonu gelmez gibi görünen seyahatlerinin son durağı olan Aarhus iskelesine indi; onu görmeye gelen insanları engellediği uzun bir korvoy eşli-

ğinde, oturacağı Aldershville'e vardı. Aldershville, Danimarka dilinde "yaşlılık huzuru" demektir. Gerçekten Dutschke burada huzura kavuşacaktı. Göç halinde geçen iki seneyi aşkın dönemde bütün masraflarını, Spiegel dergisinin sahibi ve yayın yönetmeni Rudolf Augstein karşılamıştı. 1971'de, barışçı Hristiyan profesör Gollwitzer'in kendisine temin ettiği "Heinrich Heine Bursu" sayesinde düzenli bir gelire kavuşacaktı. Bu arada, Gollwitzer'in yanı sıra karısı ve "aşığ" Gretchen, en büyük desteğiydi.

1971 yazında, "yaşayan en ünlü Marksist filozof", Ernst Bloch, Danimarka'da Dutschke'yi ziyaret etti. Uzun uzun Marksizm'i tartıştılar. Bloch, "öğrenci hareketinin yerine ne koyacağını bilemeden yalnızca yıkıcı ve karşıt olarak geliştiğine" yönelik eleştirileri yineledi. 1972 yazında Dutschke, Federal Almanya Cumhurbaşkanı Gustav Heinemann tarafından evine kabul edildi. Dutschke, Cumhurbaşkanı'nın odasına "Bay Heinemann, bu SPD'nin hali ne olacak?" diye seslenerek girdiyordu! Evet, Almanya'da önemli bir şey değişmiş. Sosyal Demokratlar Hür Demokratik Parti (FDP-Freie Demokratisches Partei) ile koalisyon kurarak iktidara gelmişler, "Sosyal-Liberal Koalisyon" siyasi alanda önemli bir yumaşma getirmişti; Kızıl Rudi patavatsızca cumhurbaşkanının odasına

Rudi Dutschke öğrenci eylemlerinden birinde, Berlin'de.

www.bilder-der-revolte.de

Meinhof, Ulrike,
2. 10. 34 Oldenburg

Baader, Andreas Bernd,
6. 5. 43 München

Ensslin, Gudrun,
15. 8. 40 Bartholomae

Meins, Holger Klaus,
26. 10. 41 Hamburg

Ramm, Jan-Carl,
24. 7. 44 Seefeld

Schabert, Ina,
17. 5. 34 Frankfurt/M.

Jochen, Klaus,
6. 9. 37 Mannheim

Knappe, Rudi,
20. 11. 49 Amsterdam

Brauer, Bernhard,
25. 2. 46 Berlin

Mende, Ralf,
27. 9. 48 Berlin

Beate, Ingeborg,
2. 7. 48 Berlin

Torgler, Christa,
13. 5. 47 Berlin

Mohnhaupt, Brigitte,
14. 1. 49 Rheinberg

Arberich, Axel,
15. 4. 35 Hannover

Hempel, Katarina,
14. 12. 48 Ditzing

Koser, Cornelia,
24. 6. 47 Ebersberg

Hausner, Siegfried,
24. 1. 52 Salzböden

Brockmann, Heinz,
1. 3. 48 Göttersdorf

Fichtner, Albert,
18. 12. 44 Stuttgart

girebiliyordu artık! Ama aynı Sosyal Demokrat İktidar, "aşırı solculara" kamu görevi verilmesine imkan hazırlayan bir yasanın ve başka antidemokratik uygulamaların da hazırlayıcısı olacak ve 80'lere gelirken parlamento dışı muhalefet gene boy atmaya başlayacaktır.

ÖĞRENCİ HAREKETİNDEN TERÖRE: KIZIL ORDU FRANKSİYONU

1968 Nisan'ında Dutschke suikaste uğradıktan sonra, öğrenci hareketleri içinde "karşı şiddetle başvuralım mı?" tartışması hararetli biçimde sürerken, öğrenci hareketi içinde deneyim kazanmış birkaç genç Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF-Rote Armee Fraktion) kurdular. RAF'ı kuran gençler, Almanya'da öğrenci hareketlerinin Fransa ve İtalya'da olduğu gibi, işçilerin desteğini kazanarak sınıf sa-

vaşımı havasına bürünmemesinden dolayı hayal kırıklığına uğramışlardı. Grubun teorisini Ulrike Meinhof "Almanya'nın tarihi olarak ve kapitalizmin gelişmesiyle, devrimci geleceğini yitirdiğini" yazıyordu: "Bu yapı içinde, devrim olgunlaşma safhasına geldiği zaman, silahlı mücadeleye geçmek çok güç olacaktır. Bizim amacımız, halkın devrimci hareketin içine girdiği zaman Prusya devlet otoritesini sarsmaktır."

Rudi Dutschke, genel olarak desteklemediği RAF hareketine, Alman Devleti'nin anti demokratik yapısını meşrulaştıracak bir söylemle yüklenilmesi gerektiği kanısındaydı. 1974'de öldürülen RAF üyesi Holger Meins'in mezarı başında söylediği "Holger, mücadele sürüyor" sözü bazılarınca RAF'ı desteklediği biçimde anlaşılmış, Dutschke uzun süre ne RAF'a, ne de karşıtlarına yaranama-

mıştı. 75'den sonra örgütün Alman Federal başsavcısını, bir bankayı, İşveren Sendikaları başkanını öldürmesi, İspanya'ya tatile giden bir uçak dolusu turisti kaçırması, sol muhalif kamuoyunun yanı sıra Dutschke'yi de kesin tavra yöneltmişti: "Bireysel terör, eninde sonunda despotik egemenliğe götüren bir yoldur, asla sosyalizme değil. Sermayenin egemenliğinin ne demek olduğunu çok iyi biliyoruz ve bunu terörün egemenliğiyle ikame ederek kazanacağımız bir şey yoktur..."

YEŞİLLER: 68'İN YENİDEN DOĞUŞU MU?

Öğrenci hareketinin yenilgisinden sonra, düzende ciddi bir dönüşüm yaratabilecek toplumsal hareketliliğin doğacağına olan güçlü inancını epeyce yitiren Dutschke'yi yeniden coşkulandıran olay, "Yeşiller" olmuştur.

Yeşiller hareketi uzun bir süreçte oluştu. 1970-74 döneminde – ki bu dönem Almanya'da Sosyal Demokratlar'la Liberaller'in güçlü iktidarı altında, "istikrarlı", sınırsız bakımdan durgun bir dönemdi- Almanya'nın çeşitli yerlerinde küçük yurttaş grupları "Yurttaş İnisiyatifi" adı verilen örgütlemelerde bir araya geliyorlardı. Yurttaş inisiyatifleri, yurttaşların yerel, gündelik sorunlarını çözmek için oluşturdıkları, iş üzerinde ve çoğunlukla gayri resmi olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu örgütlenmeler, parlamento-dışı vekalet-siz, doğrudan demokratik toplumsal ilişkilerde deneyim birikimi sağladılar. 1970-1975 döneminde, özellikle anti-nükleer kampanyalar etrafında bir araya gelen Yurttaşlar İnisiyatifleri, seslerini duyurmaya ve kamuoyunu hitap etmeye başladılar.

Bu arada, "geleneksel parlamenter mekanizmasının artık yurttaşların gerçek taleplerinden koptuğu, temsili niteliğini yitirdiği" görüşü tartışılmaya başlamıştı. Bu noktada, 1968 öğrenci hareketlerine katılmış olan kuşaktan arda kalanlar, dogmatizm ve otoriteryenizme karşı çıkan Sosyalistler ve Sosyal Demokratlar'ın gençlik örgütü olan Jusos (Genç Sosyalistler) Yurttaş İnisiyatifleri hareketini daha bir yakından izlemeye başladılar. Bu akımın doğrudan demokrasiye verdiği önem, resmi siyaset ilişkilerine ve özgürce oluşmayan, kitle iletişim endüstrisine yönlendirilen kamuoyu mekanizmasına güvensizlik, büyük ölçüde, 1968 öğrenci hareketi, mirasına dayanıyordu. 68 hareketi APO (Auserparlamentarische Opposition-Parlamente Dışı Muhalefet) olarak anılmıştı, 80'lere gelinirken de, Yurttaş İnisiyatifleri'ne, anti-nükleer hareket ve benzeri oluşumlara "Yeni APO" deniyordu.

1980'de, değişik saiklerle hareket eden, değişik deneyimlerden, gruplardan ve görüşlerden gelen insanların katılımıyla; 80'lerde gündeme gelen yeni toplumsal muhalefet hareketlerini ortak bir paydada birleştirmek amacıyla Yeşil Parti (Die Grünen) kuruldu. İlkeler; tabandan

demokrasi, ekoloji, şiddet karşıtı ve toplumsal olma.

1980 yılında yapılan genel seçimlerde yüzde 1.5 oy alan Yeşil Parti, 1983 erken seçimlerinde yüzde 5 barajını aşarak (yüzde 5,6) girdikleri parlamentoya, kot pantolonlu, rengarenk kazaklı kılık, çiçek saksları ve "patavatsız" üsluplarıyla, sadece fikri değil biçimsel anlamda da muhalif bir ses getiriyorlardı. Meclis yerleşiminde Sosyal Demokratlar'ın soluna oturtulmuşlardı (çünkü en "radikal" onlardı); ama kendileri sağ sol çemasını reddederek var olan düzenin sağıyla, soluyla, kurumlarıyla bütününe yönelik bir eleştiri getirdiklerini söylüyor, dolayısıyla toplumun bütün seçmen tabakalarına yöneliklerini söylüyorlardı.

BİR SEMBOL OLARAK DUTSCHKE

Almanya '68'inin Dutschke'de sembolleşmesinin nedeni sadece onun karizmatik liderliği değil, aynı zamanda uğradığı suikasttır. Zira 1967'de Benno Ohnesorg'un öldürülmesi ve Dutschke suikastı, Almanya'da '68 hareketinin seyrinde iki belirleyici dönüm noktasıdır. Bu eşikler, bir şiddet döngüsünü harekete geçirmiştir. Öğrenci hareketi hızla radikalleşmiş, devlet ve "sistem" (başta medya) buna sert tepki göstermiş; bu devlet terörü, sistemin otoriter yapısının bağrında taşıdığı Nazi mirasının hortladığını ve tıpkı Nazi dönemindeki gibi halkı da manipüle ederek "kazanmayı" başarabildiğini ileri süren tezlerle dayanak sağlamış; böylece bir öncü grup –RAF (Rote Armee Fraktion/Kızıl Ordu Fraksiyonu)- tek çare olarak gördüğü silahlı mücadeleye girmiş; bu silahlı mücadele dinamisi ve ona karşı geliştirilen olağanüstü hal politikası, 1970'li yılların atmosferine damgasını vurmuştur.

1967'de Benno Ohnesorg'u vuran polis memuru, cinayet değil "tasarlama"dan ölüme yol açma" suçlamasıyla yarglanmış, iki celsede beraat etmişti. 2009'da, bu polisin 1955'ten beri Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin meş'um gizli polis örgütü Stasi'nin ajanı olduğunun or-

taya çıktığını da meş'um bir bilgi olarak net edelim.

SİLAHLI MÜCADELE VE KIZIL ORDU FRAKSİYONU

Eleştirel Teori'nin 'babalarından' Theodor W. Adorno, –'68 hareketine en yakın destek veren Eleştirel Teori'ci olan- Herbert Marcuse'ye 1969'da yolladığı mektupta, öğrenci hareketi için şunu yazmıştı: "Mutlak denetim altındaki bir dünyaya doğru gidişi önlediler. Fakat işin içine teleolojik olarak totaliterliği barındıran bir tutam cinnet de karıştı." Silahlı mücadelede varan militanlaşma, Almanya'da '68'in en uzun ve en hareketli tartışılan meselesi oldu.

Arkadaşlarından şair-yazar Erich Fried, Rudi Dutschke şayet suikasta uğramasaydı, Ulrike Meinhof'u silahlı mücadeleden vazgeçirmiş olacağını ileri sürmüştü. Dutschke'nin bir başka '68'li arkadaşı Fritz Teufel ise, hemen ardından, eğer suikast olmasaydı, Rudi'nin muhtemelen RAF'ın oluşumunda yer alacağını düşündüğünü söyledi.

1980 yılı başında yapılan bu iki değerlendirme spekülasyon niteliğindeydi. Daha sonraki tarihçilik meseisi, Rudi Dutschke'nin silahlı mücadele fikrini '68 öğrenci hareketinin iç mahfiflerinde ilk dile getiren olduğunu ortaya koydu. "Şehir gerillası" konseptinin, öğrenci hareketinin dağılması üzerine, bu dağılma sürecinde ortaya çıktığı kabulü de buna bağlı olarak çürütülmüş oldu. Rudi Dutschke, bu konsepti ilkin 1967'de dillendirmişti. Dutschke'nin 2002'de ortaya çıkan notları, Batılı metropollerde silahlı mücadele stratejisine dair, 1966 yılında kapsamlı notlar aldığını ve planlar yaptığını gösterdi.⁴ Baskı ve zorun aşikâr olduğu üçüncü dünyada silahlı mücadeleyi zararı görüyor, baskının incelmış ve saklı biçimlere büründüğü Batılı merkez ülkelerde ise hem üçüncü dünyadaki kurtuluş hareketlerine destek olmanın hem de pasifleştirilmiş halkı uyandırmanın vasıtası sayıyordu. Demek Dutschke, bu konsepti, Carlos Marighella'nın 1967 sonunda yayımlanan meş'ur-kano-

nik *Şehir Gerillasının El Kitabı*'ndan bile önce geliştirmişti.

Dutschke'nin silahlı mücadele fikriyle de haşır neşir olduğu 1966-1970 kesitinde, ilke olarak insanlara değil eşyaya karşı şiddetten yana olduğu biliniyor. 1970'lerde ise, öldürülen RAF üyesi eski arkadaşlarının cenazelerine katılır, onları sevgiyle anarken RAF'ın eylemlerine açıkça karşı çıktı. Hem beyanatları hem dar gruplardaki konuşmaları ve tuttuğu notlar, RAF'ın siyasi hattına "toplumsal özgürleşme" hedefinden uzaklaşmış "bireysel terörizm" olarak baktığını gösterir. Bu eğilim değişikliğinde, uğradığı suikastın psikolojik etkisi var mıydı; bu, spekülasyonun konusudur. Ancak '70'lerde RAF'ın girdiği silahlı mücadele-olağanüstü hal sarmalının, kitleleri politikadan uzaklaştıran etkisinden fazlasıyla rahatsız olduğu kesindir.

"ULUSAL DEVRİMCI"?

Bu arada 2010'ların başlarında sağcı muhitterde, Dutschke'nin aslında bir "ulusal devrimci" mi sayılması gerektiği tartışıldı. İki blokta da bağımsız bir "Alman sosyalizmi"ni savunmuş, Almanya'nın yeniden birleşmesini sürekli gündeminde tutmuş, birleşmenin modeli olarak bir 'Berlin konsey cumhuriyeti' fikrini savunmuş olması, bu yoruma dayanak yapıyordu. Çok da yaygın ve popü-

ler olmayan bu tartışma, milliyetçi-muhafazakâr cenahta '68'in mirasından kendine bir şeyler bulma arayışının parçası olarak mütalaa edilmeli.

'68'İN MİRASI VE "KURUMLARIN İÇİNDEN UZUN YÜRÜYÜŞÜ"

Alman '68'inin belirgin bir vasfı, az evvel belirttiğimiz gibi çok hızlı militanlaşması, silahlı mücadele kanadının güç kazanması ve devletin haşır şiddetiyle boğulmasıdır.

Bir başka fenomen, öğrenci hareketinin dağılma sürecinde kurulan envai çeşit komünist/sosyalist küçük grubun, çalın bir mitoz bölünme şeması hasıl etmesidir. Bu, bizzat sol içinde mizah konusu olmuştur. Bu olgunun muhasebesini yapan bir kitabın adı, vecizdir: *Partilerin en kuvvetlisi biz zimmikisiydi*.⁵

Beri yandan '68 hareketinin yarattığı 'sessiz devrim' etkisi açıktır. Hareketin etkileri, Almanya'da toplumsal hayatın demokratikleşmesi ve liberalleşmesi bakımından uzun erimli ve kalıcı bir dönüşümü başlattı. Millitarist ve maçist kültürün sorgulanması, kadınların toplumsal ve politik özleşmesi, '68'in etkisi olmadan -ev komünleri deneyimleri dahil-, bu kadar hızla mesaf alamazdı. Nazi geçmişiyle hesaplaşmanın toplumsallaşması, popülerleşmesi, sahicilik kazanması da '68 hareketinin radikal

eleştirisi sayesinde gerçekleşti. Yavaş yavaş mayalanan bu dönüşümün ürün vermesi, "68'in yeniden doğuşu" diye de tanımlanan Yeşiller'in çıkışıyla olmuştur.⁶

Bu 'sessiz devrim' dinamiği, Almanya'da, "kurumların içinden uzun yürüyüş" şiarında ifadesini bulmuştu. Mao'nun "uzun yürüyüş" sloganından ilhamla geliştirilmiş bir şiarı bu. Gelişkin bir kapitalist merkez ülke koşullarında, sistemi değiştirmeye giden uzun erimli mücadelenin, sadece politik değil kültürel-toplumsal kurumlara nüfuz ederek onları içinden dönüştürmeye hedeflemesi gerektiği fikrine dayanıyordu. İkkin Leninist-Troçkist "sürekli devrim" kavramıyla anlamlandırılmışken, 1970'lerde Gramscici bir çerçeveye oturtulacaktı. "Kurumların içinden uzun yürüyüş" şiarının mucidi de, bunu 1967'de formüle eden Rudi Dutschke'dir!

"Kurumların içinden uzun yürüyüş", aynı zamanda, bir yeni elit oluşumuna zemin oluşturdu. Sol-liberal olarak vasıflandırılan '68 hareketi kökenli bir yeni elit, 1980'lerden itibaren Almanya'nın sanayiinde, medyasında, bürokrasisinde, politikasında baskın hale gelmeye başladı. Sosyal Demokrat Parti'yle Yeşiller'in koalisyon dönemi (1998-2005), bu elit kuşağının altın çağı addedilir. Bunun simgesel bir örneği, RAF avukatlarından Otto Schilly'nin içişleri bakanı olmasıdır! Ancak, -Schilly'nin mesela Guantanamo işkencelerinde Alman polislerinin dahili meselesini veya Nasyonal Sosyalist Yeraltı örgütünün cinayetlerini 'geçiştiirmesinde' simgelenebileceği gibi-, bu yeni elitin içine girdiği kurumların rengine boyandığını, sisteme entegre olduğunu da göz ardı etmek imkânsızdır. Belki fazla karamsar veya kötücül bulunabilecek yorumcular, eski-'68'lilerin, kapitalizmin modernleşmesine, 'şıklaşmasına', yüzünü yenilemesine, kendini tazelemesine 'hizmet ettiklerini' düşünüyorlar.⁷ Sadece Almanya'da değil her yerde, bir ucta nostaljizm, öteki ucta ise bu 'kötücül' tartışma, '68 mirasının arasında salındığı iki kutup değil midir?

Kronoloji

7.3.1940	Rudi Dutschke, Berlin yakınlarındaki Schoenefeld'de doğuyor.	3.2.1966	yayınlanıyor. Dutschke ve arkadaşları, SDS'yi radikal eyleme zorlamak için geceyleylin bildirisi dağıtmaya yelteniyorlar.	Nisan 1969	İtalya'ya geliyor.
1946	Rudi Dutschke ilkökula başlıyor.	5.2.1966	Vietnam'a saldırıyı yoğunlaştıran ABD'ye karşı Berlin'de 2500 kişilik gösteri yapıyor. Sağ basın ateş püskürüyor.	10.11.1969	Birçok ülkede "istenmeyen adam" ilan edilen Dutschke, uzun gayretler sonrasında İngiltere'de altı ay oturma izni alıyor.
1947	Savaş esiribaba Dutschke ülkesine iade ediliyor, Rudi babasının yüzünü ilk kez yedi yaşında görüyor.	10.11.1969	Rudi Dutschke, Gretchen Klotz ile evleniyor.	21.3.1970	İkinci çocuğu Poll-Nicole doğuyor.
7.10.1949	Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan ediliyor, Batı Almanya ile Doğu Almanya kesin olarak ayrılıyor.	Mart 1966	Dutschke Prag'da ünlü Marksist düşünür Lukacs ile görüşüyor, hayal kırıklığına uğruyor.	Ocak 1971	SDS kendini feshediyor; öğrenci hareketlerinin yenilgisi Almanya'da da tescil ediyor. İktidara gelen Muhafazakar Parti, Dutschke'yi İngiltere'den sınırlandırdı ediyor.
17.6.1953	Doğu Berlin'de büyük işçi ayaklanması.	Mayıs 1966	Pekin Üniversitesi'ndeki öğrenciler "Kültür Devrimi" yarıncı üniversite yönetimine başkaldırıyor. Kültür Devrimi, bütün dünyada öğrenci hareketlerini derinden etkiliyor.	21.2.1971	Dutschke, kendini kabul eden Danimarka'ya gelerek "Proletarya Diktatörlüğü" dersini verirken üniversiteye hazırlamaya başlıyor.
1957	Dutschke'nin okuduğu Gerhart Hauptmann Ortaokulu'nun adı Lenin Ortaokulu olarak değiştiriliyor.	25.5.1966	SDS Kongresi.	1972	Demokratik Almanya Cumhuriyeti, ülkeden ayrılmış olan eski yurttaşlarına, ülkeyi ziyaret izni veriyor. Dutschke, ailesini ve Sosyalist Alman muhaliflerini ziyaret ediyor.
1.5.1960	Dutschke sırıkla yüksek atlamada ülke çapında dereceye giriyor. Ama istediği spor dalında yükseköğrenim görmek hakkı tanınmıyor.	Eylül 1966	Sosyal Demokratlar'ın da katıldığı "Büyük Koalisyon" kuruyor; kamuoyu parlamentodışı muhalefete daha hoşgörüsüz yaklaşmaya başlıyor.	Ocak 1973	Dutschke, Lenin'i Ayakları Üzerine Oturtmayı Denemek adlı kitabının pek ilgi görmemesine üzülüyor. Bu arada, Vietnam için düzenlenen 20 bin kişilik gösteride yıllar sonra ilk kez kitle önünde konuşuyor.
Ağustos 1960	Rudi Dutschke, aile meclisi kararıyla Batı Berlin'e yüksek öğrenimini sürdürmeye gidiyor.	Ekim 1966	Berlin'de polisli deliye döndüren karsan gösteriler. Berlin'de İran Şahi Pehlevi'ye karşı öğrencilerin gösterisinde Benno Ohnesorg adlı öğrenci polis tarafından vuruluyor.		Dutschke, Lenin'i Ayakları Üzerine Oturtmayı Denemek adlı kitabının pek ilgi görmemesine üzülüyor. Bu arada, Vietnam için düzenlenen 20 bin kişilik gösteride yıllar sonra ilk kez kitle önünde konuşuyor.
Mayıs 1961	Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği (SDS) Berlin'de "Yükseköğretim ve Politika" seminerleri düzenliyor.	17.12.1966	Berlin'de İran Şahi Pehlevi'ye karşı öğrencilerin gösterisinde Benno Ohnesorg adlı öğrenci polis tarafından vuruluyor.		Dutschke, Lenin'i Ayakları Üzerine Oturtmayı Denemek adlı kitabının pek ilgi görmemesine üzülüyor. Bu arada, Vietnam için düzenlenen 20 bin kişilik gösteride yıllar sonra ilk kez kitle önünde konuşuyor.
13.8.1961	Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı kesin olarak ayıran Berlin Duvarı. Doğu'dan Batı'ya geçmek artan göçü engellemek üzere yapılmaya başlanıyor.	2.6.1967	Berlin'de İran Şahi Pehlevi'ye karşı öğrencilerin gösterisinde Benno Ohnesorg adlı öğrenci polis tarafından vuruluyor.	18.11.1974	Dutschke, açlık grevi yaparak ölen bir "Kızıl Ordu Fransızları" nüfuslarını mezar başında konuşuyor; muhafazakar basın gentle Dutschke'yi hedef alan saldırılara başlıyor.
Nisan 1962	Dutschke, o gün, Batı'da kalmaya karar veriyor.	21.11.1967	Eski bir Nazi, bir kilsede Vietnam için bağış toplayan Dutschke'ye bastonuyla saldırıyor.	Kasım 1976	Danmarka'dan Almanya'ya dönerik seçimlerden önce yeni bir Sosyalist parti kurmanın gerekli olduğunu söylüyor.
Şubat 1963	Almanya'nın yeniden silahlanmasına karşı yapılan 50 bin kişilik yürüyüş.	3.12.1967	Dutschke doğan çocuğuna "Hosea Che" adını koyuyor.	Nisan 1977	Yurttaş İnisiyatifleri, anti-nükleer hareket gibi, bir süre sonra Yeşil Parti'nin doğmasına zemin hazırlayacak olan yeni akımları "fark eden" Dutschke, siyasi arayışlarını bu yeni hareketlerle yönetiyor.
	Dutschke ve arkadaşları Rabeah'i'nin ilişkide oldukları "Subversive Aktion" (Yüksek Eylem) adlı anarşist eğilimli grup, Berlin Üniversitesi'ndeki faşizan öğrenci temsilcilerinin devrilmesiyle ilgili meşgul bir bildiriyi yayınlıyor.	12.1.1968	Dutschke doğan çocuğuna "Hosea Che" adını koyuyor.	Mayıs 1979	Berlin'de oluşturulan ilk "Yeşil Liste"yi desteklemek üzere tekrar Danimarka'dan Almanya'ya geliyor.
18.12.1964	Dutschke'nin katıldığı ilk gösteri. Kongo diktatörü Çombe, 700 Berlinli SDS üyesi öğrenci tarafından protesto ediliyor.	17.12.1968	Berlin'de büyük bir Vietnam Kongresi düzenleniyor.	Ekim 1979	"Bremen Yeşil Liste", eylet parlamentosuna girmeye basarın ilk Yeşil örgüt oluyor.
Şubat 1965	ABD Başkanı Johnson, Vietnam'a büyük bir saldırı başlatıyor. Bütün dünyada ABD'ye karşı gösteriler başlıyor.	14.1.1968	Kongre'den sonra 15 bin kişilik bir yürüyüş yapılıyor.		Dutschke Yeşiller hareketini "68" in yeniden doğuşu olarak büyük coşkuyla karşıyor.
21.4.1965	Almanya'da SDS, Dutschke'nin de içinde olduğu bir Vietnam komşyonu oluşturuyor.	11.4.1968	Rudi Dutschke, "insan yüzü sosyalizme" yönelen Çekoslovakya'da gençlik örgütlerinin düzenlediği başk konferansında konuşuyor.	24.12.1979	1968'deki suikastın yıllar sonra gerçekleştirdiği ölüm; banyo yaparken fenalık geçiren Rudi Dutschke, başını kütüğe çarparak 39 yaşında veda ediyor.
Mayıs 1965	Dutschke bir SDS delegasyonu ile birlikte SSCB'yi ziyaret ediyor.	Mayıs 1968	Faşist eğilimli işçi Bachmann, Rudi Dutschke'ye suikast düzenliyor; Dutschke üç kurşuna rağmen uzun süren ameliyatlar sonucunda kurtuluyor.		
	Dutschke bir SDS delegasyonu ile birlikte SSCB'yi ziyaret ediyor.	10.6.1968	Almanya'da SDS, Rudi Dutschke'ye suikast "özendiren" Springer yayın tırstüne karşı kampanya açıyor.		
	Dutschke ve arkadaşları, Dominik Cumhuriyeti'ndeki darbeyi eleştiren bir bildiriyi yayınlıyor.		Dutschke, huzur bulamayacağını anladığı Berlin'den gizlice uzaklaşarak		

DİPNOTLAR

- Bu yazının ana omurgası, İletişim Yayınları'nın hazırladığı *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*nde yer almıştır.
- Rudi Dutschke: *Jeder hat sein Leben ganz zu leben*. Kiepenheuer & Witsch, Köln 2003.
- Kurucularından Andreas Baader ve Ulrike Meinhof'a atıfta. "Baader-Meinhof grubu" veya "...çetesi" diye de ünlülmüş veya

- magazinelştirilmiştir.
- Theodor W. Adorno: "Eilbrief an Herbert Marcuse", *Frankfurter Schule und Studentebewegung* Cilt 2 içinde (yay. Wolfgang Kraushaar), Hamburger Edition, Hamburg 1998, s. 671.
- Wolfgang Kraushaar: "Rudi Dutschke, Andreas Baader und die RAF - Die RAF und der linke Terrorismus", Hamburger Edition, Hamburg

- 2006, Cilt 1, s. 218-247.
- Wir waren die stärkste der Parteien*. Rotbuch Verlag, Berlin 1977.
- Wolfgang Kraushaar: "Rudi Dutschke, Andreas Baader und die RAF - Acht Und Sechzig - Eine Bilanz", Propyläen Verlag, Berlin 2008.
- Thomas Wagner: *Die Angstmacher - 1968 und die Neuen Rechten*, Aufbau Verlag, Berlin 2017.

1968'İN ÜRÜNÜ OLARAK ÇEVRECI, EKOLOJİST VE YEŞİL HAREKETLER

ALPER AKYÜZ

Türkiye'de 1968 öncesinde yükselişte olan sokak hareketleri, devlet şiddeti karşısında görece çok daha hızlı bir şekilde silahlı mücadele seçeneğine yöneldi. Bu nedenle, 1970'lere gelindiğinde toplumsal mücadele alanının hızla şiddet sarmalına sıkıştığını ve hareketler tarafından "devrim sonrasına ertelenen" çevreci-ekolojist konuların gündeme gelme fırsatı bile bulamadıklarını söyleyebiliriz. Ironik olarak insan hakları mücadelesiyle birlikte feminist hareketler ve çevreci protestolar ilk kez sol örgütlenmelerin üzerinden silindir gibi geçen 1980 darbesinden 5-6 yıl sonra baskı ortamının biraz olsun gevşemeye başlamasıyla ortaya çıkmaya başladı.

Yeşil hareket ve Yeşiller Partisi deyince akla önce Federal Almanya Yeşiller Partisi ve kuruluş ve sonrasında Alman Sosyal Demokrat Partisi'yle birlikte koalisyona girdikleri dönemin figürleri olarak bir kaç isim gelir; Petra Kelly ve Joschka Fischer bu isimlerden ikisidir. Yine Fransa ve Avrupa Yeşillerinin önde gelen figürlerinden birisi olan Daniel Cohn-Bendit ise ününü öncelikle 1968 Parisi'ndeki öğrenci protestolarına borçludur ve o dönemki eğilimleri nedeniyle de "Kızıl Dany" olarak bilinir. 1968 yılıyla özdeşleşen protesto hareketlerinin yarattığı devrim niteliğindeki değişimlerden birisi de yeni sosyal hareketler adı verilen, spesifik sorun ve kimlik temelli protesto hareketlerinin ve bunlar arasında ekolojiyi öncelik olarak alan hareketlerin yükselişi ve yaygınlaşması ve siyaset sahnesi için bütünüyle yeni bir olgu olarak Yeşil partilerin doğuşudur.

Yeşil hareket ve Yeşil partileri inceleyen araştırmacılar arasında bu örgütlenmelerin 1968 hareketlerinin sonucu olarak nitelendirilmesi konusunda yaygın bir uzlaşma bulunuyor.

Türkiye'de ise tarihsel olarak marjinal gibi görünen bu hareketler hakkında çok az çalışma var ve konuyla ilgili kesimlerde de görüşleri eksik bilgiler şekillendiriyor. Ekoloji temelli ve yeşil hareketler ile partilerin 1968'i de içine alan dönem ile bağlantılı bir oluşum analizi bu eksikliği giderilebilir ve özellikle de bu eksiklikten kaynaklanan yanlış önkabüllerin düzeltilmesine ön ayak olabilir.

1968'E DOĞRU ÇEVRECİLİĞİN OLUŞUMU VE EKOLOJİST HAREKETLER

Yeşiller ile sınırlı olmayan çevreci ve ekolojist hareketler için 1968 öncesi ve sonrası gelişmeler oldukça belirleyicidir. Modern anlamda çevreci düşüncelerin doğuşu 19. yüzyıl sonunda özellikle ABD kökenli doğa koruma çabalarına bağlanabilir. Bu akımın temel sorunsalı el değmemiş yabani doğanın güzelliğinin insan eliyle yok edilmesinin önüne geçilmesidir ve bu bakış olabildiğince insan etkisinden uzak tutulacak geniş koruma alanlarının oluşturulması için çaba gösterir. Temeli estetik ve etiktir; doğaya içsel değer tanıyarak insan-merkezci

anlayışın ötesine geçebilen Henri David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold gibi düşünür ve aktivistler tarafından yön verilmiş ve önce ABD'de, sonra Avrupa ve sömürgelerinde millî parkların ilanına ve Sierra Club, IUCN ve WWF gibi doğa koruma örgütlerinin oluşumuna yol açmıştır. Bu örgütlerin öngördüğü çalışmaların niteliği gereği daha çok ormancılar ve biyologlar gibi uzman ve akademisyenlerle bürokratların oluşturduğu uzmanlık ve lobicilik örgütleri oldukları da söylenebilir.

Öte yandan 1968 protestolarının altyapısını hazırlayan etmenlerden bazıları olarak 2. Dünya Savaşı sonrası tüketim ekonomisinin kurulması, "baby boomer" kuşağıyla birlikte nüfusun ve maddi ekonomilerin hızlı büyümesi, yine bağlantılı olarak hızlı kentleşme, aynı zamanda beraberinde yabani doğanın yok olmasının ötesine geçen yaygın bir çevre kirliliğini gidererek karşı tepkilere de yol açmaya başlamıştı. Bu dönemin en belirleyici gelişmelerinden birisi tarımda Yeşil Devrim olarak bilinen uygulamaların hızla devreye girerek bütün dünyaya yayılmasıydı. Yeşil

Devrim özetle, 1950'lerden itibaren tarımda zararlı böcek ve mantarlar ile yabancı otlara karşı geliştirilen sentetik kimyasal ilaçların, inorganik yapay gübrenin ve diğer kimyasal girdilerin yoğun olarak kullanılması ve insan emeğinin yerini traktör gibi petrol yakıtlı araçların alması sonucunda kısa dönemli arazı veriminin ve dolayısıyla üretimin patlamasıydı. Ancak adı ilaç olsa da bu girdilerin asıl özelliği zehir olmalarıdır ve o dönemde henüz kesin etkileri bilinmese de bir kez tarlalara püskürtüldüklerinde bütün ekolojik döngüye ve dolayısıyla besin zincirine girerek insan dahil bütün canlılara zarar verme potansiyelini içinde taşımalarıdır. Çevreci hareketin ilk tetikleyicilerinden birisi olarak kabul edilen Rachel Carson'un *Seasız Bahar* kitabı¹ da o dönemin en popüler böcek ilacı olan DDT'nin böcekleri yiyerek bünyelerinde biriktiren kuşlara etkisine dikkat çekerek kuşların ölmediği bir bahara, ama daha da önemlisi bu ilaçların sonuçta insan sağlığına etkisini çarpıcı bir şekilde gündeme getirmişti. 1939'da tarım zararlısı böceklerle karşı kullanılmaya başlanan DDT için o dönemde yayımlanan DDT kamu spotları ilacın insana hiç bir zararı olmadığını savunuyor, hatta açık havada yemek yiyen ya da havuzda yüzen çocukların üstüne DDT püskürtüldüğü görüntüleri yer veriyordu.² 1962'de yayımlanan kitap hızla DDT ve böcek ilacı karşıtı bir protesto hareketine ve kampanyaya dönüştü, ancak 1964'te kansere yenik düşen Carson DDT'nin 1972 yılında ABD'de yasaklandığını göremedi. Çevre politikasının ve çevresel denetimden önce devlet kurumlarının henüz olmadığı dönemde kirleticilerin ve sanayi atıklarının havaya, sulara ve toprağa olduğu gibi atılmasının insan sağlığına da zararlı olabileceği görüşünün yaygınlaşması kalkınmanın sorgulanmasına yol açmıştı. Çevreciliğin bu versiyonu doğa koruma hareketinden farklı olarak sadece insan dışı doğa ve doğal varlıkların yok olmasını değil, en az onun kadar insan sağlığının ve yaşam kalitesinin üzerindeki olumsuz etkisini de dert ediniyordu.

1968'e doğru muhalif görüşlerin yaygınlık kazanmasının arkasında yatan başka bir etmenin ise soğuk savaş olduğu söylenebilir. ABD'de soğuk savaşın sıcak cephesi olarak Vietnam Savaşı'na karşı muhalefet ve protestolar sadece savaş karşıtlığı üzerinden değil, aynı zamanda ABD gibi bir dünya gücünün kendisine doğrudan tehdit oluşturmayan küçük bir ülkeyi işgaline, ne kadar engellenmeye çalışılsa da görünür hale gelen yerel halka ve özellikle sivilere dönük işkence ve katliamlara ve zorunlu askere almalarına karşı da yaygınlaştı. Avrupa'da ise barış hareketi özellikle nükleer silahlanmaya ve spesifik olarak Avrupa ülkelerine NATO eliyle Sovyetler Birliğini hedef alan nükleer başlıklı füzelerin yerleştirilmesine karşı gelişmekteydi. Nükleer silahlara karşı bu muhalefet daha sonra

nükleer enerji santralleri karşıtlığına da evrilecekti.

1968'in bir patlama olarak ortaya çıkmasındaki en önemli etmen ise yine bir ölçüde tüketim ekonomisine bağlanabilecek özgürlükçü kültürel gelişim ve muhafazakarlık ile çatışma olarak değerlendirilebilir. Sanatın farklı alanlarındaki özgürlükçü ve otorite karşıtı akımların gençliği etkilemesi ve gündelik yaşama yansımaları kaçınılmaz olduğu kadar kuşaklar arası çatışmalara da yol açıyordu. Edebiyatta Beat kuşağı, görsel sanatlarda soyut akımların yaygınlaşması, müzikte önce rock'n roll ve sonrasında deneyimselleşen çeşitli rock akımları, Woody Guthrie, Pete Seeger ve tabii ki Bob Dylan gibi sözünü sakınmayan politik folk ozanları, avantgardlaşan ve ırkçılık karşıtı

Almanya'da Vietnam Savaşı protestosu (Fotograf: Leonard Freed).

¹1968 *Magnum throughout the world* (İspanya: Haziran, 1998), s. 58.

hareketlere paralel olarak aktivistleşen caz müzisyenleri, performans sanatlarında ve filmde deneysel çalışmaların ve bedenün özgür kullanımı gibi eğilimler hem yeni ve alternatif yaşam biçimlerinin yansımasıydı, hem de bu yaşam biçimlerinin oluşmasında belirleyici çekim merkezleriydi. Ancak özgürleşme arayışlarının

Hava, Temiz Su ve Tehlike Altındaki Türler Yasalarının çıkmasına ve Çevre Koruma Ajansı'nın kurulmasına ön ayak olmuştu. Çevre politikalarının oluşumunun diğer göstergesi olarak Birleşmiş Milletler tarafından Dünya İnsan Çevresi Konferansı 1972'de Stockholm'de toplanarak dünya çapında çevre ve doğa koruma politika

ve o dönem için öncü olacak şekilde bütün dünyanın bilgisayar modellemesini içeren ilk çalışmanın sonuçları 1972'de yayımlanarak yoğun ilgi ve tepki çekmişti.⁵ Büyümenin Sınırları o zamana kadar çevre kirliliğinin ve kaynak tüketiminin küresel düzeydeki olası sonuçlarını daha çok sezgisel olarak dilendiren çevreci ve ekolojist hareketler için önemli bir bilimsel bilgi altyapısı sağlamış olmakla kalmadı; yine 1965 tarihli *Nüfus Bombası* başlıklı yeni Malthusçu çalışmayla olası tehditleri ağırlıkla insan nüfusuna bağlayan (ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimden çok nüfusu daha hızlı artan az gelişmiş ülkeleri hedef gösteren) Paul Ehrlich'e de kapsamlı bir itirazda bulunmuş oldu.

SIYASETTE YEŞİL RENK

Yeşil partilerin en ünlüsü Alman Yeşilleri olsa da dünyada seçimlere de girme hedefiyle kurulan ilk yeşil partiler 1972'de sırasıyla Avustralya'nın Tasmanya eyaletinde kurulan Birleşik Tasmanya Grubu (United Tasmania Group), Yeni Zelanda'da Değerler Partisi (Values Party) ve Birleşik Krallık'ta Halk (Partisi) (PEOPLE) oldu (bu partilerin tamamı daha sonra Yeşil adını alacaktır). Özellikle İngiltere'de 1970'de Edward Goldsmith tarafından kurulup yayına başlayan *The Ecologist* dergisinin 1972'de önce ek olarak yayımladığı *Hayatta Kalmanın Reçetesi* (Blueprint For Survival) başlıklı manifesto-su kitap olarak yayımlandığında çok satanlar listesine girmiş ve bu manifestonun yaşama geçirilebilmesi için gerekirse ana akım partiler dışında seçimlere de girilmesini önererek partinin yolunu açmıştı.⁶

Öte yandan aynı sıralarda sonunda 1979 yılında kurulacak Alman Yeşiller Partisi'nin tabanını oluşturacak olan Yurttaş İnisiyatifleri (Bürgerinitiative) çoğunluğu çevre, barış ve nükleer silah veya santral karşıtlığı gibi konular çerçevesinde örgütlenmeye başlamıştı. 1968 protestoları Batı Almanya'da öğrenci hareketinin otoriterlik karşıtlığı dışında özellikle Vietnam Savaşı'nı protesto üzerin-

Alman Yeşilleri 1983 yılında ilk kez Bundestag'a seçilirler.

ve otorite karşıtlığının en önemli iki alanı ırkçılık karşıtı sivil haklar hareketi ve yeni dalga feminist hareket ile cinsel devrim oldu.

1968 SONRASI ÇEVRE POLİTİKALARI VE RESMİ ÇEVRECİLİK

1968'in (1848 ile birlikte) yenilgiye uğrasa da dünyayı dönüştüren en etkili devrim olduğu yönündeki değerlendirmeye sıkça referans verilir. Ancak çevreci ve ekolojist hareketler ile siyasette Yeşillerin ortaya çıkışı ile yaşanan dönüşüme nadir olarak değinilir. Çevre politikalarının oluşumunda 1968'in yerleştiği itiraz ve protesto kültürünün etkisini en doğrudan haliyle ABD'de 22 Nisan 1970'te düzenlenen Dünya Günü yürüyüşlerinde görebiliriz. Ülke çapında aynı gün içinde düzenlenen protestolarda o dönem ABD nüfusunun onda birine denk gelen 20 milyon Amerikalı tarihin en büyük protestosuna imza atmış ve yanıt olarak başkan Richard Nixon iki ay gibi bir süre içinde Temiz

ve standartlarının yaygınlaşmasını ilk adımı attı.

Resmi çevreciliğin kurumsal yapıları oluşurken aynı anda çevre politikalarını etkilemeyi hedefleyen sivil örgütlenmeler de oluşmaya başlamıştı. Bu bağlamda Greenpeace'in 1971'de kurulması (aslen ilk kez 1969'da başka bir adla bir araya gelmeleri) ve tarz olarak şiddetsiz doğrudan eylemler yoluyla sorunlara dikkat çekme yolunu benimsemesi ya da çevre alanında dünyanın en büyük taban örgütlenmesi olan Dünya Dostları'nın (Friends of the Earth) 1969'da kurulması ve 1971'de uluslararasılaşması tesadüf sayılmaz. Yine asıl amacı sınırlı bir gezegen üzerinde nüfus ve ekonominin büyümesinin 2100 yılına kadar seyri ve etkilerini incelemek olan ve sonunda kapsamlı bir sosyoekonomik sistem eleştirisine dönüşen *Büyümenin Sınırları* başlıklı dünya modellemesi çalışması da MIT'den bir grup bilim insanına Roma Kulübü başlıklı düşünce kuruluşu tarafından 1970'te ısmarlanmış

den örgütlenmişti. Bunda Alman solumun kendilerinin de soğuk savaşın ön cephelelerinden birisi olmalarına rağmen bloklar arası nüfuz savaşının sıcak ve acı yüzünün Vietnam'da yaşandığını ve dolayısıyla bu savaşın aslında kendileri adına yürütüldüğünü, buna karşın Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) ABD yanında saf tutması nedeniyle siyasi bir temsil kanalı bulamamalarının rolü olduğunu da belirtmek gerekir.⁷

Daha sonra partinin kuruluşunda aktif rol alacak Petra Kelly ve Joschka Fischer de ilk siyasallaşmalarını farklı kıtalarda 1968 protestolarında yaşamıştı. Petra Kelly babası Amerikalı olduğu için 12 yaşında ABD'ye taşınmış, '60'ların ikinci yarısında Washington D.C.'de üniversite öğrencisiyken bir yandan Vietnam Savaşı karşıtı ve ırkçılığa karşı sivil haklar destekçisi hareketlerde yer alırken öte yandan Demokrat Parti adayı Robert F. Kennedy'nin (ve Kennedy'nin suikast sonucu öldürülmesi sonrası aslen başkan yardımcısı olarak aday gösterilmiş olan Hubert Humphrey'in) seçim kampanyasında çalışmıştı. 1970'lerde Avrupa'ya dönen ve bir yandan Avrupa kurumlarında çalışırken öte yandan çevre ve barış konularında protestolarda yer alan ve hatta bir süre SPD'ye üye olan Kelly, Almanya çapındaki Yurttaş İnisiyatiflerini dolaşarak 1979'da

Alman Yeşiller Partisi'nin kurulmasında önemli bir mobilizasyonu sağlayacaktır.

Partinin diğer önemli figürlerinden Joschka Fischer ise 1960'larda sokak eylemlerinin tanınan yüzlerinden olmuştur. O sırada sosyalist ağırlıklı bir siyasi çizgi izlese de 1970'lerde anarşizme kaymış ve özellikle Frankfurt'taki ev işgallerinin yönlendirilmesindeki aktif rolüyle tanınmıştı. Bu sırada çoktan yıldızlanmış olan Daniel Cohn-Bendit de kendisine eşlik etmişti. Ancak bu dönemde Almanya'daki radikal eylemci sol akımlar arasında silahlı mücadeleye girişen RAF (Rote Armee Fraktion - Kızıl Ordu Fraksiyonu) koşulsuz desteklenmeleri için önemli bir baskı ve dayatma girişimiyle ciddi bir yarılma yaratmış, Fischer ise silahlı mücadelelerin hareketin kitleselleşmesini engellediğini savunarak açıkça karşılarında yer almış ve hitabet yeteneğiyle de sokak hareketlerinde ön plana çıkmıştı.

Tarihteki en başarılı yeşil parti olan Alman Yeşilleri (Die Grünen) çalkantılı siyasi yaşamına 1968 kuşağından gelen bu figürlerin çabaları, Yurttaş İnisiyatifleri, ekolojist ve çevreciler, feministler ve savaş ve nükleer silah karşıtı hareketler gibi sokak hareketlerinin üyelerinin aktif katılımı ve özellikle 70'ler boyunca yerel ve

eyalet düzeyinde bağımsız listelerle girilen seçimlerdeki başarıların sonucu olarak 1979'da başladı ve dört sene içinde Federal Parlamentaoya milletvekili sokacak başarıya ulaştı.⁸ Parlamento çalışmalarında da kıyafet kodlarını ve teamüllerini tanınamamak, nükleer başlıklı füzelerin Almanya'ya yerleştirilmesine karşı sert muhalefet yürütmek gibi itaatsizliklerine devam eden grup özellikle sokak ile temsil arasında kurduğu ilişki sayesinde önemli değişikliklere yol açmış oldu.

Yeşillerin bu dönemdeki başarısı ve kendilerini yerleşik bir aktör olarak kabul ettirebilmeleri bir ideoloji çevresinde değil, ekolojizm, şiddetsizlik, feminizm ve doğrudan demokrasi gibi ilkeler çerçevesinde örgütlenmesi ve bu haliyle şiddetsiz eylem ve sivil itaatsizlik yöntemleri çevresinde ekolojistler, barış hareketi ve feminist hareket ile yerel inisiyatifler kadar klasik sol ve sosyalist hareketlere uzak duran muhafazakar veya dındar çevreciler için de bir çekim noktası olmasından kaynaklandı. Öte yandan doğrudan demokrasi ilkesinin parti içinde uygulanması için her kademede rotasyon ve eşsözcülük gibi mekanizmalar kullanılsa da kurucu figürler bir şekilde hep ön planda kaldılar ve aralarındaki çatışmalar ve görüş ayrılıkları da partinin sıkça çalkantılı dönemler geçirme-

Greenpeace'in kurulduğu 1971 yılından bir fotoğraf.

Daniel
Cohn-Bendit.

sine ve yön değişiklikleri yaşamasına neden oldu. 1980'lerde partinin izleyeceği politikanın radikallığı ve yöntemleri üzerinde yaşanan anlaşmazlık söylem ve taleplerde radikallığın sürmesi gerektiğini düşünen Fundiler ve pragmatist ve gerçekçi politikalar benimsemek gerektiğini düşünen Realoslar arasında çatlağa yol açtı ve Fundi olarak bilinen Petra Kelly sonunda partiden ayrılırken Realos kanadın önde gelenlerinden Joschka Fischer ise ağırlığını artırarak sonunda SPD ile kurulan Kızıl-Yeşil koalisyonunda Dışişleri Bakanlığına kadar gelebildi.

YEŞİLLER VE 1968 İLİSKİSİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

1968 kuşağının ve özellikle de protesto hareketleri içinde radikalleşmiş çeşitli bireylerin daha sonra kapitalizmin aldığı yeni hal tarafından içerildiğine ve yeni kapitalizmin beyaz yakalıları, reklamcıları, halkla ilişkilercileri, gazetecileri, ana akım siyasetçileri haline geldiklerine sıkça değinilir. Öte yandan hareketin bütününden çevreci, ekolojist ve Yeşil hareket örneğinde görüldüğü gibi yeni sosyal hareketler, maddiyat-sonrası siyasetler ve özgürlükçü kültürel akımlar ve oluşumların neredeyse bir patlama şeklinde saçıldığı da görülebilir. Türkiye'de yeşil düşünce ve hareket üzerine çok sayıda çalışması olan Ümit Şahin'e göre yeşil düşüncenin ve eylem repertuarının kaynakları olarak ekoloji bilimi, romantizm ve anarşizm, özgül kavramsal

eksenleri olarak ise sürdürülebilirlik, gelecek kuşaklar, doğanın parçası olarak insan, büyüme ve kalkınma eleştirisi, ölçek ekonomisinin reddi, çevre adaleti ve antiendüstriyalizm sayılabilir. Bunun dışında çeşitlilik, cinsiyet eşitliği, şiddetsizlik gibi yeşil harekete özgü olmayan kavramsal eksenler de tanımlayıcı bir şekilde benimsenmiştir.⁹ Yeşil hareket de politikayı bünyesinde etik ve estetikte birleştirdiği ölçüde Joseph Beuys gibi sanatçılar, din adamları gibi muhafazakarlar ve Rudolf Bahro gibi doğu bloku sürünü eski sosyalistler dahil sol politikanın nadiren aktif bir şekilde içine katabildiği aktörleri bir araya getirebilmiştir.

1980'lerin sonundan itibaren Alman Yeşillerine hakim olan Realos kanadının politikaları ölçeği daha da büyütürken iki dönem boyunca SPD ile bir koalisyon halinde iktidar deneyimi de edinmişler ve ana akıma kaymalarına dönük bütün eleştirilere karşın izledikleri politika ile Irak savaşında ABD'ye ve uluslararası koalisyona destek vermemenin ötesine geçerek doğrudan muhalefetlerini de hükümet politikası olarak uygulayabilmislerdir. Yine gerek göçmen politikalarında, gerekse de yenilenebilir enerji uygulamalarının yaygınlaşması ve nükleer santrallerin 2020'lerin başında bütünüyle kapatılması kararlarındaki etkileri büyüktür. Bu dönemde benimsenmiş dış politika çizgisi, göçmen ve enerji politikaları, sonraki Büyük Koalisyon döneminde Hristiyan Demokrat bir şansıyeden beklenmeyecek şekilde Angela Merkel tarafından dahi devam ettirilmiş ve Merkel döneminde Almanya başta güneş olmak üzere yenilenebilir enerjilerin üretimdeki payında olduğu kadar nükleer santrallerin devreden çıkarılmasında da kararlı politikasını sürdürürken artık tartışılmalara kömürlü santrallerin kapatılmasına kadar gelmiştir.

Buna karşın hareketin eksik kaldığı yönlerden de söz etmek mümkün. Bunların ilki 1968 hareketlerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi eleştiriyi getirdikleri Batılılık, modernlik ve doğadan kopuk kent yaşamının doğ-

rudan içinden gelmeleri ve hareketin bünyesinde Batılılığın, modernliğin ve kent kökenliliğin bütün özelliklerinin görülebilmesidir. Yeşil düşüncenin ve hareketin kaynakları arasında kırsala dönüş gibi romantik bir eğilim söylem olarak yaygın olsa da bunu aktif olarak yaşama geçirenlerin veya doğrudan kırsal/çıftıcı/köylü kökenlilerin sayısının ve etkisinin oldukça az olduğu ve yeşil politika için önemli olan bu hedef grubun son zamanlara kadar harekete katılmadığı söylenebilir. Barcelona Otonom Üniversitesinden Joan Martinez-Alier'in ortaya attığı çevre hareketleri kuşakları kavramsallaştırmasında¹⁰ özellikle 90'larda ana akıma doğru kayan Realos Yeşillerin politikaları (ve daha çok çevreci STK'ları) "Ekove-rimlilik Gospelsi" adını verdiği kuşak kapsamında değerlendirilir. Realos Yeşillerinin çevre adaleti kapsamında başta Latin Amerika olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin kırsalından çıkan "Yoksulların Çevreciliği" kapsamındaki "çevre adaleti" hareketleriyle sempati dışında organik bir ilişki kuramadıklarını ve bu mücadelelerin kendi özerk ve çoğunlukla informal ve geçici örgütlenme süreçleri izlediklerini belirtmek gerekir.¹¹ Parti yapılanmalarında özellikle Petra Kelly'nin "parti olmayan parti" söylemi klasik siyasi partilere bir eleştiri olarak getirilse ve bu kapsamdaki uygulamaların bazıları yine diğer partiler tarafından benimsense de modern siyasi parti anlayışının aşamadığı da söylenebilir. Son olarak Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda dışında yeşil partilerin özellikle ilgilendikleri konularda söylemlerini kendisime çekmek, gerekse de içinden çıkarmak dışında iktidar perspektifinde etkili birer siyasal aktör olacak büyüklüğe erişemediklerini de not edebiliriz.¹²

TÜRKİYE'NİN 68'İ VE ÇEVRECİ, EKOLOJİST VE YEŞİL HAREKETLER

Türkiye özelinde 1968 öncesinde yükselişte olan sokak hareketleri ve sosyalizm yukarıda sayılan dünya akımlarının özelliklerini kısmen bünyesinde taşıyan Türkiye İşçi Par-

tisi gibi bir deneyime karşın devlet şiddeti ve milliyetçi-mukaddesiyatçı şiddet karşısında görece çok daha hızlı bir şekilde silahlı mücadele seçeneğine yöneldi. Bu nedenle 1970'lerdeki toplumsal mücadele alanının ideolojik alana ve şiddet sarmalına sığıştığını ve hareketler tarafından "devrim sonrasında ertelenen" feminist ya da çevreci-ekolojist konuların gündeme gelme fırsatı bile bulamadıklarını söyleyebiliriz. Ironik olarak insan hakları mücadelesiyle birlikte feminist hareketler ve çevreci protestolar ilk kez sol örgütlenmelerin üzerinden silindiri gibi geçen 1980 darbesinden 5-6 yıl sonra baskı ortamının biraz olsun gevşemeye başlamasıyla ortaya çıkmaya başladı. 1980'lerin ikinci yarısı Özal'ın dış açılma, tüketim ekonomisi ve kalkınma hamleleriyle birlikte ve bu kapsamdaki çeşitli yatırımlara karşı çevrecilerin, kadına yönelik şiddete ve tacize karşı da feministlerin kampanya ve eylemler örgütlemeye başladıkları bir dönem olur.

Türkiye'de çevre kuruluşları Batı'da kine benzer olarak (ancak 1950'lerden itibaren gecikmiş bir şekilde) önce ormancılar, bürokratlar ve akademisyenler tarafından uzmanlık kuruluşları şeklinde ve kapsamları doğa korumayla sınırlı elit organizasyonlar olarak kurulmuştu. 1980'lerde ses getiren ilk protestolar arasında Dalyan İztuzu kumsalında planlanan otel projesine karşı kumsalın Caretta Caretta kaplumbağalarının yumurtlama alanları olarak korunmasını talep eden dalga bulunmaktaydı ve dönemin doğa koruma örgütlerinin sokakla buluşması açısından bir ilki

ifade ediyordu. Yine Gökova körfezinde inşa edilecek kömürlü termik santraller karşıtı mücadele oldukça ses getirmiş ve 1988'de ilk Yeşiller Partisi kurulmuştu. Batıdaki örneklerle benzer bir şekilde Türkiye'deki hareket ve partiyi de kentli ve sol hareketler kökenli '68 ve '78 kuşakları kursa ve özellikle Aliğa Termik

reciliğin ikinci uluslararası yükseliş dönemine paralel olarak kurulmaya başlanmıştı.¹³ İlk Yeşiller Partisi'nin ise kendisi dâğılsa da gerek Bergama altın madenine karşı köylü mücadelesine destek olarak, gerekse de Akkuyu'da yapılması planlanan nükleer santrale karşı geniş tabanlı ve uzun soluklu bir hareketin ön

Santraline karşı 60 km'lik insan zinciri gibi başarılı bir sokak eylemi örgütleye de Realos-Fundis ayrımının bir benzeri çok geçmeden parti içinde ortaya çıkarak 1994'te partinin kapanmasına yol açacaktır. Ancak bu dönemin çevreci dalgası (ve kısmen çevreciliğin o dönemin devleti tarafından göz yumulabilir alanlar arasında olması) ile yerel düzeyde çok sayıda çevre örgütü kurulmuş, ulusal düzeyde ise TEMA gibi büyük kuruluşlar 1990'ların başından itibaren ve bu yıllarda dünyada resmi çev-

saflarında önemli katkıları oldu. Yine aynı dönem her alanda sivil toplum örgütlenmelerinin sayıca bir patlama yaşamasına da tanık oldu; ancak bu bağlamda Türkiye'nin 1968'in ilk nüvelerinin 20 yıl gecikmeyle görüldüğü öne sürülebilir de kapsayıcılık, yaygınlık ve sürengenlik açısından karşılaştırılabilir ilk protesto dalgası için Gezi Parkı protestolarını beklemek gerekecektir.

ALPER AKYÜZ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ VE YEŞİL DÜŞÜNCE DERNEĞİ

1990 yılında Aliğa termik Santrali'ne karşı düzenlenen eylemlerden.

DİPNOTLAR

- 1 IUCN (World Conservation Union - Dünya Doğa Koruma Birliği), WWF (World Wide Fund for Nature - Dünya Doğa Koruma Vakfı)
- 2 Rachel Carson, *Silent Springs* (Boston: Houghton Mifflin, 1962)
- 3 Bu spotlara bir örnek olarak: Anonim (t.y.) "U.S. Government Spraying DDT Insecticide on Children 1947" <https://www.youtube.com/watch?v=kbcH5zMCJfM>, erişim 10.04.2018.
- 4 G. Arrighi, T.K. Hopkins ve I. Wallerstein, *Sistem karşıtı hareketler* (İstanbul: Metis Yayınları, 1995).
- 5 D. Meadows vd., *Limita To Growth: A Report For The Club Of Rome's Project On The Predicament Of Mankind* (New York: Universe Books, 1972).
- 6 Jonathan Porritt, *Yeşil Politika* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1988)
- 7 Paul Hockenro, *Joachim Fischer and the Making of the Berlin Republic: An*

- Alternative History of Postwar Germany (Oxford: Oxford University Press, 2008).
- 8 Taml Bora, *Yeşiller ve Sosyalizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988)
- 9 Ümit Sahin, "Yeşil Düşünce", *Yeşil ve Siyaset* (Der. Orçun İmge ve Hakan Ölgün) içinde (İstanbul: Lotus Yayınları, 2012).
- 10 Juan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study on Ecological Conflicts and Valuation* (Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2002).
- 11 Bu saptamaya bir istisna 2009 yılı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Fransa'da Yeşiller'den Daniel Cohn-Bendit ile radikal çifçi ve köylü hareketinden José Bové tarafından öncülüğü yapılan Europe Ecology Listesinin elde ettiği başarı oluşturmaktadır.
- 12 Batı ülkeleri içinde ABD Yeşil Partisi ve etkinliği başı başına bir inceleme konusu olmalıdır. Özellikle tüketici hareketi lideri

- Ralph Nader'in Yeşiller adına başkan adaylıkları ve George W. Bush'un Al Gore'a karşı kılıpı kazandığı 2000 yılı seçimlerinde aldığı 52.741.000 oyu nedeniyle bilirse ve yeşil seçim dönemlerinde bazı eyaletlerde senatörlükleri almış olsa da ABD'deki iki partili düzen ve seçim sistemi içinde başarı elde etmesi oldukça zor olmaktadır. Benzer bir durumu en yüksek oyu alan adayın seçildiği dar bölge seçim sistemi uygulanan İngiltere'de de görebiliyoruz ve en eski Yeşil Partilerden olan İngiliz Yeşilleri ulusal düzeyde oylarının yüksek olduğu zamanlarda dahi Brighton'da parlamentoya temsilci sokamamaktan imdadını alır.
- 13 Çiğdem Adem, "Non-State Actors and Environmentalism", *Environmentalism in Turkey - Between Democracy and Development?* (Der. Filiz Adaman ve Murat Arsel) içinde (New York: Routledge, 2005).

KAREL KOSÍK VE PRAG BAHARI'NIN ENTELEKTÜEL TEMELLERİ

ATEŞ USLU

Çek Marksizminin en önemli figürlerinden Karel Kosík'in eserleri ve yazıları Marksizmin özgün bir yorumunu sunduğu kadar, hem Çekoslovak gençliği ve özellikle Doğu Bloku entelektüelleri üzerinde önemli bir etki bırakmış hem de Prag Baharı'nın fikri temellerinden birini oluşturmuştur. Kosík'in farklı düşünce akımlarıyla kurduğu zengin diyalog ve sosyalist demokrasi düşüncesi, 1960'lı yıllarda Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan entelektüel canlılığa da örnek teşkil eder.

GİRİŞ

Avrupa'da "1968'in önemi üzerine yapılan değerlendirmelerde, 1960'lı yıllar boyunca devam edip 1968'de doruk noktasına ulaşan toplumsal ve entelektüel hareketlilik içinde geleneksel Marksizm yorumlarına karşı heterodoks Yeni Sol yorumların zafer kazandığı sıklıkla vurgulanır. Bu değerlendirmeye kısmen hak verilebilir: 1960'lı yıllarda Avrupa solu içinde Marksizm dışı düşünsel geleneklerden (örneğin Friedrich Nietzsche'den) etkilenen düşünürlerin sayısı artmış, anarşizm gibi akımlar sol düşünce ve hareket içinde etkili olmuştur. Buna karşılık, İosif Stalin dönemi Sovyet Marksizmi yorumlarına olduğu kadar Yeni Sol ile özdeşleştirilen düşünce akımlarına da mesafeye yaklaşan ve diyalektik yöntem üzerine düşünerek Marksizm'i yeniden yorumlayan düşünürler de 1968'e uzanan süreçte Avrupa entelektüel yaşamında büyük oranda etkili olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Çekoslovak entelektüel yaşamının en etkili ve çarpıcı figürleri arasında yer alan Karel Kosík (1926-2003) bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çekoslovakya'da 1960'ların başından 1968 yılının sonlarına değin süren

reform sürecinin düşünsel boyuttaki başlıca temsilcisi olan Kosík bir yandan Marksizm'in özgün bir yorumunu geliştirmiş, diğer yandan da 1960'ların Çekoslovak gençleri üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Kosík "Prag Baharı" olarak da adlandırılan ve 1968 yılı boyunca yoğunlaşan reformların özdeşleştiği "insancıl sosyalizm"i basit bir slogan olmaktan çıkarıp Marksist temellerde yorumlayan başlıca düşünürdür. Kosík'in eserleri ve yazıları, Prag Baharı'nın entelektüel ve politik bağlamı üzerine önemli kaynaklar teşkil ettikleri gibi, 1960'lı yıllarda Marksizm yorumlarının zenginlik düzeyini göstermeleri açısından da önem taşımaktadır. Bu dönemde Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi sosyalist ülkelerde de büyük bir entelektüel canlanma yaşanıyor, ancak kimi zaman sanıldığının aksine bu canlanma Marksizm'in reddedilmesi üzerinden değil, Marksizm'in dogmatik yorumlarının Marksizm içinden eleştirisi üzerinden yürüyordu. Bu dönemde Sovyet Marksistleri arasında Evald İlyenkov'un, Macaristan'da György Lukács ve öğrencilerinin, Yugoslavya'da ise Praxis dergisi yazarlarının epistemoloji, ontoloji, etik ve düşünce tarihi gibi çok çeşitli alanlarda çalışmaları yayımlanmış-

tır. Bu çalışmaların ortak özelliği, öz-nelerin kendilerine dışsal bir nesnel gerçeklik tarafından yönlendirildiklerini reddetmeleri; bilincin, yaratıcı etkinliğin ve özneliğin nesnellik ile diyalektik bir ilişki içinde geliştiğini savunmalarıdır. Kosík *Dialektika Konkrétniho* (Somutun Diyalektiği, 1963) kitabı başta olmak üzere çeşitli çalışmalarıyla bu entelektüel canlanmaya katkıda bulunmuş, ayrıca çok sayıda yazısıyla 1960'lı yılların toplumsal ve siyasal gelişmelerini yaratıcı ve özgün bir şekilde değerlendirmiştir. Bu yazıda Kosík'in düşüncelerinden hareketle Prag Baharı'nın entelektüel arka planına dikkat çekilecektir.¹ Bu doğrultuda özellikle Kosík'in 1964-1968 arasında kaleme aldığı yazılar üzerine yoğunlaşılacaktır.

SOVYET MARKSİZMİNDEN HEGELCİ YORUMLARA

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden yıllarda Çekoslovakya'da komünist olmayan partiler çeşitli aşamalarla siyasal hayattan elimine edildiler. Komünist Parti 1948'den itibaren ordu ve bürokrasiye bir "temizlik" hareketi başlatarak rakiplerini ortadan kaldırdı. Savaş sırasında Nazi Almanyası işgaline karşı

komünist direniş hareketine katılıp Nazilere esir düşmüş olan Kosik, savaşın sona erdiği 1945 yılında Komünist Partisi üyesi oldu. Prag'da Karel Üniversitesi'nde (*Univerzita Karlova*) felsefe öğrenimine başladı. İki savaş arası dönemde etkin olan fenomenoloji gibi düşünce akımları üniversitede önemini korumaktaydı. Kosik bu dönemde Jan Patočka'dan dersler aldı.⁴ Edmund Husserl ve Martin Heidegger'in öğrencisi olan Patočka vasıtasıyla fenomenoloji ve varoluşçuluk ile tanıştı. Bu düşünürlerden ve akımlardan ne derecede etkilendiği tartışma konusudur, ancak sonraki dönemlerde geliştirdiği özneyi merkeze koyan yaklaşımında belirli ölçülerde de olsa Husserl'in etkisi kendini gösterir.

Sokuk Savaş'ın başladığı bu yıllarda Çekoslovakya Sovyet Bloku'na dahil olmuştu. Blok ülkeleri ile SSCB arasındaki yakınlaşma askeri ve diplomatik alanların yanında entelektüel alanları da içeriyordu. Çekoslovak öğrencilerin SSCB'de öğrenim görmesi teşvik ediliyordu. Moskova ve Leningad'a (günümüzde St. Petersburg) gönderilerek dersler alan öğrenciler arasında Kosik de bulunuyordu. SSCB'de öğrenim gördüğü 1947-1949 yıllarında Sovyet Marksizmi içinde bir dönüşüm yaşıyordu. Sovyetler Birliği'nde 1930'lu yıllardan beri nesnel koşulların bilinci, iktisadi yapının üstyapı unsurlarını doğru olarak belirlediği öne süren yorumlar yaygınlık kazanmış, Hegel gibi düşünürler "gerici" olarak yaftalanarak Marksizm üzerine tartışmalardan çıkarılmışlardı. Bu durum 1947'de değişmeye başladı: Mark Moiseviç Rozenal'in diyalektik mantık üzerine çalışmalarının yayımlanmasıyla birlikte diyalektik yöntem üzerine tartışmalar canlanma emareleri gösteriyordu.⁵ Kosik'in bu dönemde diyalektiğe artan ilginin de etkisiyle Marksizm yorumlarını geliştirdiği uşmin edilebilir.

Kosik 1949'da Prag'a döndüğünde, üniversitede önemli değişiklikler olmuştu. Çekoslovakya'da 1948 yılında başlayan "temizlik" hareketi askeri ve sivil bürokrasinin yanında üniver-

Karel Kosik
(1926-2003).

siteleri de kapsıyordu: Bu dönemde Patočka ve diğer Marksist olmayan öğretim üyeleri üniversiteden uzaklaştırıldılar. Genç Kosik ise Komünist Parti üyesi ve Stalin'in iyi bir izleyicisi olarak öğrenimine devam etti. Bu dönemde *Tvorba* dergisine yazdığı yazılarda dönemin yaygın Stalin övgülerini tekrarlayan bir yaklaşım hakimdir.⁶ *Proletarya Diktatörlüğü'nün Bir Biçimi Olarak Halk Demokrasisi* başlığını taşıyan, 1952'de tamamladığı doktora tezi de bu açıdan herhangi bir özgünlük taşımaz.

Kosik Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita Kruşçov'un 1956 yılında, partinin yirminci kongresi sırasında başlattığı "destalinizasyon" (Stalin'den arınma) hamlesini takiben dönemin pek çok entelektüel gibi Sovyet Marksizminin standartlaşmış yorumlarından uzaklaşarak Marksizm'in özgün yorumlarına yöneldi. Destalinizasyon pek çok Doğu Bloku devletinin aksine Çekoslovakya'da belirligin bir siyasal değişiklikle sonuçlan-

mamıştı. Stalinist dönemin başlıca yöneticilerini açıkça öven Antonin Novotný önce başbakan, daha sonra devlet başkanı ve partinin birinci sekreteri olarak görev yaptı. Buna karşılık, Çekoslovakya'da entelektüel düzlemde bir canlılık yaşıyordu: Zdeněk Mlynář, Ota Šik ve Zdeněk Jiřinský gibi Çek entelektüeller 1950'lerin ortasından itibaren Sovyet Marksizminin katı belirlenimci ve basitleştirici yorumlarını reddederek alternatif yorumlar geliştirdiler.⁷

Bu noktada, bu dönemde Marksist diyalektik üzerine yapılan tartışmaların hangi entelektüel bağlam içinde geliştiğine değinmek gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Marksizminin belirlenimci yaklaşımına karşı iki yanıt ortaya çıkmıştı. Husserl, Heidegger ve Karl Jaspers'ten etkilenen Jean-Paul Sartre gibi düşünürler Marksist materyalizm yorumunu aşırı nesnelci olmakla ve insanı/özneyi hiçe saymakla suçluyor, öznenin yaratıcı faaliyeti

1 Mayıs günü
Prag'da gençler
(Fotoğraf: Josef
Koudelka).

1968 Magnum
throughout the world
(İspanya: Raran,
1998), s. 63

yoluyla özgürlüğünü inşa etmesini temel alan varoluşçu felsefeyi geliştiriyorlardı. György Lukács başta olmak üzere Marksist düşünürlerse Sovyet Marksizminin nesnelci yönelimlerini ve tek taraflı belirlenim anlayışını reddetmekle birlikte varoluşçuların aksine öznenin/insanın yaratıcılığını merkeze almiyor, nesnel ve öznel şartların, üretim ve bilinç biçimlerinin diyalektik bir bütünlük içinde geliştiği bir toplumsal gerçeklik tarifi yapıyorlardı.* Bu yönelimi benimseyenler Marksizm yorumlarını Hegel felsefesi ile eleştirel

bir diyalog içinde oluşturuyorlardı. Hegel felsefesi nesnel gerçeklik ve insan bilinci, yapılar ve özne arasındaki ikilikleri diyalektik bir şekilde çözmenin temellerini içeriyor; varlığın bilinci, ekonominin diğer alanları tek taraflı olarak belirlediği şematik Marksizm yorumlarının karşısına öznel ve nesnel unsurların aynı toplumsal gerçekliğin parçası olduğunu savunan düşünürlere referans kaynağı olabiliyordu. Marx'ın *Grundrisse* başlığıyla tanınan 1857-1858 elyazmalarının 1953'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yapılan

yenı basımı, Marx'ın düşüncesinde Hegel etkisi üzerine yapılan tartışmaları canlandırmıştı. Konstantin S. Bakradze ve Teodor Oizerman başta olmak üzere bir dizi Sovyet filozofun 1950'li yılların ikinci yarısında Hegel üzerine çalışmaları yayımlanmalarının da Doğu Bloku'nda Hegel üzerine tartışmaları kolaylaştırıcı etki yaptığı tahmin edilebilir.

Hegel'e yönelik ilgi 1959 yılına gelindiğinde Çekoslovakya Komünist Partisi yöneticilerini rahatsız etmeye başlamıştı. Kosik de artık "sözde materyalist" Hegel yorumcuları arasında en çok dikkat çekenler arasındaydı.⁷ Bu saldırılara rağmen Kosik araştırma ve yazı faaliyetlerini sürdürdü. Doğu Bloku entelektüelleri 1950'lerin sonunda Batı Avrupa ile yeniden ilişkiler kurmaya başlamışlardı.⁸ Kosik de bu dönemde uluslararası felsefe çevreleriyle bağlantılar kurdu; Fransa'da Royaumont'da diyalektik üzerine Eylül 1960'ta düzenlenen bir kollokyuma katıldı. Enzo Paci ve Jacques Lacan gibi düşünürlerin katıldığı bu etkinlikte "Somutun Diyalektiği" başlığını taşıyan bir sunum yaptı, sunum metni Paci'nin kurduğu İtalya merkezli bir felsefe dergisi olan *Auf'au'*'ta 1961'de yayımlandı. Çekoslovakya'da Liblice Sarayı'nda Aralık 1960'ta düzenlenen bir konferansta da Marksist diyalektik üzerine bir sunum yaptı.

Kosik bu dönemde temelde Hegel diyalektiğinden hareketle bir Marksizm yorumu benimsiyordu. Lukács'ın ilk basımı 1923'te yapılan ve uzun süredir baskısı tükenmiş olan *Tarih ve Sınıf Bilinci* kitabının Fransızca çevirisinin 1960'ta yayımlanması Batı Avrupa'da Hegelci Marksizm'e yönelik ilgiyi canlandırmıştı; bu dönemde Kosik de Lukács'ın kitabını okuyup ondan etkilendi. Bunun yanında, Çekoslovak entelektüel çevrelerinde halen etkisini koruyan Husserl ve Heidegger felsefelerinden de etkilenmesi kaçınılmazdı. Husserl'in 1936'da yazdığı *Avrupa Bilimlerinin Krizi ve Transandantal Fenomenoloji* kitabını faşizm tehlikesine karşı aklın savunusu olarak değerlendiriyordu;⁹ Vietnamlı filozof Trần Đức

Thào'nun Husserl'in fenomenolojisi ile Marksizm arasında bir sentez ortaya koyduğu *Fenomenoloji ve Diyalektik Materyalizm* başlığıyla 1951'de Fransa'da yayımlanan kitabı da Kosik'e ilham kaynağı olmuştu. Heidegger'e gelince, Kosik onun felsefesini "özel idealizm" olarak niteliyor ve Aralık 1962'de "Marksizm ve Varoluşçuluk" başlığıyla verdiği konferansta onu eleştiriyordu. Buna rağmen Heidegger ve Marksizm arasında bir bağlantı kurmanın mümkün olup olmadığı üzerine düşündüğü de tahmin edilebilir. Lucien Goldmann'ın Lukács ile Heidegger arasında bir sentez yaptığı *Saklı Tanrı* (1955) kitabını okumuştur, hatta 1963'te Lukács'a bir mektup göndererek Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitabını yazarken *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nden ilham aldığı yönündeki iddialar hakkında görüşlerini sormuş, ancak Lukács'tan olumsuz bir yanıt almıştı.¹⁰

MARKSİST DİYALEKTİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Komünist parti yönetimi içinde 1963 yılında gerçekleşen değişiklikler entelektüel yaşam üzerine de etkili oldu. Toplanan Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Aralık 1962'de toplanan on ikinci kongresinde ise

destalinizasyonun başlatılması yönünde kesin bir karar alındı; 1963'ün ilk yarısında Stalin döneminin "kişilik kültürü" üzerinde tartışmalar yapıldı. Jaroslav Hašek'in ve Franz Kafka'nın doğumunun sekseninci yılı vesilesiyle 1963'te yapılan etkinliklerle entelektüel ve kültürel yaşamda dönüşümlerin belirtileri ortaya çıktı. Önceki dönemlerde Komünist Parti'nin kültür politikasınca dışlanan Kafka yeniden itibar kazandı. Bu dönemde Fransız Komünist Partisi ideologlarından olan Roger Garaudy 1963'te Kafka Kongresi'ne katıldıktan sonra Çekoslovakya'da gözlemediği entelektüel canlılık atmosferini anlatırken "Prag Baharı" ifadesini kullandı. Artık Marksizm içindeki yenilenme çabaları parti yöneticilerinin tepkisiyle karşılaşmadan ifade edilebiliyordu.¹¹ Kosik böyle bir bağlamda, 1960 sonbahar ve kışında yapmış olduğu sunum metinlerini genişletti ve bu çalışmalarını 1963'te Prag'da *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Çalışmalar* başlığıyla kitaplaştırdı.

Kosik kitapta "sahte somut" olarak adlandırdığı gündelik yaşam deneyimlerinden yola çıkar. Ona göre insanların gündelik yaşamı kendilerinin dışında ortaya çıkan, dö-

nüştüremeyecekleri adeta doğal bir gerçeklik olarak algılarlar. Gerçeklikle ilişkilerini bilim ve teknoloji ile sınırlı olarak geliştirmeleri de "sahte somut" a ilişkin yanılgılarını aşmalarını engeller. Kosik'e göre diyalektik, insanların, gündelik yaşamda ortaya çıkan yapıların doğal nitelik taşımadığını, kendi faaliyetleri sonucunda oluştuğunu anlamalarını ve onu dönüştürmelerini sağlar. Dolayısıyla diyalektik düşünüş hakikatin gerçekleştirilmesidir. Kimi düşünce tarihçilerine göre Kosik'in gündelik yaşam eleştirisi ve bilimsel yöneme olan mesafeli yaklaşımı onun Heideggerci bir yaklaşım geliştirdiği anlamına gelir. Ancak Kosik'in temel ilham kaynağının Heidegger değil, Lukács olduğunu söylemek mümkündür.¹² Gerek Lukács, gerekse Heidegger 1920'li yılların ilk yarısında eserlerinde benzer sorunsalları işlemişler, "şeyleşme" üzerinden var olan toplumu eleştirmiş ve özne-nesne arasındaki ilişkilerin yeniden tarif edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Buna karşılık Lukács inceleme sine ve çözüm yollarını Hegel felsefesi ve Marksizm üzerinden kurmuş, gerçekliği ve özne-nesne ilişkisini diyalektik yöneme başvurarak tarif etmiş ve toplumsal gerçekliğin ilişkisel bütünlüğünü vurgulamıştır. Heideg-

Prag Baharı'nda
protestocu
gençler.

Komünist Parti üyeliğinden istifa etmiş olan Vaculík'in yazdığı "İki Bin Kelime" başlıklı manifesto 27 Haziran 1968'de kamuya duyuruldu.

ger ise özne-nesne ayrımını aşmayı hedef olarak koymasına rağmen çıkış noktası ve temel inceleme ölçgeği olarak yine özneyi almıştır.¹⁴ Kosik eserinde dolaysız gerçeklik eleştirisinin "olguların bütünlüğün diyalektik parçaları olarak anlaşılması" yoluyla mümkün olacağını sıklıkla belirtir ve bu şekilde Lukács'ın *Tarih ve Sınıf*

rı ortaya koyar ve şeylerin içindeki değişiklikleri açığa çıkarır.¹⁵ Kosik'e göre diyalektik bir analiz, gerçekliğin çeşitli alanları sürekli olarak değerlendirmeye tâbi tutulmasını ve analiz için vazgeçilmez olan temel ilkelerin de sorgulanmasını gerektirir. Başka bir deyişle, diyalektik bir çözümlemede eleştirellikten uzak bir şekilde kabul edilen hipotezler var olamaz.¹⁶ Bu sözleriyle Kosik, sorgulanmadan doğru olduğuna kanaat getirilen önermeleri reddetmektedir.

Kosik diyalektik üzerine bu genel tespitlerden sonra diyalektik soruşturmaların ahlak konusuna da yayıldığını belirtir ve "diyalektiğin kendisi ahlak" şeklinde bir değerlendirme yapar.¹⁷ Avrupa kültüründe 17.-18. yüzyıllardan itibaren (özellikle Blaise Pascal ve Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerinde) temel bir soru sorulmaktadı: "Modern dünyada insanlar neden mutlu değildirler?" Kosik'e göre modern insanın mutsuzluğu, modern toplumun ahlakının ekonomiyeye bağlı olmasının bir sonucudur. "İyi" olanın tanımı modern toplumda faydacılıkla (ve özel olarak da iktisadi fayda ile) iç içe girmiştir. Bu durum bir ikilem ortaya çıkarır: Ahlak insanın iyi olup başkalarını sevmesini isterken, modern toplumda ahlak ile ayrılmaz bağları olan ekonomi ve kamusal hayat başkalarını rakip ve potansiyel düşman olarak görmeyi öngörür.¹⁸ Kosik bundan sonra dönemin Çekoslovakya Komünist Partisi'ne kapsamlı eleştiriler yönelir. Ona göre devrimci praksis içinde faaliyette bulunan insanlar nesnel şartları değiştirirler; bu süreçte eğitimciler de eğitilir. Buna karşılık, bu sürecin sonrasında iki ayrı grup oluşur: Devrimciler "komiser"lere dönüşür ve kendilerini toplumun üzerinde konumlandırmaya başlarlar. Devrimciden farklı olarak komiser vicdanla değil faydacı bir realizmle hareket eder. "Devrimci'nin "komiser"e dönüşme süreci, sonraları "komiser"in "bürokrat" haline gelmesiyle devam eder.¹⁹ Düşünür sonraki yıllarda da komünist partinin devrimci niteliğini kaybederek bürokratlama sürecine eleştiriler yönelmeye devam etmiştir.

Çekoslovak Yazarlar Birliği'nin Temmuz 1967'de düzenlenen dördüncü kongresi, bu dönemin entelektüel muhalefetine ulaştığı boyutları gözler önüne serdi. Ludvík Vaculík, Milan Kundera, Václav Havel, Pavel Kohout ve Ivan Klíma gibi çok sayıda yazarın katıldığı kongrede Novotný yönetiminin sert bir şekilde eleştirildiği tartışmalar yapıldı. Özellikle Vaculík (parti üyesi olmasına rağmen) partinin öncü rolü oynamasına gerek olmadığını savunduğu ve parti yönetiminin kültür alanına müdahalelerini eleştirdiği konuşmasıyla büyük bir etki yaptı. Kosik'in kongrede yaptığı konuşmada parti yöneticilerinin pragmatizmine ve realizmine yöneltilmiş bir eleştiri niteliği taşır. Kosik akıl ve vicdanın birlikte var olduklarını ve ancak bu şekilde insan varoluşunun temelini oluşturduklarını söyler.²⁰ Ona göre bu birliktelik zamanla ortadan kalkmıştır: Modern zamanlarda akıl ve vicdan arasındaki ilişkiye kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır ve "realist" yaklaşım hakim olmuştur. Bu yaklaşımda akıl vicdana galip gelir, ancak realistlerin anladığı aklın gerçek akıl ile bir ilişkisi yoktur. Özel çıkardan hareketle tanımlanan (sözde) akıl, hem gerçek anlamda akıl, hem de vicdanı kaybetmiştir. Vicdanı olmayan akıl, hesap yaparak hareket eden, faydacı ve teknik bir akıldır, buna dayalı bir uygarlık ise aklızsız bir uygarlıktır.²¹ Kosik böylece bir yandan aklıcılığı sahiplerin, diğer yandan da kendi savunduğu aklıcılık anlayışını diğer anlayışlardan ayırtmaya özen gösterir. Onun savunduğu aklıcılık insanların kendilerine dışsal bir öznen (örneğin Tanrı'dan) kaynaklanan bir akıl tarafından yönetildiklerine inandıkları aklıcılık anlayışını reddettiği gibi,²² modern dünyanın (kapitalizmin) aklı indirgeyen yaklaşımından da ayırır. Diğer iki tür aklıcılık var olan koşulların sorgulamasız bir kabulü ile sonuçlanabilirken, Kosik'in savunduğu aklıcılık insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptıklarını kavramalarını, gerçekliği (ve gerçeklikle birlikte kendilerini) sürekli olarak dönüştürmelerini öngörür. Gerçekliği kavramak, kendini kavramak, gerçekliği

Bilinci'nin çizdiği perspektifi geliştirir, hatta yer yer ona doğrudan atıflar yapar.

Somutun Diyalektiği'nin yayımlandığı 1963 yılından Çekoslovakya'da reformların ivme kazandığı 1968 yılı başına uzanan dönemde Çekoslovak entelektüel hayatındaki canlanma sürdü. Batı kaynaklı sürelî yayınların ülkeye girişine 1964 yazında izin verilmesi, Çekoslovak düşünürler ve sanatçıların Batı ile daha yoğun bağlar kurmasını sağladı. Literární noviny (Edebi Haberler) ve Kultúrní život (Kültürel Yaşam) gibi diğerler dönem tartışma zenginliğini yansıtan yazılar yayımladılar. Ayrıca bu dönemde Çek düşünürler Batılı entelektüel çevrelerle olan ilişkilerini güçlendirdiler.

Kosik bu dönemde giderek daha yoğun bir şekilde dönemin parti politikalarını ve evrimcilik anlayışını eleştirdi. "Ahlakın Diyalektiği ve Diyalektiğin Ahlakı" başlığıyla 1964'te yayımlandığı bir yazıda bir yandan diyalektik yöntem üzerine önemli tespitler yapar, diğer yandan da komünist parti mensupları ve bürokratların konumlarını yoğun bir şekilde eleştirir. *Somutun Diyalektiği*'nde öne sürdüğü bir tezi burada da tekrarlar: "Sözde-somut" içinde her şey taşlaşmıştır, şeyleşmiştir. Diyalektik "sözde somut" olanı ortadan kaldırır, insan pratiğini ve tarihsel yaratıla-

dönüştürmek ve kendini dönüştürmek (başka bir deyişle, "praksis")²² devrimciliğin esas kriteridir ve Kosik bu kriterden hareketle Çekoslovakya Komünist Partisi'nin devrimcilik iddialarını kıyasıya sorgular.

"PRAG BAHARI" NI TARTIŞMAK

Çekoslovakya Komünist Partisi içinde 1960'lı yıllar boyunca Novotný'nin temsil ettiği Stalinist kanat ve karşıtları arasında ortaya çıkan gerginlik 1967 yılının sonbahar aylarında bir kriz halini aldı. Alexander Dubček başta olmak üzere "reformcu" kanat mensupları parti içi demokrasi gibi çeşitli konularda belirligin adımlar atılmasını talep ettiler. Bu eğilim Aralık 1967'ye gelindiğinde Komünist Parti Merkez Komitesi içinde çoğunluk haline gelmişti. Aynı dönemde SBKP birinci sekreteri Leonid Brejnev de Novotný'ye destek vermedi. Bu sürecin sonunda Ocak 1968'de Novotný birinci sekreterlik görevinden istifa etmeye zorlandı ve yerine birinci sekreterlik görevini Dubček devraldı. Dubček'in yeni görevinde yaptığı ilk işlerden biri entelektüellerin istediği türden bir reform hareketine sıcak baktığını belirtmek oldu. Böylece ivme kazanan reform süreci yabancı basında Şubat 1968'den itibaren "Prag Baharı" olarak adlandırılmakta gecikmedi. Novotný'nin Mart 1968'de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek devlet başkanlığı görevinden istifa etmesi ise reformların daha da hız kazanmasına zemin hazırladı. Komünist Parti'nin 5 Nisan'da yayımlanan "Eylem Programı"nda siyasal ve iktisadi sistemin demokratikleştirileceği duyuruluyor, merkezi planlamanın Stalinist uygulamalarına eleştiriler yöneltiliyor, ekonomide ademi merkeziyetçiliğe doğru ilerleneceği duyuruluyor, ayrıca bir "demokratik komünizm" in deneyimlenmeye başlanacağı müjdeleniyordu.

Kosik bu dönemde yaptığı çalışmalarda kitleler ve bürokratlar arasındaki ayrım üzerine yoğunlaştı. *Literární listy* (Edebi Sayfalar) dergisinde Nisan-Mayıs 1968'de "Şimdiki Krizimiz" başlığı altında yayımladığı

Siviller Sovyet tanklarının önünde.

www.alphahistory.com

bir dizi makale, bu dönemde gelişmiş olduğu siyasal düşünüş üzerine bilgi verir. Kosik bu makalelerde iktidarı "bir şey yapmaya ya da yapmama zorlama gücü" olarak tanımlar. İktidar "örtülü şiddet"tir, arkasında her zaman güç ve şiddet vardır, ancak iktidar kendini her zaman şiddet ve zulüm olarak göstermez. Siyaset ise "iktidar için bir oyun"dur. Yöneten gruplar kendilerini iktidarda tutmak isterler ve hiçbir zaman isteyerek iktidarı devretmezler.²³ Düşünür bundan sonra var olan politik sistemin gerçekleri gizimleştirici etkisine dikkat çeker: Politikanın özü gizlenmiş durumdadır; diyalektik düşünce ve sağduyu karar alma sürecinden dışlanmaktadır. Kitleler ise politik manipülasyona maruz kalmaktadırlar. Kosik'e göre toplum anonim bir çoğunluk ile manipülatör azınlık arasında ikiye bölünür; bu çoğunluk "kitle"dir.²⁴ Kosik "sistemli yanlış bilinç" olarak tanımladığı ideoloji ile felsefe arasında bir karşıtlık kurar. Ona göre 19. yüzyıl politikacı-

filozofların dönemi olmuştur; Rosa Luxemburg ve Antonio Gramsci de bu dönemin son temsilcileri arasında yer alırlar. Bu dönemin bitmesiyle birlikte "pragmatik politika" dönemi başlamış, felsefenin yerine ideoloji konmuştur; devrimciler iktidarın cazibesine karşı koyamamışlardır ve halk liderleri bürokratlara dönüşmüşlerdir.²⁵

Kosik'e göre dönemin Çekoslovak devleti bir polis devleti ve bürokratik diktatörlüktür, bunun yerine bir sosyalist demokrasinin kurulması gerekmektedir. Bürokratik diktatörlükte partili olmayanlar, bilme ve karar almanın parti üyelerine mahsus olduğunu düşünürler.²⁶ İşçilerin, köylülerin ve entelektüellerin birliğine dair sözler tekrarlasa da bu sözlerin herhangi bir gerçekliği kalmamıştır; öncelikle işçiler depolitize edilmiş, sınıf olarak rol oynamaları engellenmiştir; basın, ifade ve bilginin özgürlüğünün yok edildiği koşullarda işçi sınıfının varoluş ala-

nı fabrika ile sınırlanmıştır.⁷ Kosik, Çekoslovakya vatandaşlarının artık komünist partiyle ilişkili olanlar ve olmayanlar arasında ayrılmış bir şekilde yaşamak istemediklerini de belirtir.⁸ Kosik'e göre sosyalizmin özgülleştirici bir alternatif teşkil edebilmesi için şartları değiştirme amacını yeniden açıkça ortaya koyması ve kendini "kapitalist devletlerin gelişme düzeyini yakalamak" gibi sloganlarla sınırlamaması gerekmektedir.⁹ Böylece Kosik 1920'lerin ortasından itibaren SSCB'de yaygınlaşan, Soğuk Savaş bağlamında ise ivme kazanarak önemini koruyan, sosyalizmi kalkınmacılık ile adeta özdeşleştirip temel devrimci ilkeleri gerçekleştirmek yerine kapitalist devletlerle rekabeti temel hedef olarak koyan yaklaşımları eleştirir.

Kosik'in bu konuları işlediği yazı dizisinin yayımlandığı bahar aylarında "Prag Baharı" da yeni bir seyr almıştı. SBKP yetkilileri, Dubček'in 4-5 Mayıs 1968'de Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında Çekoslovakya'daki reformlardan duydukları rahatsızlığı dile getirdiler. buna karşılık Çekoslovakya Komünist Partisi geri adım atmadı ve Mayıs sonu-Haziran başında yapılan merkez komite görüşmeleri sonucunda Çekoslovakya'nın sosyalizme "bağımsız bir yol" izle-

yeceği yönünde bir açıklama yapıldı. Meclis başkanı Josef Smrkovský Çekoslovakya'da "demokratik ve insancıl bir cumhuriyet" kurulma sürecinin devam ettiğini duyurdu. Yine Mayıs sonunda ortaya çıkan "Partisizler Hareketi" ise Komünist Partiye alternatif bir siyasal güç oluşturma çabalarını dile getirdi.

Kosik Haziran 1968'de İtalyan Komünist Partisi'nin yayın organlarından *Rinascita* dergisinde "Sosyalizm ve Modern İnsanın Krizi" başlıklı bir yazı yayımladı. Kosik yazısının önemli bir kısmında Çekoslovakya ile ilişkili sorunlara yer verir. Ona göre modern dünyaya özgü olan genelleşmiş yönlendirme (manipülasyon) sistemi, Çekoslovakya'da da yerleşiklik kazanmış durumdadır: Bu sistemde insanlar iyiyi kötünden, hakikati hakikatsizlikten ayırma yeteneklerini ve ihtiyaçlarını kaybetmiş, böylece ilgisizliğe ve duyarsızlaşmaya sürüklenmişlerdir.¹⁰ Ona göre Çekoslovakya'da siyasal iktidar bir bürokratik polis sistemi içinde örgütlülmüştür; bir hiyokratik-politik hakimiyet ve kontrol sistemi olan Stalinizm varlığını korumaktadır. Bu sistemin yöneten kesimi, onunla özdeşleşmiş olan siyasal parti, ve iktisadi model kriz içindedir ve Çekoslovak toplumu bu krizi insancıl bir sosyalizme, sosyalist demokrasiye yönelerek aşmaya çalışmaktadır.¹¹ Ona göre insancıl sosyalizm hem kapitalizmin, hem de Stalinizmin yadsınmasıdır; sosyalizm adına işlenen zulmü yok etmeyi mümkün kılar. Kosik'e göre sosyalizm baskıya, barbarlığa, insan onurunun yitimine karşı hümanist ve devrimci bir alternatif olduğu ölçüde özgülleştiricidir. Düşünür bu dönüşüm sürecinde Çekoslovakya'da üretim araçlarının toplumsallaşmasının ve işçi sınıfı egemenliğinin reddedilmeyeceğini de söyler ve demokratikleşmenin sosyalizmin doğasına uygun olduğunu vurgular. "İnsancıl sosyalizm" düzeninde iktidarın tek kaynağı halktır; kamusal işler halk tarafından düzenlenecektir. Üretim araçları işçiler kolektif mülkiyetinde olacağı gibi, yönetim de işçiler tarafından sağlanacaktır.¹² Kosik bundan sonra sosyalist demokrasinin temelinde üç

unsurun bulunduğunu söyler; bunlar, "işçiler, köylüler, entelektüeller, gençlik ve bürokratların ittifakı", "siyasal demokrasi" (basın, toplanma, sözleşme ve dernek özgürlüğü) ve "işçi ya da üretici konseyleri"dir.¹³ Kosik'in "konseyler" in sosyalist demokrasi için önemini vurgulaması, bir yandan 20. yüzyıl başından itibaren devrimlerde kendiliğinden oluşan konseylerin (örneğin 1905 ve 1917 Rusya devrimlerinde "sovyet"lerin) önemine atfı yaptığının, diğer yandan da 1968 Çekoslovakya özgül bağlamında "konsey"lerin artmakta olan önemine dikkat çektiğinin göstergesidir. Çekoslovakya'da 1963 sonrasında kademeli olarak yapılan iktisadi reformlar çerçevesinde fabrika ya da atölye yönetiminde işçilerin söz sahibi olmasını sağlama amacıyla işçi konseyleri kurulmuştu; bunların "özyönetim" mekanizması ya da alternatif birer iktidar odağı olmaları engellenmiş olsa da 1968 başından itibaren konseyler işçilerin sadece fabrika idaresine değil, genel olarak yönetime de katılmasının araçları olarak görülmeye başlamışlardı. Kosik'in konseyler üzerine değerlendirmeleri böyle bir bağlamda değerlendirilebilir.

"Sosyalist demokrasi" üzerine bu tartışmaların yapıldığı bağlamda, artık Komünist Parti üyeliğinden istifade etmiş olan Vaculík'in yazdığı "İki Bin Kelime" başlıklı manifesto 27 Haziran 1968'de kamuya duyuruldu. Metin, Kosik'in de dahil olduğu yetmiş kişi tarafından imzalanmıştı. Komünist Parti'nin devlet mekanizmalarına egemen olmasını sert bir şekilde eleştiren bu manifesto, SBKP Merkez Komitesi Politik Bürosu'nun tepkisini çekmekte gecikmedi: SBKP yönetimi bu metnin amacının Çekoslovakya'da sosyalizmin konumunu zayıflatmak olduğunu savunuyor ve bu metnin ile sürgündeki Çekoslovak çevrelerin karşı devrimci faaliyetleri arasında bağlantılar olduğunu iddia ediyorlardı. Kosik "İki Bin Kelime" üzerine Ağustos 1968'de yayımlanan bir kısa değerlendirmesinde, bu metni savundu. Ona göre metinde keyfi kararlar veren, şiddet kullanan, ulusal ekonomiyi yıkan ve kamu mülkiyeti-

KAREL KOSÍK DIALEKTİKA KONKRÉTNÍHO

*studie
o problematice
člověka
a světa*

NAKLADEČSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ
AKADEMIE VĚD
PRAHA 1968

ni mahveden kişilerin istifasını istiyordu; devrimci politikacıların "devrimci" nitelemesini hak etmeleri için provoke olmak yerine durumu analiz etmeleri gerekiyordu.⁴ Dolayısıyla Kosik'e göre gerçek devrimcilerin bu eleştirilerden ders çıkararak kendilerini yenilemeleri gerekiyordu.

Bu tartışmaların yapıldığı 1968 yılında Varşova Paktı üyesi beş devlet (SSCB, Polonya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan ve Bulgaristan), Çekoslovakya Komünist Partisi'ni, parti yönetimine kadar sızmış bulunan "sağ kanat" ve "sosyalizm karşıtı" güçlere karşı mücadele etmeye çağırdı. Çekoslovak Komünist Partisi bu mektuba verdiği yanıtta "başka bir devletin işlerine karışmama" ilkesi hatırlatıldı ve geri adım atmayı reddetti. Buna karşılık beş devletin askeri kuvvetleri 20 Ağustos 1968 akşamı saat 23:30'da Çekoslovakya topraklarına giriş yaptılar. "Prag Baharı" bu müdahaleyi takiben son buldu ve "normalizasyon" olarak adlandırılan SSCB eksenine dönüş süreci başladı. Kosik Komünist Parti'den ve üniversite görevinden ihraç edildi. Sosyalist rejimin çözüldüğü 1989 yılından sonra da itibarı iade edilmedi: Kosik, neoliberal rejimin temsilcileri tarafından, unu-

tulması gereken bir Marksist mirasın canlı taşıyıcısı olduğu ölçüde tehlikeli kabul ediliyordu.

SONUÇ

Çekoslovakya'da 1956-1968 arası dönemde yoğunlaşan tartışmaların kısa bir incelemesi bile bu dönemde Doğu Bloku içinde entelektüel yaşamın "demir perde", "dogmatizm" ya da "tutsak akıl" gibi kavramlara sığdırılamayacak bir zenginlik düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu dönemin Doğu Bloku Marksist düşünürlerinin ortaya koydukları eserlerin, hem 1930'lu ve 1940'lı yılların Sovyet Marksizminin determinist ve vülgür yorumlarına, hem de Batı Avrupa'da yaygınlaşan Yeni Sol yorumlarına alternatif teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Karel Kosik'in çalışmaları da bu literatürün bir parçasıdır. Bu yaklaşımda bir yandan insan bilincini iktisadi gelişmelerin bir uzantısı ya da yansıması olarak değerlendiren nesnelci yorumlar, diğer yandan da insan özgürlüğüne merkeze alan ve Nietzsche ya da Heidegger gibi düşünürlerle atıfla öznenin gerçeklik üzerinde yükselmesinin, gerçekliğin üstesinden gelmesinin devrimci politikanın temeli olarak ortaya koyan yorumlar reddedilmiş-

tir. Kosik ve dönemdaşları özne ve nesnenin diyalektik bir süreç içinde ve aynı toplumsal gerçekliğin ayrılmaz parçaları olarak birbirlerini dönüştürdüklerini savunmuşlar, nedensellik ve özgürlük arasında bir karşıtlık kurmamışlardır. Stalinizm, Sovyet Marksizmi ve komünist partilerin bürokratizmi gibi konularda getirdikleri eleştirileri de Marksist bir konumlanıştan yapmışlar, bununla birlikte Marksizm dışı düşünce akımlarıyla (Kosik örneğinde Husserl'in fenomenoloji yaklaşımıyla) eleştirel bir diyaloga girmekten de çekinmemişlerdir. Üstelik bu düşünsel zenginlik Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Doğu Bloku'nun bütününe yayılmış durumdadır. Prag Baharı'nın Varşova Paktı üyesi devletlerin müdahalesiyle sona ermesi, bir yandan Çekoslovakya'daki iktisadi-politik reform sürecinin, diğer yandan tüm Doğu Bloku'na yayılan entelektüel canlılığın ortadan kaybolmasına neden olmuştur. 1968'in bu unutulmuş entelektüel mirasının hatırlanması, 21. yüzyılda diyalektik, tarih, özgürlük, nedensellik gibi konularda yeni yaklaşımlar geliştirilmesi için büyük bir önem taşımaktadır.

ATEŞ USLU

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

- 1 Çekoslovakya'da 1948-1968 arasında gerçekleşen siyasal gelişmelerin serilenmesi için bkz. Ateş Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharına Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948-1968)", *Devrimci Marksizm*, No. 6-7, 2008, s. 150-177.
- 2 Gabriella Fusi, "Storia, ragione, verità. Una via del pensiero critico", *Un filosofo in tempi di guerra e di tragedia: Saggi di pensiero critico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, 2013), s. 14.
- 3 Thomas J. Blakely, *Soviet Theory of Knowledge*, (Dordrecht: Springer, 1964), s. 2.
- 4 Bu dönemde yapıldı yazılardan örnekler için bkz. Peter Ilrby, *Fools and Heroes: The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia*, (Oxford: Pergamon Press, 1980), s. 18B-189.
- 5 Mark Sandie, "Soviet and Eastern Bloc Marxism", *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, haz. Daryl Glasser & David M. Walker, (London: Routledge, 2007), s. 72.
- 6 Bu konuda bkz. Ateş Uslu, *Lukács: Marx'a Göten Yeti*, (İstanbul: Çiviyaşları, 2006), s. 187-189; "Macaristan da Marksizm ve Yeni Sol", *Praksis*, No. 13, 2005, s. 162-163.
- 7 Paul Piccone, "Czech Marxism: Karel Kosik", *Critique: Journal of Socialist Theory*, Cilt 8, No. 1, 1977, s. 45.
- 8 S. Morris Eames, "The Opening Door of Soviet Philosophy", *Educational Theory*, Cilt 15, No. 2, 1965, s. 105.
- 9 Karel Kosik, *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ezgi Kaya, (İstanbul: Yordam, 1963) 2015), s. 95.
- 10 Nicolas Tertulian, "Aliénation et désaliénation: une confrontation Lukács-Heidegger", *Actuel/Marx*, No. 39, 2006, s. 45.
- 11 Sandie, a.s.m, s. 72.
- 12 Bkz. Jan Mervart, "Czechoslovak Marxist Humanism and the Revikution", *Studies in East European Thought*, devrimci yayın, DOI 10.1007/s11212-017-9279-8, 01/01/2017, s. 6.
- 13 Bu konuda bir inceleme için bkz. Sinan Kadir Çelik, "Burjuva Düşüncesinin Antinomileri: Batı Metafizikini Yorumlamakla Aşmak Mümkün mü?", *Praksis*, No. 3, 2001, s. 64.
- 14 Karel Kosik, *The Dialectics of Morality and the Morality of Dialectics*, çev. Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, haz. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1968) 1995), 74-75.
- 15 a.s.m, s. 65.
- 16 a.s.m, s. 74.
- 17 a.s.m, s. 68-69.
- 18 a.s.m, s. 70-72.
- 19 Karel Kosik, "Reason and Conscience", çev. Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1968) 1995), s. 13.
- 20 a.s.m, s. 14.
- 21 Karel Kosik, "La ragione e la storia", *Un filosofo in tempi di guerra e di tragedia: Saggi di pensiero critico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, 1964) 2013), s. 58-59.
- 22 Karel Kosik, "Gramsci e la filosofia della 'praxis', *Un filosofo in tempi di guerra e di tragedia: Saggi di pensiero critico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, 1967) 2013), s. 97-98.
- 23 Karel Kosik, "Our Current Crisis", çev. Julianne Clarke - James Satterwhite, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1968) 1995), s. 17-18, 35.
- 24 a.s.m, s. 18-19.
- 25 a.s.m, s. 22, 24.
- 26 a.s.m, s. 19.
- 27 a.s.m, s. 25-26.
- 28 a.s.m, s. 18.
- 29 a.s.m, s. 38-39.
- 30 Karel Kosik, "Socialism and the Crisis of Modern Man", çev. Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1968) 1995), s. 56.
- 31 a.s.m, s. 53.
- 32 a.s.m, s. 60.
- 33 a.s.m, s. 61.
- 34 Karel Kosik, "Two Thousand Words' and Hysteria", çev. Zdenka Brudská - Mary Hrabak Sarnal, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1968) 1995), s. 181-182.

KUŞAKLARARASI UÇURUM VE TÜRKİYE'DE 68 KUŞAĞI

DEMET LÜKÜSLÜ

Kuşak kuramı, bugün de üzerine çok konuşulup tartışılan Türkiye'nin 68 kuşağının övgü veya yergilerin ötesinde okunmasına imkân tanıyor. Tıpkı diğer kuşaklar gibi Türkiye'nin 68 kuşağı da içine doğduğu dönem ve dönemin belirleyici tarihsel olayları göz önüne alınmaksızın anlaşılamaz. Diğer taraftan aynı tarihsel olaylara tanıklık etmek kuşağı kendi içinde homojen bir kitle haline getirmez; aynı toplumsal olaylara farklı tepkiler geliştiren, farklı gençlik kümeleri vardır.

Dünya tarihi açısından önemli bir dönemece işaret eden İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden 60'lı yıllar bugün de edebiyatından, müziğine, modasına ve toplumsal hareketlerine günümüz için bir referans noktası olmaya devam ediyor. 60'lı yıllar bir dönüm noktası, kapanmamış bir parantez görevi görüyor; üzerine çok yazılıp çiziliyor, tartışılmaya devam ediyor. Bu dönemin aktörleri olarak 68 kuşağı da hiç şüphesiz bu ilgiden ve tarihi önemden nasibini alıyor.

1968'in 50. yılına girildiği 2018 yılını da 1968 kuşağının farklı coğrafyalarda eş zamanlı başkaldırısını, bu başkaldırının ne anlam ifade ettiğini anlamak hiç şüphesiz çok önemli.

Konu Türkiye'nin 68'i, Türkiye'nin 68 kuşağı olunca da Türkiye'nin sol, toplumsal hareketler ve gençlik tarihinde önemli bir yer edinmiş, bir taraftan övülürken diğer taraftan yermekte olan bir kuşakla karşı karşıyayız. Üstelik bu kuşaktan bahsederken siyasal sistemin üzerine balyozla indiği, liderlerinin ve önemli figürlerinin katledildiği bir 68 kuşağından bahsediyoruz. Bir taraftan adlarına kahramanlık hikâyeleri yazılırken, diğer taraftan ise yergilerin, şeytanlaştırmanın, 70'li yıllarda ülkede yaşanan siyasi kaosun müsebbipleri olarak tanımlanan, korku nesneleri olarak resmedilen bir 68 kuşağı görüyoruz. Oysaki bu iki kutup dışında, övgü ve yergi üzerinden giden değil de anlamaya çalışan bir bakış açısına ihtiyacımız var. Üstelik bu kuşağın bugünden, bugünün koşulları üzerinden bakarak değerlendirilmesi çok sorunlu. Kuşak kuramının önemle altını çizdiği gibi tüm kuşaklar (tabii 68 kuşağı da) kendi yaşadığı dönemin koşulları içinde analiz edilmelidir, ancak o zaman layıkıyla anlaşılabilir. Bu makalede amacım kuşak kuramının önemli kavramları üzerinden

bunu yapmak ve Türkiye'nin 68'ine -bu kuşağın bir ferdi olmayan bir sosyal bilimci olarak- ışık tutmaya çalışmak olacak.

TARİHSEL OLAYLAR TARAFINDAN ŞEKİLLENEN BİR KUŞAK: BİR KUŞAK KÜMESİ OLARAK TÜRKİYE'NİN 68'i

İki dünya savaşı arasında- tam da Birinci Dünya Savaşı'nın savaş sırasında gençlikten yetişkinliğe geçen kuşak üzerindeki etkileri sıcak bir şekilde yaşanırken, *Lost Generation* (Kayıp Kuşak) edebiyat akımının adı bir kuşağı da tanımlarken- 1928 yılında yayımlanan makalesinde Karl Mannheim, bir kuşağı meydana getiren, yani bir yaş grubunda kuşak bilincinin oluşmasını sağlayan zeminin yaşanan büyük tarihsel olaylar ve "zamanın ruhu" olduğunun altını çiziyor. Ancak kuşağın (*actual generation*) içinde bu tarihsel konjonktüre verilen farklı tepkiler de vardır. Bu sebeple kuşaklar her ne kadar aynı dönemin çocukları olsalar da verilen tepkiler açısından kuşağın içinde bir homojenlik yoktur, farklı kuşak kümeleri (*generation units*) vardır.

Tam da bu nedenle, Türkiye'nin 68 kuşağı olarak tanımlanan, önce öğrenci hareketi olarak başlayıp sonrasında devrimci bir harekete dönüşen

bu toplumsal hareketin aktörlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğmuş, dünyada ve Türkiye'de 50'li yıllarda ve 60'lı yıllardaki tarihsel olayları deneyimlemiş bir kuşağın üyeleri olduklarını, ancak bu kuşağın rümünü kapsamaktan çok, bir kuşak kümesini oluşturduklarını belirtmek gerekir. Bu sebeple de makalede bahsi geçen ve ülkenin toplumsal tarihi içinde önemli bir yeri olan 68 kuşağından bahsederken, bu kuşağın tüm mensuplarından değil, belirli bir kuşak kümesinden bahsediyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin ABD müttefiki olarak kendini konumlandırdığı ve bu konum dolayısıyla da sistematik bir antikomünist propaganda döneminin içine doğmuş bir kuşaktır bu. Bu kuşağın demografik, sosyal ve siyasal dönüşüm geçiren bir ülkenin içine doğmuş (nüfusu artmakta olan, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin yaşandığı ve Tek Parti döneminin ardından demokratik hayata geçildiği, Demokrat Parti döneminin yaşandığı bir ülke) ve yetişmiş olduklarını belirtmek gerekir. 1950'li yıllar 27 Mayıs 1960 askeri darbesi² ile sona erecektir ve 68 kuşağı 27 Mayıs'ın önemli bir rol oynadığı 60'lı yıllarda siyasal bilinçlerini geliştireceklerdir. Bu dönemin içinde yetişmiş olan Türkiye'nin 68 kuşağı, 60'lı yılların ikinci yarısında üniversite öğrencisi olacak ve öğrenci hareketinden devrimci harekete giden yolculuğunu yaşayacaktır.

Unutmamak gerekir ki eğitiminde kitleselleşmenin henüz başladığı bir dönemde üniversite öğrencileri genel genç nüfusunun içinde küçük ve imtiyazlı bir kesimi temsil etmektedir. Örneğin 1968 yılı itibarıyla Türkiye'de 146.229 üniversite öğrencisi vardır ve bu rakam göstermektedir ki üniversite çağındaki gençlerin ancak %6,5'i üniversitede okuma şansına sahiptir.³ Üstelik üniversite öğrencileri cinsiyete göre analiz edildiğinde kadınların oranının %19 ile sınırlı olduğu görülmektedir.⁴ Gerek öğrenci nüfustaki kadın-erkek oranlarında görülen bu büyük uçurum gerekse 68 liderlerinin büyük ağırlıkla erkeklerden oluş-

ması Türkiye'nin 68'i üzerine yazılan literatürün de 68 kuşağı anılarının da büyük oranda erkeklere odaklanmasına sebep olmuştur. Ancak özellikle son yıllarda Türkiye'nin 68'inin kadınlarına odaklanan çalışmaların sayısının artmakta olduğunun altını önemle çizmek gerekir.⁵

Dönemin üniversite öğrencileri, ailelerinin ait oldukları sosyal sınıfa göre değerlendirildiğinde ise genel

eğilim olarak memur, asker ve bürokrat çocukları olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak bununla beraber Türkiye'deki eğitim sisteminin tamamen kapalı ve sınıf atlama imkân tanımayan bir sistem olmadığının altını çizmek gerekir.⁶ Özellikle 1967'de dönemin sanat okulları (bugünün meslek liseleri) mezunlarına üniversite yolunu açılması ile öğrenci profilinin belirli ölçüde heterojenleştiği görülmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi üniversite öğrencisi nüfusu içinde %19'luk bir paya sahip olan kadınların ise genellikle daha eğitilmiş ve daha üst sosyo-ekonomik gruplara mensup ailelerden geldikleri görülmektedir.

Bu sebeple, dönemin üniversite gençliğinin küçük ve imtiyazlı bir kesim olarak ülkenin gelişimini kendi omuzlarında hissetmesi şaşırtıcı gelmemelidir. Bu sorumluluk zaten 19. yüzyıldan itibaren modernleşme ile beraber genç kuşaklara ve-

rilmiştir ve bu sorumluluk özellikle Cumhuriyet'in kurulması ile beraber daha da yoğun bir şekilde tanımlanır. "Gençlik miti" adını verdiğim, gençliğe siyasal bir misyon ve sorumluluk atfeden bu bakış açısı hiç kuşkusuz gençliğe bir güç atfederek gençlik için adeta bir lütuf olarak algılanabilecekken aynı zamanda da bu sorumluluğa uymayan ve siyasal misyona ihanet eden gençlerin kolayca tehdit olarak algılanmasını da

beraberinde getirdiği için bir lanet gibi de işleyebilmektedir.⁷ Üstelik 27 Mayıs'ın gençliği "zinde güç" olarak tanımlaması, 27 Mayıs'a muhalif olan kesimler tarafından gençlik hareketinin bir tehdit olarak algılanmasını, düşman olarak görülmesini de beraberinde getirmiştir. Farklı siyasal ideolojilerin belirlediği ve siyasal yelpazenin genişlediği 1960-1980'li yıllarda her akım kendi gençliğini tanımlama ve oluşturma çabasına girenken diğer kesim gençleri tehdit olarak algılamıştır. Oysaki üniversitede reform talebinde bulunan ve öğrenci hareketi olarak başlayan Türkiye'nin 1968 hareketi devrimci bir harekete dönüşürken kendi özerkliğini de ilan etmek isteyecek, hem farklı kurumsal siyasal yapılarla ilişkisini keserek özerkleşmeye çalışacak hem de önceki kuşaklarla kopuşu seçecektir. Türkiye siyasal tarihinde yaşanan bu kopuşu hızlı değişen toplumlarda görülen kuşaklararası uçurum olarak okumak da mümkündür.

**Deniz Germiş
ve Yusuf Aslan
mahkeme
salonunda.**

Fotoğraflar
Ergin Kırıksever

TOPLUMDAKİ HIZLI DEĞİŞİMİN GÖSTERGESİ OLARAK KUŞAK ÇATIŞMASINDAN KUŞAKLARARASI UÇURUMA...

1968'i anlamaya çalışırken kuşak kavramına başvuran Amerikalı antropolog Margaret Mead de, 1960'lı yılların sonunda yayımladığı çalışmasında

toplumdaki değişimle, modern toplumla da ilişkilendirilir. 60'lı yıllarla beraber yaşanan gençlik hareketlerini ve genç kuşağı anlama çabasında olan Mead, yanıtı yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen önemli ve hızlı değişimlerde bulur. Bu değişimlerle beraber, yeni dünyaya kendini adapte edemeyen, önceki kuşaklar-

olarak siyasal parti yapısı ve içinde bulunduğu parlamenter yapı genç kuşağın heyecanına yanıt vermekte çok yetersiz kalmış (Avrupa'daki diğer komünist ve sosyalist parti örneklerinde görüldüğü gibi) ve gençlik ve siyasal parti arasındaki bağ önce zayıflamış, ardından ise kopmuştur. Hareketin TIP tarafından yalnız birkaç kimasın ılların Karadeniz ş u cümlelerle anlatılmaktadır: "Biz o günlerde o kadar kendi başımıza ve o kadar yalnızdık ki, hiçbir partiden en ufak bir ilgi görmüyorduk. Özellikle TIP ortalarında yoktu. Daha doğrusu bizimle hiç ilgisi yoktu."¹¹ Gençlik hareketi TIP'ten ayrılınca ilk başta eski tüfeklerden Mihri Belli ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli isimlere yakınlığa da 12 Mart 1971 arifesinde onlarla da kopuş yaşanacaktır. Kerem Ünüvar'ın ifadesiyle söyleysek, "Dev-Genç 1970 başlarında TIP ya da Mihri Belli önderliğinde kurulacak yeni bir proletaryanın öncü partisi fikrine karşı, öğrenci kitlesinin devrimci kalkışmasını gerçekleştirmek üzere yarattığı ilk siyasal örgüttür."¹² Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga ve Mahir Çayan'ın kaleme aldıkları *Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup*'ta da Mihri Belli'ye getirilen eleştirilerin içinde ve ayrılığın temellerinden biri olarak yaş ve deneyim hiyerarşisinin bulunduğu görülür:

Bazı arkadaşlar M. Belli'nin tarihi temsil ettiğini, bu yüzden M. Belli arkadaşın sağcı görüşlerine karşı olmayı devrimci hareketin geçmişi, tarihi ile bağları koparmamak için bu görüşlere katlandıklarını, dolayısıyla Mihri Belli'ye angaje olduklarını söylemektedirler.

Bu temelsiz, saçmasapan ve devrimci olmayan bir tutumdur. Bu ilişkiler sosyalist ilişkiler değildir. Bunlar devrimci olmayan anormal ilişkilerdir; feodal ilişkilerdir.¹³

Burada "feodal ilişkiler"den kasıt hiç şüphesiz geleneksel toplumda yaş almanın saygı ve büyüye sorgusuz sualsiz itaatı getiren yapısıdır. "Biz eskileriz, biz biliriz" görüşünün (ki bunu bir safсата olarak tanımlamak-

Her ne kadar Türkiye'deki 68 gençlik hareketi büyük ölçüde TIP içinden çıkmış olsa da, TIP'in sahip olduğu kurumsal yapı ve içinde bulunduğu parlamenter yapı genç kuşağın heyecanına yanıt vermekte çok yetersiz kalmıştır.

kuşak kavramını toplumsal değişim ile beraber analiz eder.⁸ Mead'e göre önemli değişimlerin yaşanmadığı, statik toplumlar olarak adlandırılan geleneksel toplumlarda kuşak kavramına da kuşaklar arası çatışma da görülmez. Bu toplumlarda gençlerin eğitiminin yetişkinler ve yaşlılar tarafından verildiğine ve önceki kuşakların sonraki kuşağı toplumsallaştırdığına işaret eder. Gerek kuşak kavramının oluşması gerekse de kuşak çatışması modern toplumun bir ürünüdür. Modern toplumun eğitim kurumları olarak ortaya çıkan okullardaki çocuk ve gençlerin farklı yaş gruplarına bölünmesi ile kuşaklar belirirken, bu sosyalleşmenin bir sonucu olarak yetişkinlerle kendi akranlarından "öğrendiklerinin" çatışmasından kuşak çatışması meydana gelir.

Kuşak kavramının Türkiye modern toplumunu anlamak için bir anlatı kelime olarak kullanılabileceğini vurgulayan Osmanlı tarihçisi François Georgeon da Osmanlı sosyal tarihinden yola çıkarak bu duruma bir örnek vermektedir: Osmanlı toplumunda modernleşme öncesi nesil "kimin neslindensin?" sorusunda görüldüğü gibi "soy, şecere" anlamına gelmektedir.⁹ Oysaki modernleşme (özellikle eğitimdeki modernleşme) ile birlikte kuşak kavramı modern bir kavram olarak gündelik hayatta da kullanılmaya başlanır. Böylece kuşak ve farklı kuşakların ortaya çıkması ile meydana gelen kuşak çatışması

dan öğreneceği bir şeyi kalmayan/ kalmadığını düşünen genç kuşakların önceki kuşaklardan bir aktarım da almadığı koşullarda, bir kuşaklar arası uçurumun belirdiğinin altını çizer. Bu noktada Mead'e göre 68 kuşağını anlamının yolu, bu hızlı değişimi ve bu hızlı değişime ayak uyduramayan yetişkinlerle, bu değişimin içine doğmuş genç kuşaklar arasındaki farkı (uçurumu) anlamaktan geçer.

Türkiye'nin 68 kuşağını analiz etmeye gayret ettiğim *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* adlı çalışmamda Margaret Mead'ın yaptığı bu kategorilerin Türkiye toplumuna da uyduğunu, özellikle 68'den 70'lere doğru giderken kuşaklar arası işbirliği olarak görülen "ittifak"ın kuşaklar arası uçuruma evrildiğini iddia ediyorum. Tıpkı geleneksel toplumdan modern topluma geçerken Osmanlı toplumundaki yaş ve deneyim hiyerarşisini reddeden Jön Türk kuşağına benzer bir şekilde önemli bir başka değişim döneminde 68 kuşağı da yine kendilerinden önceki kuşaklarla ilişkisini yeniden gözden geçirmekte, güç ilişkisine dayanan yaş ve deneyim hiyerarşisini reddetmektedir.

Bu itirazı kurumsal olarak Türkiye İşçi Partisi (TIP)'ne ve eski tüfeklere getirilen eleştirilerde görmek mümkündür ve bu itirazı kopuş da izlemiştir. Her ne kadar Türkiye'deki 68 gençlik hareketi büyük ölçüde TIP'ten çıkmış olsa da¹⁰ bir kurum

tadırlar) eleştirisi şu sözlerle devam ettirmektedirler:

Biz Türkiye'deki Marksist hareketin tarihine sonuna kadar saygılıyız. Ve onun bir devamı olarak kendimizi görmekteyiz. Biz sadece "ben tarihim, bana karşı olan tarihe karşıdır" görüşüne karşı çıkıyoruz. Ve bu görüşün sahibi ile bağlarımızı kopartıyoruz; tarihle değil "Biz eskileriz, biz biliriz" safasından başka bir şey değildir. Neyi bilirsiniz? Biz eğer gerçekten devrimci isek, gerçeği biliriz. Sosyalistler arası ilişkiler, askeri kışla ilişkileri değildir. Her geçen yıl kudemim arttığını zanneden ve başkalarından itaat bekleyen kişinin kafası sosyalist değil, olsa olsa dar asker kafasıdır.¹⁴

Bu kopuşu takip eden 12 Mart'ın ardından eski tüfekler, genç kuşağı adeta büyük sözü dinlememekle suçlayacaktır.¹⁵ Mihri Belli 12 Mart öncesinde siyasal bir oluşuma gidilmesini savunduğunu söyleyecek ancak gençleri buna ikna edememekten yakanacaktır. Benzer şekilde Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın da eleştirilerinin izleri ve bu eleştirilerin şiddeti, ölümünün öncesinde tutmaya başladığı günlüklerinde görülmektedir.¹⁶

Ne kadar ilginçtir ki, hayat döngüsünün bir "oyunu" olarak 68 kuşağının kendisi de yaş almaya başladıkça kendi deneyimleri ve yaşlarını öne çıkartarak, genç kuşaklardan kendi yaş ve deneyimlerine itaat etmelerini bekleyecek, onlara ablık yaparken ve bir yandan bilgi aktarımını yapmayı hedeflerken, diğer taraftan güç ilişkisini de kuracaklardır.¹⁷

1968 kuşağının kendisinden sonra gelen 1980 sonrası kuşakla kurduğu bu güç ilişkisi Türkiye modern tarihi açısından bir başka önemli dönemece işaret etmektedir. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönem de yine kuşak ve ona paralel olarak da gençlik kavramı üzerinden okunabilir. Toplumdaki değişim kuşaklararası farklılıkları belirginleşmekte ve bu yeni dönemde yetişen gençler farklı bir perspektifle, farklı bir siyaset ta-

nımı ile ortaya çıkmaktadırlar. Ancak siyasal sistem bu değişime sıcak bakmadığı gibi aynı zamanda kendi dar çerçevesine genç kuşakları da hapsedmekte, onları tehdit olarak görmekte ve şiddetli bir şekilde bastırma yoluna gitmektedir. Türkiye siyasal kültüründe adeta hem bir "lütuf" hem de "lanet" gibi işleyen "gençlik miti", bir yandan gençleri istenildiği şekle, hıza getirme misyonunu içerirken diğer taraftan da istenilene uymayan gençlerin tehdit ve hatta düşman olarak görülmesini de getirmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz gençlerin sadece ulaşılacak istenen hedefe varmakta kullanılabilecek "nesne" olarak görülmesi, özne olarak görülmemesiyle alakalıdır. Devletin bekasına, ülkenin geleceğine tehlike oluşturan genç tanımı farklı dönemlerde farklı gençlikleri tanımlar olsa da, gençliğin bir kısmının tehlike ve tehdit oluşturduğu fikri değişmemektedir. Ancak bu açıdan bakıldığında 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin gençliği hedef olarak alması ve gençlik hareketi üzerine Nihat Erim'in ifadesiyle "balyoz gibi" inmesi anlaşılabilir.

12 Mart'ın gençlikle ilgili resmi belgeleri¹⁸ analiz edildiğinde gençlik hareketi "şer odakları" ile ilişkilendirilerek, şer odakları tarafından aldatılan kitleler olarak tanımlanır. Bu bakış açısına göre gençler şer odakları tarafından aldatılmış ve ülkeyi yıkmaya faaliyetlerinde kullanılmışlardır. Ancak 12 Mart bu işi dur demmiştir. Bir kez gençler şer odaklarının hiz-

metinde, aldatılan ve yıkıcı faaliyet içinde olan bir kitle olarak tanımlanınca onlara karşı her tür muamele müstahak olarak görülmektedir. İşkencenin sistematik olarak uygulanışı, operasyonlarda öldürülen genç militanların ölü bedenlerinin teşhir edilmesi ve siyasal idamların meşru görülmesini bu pencereden görmek yararlı olacaktır. 68 kuşağının üç idamının (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idamlarının) meclis ve parlamentoda oylanmış ve kabul edilmiş olduğunun, 27 Mayıs'ın üç idamına karşın 12 Mart'ta bu sefer soldan üç kişinin idamını şevkle isteyen rövanşist bir ruhun varlığının altını çizmek gerekir. Oylamalara meclis ve senatoda tanıklık eden gazeteci ve insan hakları aktivisti Emil Galip Sandalcı bu oylamaları utanç verici olarak tanımlarken tanıklığını şu şekilde aktarıyor:

Maalesef benim Millet Meclisi'nde ve Senato'da gördüğüm oylama utanç verici bir oylamaydı. Yani aydınım diyen insan için, milletvekilim diyen insan için, parlamenterim diyen insan için, parlamento veya senato denen kurumlar için yüz karasıydı. İlgrenç bir şeydi. Hiçbir şey olmasa insan olarak orada oylamayı izleyen Deniz'in, Hüseyin'in ve Yusuf'un babalarını, hiç olmazsa baba olduklarını düşünerek daha saygılı davranabilirdi bir takım insanlar ama onları da yapmadılar. Adeta neşeli bir oylamaydı her

Aralık 1968'de İTÜ Öğrenci Birliği'nin önderliğinde İstanbul'dan Kocaeli'ne "Montaj Sanayi ve Ortak Pazar'a Hayır" başlıklı bir yürüyüş düzenlendi.

Harun Karadeniz, Olaylı Yıllar ve Gençlik (İstanbul: Literatür, 2013), s. 102.

iki tarafta da İmcevis ve senato-
dal. Yani gürültülerle ve tezahü-
ratıyla bir çeşit basket atılır gibi
oyların verildiğini, yani benim
intibam o oldu.¹⁹

SONUÇ YERİNE...

İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla
değişen bir dünyada, Soğuk Savaş
döneminde yetişen ve artık İkinci
Dünya Savaşı öncesi dünyadan
farklı bir dünyada yaşadığının bir
göstergesi olmuş bir kuşak 68 kuşa-
ğı... Tüm dünyada eş zamanlı olarak
gençlik hareketi görüldü de ister
istemey yerelin özelliklerine göre
de şekillenen, bu yüzden de farklı
bileşenler içeren bir hareket. Savaş
sonrası iki kutuplu dünyada yerini
almaya çalışan, önemli sosyal de-
ğişimler geçirmekte olan bir toplumda
yetişti Türkiye'nin 68 kuşağı. Siyasal
sistemde, 19. yüzyıldaki modernleş-
me hareketinden itibaren gençliğe
atfedilen gençlik miti ile yoğrulmuş,
bu mit doğrultusunda kendisine bir
misyon edinmiş ve henüz üniversite-
te öğrencisi sayısının sınırlı olduğu
bir dönemde üniversite öğrencisi

mekkiine ulaşmış bir gençliğin in-
cinden çıkmış öğrenci hareketinden
devrimci harekete geçiş beraberce
deneyimlemiş bir kuşak kümesi; 27
Mayıs ile beraber zinde güç olarak
tanımlanmış ve bu tanımlamayı hem
bir lütuf hem de lanet olarak birebir
deneyimlemiş bir gençlik... Değiş-
mekte olan bir dünyada, değişmekte
olan bir Türkiye'de, farklı talep ve
isteklerle ortaya çıkan, değişim ta-
lebine ilk başta üniversitede reform
talep ederek başlayan bu kuşağa
farklı bakılabileceydi, bastırmak yeri-

ne -tam da Margaret Mead'in değişen
toplumlara değişen döneme ayak uydur-
duramayan yetişkinlerin gençlerin
sosyalizasyonunu sağlamak, onlara
öğretmek yerine onlardan öğrendiği
prefigüratif kültür örneğinde olduğu
gibi- onlardan öğrenmeyi, talepleri-
ne yanıt vermeyi ve her şeyden de
önemlisi anlamayı seçseydi siyasal
sistem ve "yetişkinler", herşey çok
farklı olur muydu diye düşünmekten
kendini alamıyor insanı...

DEMET LÜKSÜLÜ

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1. Bkz. Karl Mannheim, "The Problem of Generations", *Essays in the Sociology of Knowledge* içinde, (London: Routledge & Kegan Paul, 1952), s. 303-312.
2. Ayrıntılı bir analiz için bkz. İsmet Akça, "Ordu, Devlet ve Sınırlar", 27 Mayıs 1960 Darbesi Örneği Üzerinden Alternatif Bir Okuma Denemesi", Evren Balta Pakar ve İsmet Akça (der.), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvencilik Siyaseti* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 351-406.
3. Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları* (Ankara: Bilgi Yayınları, 1974), s. 53.
4. Dönemin öğrenci profili ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz. Demet Lüksülü, *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyalolojik Analizi* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2005), s. 34-40.
5. Örneğin 2010'dan beri kadın tanıklıklarına ışık tutan bazı çalışmalar için bkz. Ayşe Yaşar, *68'in Kadınları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2010); Oya Baydar ve Melek Ulayay, *Bir Dönem İki Kadın*, *Birbirimizin Aynası* (İstanbul: Can Yayınları, 2010); Güller Akkaya, *Sanki Çiftlik*, 1960-70'li Yıllarda Devrimci Mücadelenin Feminist Sargıları (İstanbul: KumburaSanat, 2012).
6. Leslie L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field, *Orneğin yapıları analize Türkiye'deki yüksek öğretim sisteminin "telis bir sisitem" den çok "kütle sisitemine" daha yakın olduğunu altın çiziler*. Bkz. L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field, "Students and Politics in Contemporary Turkey", in *Smith and Ph. G. Altbach (der.), Students in Revolt* içinde (Boston: Houghton Mifflin Company, 1969), s. 276.
7. Bkz. Demet Lüksülü, *Türkiye'de "Gençlik Mit"*, 1960 Sonrası Türkiye Gençliği (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).
8. Bkz. Margaret Mead, *Culture and Commitment: A Study of the Generation*

- Gap/Garden City, New York: Natural History Press/ Doubleday Company, Inc., 1970), s. 51-76.
9. François Georgeon, "Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kemalist Türkiye'ye Geçiş Anlamında Anahat Olabilir mi?", Feridun Ergül ve Ayşen Uysal (der.), *Tarihsel Sosyalolojik Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007), s. 73. Yazının daha kapsamlı Fransızca basım için bkz. François Georgeon, "Les Jeunes Turcs étaient-ils jeunes? Sur le phénomène des générations à la fin de l'Empire ottoman", F. Georgeon ve K. Keiser (der.), *Enfance et jeunesse dans le monde musulman* (Paris: Maisonneuve et Larose, 2007). Ayrıca Osmanlı döneminde Jön Türk kuşağının ortaya çıkışında dostluk, arkadaşlığa dayalı ilişki ağının öneminin altını çizen gençlik ve kuşak kavramına dikkat çeken bir analiz için bkz. Eric Jan Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926* (Leiden: E.J. Brill, 1984), s. 47-49.
10. 68 kuşağı'nın ferilerine Fahri Aral kendi deneyiminden yola çıkarak bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: "Göğün bir oyunu var Palto diye. Daha sonra bütün Rus yazarları 'Biz hepimiz Palto'dan çıktık' derler. Yani bu benzerime biraz bize de uygun bir benzerime. Biz hepimiz Türkiye 1951 Partisi'nden çıktık" (Bkz. Aydın Sayman (yönetmen), 68'den 6 Mayıs'a Belgeler... Tanıklıklar, 1992, 1424-1436' aktaran Lüksülü, *Türkiye'nin 68'i*, s. 149).
11. Harun Karadeniz, *On İki Yıllık ve Gençlik* (İstanbul: May Yayınları, 1979 (ç. Baskı), s. 82; Kerem Ünüvar, "Türkiye'de Devrimci Gençlik Federasyonu (1970-1971)", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, Cilt 8: Sol, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 830.

13. Eruğül Kırkçıl, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga ve Mahir Cayan, *Aydınlik Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup* (Ankara: Kurtuluş Yayınları, Ocak 1971), s. 28.
14. A.g.e., s. 29-30.
15. Bkz. Lüksülü, *Türkiye'nin 68'i*, s. 153-155.
16. Bu eleştirilerle ilgili uzun alınlar ve analiz için bkz. A.g.e., s. 153-155.
17. Sol kültürde kulan yaş hiyerarşisinin ve "abiklik" kurumunun ayrıntılı bir analizi için bkz. Cihan Erden, 2000'li Yıllarda Türkiye Solunda Abiklik: Gençliğin Ayrı-gerontokrat Politik Kültürü (Mimar Sinan Güzel Sanatları Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi, 2016).
18. Bkz. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından 1971 yılında yayımlanan *Ders Alalım* başlıklı broşür; Genel Kurmay Başkanlığı 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayımlanan *Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyor?* başlıklı broşür; Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Dairesi tarafından 1972 yılında basılan *Atatürk: Türk Gençinin El Kitabı*; Başbakanlık Basın Merkezi tarafından 1973 yılında yayımlanan *12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri* (12 Mart 1971-12 Mart 1972) başlıklı yayın; Genel Kurmay Başkanlığı 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayımlanan *Yükümlü Faaliyetler* *Brifing Mart 1972* başlıklı broşür; Başbakanlık Basın Merkezi 1973 yılında yayımlanan *Beyaz Kıtay: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*. Bu belgeler üzerinden yapılan ayrıntılı bir analiz için bkz. Demet Lüksülü, "12 Mart Rejiminin Gençlik Algısı", R. Funda Barbaros ve Eric Jan Zürcher (der.), *Modernizmin Yanımları*, 70'li Yıllarda Türkiye (Ankara: Etil Yayınları, 2014), s. 289-288.
19. Aydın Sayman (yönetmen), 68'den 6 Mayıs'a Belgeler Tanıklıklar, 1992, 1424-1436' aktaran Lüksülü, *Türkiye'nin 68'i*, s. 160-161.

Adım Adım Anadolu®

Yaz rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

14 - 17 Haziran (Ramazan Bayramı)

Isparta Gül Yolu - Sagalassos

Hitit Güneşi Hattuşaş

Kars: Bilinmeyen Çevresiyle Ani

21 - 24 Haziran

Foça'dan Urla'ya Bir Ege Masalı

Barbaros Oyük Festivali

28 Haziran - 1 Temmuz

Kemaliye - Divriği - Sivas

1968-1969 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ BOYKOT VE İŞGALLERİ

ZAFER TOPRAK

1968'de başlayan yaygın boykot ve işgal eylemleri yükseköğrenim sorunlarının hızla ötesine geçerek, gitgide daha radikal ve siyasi bir boyut kazanacak ve aralıklarla 1970 yılına dek sürecekti. Bu yazıda ilk kez toplu olarak yayımlanan İstanbul Üniversitesi Senato Kararları, üniversite yönetiminin boykot ve işgal karşısında ne denli uzlaşmacı bir tavır ortaya koyduğunu gösteriyordu.

"Üniversite Reform Tasarısı'nın kanunlaşmasına kadar, acil meselelere çözüm imkânını sağlamak gayesiyle hazırlanan bir tasarının en kısa zamanda kanunlaştırılacağı hükümet yetkililerince kesin olarak vaad edilmiş olmasına rağmen kanunun çıkarılmamış ve bu tarzda oyalama yoluna gidilmiş olması üniversiteleri derin surette rencide etmiştir. Bu tutumu şiddetle kınar ve bundan doğan bunalımdan oyalama yoluna

başvuranların büyük ölçüde sorumlu olduğunu açıklarız."

İstanbul Üniversitesi Senatosu
31 Mayıs 1969

1968'de tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üniversite çevrelerinde yükseköğretim sorunlarını gündeme getiren bir gençlik hareketi doğdu. Bu olaylar zamanla giderek politik bir çizgiye oturdu. Kuşkusuz dünyadaki genel gidişat Türkiye'yi de etkilemişti. Fransa öncülüğünde 68 öğrenci olayları gelişmiş ve hemen hemen tüm gecikmiş ülkelerde etkisini göstermişti. Kolonyalizmin II. Dünya Savaşı ertesinde son bulması ya da yeni-kolonyalizmin doğuşu, birçok sömürgece gözlenen bağımsızlık hareketleri, Marksist düşüncenin Sovyet bloğundaki gelişmeler sonucu darboğaza girmesi, Yeni Sol'un doğuşu, yeni bir feminist dalgalının ortaya çıkması ve özellikle yükseköğretim Avrupa'da çıkmaza girmesi bu olayların gerisinde yatan nedenleri oluşturuyordu.

Ancak, Türkiye'nin kendine özgü nedenleri de vardı. 27 Mayıs öncesi üniversite gençliği galeyana gelmiş, 28-29 Nisan olayları gençliğe farklı bir ivme kazandırmıştı. Bundan böyle siyaset, üniversite ve gençlik iç içe geçmiş sacayaklarına dönüşmüştü.

İletişim araçlarının gelişimi sonucu dünyadaki gençlik hareketleri ülke gençliğine yakından izlenir olmuştu. Vietnam Savaşı gençliği daha bir politik alana çekmiş, Amerika karşıtlığı doruk noktasına varmıştı. Öte yandan ülkede yaşanan nüfus patlaması ve kentlere olan göç eskiye oranla üniversite kapısında önemli bir birikim oluşturmaya başlamıştı. Böylece ülkedeki sınırlı sayıda üniversitenin sorunları her geçen gün artıyordu. Üniversiteler içerden ve dışardan sürekli eleştiriliyordu.

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Ufuk Şehri, Talebe Birliği yayını olarak çıkardığı Üniversite'nin İçyüzü başlıklı broşüründe her türlü kirlî çamaşırını ortaya döküyordu. "Üniversite Meselesi"ni, "Hukukî Yolsuzluklar", "Mâlî Yolsuzluklar", "Ahlâka Aykırı Davranışlar", "Kitap İhtikârı", "İdari Yolsuzluklar", "İlmi Yetersizlikler", "Özel Yüksekokullar", "Üniversitede İşlenen Cinayetler", "147'ler Olayı", "Üniversite Muhtariyeti" alt başlıklarıyla ele alıyordu, "her bakımdan çürümüş hüviyetiyle bu müessesenin ayakta durarak ıslah ve tamiri de imkânsızdır" sözlerinin ardından işi "Üniversitenin lağvı lâzımdır" a getiriyordu.

1968'de artık üniversite gençliği uç büyük kentin varlıklı ailelerinin

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TALEBE BİRLİĞİ
YAYINLARI

ÜNİVERSİTE MESELESİ : I

ÜNİVERSİTENİN İÇYÜZÜ

İstanbul Üniversitesi Talebe
Birliği Başkanı
UFUK ŞEHİRİ

1968 — İSTANBUL

çocuklarından oluşmuyordu. Yükseköğrenim giderek şekillenen orta katmanların çocuklarına kapılarını açıyordu. Bu katmanların yükselen beklentileri hoşnutsuzluğu sürekli körükliyordu. Dar gelirli son derece güç koşullarda üniversitelerde okuyorlardı. Ancak bu kesimin üniversitelerde barınma ve beslenme sorunları vardı. Yurt olanakları son derece sınırlıydı. Burs ise kapanın elinde kalıyordu. Kent yaşamında gelir düzeyi farklılıkları sınıf atlama çabası içerisinde olan üniversite gençliğini daha da radikalleştiriyordu. Ülke siyasal arenasında normal kanallarla çıkış bulamayan gençlik kendine özgü bir başkaldırı alanı oluşturacaktı. Bu da son kerte de boykot ve işgaldi.

12 HAZİRAN 1968

Türkiye'nin 68'i Ankara'da başlamıştı. Kısa sürede İstanbul'a ulaşmış ve giderek 1969 yılını da kuşatıncasına ülkedeki belli başlı yükseköğretim kurumlarını sarmıştı. 12 Haziran 1968 günü, Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının bir kısmı ve özellikle İstanbul Üniversitesi için bir dönüm noktası, buhranlı bir devrenin başlangıcı oldu.

İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi sınavlarını boykot etmekle başlayan direniş çok kısa bir sürede genişlemiş ve neredeyse Üniversitenin tamamına yakını işgale uğramıştı. Bu ilk boykot ve işgal 27 Haziran 1968 Haziranına kadar sürmüştü. Boykot ve işgal girişimleri sırasında İstanbul Üniversitesi Senatosu, Fen Fakültesi'nin Baltalımanı'nda bulunan Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde hemen hemen her gün toplanmış, gelişmeleri yakından izlemiş, işgal ve boykot hareketlerini yürüten öğrencilerin talepleri hakkında daha ilk günden itibaren bilgi edinmeye çalışmıştı.

İLK SENATO BİLDİRİSİ

Boykot ve işgal üzerine İstanbul Üniversitesi Senatosu 14 Haziran günü Rektör Ekrem Şerif Egelî'nin başkanlığında toplanmış ve şu bildirinin

yayınlanmasına oy birliği ile karar vermiştir:

Üniversite, öğreticisi ve öğrencisi ile bir bütündür. Şüphesiz bu günkü ortamda Atatürkçü, memleketçi bilime saygılı, dinamik ve hamleci gençliğin Üniversitenin bilimsel ve araştırıcı çabalarına yapacağı katkılar hiçbir surette ihmal edilemez. Fakat bu gayretlerin ancak müşterek ve verimli bir çalışma sistemi içinde başarıya ulaşacağına da tereddüt edilemez.

Bu çalışmaların sonuçlanması, çalışma imkânlarını kolaylaştıracak tedbirlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan direnme vasıtası olarak boykotun kullanılması konusunda karar yetkisi öğrencilerimize aittir. Fakat yukarıdaki kolaylığı sağlayacak ilk şart işgale son verilmesidir. Bu suretle öğrencilerle üniversite yetkililerinin çeşitli konuları görüşme ve bütün davaları ele alıp sonuçlandırılması imkânları hazırlanmış olacaktır.

Güç zamanlarda birlik ve beraberlik gösteren Türk Ulusuna ve yurtseverliğine inandığımız ve güvendiğimiz öğrencilerimize keyfiyet duyurulur.

Bir gün sonraki toplantısında ise Senato tarafından 23 Mayıs 1968 tarihinde kurulmuş olan Komisyon'un öğrenci sorunlarına kısa bir süre içinde çözüm bulmak üzere çalışmalarına devam etmekte olduğu hatırlatılmıştı. Ancak öğrenci dilekleri Senato'ya ulaşmış durumda olmadığı gibi gelebilen bazı dileklerin de yetkililer tarafından kendilerine ulaştırılmadığı belirtiliyordu. Ayrıca binaları hükmü altında bulunduranların bir kısmının öğrenci olmadığını yolunda müracaat ve beyanlar olduğu kaydedilmişti. Öğrencilerin dileklerini resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile Senato'ya göndermeleri istenmiş ve ortak sorunlara birlikte çözüm yolları bulmak gerektiği kaydedilmişti.

O günlerde Senato art arda hemen her gün toplanır olmuştur. Nitekim 16 Haziran günü üçüncü toplantısı ve bildirisi bir kez daha şu uyarıları içermiştir:

İstanbul Üniversitesinde, işgal namı altındaki fiiller dolayısıyla meydana gelen ve Üniversite ça-

MİLLİYETÇİ TÜRK KADINLARI DERNEĞİ YAYINLARI : 2

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE ÖĞRENCİ HAREKETLERİ

ÜNİVERSİTE SORUNU

1968

İşmalarının, özellikle imtihanların yapılmasına engel olan hukuk dışı durum devam etmektedir. Kanunlara göre suç teşkil eden bu durum muhtelif memleketlerde son zamanlarda yaygın bir hal almış bulunan gençlik hareketleri karşısında başlangıçta nisbi bir müsamaha ile karşılanmış ise de, işgal ve kaba kuvvet kullanmak sureti ile hak elde etmeye çalışmakta ısrar bir hukuk devletinde kabul edilebilir yol değildir. Bu hususta memleket kaderinin tayininde ortak sorumluluğu bulunan gerçek ve yurtsever öğrencilerimiz tarafından da idrak edildiğine şüphe yoktur. Ancak olaylara öğrenci olmayanların da katılmakta bulunduğu ve öğrenci isteklerinin bunlar tarafından istismar edilmek istendiği yolundaki haberler ile her nevi sorumsuz davranış, beyan, yazı ve bildirilerin öğrencileri karşı karşıya

getirmesini ve telafisi çok zor, hatta imkânsız yaralar açması ihtimalini Senatamız endişe ile karşılamaktadır.

Istanbul Üniversitesi Senatosu yurda, millete ve öğrencilere faydalı sonuçlar sağlayacak yenilikler ve değişiklikler yapmaya

ikinci sömestrleri dışında öğrenciler için kayıt silme (yani belge) usulü kaldırılmıştı. Yabancı dile ilişkin 22. madde değiştirilmiş ve altı sömestir içinde yabancı dilden başarı göstere-meyen öğrencilerin yedinci sömestre yazılamayacakları yolundaki genel hüküm kaldırılmıştı.

Ayrıca Şubat sınavı hakkının bütün derslere uygulanması ve yazılı sınav sonuçlarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması konularının fakülte genel kurullarına intikal ettirilmesine karar verilmişti. Öte yandan sınav harçlarında artan oran usulü kaldırılmıştı. Harçları yatırma sürelerinde, hüviyet cüzdanlarının yenileme konularında ve Disiplin Yönetmeliğinde değişiklikler yapılmış ve öğrenciler için kolaylıklar sağlanmıştı. Üniversiteye basılan ders kitaplarının ucuzlatılması ve ihtiyacı tespit edilen öğrencilere parasız verilmesi için gerekli kararlar alınmıştı. Bu arada öğrenci temsilcilerinin öğrencilerle ilgili konularda Yönetim Kurullarına ve Yönetmelik Hazırlama Komisyonlarına katılmaları öngörülmüştü. Tam gün çalışma sisteminin düzenlenmesi gibi hususlar hakkında da bunların gerçekleştirilmesi için yetkili devlet organları nezdinde girişimde bulunulacağı belirtilmişti.

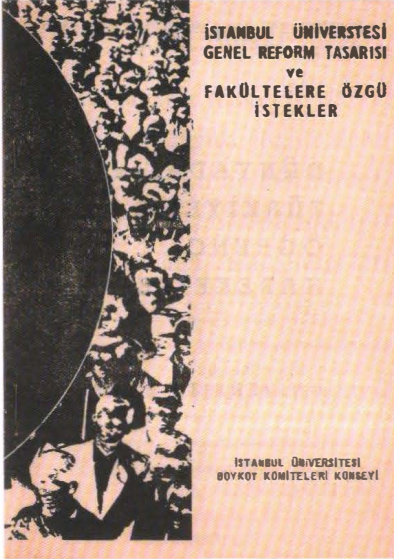
Bu hususlar 18 Haziran günlü Senato toplantısında bir kez daha gündeme gelmiş ve Senato'nun beşinci bildirisinde de yer almıştı. Üniversiteler Kanunu ile ilgili olmak üzere fakültelerin öğretim ve sınav yönetmeliklerinin hazırlanması için kurulacak komisyonlara ve fakülte yönetim kurullarının öğrencilerle ilgili kararlar alacağı toplantılarına öğrenci temsilcilerinin katılmaları bir kez daha gündeme gelmişti. Bursların yükseltilmesi ve öğrencilere verilmekte olan burs, yardım ve krediler için üniversite bütçesine gerekli miktarda ödenek konmasına ve elverişli ve yeterli yurtlar yapılması için hükümet nezdinde daha önce yapılmış teşebbüslerin yenilenmesine karar verilmişti. Öte yandan tam gün (full time) sisteminin üniversitede uygulanması için gerekli imkân ve şartlar

hazırlanacaktı. Özel Yüksek Öğretim kurumlarının anayasasının öğretim ve öğretim hak ve hürriyetleri çerçevesinde ele alınıp düzenlenmesinin gerektiği vurgulanarak Türk üniversiteleri statüsünün bütün üniversitelere eşit haklar ve yükümler veren aynı kanunî düzene bağlanmasının zorunlu olduğu belirtilmişti.

Senato yukarıda sayılan üniversite sorunlarının köklü ve kesin olarak çözümlenebilmesini, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları ile öğrencilerinin mesleğe veya öğrenime alınmalarının ve çalışmalarının sayı ve kalite bakımından en uygun oran ve ölçülere göre ayarlanmasına bağlı görüyordu. Bu bakımdan gerekli yenilik ve değişiklikler ancak genel Milli Eğitim politikası içinde yükseköğretim sisteminin topluca kuruluş, statü, beşeri ve maddi unsurlar açısından yeniden düzenlenebilmesi ile gerçekleştirilebilecekti.

Istanbul Üniversitesi, başlangıçta öğrenci eylemlerini bir ölçüde hoşgörü ile karşılamıştı. Fakat kanunlara göre ağır bir suç teşkil eden işgal gibi fiili durumlara son verilmesi gerekiyordu. Üniversitenin birbirinden ayrılmaz parçaları olan öğrencilerle öğretim üyelerinin karşılıklı anlayış havası içinde görüşmeler yaparak ortak sorunlara birlikte çözüm yolları bulmaları tek çözüm yoluuydu. Senato, bildirisinde boykot ve işgal koşulları altında bu çalışmalara başlanmasının olanaksız olduğunu söylüyordu. Beşinci bildiri şu satırlarla son buluyordu:

Halen binlerce öğrencimiz imtihan girmek üzere yurtlarda sabırsızlık içinde beklemekte ve yaz ayları için bir karar almak zorunluğu içinde bulunmaktadır. Bu itibar ile fiili işgal durumu 23.6.1968 Pazar akşamına kadar sona erdiği takdirde 1.7.1968 tarihinde imtihanlara başlanmasına aksi halde imtihanların Güz dönemine bırakılmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Senatamız, normal nizamın geri gelmesine bütün öğrencilerimizin yardımcı olmalarını bekler.

hazırdır. Ve esasen bu konu üzerinde bir süredir çalışmaktadır. Öğrencilerin bütün meselelerine resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile beraber en uygun hal tarzlarını bulmak kararını teyit ederken, Senatamız, bütün öğrencileri ve aydınları sükun ve huzurun yeniden kurulmasına yardımcı olmaya davet eder.

ÜNİVERSİTE SORUNLARI KOMİSYONU

Bu arada Senato, 23 Mayıs 1968 günü kurulan Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu görüşmeye başlamış ve ilk olarak öğrenciler lehine bir dizi kararı oybirliği ile almıştı: İstanbul Üniversitesi Öğrenci Yönetmeliğinin 4, 6, 9, 22, 24.cü maddeleri ile birinci geçici maddesinin değiştirilmesi prensip kararına bağlanmıştı. Böylece fakültelerin bir ve

Senato'nun 18 Haziran günlü toplantısından sonra taraflar bir bekleyiş sürecine girmişti. Dört gün sonra, 22 Haziran günü toplanan Senato'da işgalın kalkması konusunda öğrencilerle mutabakata varıldığı kaydediliyordu. Boykot Komiteleri İcra Konseyi başkanı ile iki üyesinin imzasını taşıyan beş maddelik işgale son verme koşullarına ilişkin teklifi Senato görüşmüş ve esaslarda mutabakatını ilgililere ve kamuoyuna bildirmişti. Bu meydana özellikle Üniversite Senatosu'na sunulan ve kamuoyuna duyurulan İstanbul Üni-

versitesi Reform Tasarısı ve Fakülte'lere Özgü İstekler metninin fakülte genel kurullarınca teşkil edilecek komisyonlarda konuşulması sırasında tasarı sahiplerinin de müzakerelerde bulunması kabul edilmişti.

Ancak boykota ve işgale giden öğrenciler arasında farklı görüşler vardı. Kararsız tavrı dur durak bilmiyordu. 22-23 Haziran tarihini taşıyan İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adına çıkarılan bir bildiri günlerden beri elde edilmeye çalışılan olumlu sonuçları

bertaraf edecek ve her türlü anlaşma ve uzlaşma imkânını ortadan kaldıracak nitelikteydi. Metin Senato tarafından açık bir ultimatom ve sürekli bir tehdit belgesi olarak algılanmıştı. Aynı gün 13 haberlerinde radyo ile de yayınlanmış bildirideki isteklerin asla kabul edilemeyeceği Senatoca açıkça ifade ediliyordu. Senato, kanunla belirlenmiş bulunan kamu organlarına katılma şartını ileri sürmekle bildirinin kamu kuruluşlarına ve kamu hizmetlerine devamlı bir müdahale mahiyeti taşımakta olduğunu kaydetmişti.

İşgal Komiteleri İcra Konseyi

Bardaki taşıyan bu metin 22 Haziran'da 23 Haziran'a bağlayan gece yarısı İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adını taşıyan kuruluşla kaleme alınmıştı. Bildiri şu satırlara yer veriyordu (Büyük harfler bildiriyi altırlı).

22 / 23 - VI - 1968

I.O. İşgal Komiteleri İCRA Konseyi, bu gece yaptığı toplantıda, I.O. Rektörünün verdiği demeçler üzerinde görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır. Bu kararları tüm Üniversite gençliğine ve kamuoyuna duyurmayı konseyimiz bir görev bilmektedir.

İŞGAL KOMİTELERİ İCRA KONSEYİ KARARLARDIR:

1. İşgal ve boykot şu anda fiilen devam etmektedir.

2. İşgal şu şartlar altında kalkacaktır:

a) Senato ile görüşmelere oturacak Konseyimiz temsilcileri, isim isim tesli edilecek kamuoyuna açıklanacaktır. Senato bu isimlerden müteşekkil konsey temsilcileri heyetini muhatap olarak aldığı kamuoyuna açıkça belirtecektir.

b) Senato ile konsey temsilcileri prensip anlaşmasına varacak, çalışma ve görüşmelerin yapılabilmesi için Rektörlük binası tahliye edilecektir.

c) Fakülte Genel Kurulları ile görüşmelere oturacak Fakülte Boykot ve İşgal Komiteleri üyeleride, isim isim belirtilecek ve kamuoyuna açıklanacaktır.

d) Fakülte Genel Kurulları ile Komite temsilcileri arasında da bir prensip anlaşmasına varılacaktır.

Bütün görüşmelerin hiçbir baskı altında olmadığı hakkında, şahitler huzurunda ve noter tarafından zabut tutulacaktır.

e) ANCAK bu şartlar altında işgal kalkacak, boykot devam edecektir. 2. Kısa vadeli istekler kabul edildikten sonra, boykot ŞARTLI OLARAK

İşgal Komiteleri İcra Konseyi
I.O. İşgal Komiteleri İCRA KONSEYİ, bu gece yaptığı toplantıda, I.O. Rektörünün verdiği demeçler üzerinde görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır. Bu kararları tüm Üniversite gençliğine ve kamuoyuna duyurmayı konseyimiz bir görev bilmektedir.

İŞGAL KOMİTELERİ İCRA KONSEYİ KARARLARDIR:

1) İşgal ve boykot şu anda fiilen devam etmektedir.

2) İşgal şu şartlar altında kalkacaktır:

a) Senato ile görüşmelere oturacak Konseyimiz temsilcileri, isim isim tesli edilecek kamuoyuna açıklanacaktır. Senato bu isimlerden müteşekkil konsey temsilcileri heyetini muhatap olarak aldığı kamuoyuna açıkça belirtecektir.

b) Senato ile konsey temsilcileri prensip anlaşmasına varacak, çalışma ve görüşmelerin yapılabilmesi için Rektörlük binası tahliye edilecektir.

c) Fakülte Genel Kurulları ile görüşmelere oturacak Fakülte Boykot ve İşgal Komiteleri üyeleride, isim isim belirtilecek ve kamuoyuna açıklanacaktır.

d) Fakülte Genel Kurulları ile Komite temsilcileri arasında da bir prensip anlaşmasına varılacaktır.

Bütün görüşmelerin hiçbir baskı altında olmadığı hakkında, şahitler huzurunda ve noter tarafından zabut tutulacaktır.

e) ANCAK bu şartlar altında işgal kalkacak, boykot ŞARTLI OLARAK devam edecektir.

2. Kısa vadeli istekler kabul edildikten sonra, boykot ŞARTLI OLARAK devam edecektir.

NOT: Uzun vadeli isteklerimiz T.B.M.M. ile ilgili isteklerimizdir.
Kısa vadeli isteklerimiz ise Senato ve Fakülte Genel Kurulları ile ilgili isteklerimizdir.

Aktarılmış ve kamuoyuna 13 haberlerinde bildirilmiştir. Öğrencilerimiz, şurası biliniz ki, BİRLİK ve BERABERLİK İÇİNDEYİZ. KUVVETLİYİZ. HAKLIYIZ. HAKLARIMIZI ALANA KADAR DİRENMEYELİYİZ. DİRENECEĞİZ...

3. AY TİCARİ MİZİLA

I.O. İşgal Komiteleri

ERTELENECEKTİR. Uzun vadeli isteklerimiz Kasım ayına kadar yerine getirilmediği takdirde, BOYKOT ve İŞGAL YENİDEN BAŞLAYACAKTIR.

NOT: Uzun vadeli isteklerimiz T.B.M.M. ile ilgili isteklerimizdir.

Kısa vadeli isteklerimiz ise Senato ve Fakülte Genel Kurulları ile ilgili isteklerimizdir.

Arkadaşlarımız ve Kamu Oyu, e n doğru haberleri bildirilerimizden öğreneceklerdir. Şurası biliniz ki, BİRLİK ve BERABERLİK İÇİNDEYİZ. KUVVETLİYİZ. HAKLIYIZ. HAKLARIMIZI ALANA KADAR DİRENMEYELİYİZ. DİRENECEĞİZ...
3. AY TİCARİ MİZİLA
I.O. İşgal Komiteleri
İCRA KONSEYİ

24 Haziran günü Rektör Ekrem Şerif Egelî'nin başkanlığında olağanüstü toplanan Senato 12 Haziran günü başlatılan boykot ve işgal eylemlerinin, bu eylemlere mesnet olarak gösterilen çeşitli isteklerden çoğunun Senatoca prensip itibarıyla uygun görülmesine rağmen devam ettiğine dikkat çekiyordu. Boykot ve işgal

Birinci gurup takiler fakülte genel kurullarının yetkisine girmektedir. İşgal fiili durumu ise bu kurulların toplanmasına imkân vermemiştir. Bu itibarla Senato bu guruba giren isteklerin fakülte genel kurullar tarafından ele alınması hususunu prensip kararına bağlamakla yetinmek durumundaydı. İkinci guruba

Senato'ya göre verilen karar ve yapılan beyanlar, öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından tam bir anlayış ve onayla karşılanmıştır. Öğretim üyelerine yapıları sayısız başvurular bunu açıkça kanıtlıyordu. Böyle olmakla birlikte Senato'nun o güne kadar gösterdiği geniş anlayış ve büyük müsamahaya rağmen, üniversite binalarında meydana getirilmiş olan fiili durumu ortadan kaldırmak imkânı sağlanamamıştır. Bu nedenle üniversiteyi kapatmak konusunu görüşmek üzere 24 Haziran'da yaptığı toplantıda normal görevine devam eden Orman Fakültesi dışındaki fakültelerin 24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 24.00'ten itibaren kapatılmasına karar verilmiştir. Kapatma kararı karşısında ertelenen sınavların ne zaman yapılacağı fiili durumun sona ermesinden ve üniversitenin normal şartlarda çalışmasının sağlanmasından sonra ilân edilecek uygun bir program dahilinde düzenlenecekti.

İŞGALİN SON BULMASI

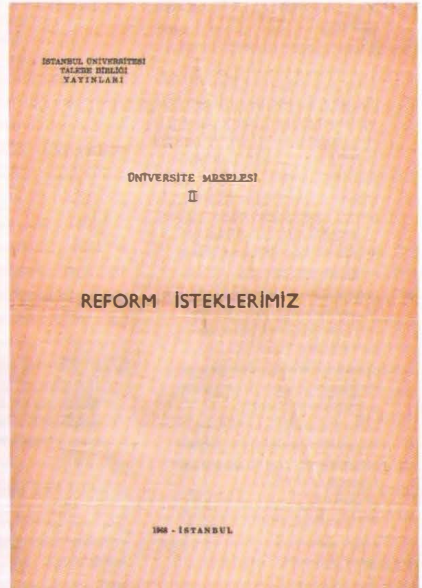
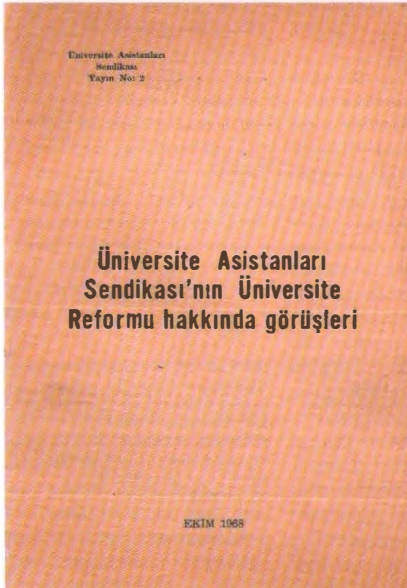
Senato'nun kararlı tutumu karşısında İşgal Komiteleri İcra Konseyi işgalı kaldırmaktan başka çare olmadığını görmüştü. Ertesi gün, 25 Haziran sabahı Merkez İcra Konseyi'nden üç

27 Mayıs öncesi galeyana gelen üniversite gençliği 28-29 Nisan olaylarıyla gençlik sokağa çıkmıştı. Bundan böyle siyaset, üniversite ve gençlik aynı potada yer alıyordu.

hareketlerinin sona ermesi için ileri sürülen ve karşılanması Senato'nun yetkisi içinde bulunan isteklerden birçoğu 23 Mayıs günü oluşturulan Senato komisyonunun da teklifleri arasında yer aldığından esasen kabul edilmişti. Bu arada Üniversite Öğrenci Yönetmeliği İmtihan ve Disiplin Yönetmeliği ile ilgili olarak kabul edilen hususlar çeşitli tarihlerde Senato bildirilerinde açıkça belirtilmişti.

Değişiklik isteklerinden kabulü Senato'nun yetkisi dışında olanlar ise başlıca iki gurupta toplanıyordu.

giren isteklerden bir kısmı hükümetin diğerleri ise yasama organının yetkileri dahilindeydi. Burs ve yurt problemleri ile Üniversiteler Kanununda değişikliği gerektiren hususlar ise hükümet ve meclis nezdinde teşebbüslerde bulunmayı gerektiriyordu. Böylece Senato'nun yetkisine giren hallerde birer kesin karar, yetkisini aşan hallerde ise Senatoca alınmış prensip kararlarından söz ediliyordu. Senato'nun o günkü koşullar altında bundan daha fazlasını görmüşmesi ve kabul etmesi hukuken olanaksızdı.

temsilci Rektör Egelî'nin evine gitmiş ve burada bir uzlaşmaya varılmıştı. Görüşme ertesi Rektör Egelî'nin yayınladığı deklarasyon şu satırlara yer veriyordu:

Istanbul Üniversitesi Senatosu, üniversiteyi kapama kararını 12 Hazirandan beri yapmış olduğu ve kamuoyuna da bildirdiği en iyi niyet ve hoşgörü çerçevesi içinde sürekli çalışmalarına rağmen anlaşma zemini bulunamayacağı kanısına vararak üzüntü ile vermiştir.

Üniversitenin kapalı olması, Senato'nun bundan evvel olduğu gibi, bundan sonra da yoğun çalışmalar yapması zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle boykot ve işgal komiteleri konseyinin son bildirisindeki açıklamalarının bir anlama ve anlaşma eksikliğinden ileri geldiğini sanmaktayım. Bu bildirinin sonunda yer alan ve üç noktada toplanan istekler ise, yine kamuoyunun bilmiş olduğu üzere daha evvelce karara bağlanmıştır.

Şöyle ki:

Istanbul Üniversitesi Senatosu, Boykot Komiteleri İcra konseyi tarafından verilen İstanbul Üniversitesi Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler adlı tasarısı almış ve sahiplerinin bu tasarının konuşmalarını yapacak komisyonlarda muhatap olarak bulunmasını ilke olarak kabul etmişti. Bu suretle söz konusu tasarının Fakülteler Genel Kurullarını ilgilendiren maddelerinin bu kurullara aktarılmasını ve genel kurulların kuracakları komisyonlara tasarısı sahiplerinin veya temsilcilerinin katılmasını ilkesini de kabul etmişti. Yürürlükte bulunan konunun hükümlerine göre de, başka bir şeklin kabulüne olanak yoktur. Bütün bu noktalar, Senato bildirilerinde yer almış bulunmaktadır. Görülüyor ki, Senato kararları ile öğrenci istekleri arasında anlaşmazlık konusu olacak bir konu günler-

den beri var değildir. Bu nedenle Senato'yu üniversiteyi kapatma kararına sevk eden tutumun değiştirilmesini temenni ediyorum.

Rektörün deklarasyonu üzerine, saat 20.30'da toplanan Merkez İcra Konseyi beklenen güvencenin sağlandığına karar vermiş ve işgali ilke olarak kaldırmıştı. Aldığı kararla ilgili bildiride özetle şöyle deniliyordu:

Senato'nun bildirilerinde istediğimiz koşullar konusunda tam bir açıklık bekleyen konseyimiz, Sayın Rektör Egelî'nin deklarasyonu ile beklediği güvenciyi bulmuştur. İcra Konseyimiz, işgalin sürdürülmesi nedenlerinin bu deklarasyonla ortadan kalkması nedeniyle, eylemli işgal durumuna son verilmesini, ilke olarak kararlaştırmıştır. Uygulama ile ilgili açıklama, daha sonra bildirilecektir.

Rektör Egelî'de Konsey'in işgali kaldırma kararından sonra şunları söylemişti:

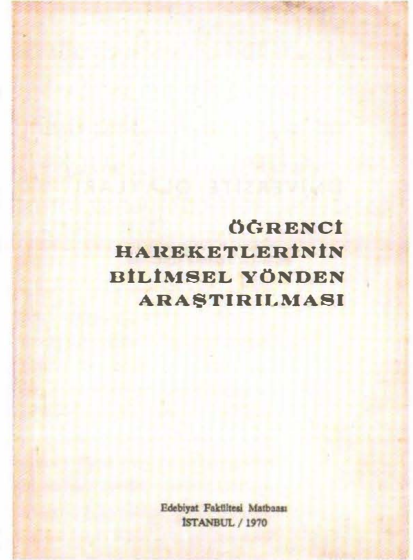
İşgalin sona ermesi, ancak memnuniyet yaratır. Bu, memleket yararına bir hareket olacaktır. İşgal sona erdikten sonra, sınav tarihleri, öğrenciler için en uygun bir şekilde saptanacaktır. Seçilecek bir kurul, üniversiteyi işgalcilerden teslim alacaktır.

12 Haziran ile Üniversitenin kapatılması kararının alındığı 24 Haziran arasında biri olağanüstü olmak üzere sekiz kez toplanan senato kararları Üniversite yönetiminin boykot ve işgal karşısında ne denli uzlaşmacı bir tavır ortaya koyduğunu gösteriyordu. Bu bildiriler o tarihlerde Senatoda bulunan bir hocamızdan bize intikal eden evrakları arasında yer aldı. Aşağıda ilk kez toplu olarak yayınlıyoruz.

OYA SENCER'İN DOKTORA TEZİ

Aslında bu ilk boykot ve işgal Üniversite'ye maddi zarar verilmeksizin atlatılmıştı. Diğer üniversite ve yüksekokullarda boykot ve işgal ey-

lemleri tüm yıl boyunca devam etti. İstanbul Üniversitesi yönetimi ile öğrenciler arasında nispeten durgun ortam 26 Aralık 1968'e kadar sürdü. 26 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi bir kez daha işgale uğradı. O tarihte yüzlerce öğrenci Yönetim Kurulu'nun toplantı yaptığı Rektörlük binasını işgal edecekti. Senato, Fen Fakültesi

dekanlığında toplanarak aldığı kararla Üniversiteyi bir kez daha süresiz kapatacaktı.

Bu kez işgalin nedeni siyasi içerikliyd. Edebiyat Fakültesi asistanlarından Oya Sencer'in (Baydar) doktora tezi Edebiyat Fakültesi profesörler kurulu tarafından reddedilmişti. *Türkiye'de İşçi Sınıhı'nın Doğuşu ve Yapısı* konulu tez o dönemin havasını yansıtıyordu ve 1968 işçi hareketlerine odaklanmıştı. Jüri üyeleri Profesör Nurettin Kösemihal ve Profesör Macit Gökberk pekiyi verdikleri halde Profesörler Kurulu önüne gelen tezi iki kez reddetmişti. Dört yıldan beri sosyoloji bölümünde asistanlık yapan Oya Sencer doktora tezinin kurulca kabul edilmemesi üzerine görevinden istifâ etmişti. Ve öğrencilere veda konuşmasında şunları söyleyecekti: "Fakültemizde her yeni hareket önlenmektedir. Onlar zannediyorlar ki. istifaya zorlanan

her öğretim üyesi mücadeleden vazgeçecek. Bu defa dışarıda daha güçlü karşılarına çıkacağız".

Oya Sencer'in yaptığı konuşmadan sonra öğrenciler olayı protesto etmek amacıyla derslere girmeme kararı almışlar toplu halde merkez binaya gitmişlerdi. Eylem çığ gibi

mitte kurarak "işgal"ı planlamışlardı. Ancak, bu kez işgal çok kısa sürmüştü. Senato'nun ivedi olarak üniversiteyi kapatma kararı karşısında işgali kaldırmışlardı. Rektör Egeli'nin kendilerini hükümetle karşı karşıya bırakmak istediğini söyleyen işgalcilerden Deniz Gezmiş, bütün üniversite öğrencilerini ertesi gün saat 9.00'da Merkez binasının çıkış kapısındaki Atatürk heykeli önünde yapılacak "Kapatma kararını protesto mitingi"ne katılmaya çağırıyordu. İşgalci öğrenciler akşam 19.00'dan sonra Merkez binayı terk etmişlerdi. Bu arada Vali Vefa Poyraz, yaptığı açıklamada işgale katılan öğrenciler hakkında takibat yapılacağını açıklamıştı.

Ertesi gün 27 Aralık Cuma, Rektörlüğün işgali olaylarından sanki olarak yedi öğrenci gözaltına alınmıştı. Memurun görevini yapmasına engel oldukları gerekçesiyle Adliye'ye verilen Kemal Bingöllü (Eski Boykot Komitesi Başkanı), Bozkurt Nuhoglu (Eski İşgal Komitesi Başkanı), Deniz Gezmiş, Celal Doğan, Öcal Okay, Mehdi Beşpinar ve Masis Kürkcügil adlarındaki Hukuk ve İktisat Fakültesi öğrencileri haklarında tutuklama kararı çıkmıştı. Duruşmada bulunmayan Deniz Gezmiş ve Celal Doğan hakkında giyabi tutuklama müzakeresi çıkarılmıştı. Cihan Alptekin adındaki öğrenci ise serbest olarak yargılanacaktı. Bu arada Üniversite bünyesinde işgalci öğrenciler hakkında öğrenci yöneticilerinin 10. maddesi gereğince idari soruşturma açılmıştı. Üniversite ise 2 Ocak'ta tekrar açılmıştı.

29 MAYIS 1969

Üniversitede Mayıs 1969'a kadar küçük çapta birkaç işgal girişimi görülmüşse de nispeten durgun bir hava hüküm sürecekti. Her iki tarafın da beklentileri daha çok Ankara'da hükümetten ve Meclis'ten. Üniversite reformu olmaksızın temel sorunlara çözüm getirilmesi olanaksızdı. Ancak 29 Mayıs 1969 ertesi olaylar çok daha vahim boyutlara ulaşacaktı. Üniversite bir kez daha kapanma sürecini yaşayacak, ancak bu kez vandalizm gündeme gelecekti. Bu ikinci boykot

ve işgalin vahametini ortaya koyma amacıyla İstanbul Üniversitesi Yönetimi Üniversite Olayları - İstanbul Üniversitesi'nin Belgelere Dayanan Açıklaması başlığı altında bir kitapçık yayımlama gereği duyulacaktı.

İstanbul Üniversitesi Senatosu, boykot ve işgal olaylarının patlak vermesinden önce, 27 Nisan 1968 tarihinde, Üniversite sorunlarını tetkik etmek üzere kurmuş olduğu komisyonun tekliflerini esas alarak, öğrenciler lehine değişik kararlar almıştı. 1968 Haziran ayı ilk dalga boykot ve işgal girişimi ardından İstanbul Üniversitesi Boykot Komiteleri Konseyi tarafından hazırlanan, bu konsey tarafından toplanan fakülteler komiteleri ve bölüm isteklerini içeren İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakülte Özgü İstekler adını taşıyan belge Senato'ca incelenmiş ve bunları da göz önünde tutmak suretiyle bir dizi karar almış ve yürürlüğe koymuştu. Ama asıl sorun Üniversiteler Kanunu'nda yapılması gereken değişikliklerdi.

Reform tasarısı ile ilgili tekliflere esas teşkil edecek olan tasarıları hazırlamak üzere, fakülte genel kurulları komisyonlar kurmuş ve bu komisyonlara, öğretim üyeleri yanı sıra, öğretim üyesi yardımcılar ve öğrenci temsilcileri de katılmıştı. Komisyonların ve genel kurulların 1968 yaz aylarında yaptıkları yoğun çalışmalar sonunda hazırlanan teklifler Üniversite Senatosu'na Eylül ayı içinde sunulmuştu. On bir fakülteden gelen teklifleri ele alan Senato, ortak hususları saptayıp Üniversite'nin teklifine dönüştürmek üzere bir komisyon kurmuştu. Bu komisyonun çalışmalarına öğrenci temsilcileri de katılmıştı. Uzun çalışmalar sonunda ortaya çıkan metin Senato tarafından incelenmiş ve hazırlanan reform tasarısı metni 27 Mart 1969 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na intikal ettirilmişti.

Üniversite reform tasarısının kanunlaşması ve bir an önce uygulamaya sokulması üniversite camiasının beklentisiydi. Ancak bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi yeterince

ÜNİVERSİTE OLAYLARI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİNİN
BELGELERE DAYANAN AÇIKLAMASI

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
1969

büyümüş, bir anda Rektörlüğe giren öğrenciler doğrudan doğruya Rektörün odasına yönelmişlerdi. Burada "Demokratik Üniversite" sloganını ayakları ve elleriyle tempo tutup hep bir ağızdan söylemişler ve daha sonra toplantı salonunun kapısını omuzlayarak içeri girmişlerdi. İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu'na başkanlık eden Rektör Ekrem Şerif Egeli ve fakülte dekanları bir anda neye uğradıklarını şaşırılmışlardı. Öğrenciler kararlıydı. "Demokratik üniversite istiyoruz. Edebiyat Fakültesi dekanı istifa etsin. Bu konuda derhal bir karar alın yoksa burayı terk etmeyiz" diyen öğrenciler toplantı salonundan çıkarak tekrar rektörün ofisine girmişlerdi. Bu baskın karşısında rektör ve dekanlar bir süre sonra idare personelle birlikte binayı terk etmişlerdi.

Bu yeni bir işgalin başlangıcıydı. Öğrenciler derhal aralarında bir ko-

sorumlu davranmamış ve Meclis herhangi bir inisiyatif almaksızın yaz tatiline girmişti. Bu gelişme huzursuz olan öğrenci kitlesinde büyük moral çoküntüsüne neden olmuştu. İstanbul Üniversitesi Senatosu, 29 Mayıs günü normal toplantısında, öğrencinin huzursuzluğunu göz önünde bulundurarak 31 Mayıs Cumartesi günü olağanüstü bir toplantı yapmaya karar vermişti. Bu arada hükümetin tutumunu protesto mahiyetinde 29 Mayıs günlü senato toplantısından sonra iki dekan ve iki senato üyesi görevlerinden istifa etmişlerdi.

Böyle bir ortamda İstanbul Üniversitesi bir kez daha işgale uğrayacaktı. Son gelişmeleri görüşmek üzere toplantıya çağırılmış olan Hukuk Fakültesi Profesörler Kurul 30 Mayıs Cuma akşamı toplantı halindeyken, toplantının yapıldığı Üniversite Merkez binasının birinci katındaki İktisat Fakültesi Dekanlık odasının kapısı kırılarak içeri girilmiş yeni bir işgal eylemi başlatılmıştı. Ardından Hukuk Fakültesi katına çıkılmış ve gösteride bulunulmuştu.

Ertesi gün Devrimci Direniş Komitesi adına yayınlanan bildiride direniş geçenlerin sınavları yaptırmayacakları açıklanıyordu. Bu arada İktisat Fakültesi ile Hukuk Fakültesi dışındaki diğer fakültelerin de işgaline karar verilmişti. Kısa bir süre sonra Tıp Fakültesi Dekanlığı da işgale uğramıştı.

ÜNİVERSİTE REFORM TASARISI

31 Mayıs Cumartesi günü toplanan İstanbul Üniversitesi Senatosu, reform tasarısının kanunlaştırılmamış olmasını kinayan bir bildiri yayınlama gereği duymuş ve bu konuda iktidarı kinayan bir üslup benimsemişti. Bildiri şu satırları içeriyordu:

29. 5. 1969 Perşembe günü toplantısında aldığı karar uyarınca 31. 5. 1969 Cumartesi günü fevkalâde toplantı yapan İstanbul Üniversitesi Senatosu aşağıdaki hususun kamuoyuna açıklanmasına oybirliği ile karar vermiştir.

Üniversite Reform Tasarısı'nın kanunlaşmasına kadar, acil meselelere çözüm imkânını sağlamak gayesiyle hazırlanan bir tasarının en kısa zamanda kanunlaştırılacağı hükümet yetkililerince kesin olarak vaadedilmiş olmasına rağmen kanunun çıkarılmamış ve bu tarzda oyalama

şaltmışlardı. Arama kararı uyarınca, tahkikatı yürüten savcı yardımcısı, işgalcilerin yaptıkları hasarı tespit etmiş, bu arada binalarda patlayıcı madde imaline yaranan çeşitli malzeme depolandığını görmüştü. Üniversite yetkililerinin yaptıkları tespit de, işgalcilerin neden oldukları hasarın on binlerce lirayı buldu-

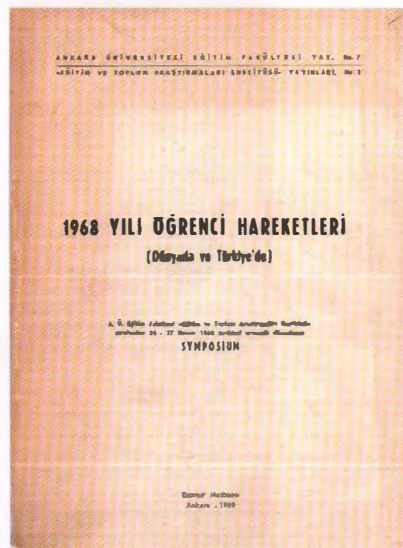
Jeni-kolonyalizmin doğuşu, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri, Marksist düşüncenin Sovyet bloğundaki gelişmelerle darboğaza girmesi, Yeni Sol'un ve yeni bir fëminist dalganın doğuşu ve yükseköğretimin Avrupa'da çıkmaza girmesi 68 olaylarının gerisinde yatan nedenlerdi.

yoluna gidilmiş olması üniversiteleri derin surette rencide etmiştir. Bu tutumu şiddetle kınar ve bundan doğan bunalımdan oyalama yoluna başvuranların büyük ölçüde sorumlu olduğunu açıklarız. Buna karşılık, Kanun Tasarısının çıkmamış olması veya ileri sürülecek başka bir sebeple Üniversite fakültelerinin bir kısım öğrenci tarafından işgal edilmesinin haklı bulunmasına ve Üniversitedeki kamu hizmetinin aksatılmasına cevaz verilmesine imkân yoktur. Üniversiteyi ve memleketi anarşik bir ortama itecek her türlü davranışın karşındayız. 31. 5. 1969.

ğu, laboratuvarların tahrip gördüğü, Kimya Fakültesi'ndeki ecza depolarının kapıları kırılarak patlayıcı madde imaline yaranan malzemelerin alındığı, Kriminoloji Enstitüsü kapısının kırılarak içerideki ateşli silahların ve bıçakların çalındığı, fakültelerde öğretim üyelerinin oda kapılarının masalarının ve dolaplarının kilitlerinin kırıldığı, evraklarının alt üst edildiği, bir kısım kitapların götürüldüğü saptanmıştı. Bu tespitlerle ilgili raporlar belge olarak İstanbul Üniversitesi Üniversite Olayları – İstanbul

Bu bildirinin ardından Senato işgale yaratılmak istenen anarşik ortam yüzünden Üniversite Öğrenci Disiplin Yönetmeliği hükümleri uyarınca üniversitenin kapatılması kararını onaylamış ve İstanbul Üniversitesi bir kez daha kapatılmıştı. Bu arada kapatma kararını takiben Senato üyelerinin Rektörlük binasından ayrılmalarından sonra, işgalci öğrenciler Üniversite rektörünün üzerine yürümüşler, ardından arabasını taşlamışlardı.

Alınan kapatma kararından sonra savcılık mahkemenin İstanbul Üniversitesi'nde arama kararı almış ve bunun üzerine işgalci öğrenciler 1 Haziran Pazar sabahı binaları bo-

ÜNİVERSİTELER KANUNU TASARISI
Hakkında
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYELERİ
SENDİKASININ
GÖRÜŞLERİ

İSTANBUL - 1968

Üniversitesinin Belgelere Dayanan Açıklaması başlığı altında Üniversite tarafından yayınlanacaktır.

İşgalcilerin binalardan çıkarıldığını göz önünde tutan Senato, 2 Haziran

günü yaptığı toplantıda, yaz döneminde sınava girecek öğrencilerin haklarını koruyabilmek için, kapatma kararının 5 Haziran sabahından itibaren kaldırılmasına ve sınavların yapılmasına karar vermişti. Ancak, güvenlik güçlerinin çekilmesi ardından 5 Haziran sabahı Üniversite binaları yeniden işgale uğramıştı. Senato, bir kez daha kolluk kuvvetlerini çağırma gereği duymuş, savcılıkça mahkemeden arama kararı alınmış ve işgal bir kez daha sona erdirilmişti.

6 Haziran günü Senato "imtahanların güvenliğini ve huzur içinde yapılmasını sağlamak için" kolluk kuvvetlerinden yararlanma kararı almıştı. Bu karar kimi çevrelerde "polis nezaretinde imtahan" olarak yorumlanmış, hatta bu yoruma dayanarak Danıştay'da bir iptal davası açılmıştı. Üniversite'nin Danıştay'a verdiği cevapta öğrencilerin şiddet ve tehdit yolu ile sınava girmelerinin önlenmesi halinde kolluk kuvvetlerine başvurulacağı belirtilmişti.

Ancak bu önlemler de yetersiz kal-

mış 9 Haziran günü sınav, kolluk kuvvetlerine rağmen içeriye sızan işgalci öğrenciler tarafından engellenmişti. Keza 10 Haziran günü, sınava girecek öğrenciler cebir ve tehdide maruz kalmış, dışarıdan atılan Molotof kokteylleri ve taşlarla Üniversite mekânlarının camları kırılmıştı. Bu arada kolluk kuvvetleri ile çıkan çatışmalarda birçok polis ve öğrenci yaralanmıştı.

Bu vahim durum karşısında Rektör, bir kez daha 10 Haziran 1969 günü Üniversiteyi kapatma kararı almış ve sınavların Eylül ayından önce yapılması için Senato'dan karar çıkarmıştı.

1968 ve 1969 boykot ve işgal eylemleri 1970 yılında da sürececek ve giderek siyasi bir boyut kazanacaktı. Bu arada öğrenci eylemleri hemen hemen tüm yükseköğrenimi kuşatacak ülke gençliği iki ayrı kanada ayrılacaktı. Ve nihayet öğrenci hareketi üniversitelerin dışına taşacak ve birçok istenmeyen gelişme Türkiye'yi 12 Mart'a taşıyacaktı.

İstanbul Üniversitesi Senato Tutanakları

14.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Birinci Toplantısı ve Birinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu, 14 Haziran 1968 tarihinde Rektör Ekrem Şerif Egelî'nin başkanlığında toplanarak Üniversitemizde ve Fakültelerde cereyan eden çeşitli olayları ele almış ve aşağıdaki bildirinin yayınlanmasına oy birliği ile karar vermiştir.

1. Üniversite, öğretici ve öğrencisi ile bir bütündür. Şüphesiz bu günkü ortamda Atatürkçü, memleketçi bilime saygılı, dinamik ve hamleci gençlerin Üniversitemizin bilimsel ve araştırıcı çabalarına yapacağı katkılar hiçbir surette ihmal edilemez. Fakat bu gayretlerin ancak müşterek ve verimli bir çalışma sistemi içinde başarıya ulaşacağına da tereddüt edilemez.
2. Bu çalışmaların sonuçlanması, çalışma imkânlarını kolaylaştıracak tedbirlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan dinleme vasıtası olarak Boykotun kullanılması konusunda karar yetkisi öğrencilerimize aittir. Fakat yukarıdaki kolaylığı sağlayacak ilk şart işgale son

verilmesidir. Bu suretle öğrencilerle üniversite yetkililerinin geçitli konuları görüşme ve bütün davaları ele alıp sonuçlandırılması imkânları hazırlanmış olacaktır.

3. Güç zamanlarda birlik ve beraberlik gösteren Türk Ulusuna ve yurtseverliğine inandığımız ve güvendiğimiz öğrencilerimize keyifliyet duyurulur.

...

15.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu İkinci Toplantısı ve İkinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör Şerif Egelî'nin başkanlığında 15 Haziran 1968 Cumartesi günü toplanarak aşağıdaki hususları öğrencilerimize duyurmaya oy birliği ile karar vermiştir.

1. Üniversite Senatosu, İstanbul Üniversitesinde devam etmekte olan olayların nedenlerini sürekli olarak müzakere etmektedir.
2. Üniversitemizde işgal namı altındaki fiiller dolayısıyla Haziran 1968 imtahanlarına devam edilememektedir.

Bu bakından imtahanlar bu fiiller sona erdikten sonra öğrencilere en kısa zamanda duyurulacak bir programa göre yapılacaktır.

3. Senato tarafından 23 Mayıs 1968 tarihinde teşkil edilmiş olan Komisyon öğrenci davalarına kısa bir süre içinde sonuç hazırlamak üzere çalışmalarına devam etmektedir. Ancak öğrenci dilekleri Senato'ya ulaşmış durumda olmadığı gibi gelebilen bazı dileklerin de yetkililer tarafından verilmediği, binaları hükmü altında bulunduranların bir kısmının öğrenci olmadığı yolunda müraaai ve beyanlar vardır.

Bu itibar ile İstanbul Üniversitesi Senatosu öğrencilerimizin dileklerini resmi öğrendi kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile Senato'ya göndermeleri ve müşterek davalara birlikte çözüm yolları bulmak gerektiği kararındadır.

Senato, öğrencilerin dileklerini ulaştırmalarını ve hukuka ve nizamaya aykırı durumlara imkân vermelerini beklemektedir.

...

16.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosunun Üçüncü Toplantısı ve Üçüncü Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında 16.6.1968 Pazar günü toplanarak Üniversite olaylarını müzakereye devam etmiş ve aşağıdaki hususları öğrencilere ve kamuya duyurmayla oybirliği ile karar vermiştir.

1. İstanbul Üniversitesinde, işgal namı altındaki filler delaysıyla meydana gelen ve Üniversite çalışmalarının, özellikle imtihanların yapılmasına engel olan hukuk dışı durum devam etmektedir.
2. Kanunlara göre suç teşkil eden bu durum muhtelif memleketlerde son zamanlarda yaygın bir hal almış bulunan gençlik hareketleri karşısında başlangıçta nisbi bir müsamaha ile karşılanmış ise de, işgal ve kaba kuvvet kullanmak sureti ile hak elde etmeye çalışmakta ısrar bir hukuk devletinde kabul edilebilir yol değildir.

Bu hususta memleket kaderinin tayininde ortak sorumluluğu bulunan gerçek ve yurtsever öğrencilerimiz tarafından da idrak edildiğine şüphe yoktur.

3. Ancak olaylara öğrenci olmayanların da katılmakta bulunduğu ve öğrenci isteklerinin bunlar tarafından ıstımar edilmek istendiği yolundaki haberler ile her nevi sorumsuz davranış, beyan, yazı ve bildirilerle öğrencileri karşı karşıya getirmesini ve tetafisi çok zor, hatta imkânsız yaralar açması ihtimalini Senatamız endişe ile karşılamaktadır.

4. İstanbul Üniversitesi Senatosu yurtda, millîte ve öğrencilere faydalı sonuçlar sağlayacak yenilikler ve değişiklikler yapmaya hazırdır. Ve esasen bu konu üzerinde bir süre çalışmaktadır. Öğrencilerin bütün meselelerine resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile beraber en uygun hal tarzlarını bulmak kararını teyit ederken, Senatamız, bütün öğrencileri ve aydınları sükûn ve huzurun yeniden kurulmasına yardımcı olmaya davet eder.

17.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Dördüncü Toplantısı ve Dördüncü Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 17.6.1968 Pazartesi günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında yaptığı toplantıda öğrencilerden henüz resmen bir talep alınmamış olmakla beraber 23.5.1968 günü teşkil olunan Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu müzakereye başlamış ve ilk olarak aşağıdaki kararları oybirliği ile almıştır.

1. İstanbul Üniversitesi Öğrenci Yönetmeliğinin 4, 6, 9, 22, 24 cü maddeleri ile birinci geçici maddenin değiştirilmesi prensip kararına bağlanmıştır. Böylece Fakültelerin bir ve ikinci sınıflarında öğrenciler için kayıt silme (yani belge) usulü kaldırılmıştır. Ayrıca Şubat imtihanı hakkının bütün derslere uygulanması ve yazılı imtihan sonuçlarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması konularını Fakülteler Genel Kurullarına intikal ettirmeye karar vermiştir.
2. İmtihan harçlarında artan oran usulü kaldırılmıştır.
3. Üniversiteye basılan ders kitaplarının ucuzlatılması ve ihtiyacı tespit edilen öğrencilere parasız verilmesi için gerekli kararlar alınmıştır.

Senato yarın komisyon raporunu müzakereye devam edecektir.

18.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Beşinci Toplantısı ve Beşinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 18 Haziran 1968 Salı günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında toplanarak Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu görüşmeye devam etmiş ve bu günde öğrencilerden resmen bir istek gelmemiş olduğunu tespit ettikten sonra aşağıdaki hususların öğrencilere ve kamuya duyurulmasına karar vermiştir.

1. Üniversite Öğrenci Yönetmeliği, öğrenci yönetmeliği ile ilgili olmak üzere yabancı dile ilişkin 22. Madde değiştirilmiş ve altı sınıfta öğrencilerden resmen bir istek gelmemiş olduğunu tespit ettikten sonra aşağıdaki hususların öğrencilere ve kamuya duyurulmasına karar vermiştir.
2. Üniversite Kanunu ile ilgili olmak üzere:

Öğrenci temsilcilerinin, Fakültelerin öğretim ve imtihan yönetmeliklerinin hazırlanması için kurulacak Komisyonlara ve Fakülte Yönetim Kurullarının öğrencilerle ilgili kararlar alacağı toplantılara katılmasına, bursların yükseltilmesi ve öğrencilere verilmekte olan burs, yardım ve krediler için üniversite bütçesine gerekli miktarda ödenek konması ve elverişli ve yeterli yurtlar yapılması için hükümet nezdinde daha önce yapılmış teşebbüslerin yenilenmesine, tam gün (full time) sisteminin Üniversitede uygulanması için gerekli imkân ve şartların hazırlanmasına, Özel Yüksek Öğretim kurumlarının anayasanın öğrenim ve öğretim hakkı ve hürriyetleri çerçevesinde ele alınıp düzenlenmesinin gereğiğine,

Türk Üniversiteleri statüsünün bütün üniversitelere eşit haklar ve yükümler veren aynı kanuni düzeye bağlanmasının zorunlu bulunduğu karar verilmiştir.

3. İstanbul Üniversitesi Senatosu yukarıda sayılan, gerek diğer üniversite sorunlarının köklü ve kesin olarak çözümlenebilmesi Türkiye Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları ile öğrencilerinin mesleğe veya öğrenime alınmalarının ve çalışmalarının sayı ve kalite bakımından en uygun oran ve ölçülere göre ayarlanmasına bağlı görmektedir.

Bu bakımdan gerekli yenilik ve değişiklikler ancak genel Milli Eğitim politikası içinde Yüksek Öğretim sisteminin topluca kuruluş, statü, beşeri ve maddi unsurlar açısından yeniden düzenlenebilmesi ile gerçekleştirilebilir.

4. İstanbul Üniversitesi, başlangıçta nisbi bir müsamaha ile karşıladığı ve fakat kanunlarımıza göre ağır bir suç teşkil eden işgal namı altındaki fiili duruma son verilmenden Üniversitemin birbirinden ayrılmaz parçaları olan öğrencilerle öğretim üyelerinin karşılıklı anlayış havası içinde görüşmeler yaparak müşterek derilere bulutluk çözüm yolları bulmak üzere çalışmalarına imkân olmadığını bir kere daha açıklar.

Halen binlerce öğrencimizi imtihana görmek üzere yurtlarda sabırsızlık içinde beklemekte ve yaz ayları için bir karar almak zorunluğu içinde bulunmaktadır. Bu itibar ile fiili işgal durumu 23.6.1968 Pazar akşamına kadar sona erdiği takdirde 1.7.1968 tarihinde imtihanlara başlanmasına aksi halde imtihanların Güz dönemine bırakılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.

Senatamız, normal nizamın geri gelmesine bütün öğrencilerimizin yardımcı olmalarını bekler.

22.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Altıncı Toplantısı ve Altıncı Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 22 Haziran 1968 tarihinde Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında yaptığı olağanüstü toplantıda aşağıdaki bildiriyi kamuya duyurmayla karar vermiştir.

İşgalin kalkması hususunda öğrencilerimizle mutabakata varılmıştır.

23.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Yedinci Toplantısı ve Yedinci Bildirisi

Öğrencilerimize ve Kamuya duyurulur: İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör

Ekrem Şerif Egell'in başkanlığında 23.6.1968 Pazar günü yaptığı olağanüstü toplantıda aşağıdaki hususları öğrencilerimize duyurmaya karar vermiştir.

1. 12 Haziran 1968 Çarşamba günü sabahı Hukuk Fakültesinde başlayan ve diğer fakültelere sırayet ettirilen boykot ve işgal hareketlerinin sebeplerini incelemek ve bu durumu sona erdirmek üzere bu güne kadar sürekli olarak toplanan İstanbul Üniversitesi Senatosu 23 Mayıs 1968'de kurulmuş bulunan Komisyonu ve öğrenci isteklerinde yer alan konuları ele almış ve bunların gerçekleştirilmesi için gereken kararları vermiştir. Bu meydana:

Üniversite Öğrenci Yönetiminde değişiklikler yapılmış ve belge sistemi kaldırılmıştır.

Yabancı dil imtihanından dolayı yedinci sınıfa yazılma yasakları kaldırılmıştır.

Disiplin Yönetiminde öğrenciler lehine değişiklikler yapılmıştır.

Yayın Yönetmeliği ile ilgili olarak kitapların uzatılması ve ihtiyacı olan öğrencilere parasız dağıtılması kararlaştırılmıştır.

İmtihan harçlarında artan oran usulünü kaldırılmıştır.

Bunlara ilaveten Senato, Fakülte Genel Kurullarının yetkisi içinde bulunan Şube imtihanı usulünün bütün dersler hakkında kabulünü ve yazılı imtihanındaki başarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması hususunu ve diğer öğrenci sorunlarının Fakültelere görüşülüp sonuçlandırılmasını prensip kararına bağlamıştır.

2. Kanunlarla ilgili olmak üzere de öğrenci temsilcilerinin öğrencilerle ilgili konularda Yönetim Kurullarına ve Yönetimlik hazırlama komisyonlarına katılmalarına.

Burs, yardım ve kredilerin artırılması, Tam gün çalışma sisteminin düzenlenmesi gibi hususlar hakkında da görüşlerini açıklamış ve bunların gerçekleştirilmesi için yetkili Devlet organları nezdinde teşebbüs ve takibe devam edilmesine karar vermiştir.

3. Bunların dışındaki bütün dava ve meselelerin öğrencilerimizle beraber ele alınıp müşterek çözüm yolları bulmak gerektiğini de tespit etmiştir.

4. Bu arada Senato kanunlarımızı göre hukuk dışı bir davranış olan işgal fiili durumuna son verilmesi için öğrencilerimize çağrılarda bulunmuş ve 22.6.1968 Cumartesi günü yaptığı olağanüstü toplantıda 21.6.1968 tarihini ve boykot komiteleri ıcrâ konseyi başkanı ile iki üyesinin imzasını taşıyan beş maddelik işgale son verme usulüne ilişkin teklifi görüşmüş ve esaslarda mutabakatını ilgililere ve kamuoyuna bildirmiştir. Bu meydana özellikle Üniversite Senatosuna sunulan ve kamuoyuna duyurulan

İstanbul Üniversitesi Reform tasarı ve Fakültelere özgü isteklerin Fakülteler Genel Kurullarınca teşkil edilecek komisyonlarda konuşulması sırasında tasarı sahipleri ile birlikte müzakere edilmesi de kabul edilmiştir.

5. Varılan mutabakatı gereğince Üniversite Yönetim Kurulu bu sabah Üniversiteye girmek üzere iken 22-23.6.1968 tarihini taşıyan ve İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adına çıkarılan bir bildiri Rektör ve Dekanlara tevdi edilmiş ve saat 13 haberlerinde Radyo ile yayınlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Senatosu günlerden beri elde edilmeye çalışılan olumlu sonuçları bertaraf edecek ve her türlü anlaşma ve uzlaşma imkânlarını ortadan kaldıracak ve açık bir ultimatom ve devamlı bir tehdit belgesi ve niteliğini taşıyan bu son bildirinin asla kabul edilemeyeceğine karar vermiştir.

Kaldığı bu bildiri kanunla belli edilmiş bulunan kamu organlarına katılma şartını ileri sürmekle kamu kuruluşlarına ve kamu hizmetlerine devamlı bir müdahale mahiyetini taşımaktadır.

Olayların başlangıcından bu güne kadar yukarıda açıklandığı gibi en büyük iyiniyetli ve yapıcı duygularla olumlu ve faydalı sonuçların alınmasına çalışan Senatamız en geniş bir musamaha içinde yürüttüğü çalışmalarını beklenen anlayış ve karşılıklı konuşmalara imkân verecek bir ortama kavuşması maksadı ile işgale son verilmesi hususunda öğrencilerimize son bir çağrıda bulunmayı karar altına almıştır. 24.6.1968 Pazartesi günü sabahına kadar her türlü işgal fiilinin kaldırılması ve Üniversite organlarının esas çalışma yerlerinde faaliyete geçmesi imkânı hasıl olmadıkça Senato Üniversitemin kapatılması konusunu görüşmek üzere yarı toplanacaktır.

24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 11.00'de Rektör Ekrem Şerif Egell'in başkanlığında olağanüstü toplantı

İstanbul Üniversitesi Senatosu aşağıdaki kararları öğrencilerine ve kamuoyuna duyurur:

12 Haziran 1968 günü Üniversitemizde başlatılan boykot ve işgal hareketleri bu hareketlere mesnet olarak gösterilen çeşitli isteklerden çoğunun Senatamızca prensip itibarıyla uygun görülmesine rağmen devam etmektedir.

1. Boykot ve işgal hareketlerinin sona ermesi için ileri sürülen ve karşılanması Senatamızın yetkisi içinde bulunan isteklerden birçok 23 Mayıs 1968 tarihinde teşkil edilmiş olan Senato komisyonunda da teklifleri

arasında yer aldığından esasen kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu arada Üniversite Öğrenci Yönetmeliği İmtihan ve Disiplin Yönetmeliği ile ilgili olarak kabul edilen hususlar çeşitli tarhlerde Senato bildirilerinde açıkça belirtilmiştir.

2. Değişiklik isteklerinden kabulü Senatamızın yetkisi dışındaki olanlar ise, başlıca iki grupta toplanmaktadır.

a) Bunlardan birinci gruptakiler Fakülte Genel Kurullarının yetkisine girmektedir. İşgal fiili durumu ise bu kurulların toplanmasına imkân vermemiştir. Bu itibar ile Senato bu gruba giren isteklerin sözü gene kurullar tarafından ele alınması hususunu prensip kararına bağlamakla yetinmek zorunda kalmıştır.

b) İkinci gruba giren isteklerden ise bir kısmı Hükümetin değerleri de Yasama Organının yetkileri içindedir. Gerçekten önemli olduğuna inandığımız Burs ve Yurt problemleri ile Üniversiteler kanununda değişikliği gerektiren hususlarda da Senatamız Hükümet ve Meclis nezdinde gerekli teşebbüslere bulunmayı, evvelce yapmış olduğu teşebbüslere de devam kararlaştırmıştır.

3. İstanbul Üniversitesi Senatosunun mütefakir bildirilerinde açıkça yer alan ve dünkü bildirisinde de tekrar edilen hususlar, Senatamızın yetkisine giren hallerde birer kesin karar, yetkisini aşan hallerde ise Senatoca alınmış prensip kararlarıdır.

Esasen Senatamızın bugünkü şartlar altında bundan daha fazlasını müzakere ve kabul etmesi de hukuken mümkün değildir. Verilen karar ve yapılan beyanlar, öğrencilerimizin büyük çoğunluğu tarafından tam bir anlayış ve tasvibiyle karşılanmıştır. Öğretim üyelerine yapılan sayısız müraaalar bunu açıkça belirtmektedir. Böyle olmakla beraber Senatamızın bu güne kadar gösterdiği geniş anlayış ve büyük musamahaya rağmen, Üniversitemiz binalarında meydana getirilmiş olan fiili durumu ortadan kaldırmak imkânı sağlanamamıştır.

4. Bu itibarla İstanbul Üniversitesi Senatosu dünkü bildirisinde de açıkladığı gibi Üniversitemizi kapatmak konusunu görüşmek üzere yaptığı bugünkü olağanüstü toplantısında:

a) Normal görevine devam eden Orman Fakültesi dışındaki fakültelerin bu gün, yani 24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 24.00'ten itibaren kapatılmasına

b) Kapatma karar karşısında imtihanların ne zaman yapılacağı konusu yeniden müzakere edilmiş ve fiili durumun nihayete ermesi ve Üniversitemin normal şartlarda çalışmasının sağlanmasından sonra (ilan edilecek uygun bir program dahilinde düzenlenmesine oy birliği karar verilmiştir.

DEVAM- LILIK HATA- SI

AYDAN MURTEZAOĞLU
BÜLENT ŞANGAR

17 Nisan - 22 Temmuz

SALT
Kurucu Garanti Bankası
saltonline.org
Giris ücretsiz

SALT BEYOĞLU

TÜRKİYE'DE 1968 VE EĞİTİME DAİR TALEPLER

CEMİL BOYRAZ

Eğitim hayatının genişlediği ve çeşitlendiği bir dönemde üniversite gençliğinin talepleri ve ortaya koyduğu dönüşüm iradesi, halen süregelen sorunlar bağlamında günümüze de ılık tutacak dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda üniversite yönetimleri, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında örnek teşkil edecek diyalog pratikleri ve genel olarak barışçıl bir ortamda taleplerin büyük ölçüde yerine getirilmesi de bugünden bakıldığında ayrı bir anlam kazanmaktadır.

1960'larla beraber hızlanan toplumsal dönüşüm sürecinin en önemli yansımalarından birinin eğitim alanında görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. 1950'lerde tarımsal yapının hızlı dönüşümü ve giderek derinleşen kentleşme ve sanayileşme dinamikleri, Türkiye sosyolojisini de gerek hızlı demografik dönüşüm gerek örgütlü toplumsal yapılar bağlamında önemli ölçüde dönüştürmüştür. 1961 Anayasası'nın genel bağlamda siya-

sal katılım ve temsiliyet mekanizmalarını öne çıkaran çerçevesi ve özel bağlamda da üniversite özerkliğini tanıması, bu dönemde üniversite-lerdeki hızlı siyasallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bununla beraber dünyada süregelen Soğuk Savaş dinamikleri, Üçüncü Dünyacı ve sömürgecilik karşıtı millî bağımsızlıkçı kurtuluş hareketleri ve savaşçı deneyimleyen kuşağın çocuklarının başta Avrupa'daki üniversitelerde başlat-

ğı özgürlükçü ve savaş karşıtı gençlik hareketleri, Türkiye'deki genç kuşak açısından da ilham verici deneyimler olarak bir etki alanına sahiptir. Bu çalışmada dönem literatürüne hâkim olan sağ-sol çalışması çerçevesi yerine, Türkiye'deki 1968 gerçeği ni üniversite gençliğinin hızla artan eğitim talepleri çerçevesinde değerlendiriyor ve gençlik hareketinin ivme kazanmasında eğitime ilişkin taleplerin etkisini öne çıkarmayı amaçlıyorum.

Fahri Aral
kişisel
koleksiyonu.

REKTÖR EKREM ŞERİF EGELİ, ÖĞRENCİLERİN
PROTESTO SIRASINDA...

HAZİRAN 1968

1968'DE GENÇLİK VE EĞİTİM

1960'lı yıllar Türkiye'de sanayileşme süreçlerinin, kentleşme dinamiklerinin ve nüfus yapısının hızla dönüştüğü yıllar olarak ele alınabilir. Özellikle 1965-69 arası dönemde yıllık yüzde 7 büyümeye oranlarına ulaşılmış ve GSMH yaklaşık iki katına çıkmıştır. Buna paralel olarak 1961 Anayasası'nın getirdiği güvencelerle giderek kentleşen nüfusun siyasal katılım imkanları hızla artmış, dernek ve sendika sayılarında ciddi ilerleme görülmüştür. Konumuz bağlamında yine aynı dönemde, gençlik örgütleri ve kulüplerinin sayılarının da hızla arttığı ve gençlerin giderek karmaşık hale gelen eğitim sisteminin sorunlarını daha derinden deneyimlediği ve tartıştığı görülmüştür. Bu dönemde üniversiteli genç nüfusun arttığı ve 1927 yılında 1660 olan bu rakamın 1968 itibarıyla 146 bini geçtiği kaydedilmiştir. Böylelikle üniversite öğrencilerinin toplam genç nüfusa oranı %6,5'e ulaşmıştır.² Hızla büyüyen ekonominin ve değişmeye başlayan emek yapısının bir sonucu olarak işçiler bu dönemde hızla siyasallaşmış ve gelir dağılımından daha adil bir pay almak için seslerini yükseltmeye başlamışlardır.³ 1967'de kurulan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DISK) yarattığı etkiye görüldüğü gibi, dönemin eğitim alanındaki ünlü sendikası 1965 yılında kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) da "Eğitimde eşitlik", "grev hakkı ve ücretsel iyileşme", "örgütlenme ve siyasal toplantılara katılma talepleri" ile giderek bu alanda sesini duyurmaya başlayacaktır. Elbette bu ivmenin kendi alanlarında gençlerin eğitim taleplerine de yansımaları olacaktır ve işçilerle üniversite gençliği arasında ilk kapsamlı diyalogun kurulmasının öne de açılmıştır.⁴ Benzer biçimde, söz konusu ilerlemelerin eğitim alanında yansımalarının görülmesi arzusuyla, dönemin düşünce, örgütlenme ve yayın hayatındaki gelişmelere paralel olarak gençlerin ülkenin sorunlarını daha fazla ele aldığı bir döneme girilmiştir. Özellikle erken Cumhuriyet döneminden bu yana rejimin "atanmış muhafızları"

olarak görülen gençler, esas itibarıyla toplumsal hayattaki sorunlara dair müdahalelerini ve düşüncülerini bu dönemde daha fazla dile getirmeye başlamış ve "muhalif bir siyasal fail" haline gelmiştir.⁵ Dönemin siyasal tartışmalarına ve yayınlarına bakıldığında, giderek gözle görülür bir biçimde eğitim sorunlarının daha

cinde de gerek eğitim gerek öğretim kalitesi ile ilgili sorunlar gündeme gelmiştir. Daha sonraları sıklıkla göreceğimiz gibi uygulanan yönetmeliklere dair tırazlar ilk kez bu dönemde yüksek sesle ifade edilmiştir. 1964 yılında Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) önderliğindeki protesto kampanyasının konusu ise yüksek harçlar mese-

fazla üzerinde durulmaktadır. Başta İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerdeki öğrencilerin ve liderlerinin bu sorunları sıklıkla getirdiği ama bununla sınırlı kalmayarak kapsamlı bir eğitim reformu için ortaöğretim alanında da taleplerin dile getirildiği görülmüştür.

EĞİTİM REFORMU TALEPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Öğrenci hareketlerinin eğitim taleplerinde kırma noktası 1968 yılının başlangıcı olarak görülse de ve 1969'da giderek yayımlanan bir boykot ve işgal dalgası söz konusu olsa da, gençliğin eğitim alanındaki taleplerini on yılın başlangıcından itibaren farklı alanlarda görmek mümkündür. Bu tespiti yapmak gerekirse, eğitim sorunlarına dair taleplerin ve önerilerin 1960'ların başı itibarıyla gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönemde ilk kayda değer hareket olarak boykot İstanbul Üniversitesi'nde 1963 yılında görülmüştür ve stajların öğrenim süresine dahil edilmesi suretiyle çözülmüştür. 1964 yılındaki Ankara ve İstanbul Teknik Yüksek Öğretmen Okullarının boykota girmesi süre-

lesidir ki bu konu da daha sonra sıklıkla gündeme gelecektir. Söz konusu talepler bağlamında gündeme gelen reform talepleri kurulan üniversite komisyonları ile üniversitelerarası komisyonlarda gündeme gelse de sürekli değişen koalisyon hükümetleri gerçekliğinde o dönemde muhatapını bulmakta sorun yaşamıştır. 1965 ve 1966 yıllarında da boykot, yürüyüş ve açık grevleri söz konusu olsa da belirli bir kazanım ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde sıklıkla gündeme olan konulardan birinin de özel yüksek okulların fırsat eşitsizliği yarattığı gerekçesiyle protesto edilmeleri ve devletleştirilmelerine dair taleplerdir. Bu bağlamda 1967 yılında İTÜ öğrencilerinin başlattığı ve İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin de destek verdiği bir boykot da söz konusu olmuş ve "halkçı eğitim" talepleri dile getirilmiştir.⁶ Dönemin Anı dergisinde de özel okullar meselesinin işlenmesi,⁷ daha sonraları için de gelişen dergi dünyasının eğitim konularını kaleme almasının bir işareti olarak görülebilir.⁸

Bunun yanı sıra, bir diğer önemli tespit olarak, başlangıç aşamalarında

Fahri Aral
kişisel
koleksiyonu.

söz konu taleplerin eğitim ve öğretim hayatında yaşanan pratik sorunları konu edindiği net biçimde görülmektedir ve bu bağlamda aslında sağ-sol ayrışmasını önceleyen bir talepler sürecinin yaşandığı gözlemlenebilir. Keza söz konusu taleplerin gerçekleşmesinin, özel olarak tüm üniversite gençliğinin ve genel olarak da

deki sorunlara dair protestoların ve taleplerin arttığı bir yıl olarak görülmektedir ve özellikle de öğrenci hareketinin sonuç almaya başlaması açısından önem arz etmektedir. İTÜ Talebe Birliği Başkanı ve önemli bir öğrenci hareketi lideri olan Harun Karadeniz'in anılarına bakıldığında, bu dönemde eğitim sorununun kay-

üniversite reformuna ilişkin olsa ve eylemler boykotlarla başlasa da sonraki süreçte kapsamlı bir eğitim sistemi eleştirisi söz konusu olacaktı ve kapsamlı taleplere muhatap bulma adına fakülte işgalleri beraberinde gelecekti. Bu süreçte ortaya çıkan "Sağ sol yok, boykot var!" sloganı¹³ ise başlangıç aşamasında genel sorunlara dair ortak hareket etme iradesini göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu dayanışmada öğrenciler arasındaki hemşerilik bağlarının da etkisinin olduğunu belirtmek gerekir, keza çoğunluğu Kürt olan öğrencileri Kemal Bingöllü, Laz öğrencileri de Bozkurt Nuhoglu temsil etmekteydi.¹⁴ Bu bağlamda öğrenci hareketi liderliği olgusunun belirginleşmesinde söz konusu hemşerilik bağlarının rolü bulunmaktadır.

İ.Ü. Rektörlüğü işgali esnasında düzenlenen bir öğrenci forumu.

Fahri Aral kişisel koleksiyonu

eğitim sisteminin karmaşık sorunlarına cevap olacağı beklenmekteydi. 1960'ların ve özel olarak da 1968'in en özgül boyutlarından birinin söz konusu talepler olduğu not edilmelidir. Keza son derece sistematik, kapsamlı ve dar kalıplardan uzak bir yaklaşımın söz konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Türkiye'de eğitim hayatının genişlediği ve çeşitlendiği bir dönemde bu durumun varlığı ve ortaya konan dönüşüm iradesi, halen süregelen sorunlar bağlamında günümüze de ışık tutacak dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda üniversite yönetimleri, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında örnek teşkil edecek diyalog pratikleri ve genel olarak barışçıl bir ortamda taleplerin büyük ölçüde yerine getirilmesi de bugünden bakıldığında ayrı bir anlam kazanmaktadır. Sonraki bölümde söz konusu taleplere daha yakından bakılacaktır.

ÜNİVERSİTELERDE REFORM TALEPLERİ: "EĞİTİMDE DEVRİM, DEVİRİM İÇİN EĞİTİM"

1968 yılı gerek üniversitelerdeki gerekse eğitim sisteminin genelini-

naklarına dair öğrenciler arasında giderek artan bir bilinçlilik ve kapsamlı öneriler süreci söz konusu olmaya başlamıştır.¹⁵ Her ne kadar ilk öğrenci boykotları başka bir bağlamda, 1968'de Ocak ayı bitmeden başlayan ortaöğretimde sınıf geçmeye dair yönetmeliğin geri çekilmesi talebini dile getiren liselilerle, sonrasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan Hatice Babacan'ın (eski Ekonomi Bakanı Ali Babacan'ın halasıdır) derslere başörtüsü takarak girmesinin engellenmesi ve kendisini destekleyen arkadaşlarıyla beraber üniversiteden uzaklaştırılması üzerine çıkan tartışmayla¹⁶ ve sonrasında Haziran başlarında Erzurum Atatürk, Ankara ve Ege üniversitelerinin Ziraat fakültelerinde de eğitim yönetmeliklerine dair kapsamlı boykotlarla başlasa da; esas etkisini gösterecek eylemler serisi 10 Haziran'da Ankara Üniversitesi DTCF'de Celal Kargılı önderliğinde ivme kazanacaktır.

Buradaki protestolar hızla hukuk ve fen fakültelerine ve oradan da 12 Haziran'da İÜ Hukuk Fakültesi'ne ve toplamda 44 fakülte ve yüksekokula sıçrayacaktır.¹⁷ Talepler genel olarak

Öte yandan bu birliktelik meselesi gereğinden fazla abartılmamalıdır. Özellikle de 1960'ların sonuna doğru bu birlikteliliğin kırılmaya başladığı, ortaya konan talepler Türkiye'nin dönüşümü taleplerine doğru genişlediğinde eylemlerde daha ziyade sosyalist öğrencilerin öne çıktığı ve sağ görüşlü öğrencilerin sistem eleştirisi niteliğini kazanan eylemlere uzaklaştığı ve hatta kimi zaman da işgal ve boykot girişimlerini kırmaya çalıştığı da göz önünde tutulmalıdır. Örneğin İstanbul Üniversitesi'nde bu durum net bir şekilde 1960'ların ortasında farklı bir şekilde Eczacılar ve Hukuk Fakülteleri'nde çıkan olaylarda gözle görülmektedir. Yine İstanbul Üniversitesi'nde gözlemlenen başka bir durumda ise dönemün ünlü sağ örgütlerinden MTTB, 1968 Haziranındaki boykot sürecinde taleplerin karşılanması yönünde isteklerini dile getirmiş ama boykot sürecine doğrudan katılım sağlamamıştır. Benzer biçimde Haziran ortasında İTÜ Öğrenci Birliği'ne işgaller dolayısıyla eleştiriler getiren Mühendislik öğrencileri de (Elektrik ve Makine mühendisliği öğrencileri başta olmak üzere) bulunmaktadır.¹⁸ Aynı zamanda 1969 yılının ortalarına yaklaşıldığında Ankara, Hacettepe ve ODTÜ'de başlayan boykot ve işgallerde de benzer bölünmelerin giderek belirginleştiği gözlemlenmektedir.¹⁹

Boycot ve işgallere bakıldığında, başta İstanbul ve Ankara'daki üniversiteler olmak üzere farklı illerde yaygınlaştığı, birbirinden oldukça farklı fakülte ve yüksekokullara dağıldığı (denizcilik, gazetecilik, hemşirelik ve olgunlaşma enstitülerini kapsayacak şekilde) gözlemlenebilir. Demokratik değerlere sahip katılımcı ve özerk yapıların genel olarak arzu edildiği not edilirken, aynı zamanda kurulan işgal komiteleri ve öğrenci forumları aracılığıyla bu yönetim ideali cisimleşmektedir ve talepler ile öneriler kapsamlı bir şekilde sunulmaktadır. Pratik taleplerin yanı sıra eğitim sorununu bir sosyo-ekonomik sistem sorunu olarak gören yaklaşım da söz konusudur. Türkiye'nin kalkınma ve demokrasi sorunlarının genel olarak kaleme alındığı dönem dergilerinde de bu somut taleplerin ve önerilerin yansımaları söz konusu olacaktır.¹⁷

Başta Ankara ve İstanbul Üniversitelerine bağlı farklı fakültelerde gündeme gelen taleplere toplu bir şekilde bakacak olursak,¹⁸ bu taleplerin üç başlıkta incelenilebileceğini söylemek mümkündür: yönetmeliklerle ilgili sorunlar, sosyo-ekonomik sorunlar ve yükseköğretim politikasına dair sorunlar. Az sonra listelemeye başlayacağım sorunların tamamıyla üniversitelerin bünyesinde çözülmesi imkânsız konular olduğu net bir şekilde gözlemlenirken, öğrenci hareketlerinin boykot ve işgaller süresince meclise haskı yapmak suretiyle yeni bir üniversiteler yasasının çıkarılmasını da gündemde tuttuğu not edilmelidir. Bu bağlamlarda dile getirilen sorunlar arasında üniversitelerin fiziki imkanlarının iyileştirilmesi (örneğin amfilerin, laboratuvarların ve kütüphane hizmetlerinin yetersizliği, barınma sorunlarına cevap olacak şekilde yurtların sayısını artması ve iyileştirilmesi ve aynı şekilde daha kaliteli ve uygun fiyata beslenme olanaklarının artırılması),¹⁹ üniversite içi sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, öğrencilerin öğrenim ihtiyaçlarını karşılamak üzere ekonomik koşullarını iyileştirme anlamındakapsamlı kredi ve burs imkanlarının artırılması, harçların (kayıt ve sınavlarda alınan) kaldırılması

ya da en azından düşük seviyelerde kalması, ders kitaplarının daha ucuza satılması, dar gelirli öğrencilere ders gereçleri ve kitaplarının sağlanması ve de üniversite bünyesinde kurulacak matbaalarla kitap ve ders notu çoğaltılması (teksir) süreçlerine dair desteklerin artması, ders programlarının çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi, disiplin²⁰ ve ders geçme yönetmeliklerinin gözden geçirilmesi, öğrencilerin sınavlara itiraz haklarına dair düzenlemelerin yapılması, bir günde birden fazla sınav konmaması, telafi sınav haklarının verilmesi, kimi fakültelerde uygulanan ders geçme barajı uygulamasının güncellenmesi, lisan barajının kaldırılması ve de yabancı dil eğitimiyle ilgili sorunlara cevap verecek şekilde hazırlık okullarının kurulması, staj sorunlarının çözülmesi ve mezuniyet sonrası iş imkanları bağlamında çalışmaların yapılması ve "diplomalı işsizliğin" önüne geçilmesi (örneğin kimi fakültelerde mezuniyet sonrası öğretmen olarak atamaların yapılması), üniversite içerisindeki kültürel faaliyetlerinin sayısının ve çeşitliliğinin artırılması ve bu yolla boş zamanı değerlendirme imkanlarına sahip olunması, öğrenci örgütlenmelerine toplantıları için yer sağlanması ve izin alma süreçlerinin düzenlenmesi yer almaktadır. Bütün bu taleplerin yanı sıra, üniversitelerin mali ve idari özerkliğe kavuşması, öğrenci temsilcilerinin üniversite

yönetimlerine (fakülte ve senato toplantılarına) aktif ve etkili katılımının sağlanması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için ülke genelinde çalışmaların yapılması gibi hemen her işgal ve boykotta dile getirilen ve pratik taleplerin ötesinde meseleye bir sistem sorunu olarak bakan kapsamlı taleplerin olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Taleplerin kapsamını derinleştiren öğeler arasında öğrenci hareketinin sadece kendileri için değil aynı zamanda üniversitelerin bileşenleri olarak görülen öğretim üyelerinin ve asistanların maaşlarının ve sayılarının yukarı seviyelere çekilmesi, öğretim elemanların üniversite dışı özel sektörde çalışmalarının önüne geçilmesi²¹ ve tam zamanlı olarak hizmet vermelerinin sağlanması, akademisyenler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve de üniversiteye girme hakkına sahip olamayanlar için de düzenlemeler talep ettiklerini görmek mümkündür. Aynı zamanda çoğu boykot ve işgalde taleplerin akademik ve sosyo-ekonomik niteliğine vurgu yapılarak, siyasi ya da ideolojik talepler olarak değerlendirilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır.²² Bu tepislerin sorunların ortaklığına vurgu yapmak ve öğrenci hareketleri içerisindeki politik bölünmeleri engellemek ya da taleplerin önüne geçmesini sağlamak adına yapıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Fahri Aral
kişisel
koleksiyonu.

Bütün bu tespitler bağlamında, Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısından itibaren yükselişe geçen başta eğitimin genel sorunları, özelde de üniversite reformu bağlamında dile getirilen taleplerin çok boyutlu olduğunu rahatlıkla gözlemlemek mümkündür. Bu taleplerin farklı kesimler tarafından destek bulunduğunu söylemekle beraber, genel anlamda öğrencilerin kendi elleri ile oluşturdukları boykot komiteleri, işgal konseyleri, öğrenci forumları gibi öz örgütlenme yöntemleriyle dile getirildiğinin altını tekrardan çizmek de gereklidir. Aynı zamanda Öğrenci Birliği seçimleri de demokratik katılım ve temsiliyet süreçlerinin bizzat öğrencilerin tarafından deneyimlenmesi açısından önem arz etmektedir. Öğrencilerin taleplerine cevap verebilmek adına öğretim üyelerinin fakülteler ve üniversite düzeyinde komisyonlarda ve kurullarda yer aldığı bu dönemde, sorunların bu yolla geniş katılımlı ele alınması mümkün olabilmıştır. Aynı zamanda dile getirilmesi gereken bir diğer konu ise, yazının başında belirtilen uluslararası öğrenci hareketlerinden öykünmeler kısmen söz konusu olsa da, Türkiye'deki öğrenci hareketinin kendi sorunlarının özgünlüğüne sıklıkla vurgu yaptığıdır. Özellikle sınırlı burslar, kötü koşullardaki yurtlar, ödenemeyen harçlar ve sağlıksız öğretim koşulları gibi somut sorunlar daha net bir şekilde öğrenci hareketlerine etki etmiştir. Özellikle bu dönem üniversite gençliğinin çoğunun ya orta sınıf ya da emekçi kesimlerin

ailelerinin çocukları olduğu ve öğrenci hareketi içinde sınıfsal eşitsizliklerin beraberinde getirdiği ayrımlara karşı tepkiler verildiği akıldan tutulmalıdır.⁴³

ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİNDEN TÜRKİYE'NİN ÖZGÜRLEŞMESİNE

Haziran 1968 sonrası üniversitelerin tamamına yakınında görülen boykot ve işgallerin, yeni eğitim ve öğretim yılında yeniden başladığını ve özellikle de 1969 yazında yoğunlaştığını not etmek gerekir.⁴⁴ Bu durumda, her ne kadar 1968 yazındaki eylemlerden önemli sonuçlar çıksa da, üniversite senatoları ve öğrenci birliklerince teklif edilen reform tasarıları kanunlaşmadan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tatile girmesi unsuru etkilidir.⁴⁵ Üniversitelerdeki sosyalist öğrenci kuruluşları hem istifa eden öğretim üyelerine destek olmak hem de Meclis'in tavrını protesto etmek amacıyla yeni bir boykot ve işgal dalgasını bu bağlamda başlatmıştır. Öte yandan hem 1968 hem 1969 yılındaki eylemler karşısında ilk zamanlardaki ılımlı tavrın aksine Ankara ve İstanbul savcılarınca (TCK 254 ve 516. maddeleri uyarınca) soruşturma başlatılması da söz konusu olmuştur. Aynı zamanda kimi eylemlerde polis şiddetinin de daha fazla görüldüğü söylenebilir ve bu durum olayların daha da büyümesine sebebiyet vermiştir.⁴⁶ Ve elbette süreç içerisinde öğrenci hareketleri içerisinde bölünmeler ve boykot ve işgal karşıtı bildiriler ve gösteriler olduğu ve son

olarak da çatışmalar sürecine girildiği not edilmelidir.

1969-71 arası dönemde dile getirilen taleplere bakıldığında benzer temalar gözlemlenirken, sistem eleştirisine dair noktaların da arttığı tespit edilebilir. Özellikle de kalkınma, sanayileşme planlarının üniversitelerle eşgüdüm içerisinde götürülmesi ve ekonomik ve teknolojik bağımsızlığı öne çıkaran bir yapının tesisi için çalışılması için talepler görülmektedir. Bu bağlamda giderek yoğunlaşan bir emperyalizm eleştirisi çoğunluğu sosyalist görüşteki öğrenciler tarafından farklı üniversitelerde dile getirilmeye başlanmıştır. Üniversite gençliğinin yollarının ayrışması sürecini de hızlandıran bu durum, artık meselelerin başlangıçta olduğu gibi yoğunlukla eğitim ve üniversiteler sistemine dair çoğunluğu pratik sorunlara işaret eden itirazlar bağlamında kalmadığı ve giderek politikleşen öğrenci hareketlerinin Türkiye'nin özgürleşmesi, demokratikleşmesi bağlamına daha fazla dikkat çekmesi anlamında yorumlanabilir.⁴⁷ Özetle, Türkiye'nin yenilenmesinin ancak üniversitelerin ve genel olarak da eğitim sisteminin yenilenmesi ile mümkün olabileceği görüşü ile başlayan öğrenci talepleri süreci, söz konusu yenilenmenin Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasi dönüşümü olmadan gerçekleşmeyeceğine dair bir görüşe doğru hızla evrilmiştir ve bu durum yaşanan sürecin oldukça doğal bir sonucu olarak ele alınabilir. Bugünden 50 yıl öncesine bakıldığında ise, öğrenci hareketlerinin ivme ve derinlik kazanmasında söz konusu eğitim sorunlarının çok açık bir şekilde önemli bir yer sahibi olduğu söylenebilir. Ve elbette 50 yıl öncesinde dile getirilen pratik ve sistemik sorunların halen güncelliğini koruduğunu da söylemek mümkündür. Aynı zamanda 1968'i var eden olgunun şiddet ve kutuplaşmadan ziyade öğrencilerin gündelik sorunlarına ve gelecekle ilgili sahip çıkma arzusu olduğunu da not etmek gerekir.

DİPNOTLAR

- 1 1960 sonrası dönem dinamiklerini anlatan kapsamlı bir çalışma için bkz. Suavi Aydın ve Y. Taşkın, *Türkiye Tarihi: 1960'ın Günümleri*, (İstanbul: İletişim, 2014, t. Baskı). Tamamıyla 1960'lara odaklanan bir çalışmaya ilişkin ise, bkz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, (İstanbul: İletişim, 2007, t. Baskı). Aynı zamanda bkz. Ömer Lapçner, "Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak '68'", *Birikim Dersisi* Sayı 109 (Mayıs 1998). Dönem içindeki öğrenci hareketlerini uluslararası perspektiften inceleyen bir çalışma için, bkz. Emin Alper, *Student Movement in Turkey from a Global Perspective: 1960-1971*, (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlçeleri ve İnşaat Tarih Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).
- 2 Demet Lüksülü, "60'lı Yıllar: Gençlik Katipçisi Üzerinden Okunmak, Modernist Söylemin Suvarıncusu ve Aktörü Olarak Gençlik", *Gençlik Hareketi* içinde, der. Demet Lüksülü ve Haban Yücel (İstanbul: Elif Yayınevi, 2013), s. 217.
- 3 1961-1971 arası dönemde 364 oranında artan işçi sayısı, yüzde 11'den 330'lara çıkan sendikalaşma oranları gözünüştür. Bu dönem örgütlü gücü artan işçi sınıfı açısından ürettikleri de yükselteci güçleri bir dönemdir. Bkz. DİSK Arşivi.
- 4 Deniz Güzem'in gerekçe daha fazla önem kazanması heraberrinden getiren, yakın arkadaşları Taylan Özgür'ün yaşamını yitirmiştiği meşhur İstanbul Üniversitesi işgali hadisesinde, tepkiye neden olan İstanbul Üniversitesi'ni hareketlendiren gelişme o dönemde Oya Sencer (şimdiki adı Bıya Baydar)'ın "Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı" başlıklı doktora tezinin tez kurulu tarafından kabul edilmesine rağmen, Profesörler Kurulu tarafından iptal edilmesi ve 26 Aralık 1968'te Oya Sencer'in istifası emesidir. Bu olay, sadece öğrencilerin üniversitelerinde düşünce özgürlüğü taleplerine ve işgali süreçlerinin bir kırılımına tekabül etmemekte, aynı zamanda öğrencilerin gelişen işçi sınıfı yapısına dair merakına ve söz konusu diyaloga bir örnek oluşturmaktadır. Keza bu dönemde öğrenci hareketlerinde sadece sanayileşme ve kalkınma sorunları değil, işçilerin sorunları da sıklıkla dile getirilmiştir.
- 5 Ayşe Sakantzer ve F. Umur Bepinar, "Gençlik", *Dünden Bugüne Türkiye* içinde (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 351).
- 6 Örneğin "Halka Dönük, Halk İçin Eğitim" sloganı, 1968 Haziranı'ndaki İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi boykot komitesinin one çıkardığı bir söylemdir. Bkz. Emine Öztürk, 1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye'de Öğrenci Hareketleri, (Ankara: Gaz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bkora Tezi, 2016, s. 313).
- 7 Bu konu kim fakülte boykotu taleplerinde gündeme gelmektedir; örneğin İstanbul Üniversitesi Eczacı Fakültesi boykot komitesinin üzerinde durduğu konulardan bindir. Aynı zamanda daha sonra Rektörlüğün sunulan reform paketinde de özet kullanılarak açıklanması ve kapatılan okullardaki öğretim üyelerinden devlet okullarında istifade edilmesi gibi öneriler de verilmektedir. Dönemin ünlü öğrenci örgütlenenden Fikir Kulüpleri Federasyonu da bu bağlamda Özel Okullara Hayır Yürüyüşü adı altında bir miting düzenlemiştir. Öte yandan 1968 Temmuz'unda Türkiye Özel Yüksek Okullar Talebe Federasyonu'nun yayınladığı bildiride de söz konusu devleşme fikirlerine açıkça karşı yönde bir görüş de yer almaktadır.
- 8 Yön, Ant, Türk Solu ve Aydınlık vb. gibi önemli dergiler bu dönemde Türkiye'nin genel kalkınma ve demokrasi sorunlarının yanında, gelişmeye başlayan öğrenci hareketlerini ve taleplerini de konuları sayılarla yazılarıyla yayımlamıştır.
- 9 Bkz. Gökhan Atılan, "1968'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* içinde, der. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim, 2017, s. 322).
- 10 Harun Karadeniz, eğitimde niçin devrim islediklerini şu şekilde anlatmıştır: "Son öğrenci eylemlerinin tek amacı, eğitimde devrimdir. Niçin ve kimin için eğitim yapıldığını düşündüm, rastgele öğrenim kurumlarında, rastgele bilgiler genç kafaalara yerleştirilmektedir. Üniversitelerimizde bilimsel araştırmalar yapılmamaktadır. Çağı geçmiş ve bugünkü hayata kullanılmayan gereksiz ve ülke kısıylarıyla bağdaşmayan bilgiler okutulmaktadır." Bkz. Harun Karadeniz, *Onaylı Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: May Yayınları, 1964). Aynı zamanda bkz. Turhan Feyzioğlu, *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi*, 1960-1968 (İstanbul: Belge Yayınları, 1993).
- 11 100 kadar AÖF öğrencisinin protesto gösterilerinde iki öğrenciyi dair itiraz kararının iptalini yanı sıra, bilimsel ve tarafsız bir eğitim talepleri de dile getiriliyordu. Öte yandan fakültenin genelinden destek görmeyen bir eylem olması net edilmeye değerdir. Bkz. Alpay Kabakçı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri* (İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992).
- 12 Öğrenci hareketlerine ivme kazandıran üniversitelerin İstanbul ve Ankara Üniversiteleri olduğu söylenebise de, İTÜ, Gazi, Hacettepe, Ege Üniversiteleri, İstanbul Ankara İzmir-Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Robert Kolej Yüksek Okulu, Galatasaray Özel Kimya Mühendislik Okulu, Özel Eczacı ve Diş Hekimliği Yüksekokulu ve diğer yüksek teknik okullar, İstanbul Eğitim Enstitüsü ve Olgunlaşma Enstitüsü, Florence Nightingale Hemşirelik Okulu ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde de benzer süreçlerin ve talepleri dile getirme süreçlerinin görüldüğü akılda tutulmalıdır.
- 13 Deniz Güzem'in de aralarında bulunduğu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin boykotunda öne çıkmıştır. Bkz. Demet Lüksülü, *Türkiye'nin 68'li: Bir Kuşağın Sosyalistik Analizi* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2015, s. 27).
- 14 Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), s. 31-32.
- 15 Bkz. Milliyet, 19 Haziran 1968.
- 16 Bkz. Özürlü, 2016.
- 17 Başta Milliyet olmak üzere dönem gazetelerinde de öğrenci taleplerinin 1968 Haziranı'na bağlamında sıklıkla yer aldığı da unutulmamalıdır.
- 18 "Dünyada ve Türkiye'de Öğrenci Hareketleri: Üniversite Sorunu" adı altında kapsamlı bir şekilde dile getirilen talepleri ve önerileri bulmak mümkündür. Yayın Milliyetçi Türk Kadınları Derneği tarafından basılmıştır. Aynı zamanda bkz. Sempozyum, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de), 25-27 Kasım 1968 Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Eğitim ve Toplum Araştırmalar Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 7. Ve yine Nadire Mater, *Sokak güzeldir: 68'de ne oldu?* (İstanbul: Metis, 2009) s. 237.
- 19 Öğrencilerin bu bağlamda istediklerini dile getiren 1960 Anayasası'na "Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak Devlet'in başta gelen görevlerinden" şeklinde başlayan ünlü so. madde" sıklıkla referans verdiklerini alını gözlemler.
- 20 Disiplin yönetimine dair itirazlar sınırlarının çok geniş tanımlanması ve ceza durumunda bir üst merci olan Danıştay'a konuyu taşınmasının bir hak olması gerekçesi dardır. Bu sorunun bugüne de can yakıcı bir şekilde devam ettiğini söylemek zor olmayacaktır.
- 21 Özellikle İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'nin taleplerine bakıldığında, ders saatleri dışında öğretim üyelerinin bulunmamasına dair itirazlar ve "görünme günleri" adı verilen uygulamanın fiyiyatta sağlığı ispiendiliğinin eleştirisi görülmektedir. Bkz. Ragıp Zarakolu, "68 Deneyiminden Bazı Belgeler", *Toplum ve Bilim*, sayı 41, (1988), s. 207-252. Öte yandan bu talep sadece öğrencilerin adına değil aynı zamanda öğretim üyelerinin şartlarını iyileştirilmesi anlamında da gündeme gelmektedir.
- 22 Örneğin İstanbul Üniversitesi İktisadi Fakültesi boykotunda komitenin yapıtı açıklama şu şeklindedir: "Hareketimiz, sağ ya da sol eğilimli değildir. Maksadımız, üniversite reformunu gerçekleştirilmesini. Amacımız yanlış anlaşılmasın, kolay sınıf geçip, kolay diploma almak peşinde değiliz. Sadace bozruk eğitim düzeninin düzeltilmesini istiyoruz." Yine İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin dönem Rektörü Elazem Serif Ege'ye sundukları 48 sayfalık reform tasarıma bakıldığında da öğrencilerin ve öğretim elemanlarının akademik sorunlarına odaklandığı ve politik bir dille kullanılmamasına özen gösterdiği görülebilir. Söz konusu reform tasarıma eğitim sisteminin genel sorunları haricinde sosyo-ekonomik sorunlara ve eşitsizliklere de değindiği açıkça söylenebilir. Bkz. Zarakolu, 1988.
- 23 Neytin işaret ettiği üzere, üniversitelerde kural kesinleşen ve kenti işçilerden giderek daha çok sayıda genç üniversitede okumaya başladığı bu dönemde, bu durum hem sağ hem de sol öğrenci hareketlerinin eke kazanmasında etkili olmuştur. Bkz. Leyla Neyz, "Object or Subject? The Paradox of 'Youth' in Turkey", *International Journal of Middle East Studies* (Ağustos 2001, Sayı 33, s. 411-432). Söz konusu hareketlilik bağlamında üniversite gençliğinin 1968 öncesi siyasi eğilimlerini inceleyen kimi çalışmalarda alı sınırları gelen öğrencilerin sağ görüşü ya da APY'ye daha fazla destekledikleri söylenmemiştir. Bu yönde bir çalışma için bkz. Özer Ozanıkaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966).
- 24 Boykot ve işgaller döngüsüne 1969 yılında ODTÜ'nün de katıldığı net edilmelidir. 1969 yılında işgali veya boykot yaşanan okulların listesi için bkz. Sezen Çilengir, *Düşünce ve Pratiklerin Ufukları Arasında Dolayım: 1968-1970 Yılları Arasında Türkiye'de Üniversite İşgalleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010). Bkz. Ali Yıldırım, *HKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971): Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, (İstanbul: Doruk 2008, s. Basım).
- 26 Genelde askerlerin bu gibi olaylarda daha yavaş ve ilimli bir tutum sergilemesi, özellikle Milli Bismarık Devrim üzerine inanan öğrenci grupları arasında sivil-asker-aydın zümrelerden oluşacak bir "milli cephe" kurulması fikrini güçlendirir. "Öldü-Gençlik El Ete", "Öldü Çok Yavaş" gibi sloganların sıklıkla görülme başlaması bunun bir örneğidir.
- 27 Dönemin sağ görüşü öğrencilerinin süreçleri gözleri genelde göz ardı edilse de önemlidir, bu bağlamı konu alan ya da kısmen dile getiren kaynaklar için bkz. Zülfi Okun, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği* (İstanbul: Pinar, 2005); Turhan Feyzioğlu, *Fürkanî Yılların Gençlik Liderleri: Komünizmi (İstanbul: Özen Yayıncılık, 2004*; Mater (2009), Öztürk (2016). Bu bağlamda MTTB sistem bu dönemde incelendiğinde, özellikle Rasim Cinsili döneminde olmak üzere, ortadoğrudan üniversitelerin sorunlarına dair eleştiriler gündeme gelmiştir. Öte yandan milliyetçi ve muhafazakar zelliği daha fazla öne çıkan İsmail Kahraman döneminde ise (11 Mart 1966'da başlanmış), anti-komünizm mücadele ögesi bir bağlık olarak daha fazla öne çıkarılır. MTTB'yi inceleyen Zülfi Okun'a göre ise (s. 57), sağ görüşü öğrencilerin yüksek öğrenim mesleleri ve öğrencilerin sorunlarına dair yaklaşımları çok daha fazla pratik deriler bağlamında kalmakta ve dönemin sol görüşü öğrencilerin ifade ettiği radikal ve yapsal dönüşümü getiren üniversite reformu taleplerinden uzaklaşmaktadır.

FKF'DEN DEV-GENÇ'E: TÜRKİYE'DE 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE SOL*

KEREM ÜNÜVAR

Dev-Genç'i FKF'den ayıran en önemli nokta diğer sol siyasal aktörlerle belirgin bir başka aktör olarak muhatap olmasında, kendine güvenli, cüsseli bir örgüt olmasında yatar. Diğer taraftan Dev-Genç'e özellikli bir konum kazandıran şey ise belirli okuma listelerine sıklıkla sığınmayan, kendisini sosyalist geniş ailenin her üyesine bir yandan yakın sayan, onların düşüncelerini okumak, araştırmak konusunda çekincesiz, kompleksiz davranabilen bir örgüt olması; bu yolla sosyalizmle ilişki kurabilmeyi, daha geniş kitlelerle var olmayı başarabilmiş olmasıdır.

Dünya siyaset sahnesinde, işçiler (1848-1917), halklar (1933-1960), öğrenciler (1968-1980) farklı roller ve gerek örtüşen gerek ayrışan tahayyüllerle yer aldılar ve dünyayı sarstılar.¹ Bu makale Türkiye 68'ine ve hemen sonrasındaki döneme odaklanarak, sol dünya görüşüne sahip öğrencilerin Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan (FKF) Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) evrilen örgütlenme ve siyaset yapma biçimlerini değerlendirmeyi amaçlıyor.² FKF ve Dev-Genç deneyimlerine bakmak, Türkiye'de 68'in nasıl deneyimlendiğine ve sol siyasal yapıların nasıl biçimlendiğine ilişkin oldukça önemli bir tarihsel çerçeveyi sunar.

Bu aşamada ilk olarak öğrenci hareketlerinin masum ve hatta yararlı telakki edildiği dönemler üzerinde durmak gerekiyor. Böylelikle FKF'nin hangi tarz öğrenci aktivizminden farklılaştığını görmek de mümkün olabilir.

Avrupa bağlamında modern tarihin milliyetçilik döneminde, eli kalem tutan, tartışan, yerleşik siyasal düşünce ve muhafazakar siyasal yapıların

karşısına çıkan biyolojik olarak genç kuşakların –proto-öğrenci hareketlerinin– "milli" davalarda "öncü" rolü üstlenmeleri sık rastlanan bir durumdur. Fransız Devrimi'nde cumhuriyet kuruculuğu ve asıllığı ile pekişen, kendisine meşruiyet kanalları açan bu vazife telakkisi, daha sonraki devrimci dönemlerde alttan alta varlığını sürdürür. Bolşevik İhtilali sırasında, Rusya'ya sahip çıkmayı, onu kirlenenlerden, ona ihanet edenlerden kurtarmayı da kendi devrim programlarının içine koymuş kadroların mevcudiyeti buna bir örnektir. Milliyetçi devrimciler kendi meşruiyetlerini sağlamak için, vatani ne kadar çok sevdiklerini vurgulamayı da ihmal etmezler. Bu bir taraftan anti-empyrializm vurgusunun, siyasal ajitasyon ve diskur içinde milliyetçi devrimcilerin siyasal projeleriyle bütünlenmesini sağlarken diğer yandan devrimcilerin yerliliğine de sağlam bir vurgu yaparak, kendi siyasal pozisyonlarını daha korunaklı hale getirir. Kendilerine yönelecek ihanet ithamlarının, bu yöndeki karşı-ajitasyonların önünü alır, muarızlarının saldırılarını muarızlarına çevirir. II. Meşrutiyet'ten başlayarak, Türkiye'deki öğrenci hareketinde de

benzer bir algı ve kavrayışa rastlamak mümkündür. Dönemin öğrenci hareketinin benimsediği tarz, hem düvel-i muazzamanın bir kâbus gibi çöken siyasal/diplomatik ağırlığını karşılar, hem de kitlelerin müstebit bir padişaha karşı ayaklanmasının, vatan ve hürriyet sloganları üzerinden gerekçelerini sunar. Milliyetçi-modernist kuruculuk yıllarında da gençlik ve öğrenciler rejimin asli koruyucuları olarak, şanlı nefer diye taltif edilerek ama diğer taraftan "coşmaları" kontrol altında tutularak kabul görürler. CHP'nin tek parti döneminde asli düşmanları kabul ettiği İslâmcılık ve komünizm tehlikesi karşısında bindirilmiş hareket kitalarını öğrenci gençlik oluşturur. DP'ye karşı da rejimin ve "devrimlerin" koruyucusu misyonuyla öğrenci hareketi ve örgütlenmesi (elbette tâbîliği kabul ettiği müddetçe) hüsnü kabul görecektir. Bu sürecin tamamında kendisiyle çok fazla hesaplaşmamış milliyetçi bir diskur varlığını, samimi bir inanç şeklinde devam ettirir. Özellikle uluslararası ilişkilerin etkisiyle yeniden öne çıkan emperyalist müdahalelere karşı, bu tür bir milliyetçilik üçüncü dünyada etkili bir silah haline gelir. Türkiye bağ-

TİP III. dönem büyük kongre divanı. 9-11 Kasım 1968, Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu. Kongrenin divan başkanlığını Çetin Altan üstlenmişti.

Tarih Vakfı Arşivi
TİP Foto.

lamında da 1950'lerde kurulan Fikir Kulüpleri'nde bu özellikler gözlenir.

1950 SONRASINDA CHP VE GENÇLİĞİ

Çok partili hayatın tehlikeli tavizlerine karşı devrimlerin korunmasında sorumluluğu en başta gençlik, basın ve Cumhuriyet Halk Partisi bölüştüler. (...) Çok partili hayata geçildikten sonra, aydın gençlik ve bağımsız basın, CHP'yi bugünkü kadar topluca desteklemedikleri yıllarda bile, devrimlerin sorumluluğunu CHP ile bölüşmüş, CHP'nin en değerli eserine CHP kadar sahip çıkmış, CHP ile, belki farkına varmadan gaye beraberliği yapmışlardır. (...) İktidardaki parti irtica ile işbirliğini yer yer devam ettirebile, gençlik, basın ve CHP sorumluluklarına bağlı kaldıkça, bu memlekette irtica cephesi her gün biraz daha gerileyip zayıflamaya mahkumdur. 19 Mayıs, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya, Türk milletinin yeni bir hayata ayak bastıkları günün yıldönümüdür. Bugünün gençliği o yeni hayatın yetiştirdiği kuşaktır. (...) Gençliğin, şimdiki Cumhuriyet Halk Partisi'ni, bu hayat mücadelesinde kendisini destekleyen en güvenilir siyasi kuvvet olarak tanıması, 39 yıl önce Anadolu'ya ayak basan Mustafa Kemal'in partisini yeniden gençleştirmiştir. (Ulus, 19 Mayıs 1958)

1957'de milletvekili ve CHP 14. Kurultayı'nda parti meclisine seçilen Bülent Ecevit "Devrimci Gençlik, Gençleşen Parti" başlıklı yazısında gençliğe biçilen rolü böyle anlatıyordu. DP'nin "karşı-devrimci" çizgisine karşı güçlü bir barikat özelliği ile taltif edilen gençlik, 1954'e kadar seçkinlerin idaresindeki bir parti görüntüsünü değiştirmek üzere o tarihten itibaren aynı zamanda CHP'yi de gençleştirici bir misyon ile kazanılmaya çalışılıyordu. 1954'ten itibaren gerek DP gerek CHP tarafından özellikle üniversiteli gençler üzerinde yaratılan bu saflaşma (düzenin kurucusu ve kollayıcısı CHP'nin genç üyelerine karşı DP'lilerin daha düşük seviyede izlemek zorunda olduğu "sesini duyurma" halini hesaba katarak) 1960'larda karşımıza çıkacak mobilizasyonun önceleridir. FKF'nin devraldığı miras bu nedenle 14 Kasım 1952'de kurulan Ankara Üniversitesi Hukuk Mensupları Fikir Kulübü ile başlar. "Politikadan ve her türlü ideolojik propagandanın uzak olarak" faaliyet göstereceğini 17 Kasım'daki bildiriyi açıklayan kulübün yönetiminde Altan Öymen, Hüsamettin Cindoruk, Nahit Özkutlu, Adnan Güriz, Suna Tezcanel, Yüksel Sungur, Tekin Bürzumar, Gülsen Daldal ile Necmi Abadan bulunmaktadır. Kulübün faaliyetleri arasında Coşkun Üçok, Çetin Altan, Behçet Kemal Çağlar'ın katıldığı konuşmalar düzenlemek, konferanslar tertip etmek vardır.

1956'da kurulan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Fikir

Kulübü ise daha çok *Forum* dergisine yakın bulunan öğrenciler tarafından ihdas edildi. Bu dönem kurulan üçüncü kulüp 1956 içerisinde faaliyete geçen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fikir Kulübü'dür. Bu dönem kulüplerde "CHP'ye eğilim duyan DP'ye muhalif hocaların katkısıyla bir kısım sol, bir kısım liberal-özgürlükçü öğrenciler" görev almaktaydı. 27 Mayıs darbesine giden yolda katılımcılarını gençlerin oluşturduğu mitingler ve nümayişler, DP iktidarının "gericiliğe verdiği primler"e karşı devrimi koruma vazifesiyle sokağa yeniden çıkan bir dönemi oluşturur. (Daha önceki "görevlendirmeler"in içinde Tan Matbaası Olayı'nı saymak gerekir.) Buradaki siyasal mobilizasyon henüz ve sadece CHP'nin güdümündeki bir "devrimcilik" şiarının yükselmesine izin vermektedir. 10 Haziran 1959'da AÜ Hukuk, SBF, Fen ve Ziraat Fakülteleri ile Gazi Eğitim Enstitüsü öğrenci dernekleri başkanlarının yayımladıkları ortak bildiride denildiği gibi "Türk gençliği komünizmi ve irticayı bulduğu yerde ezmeğe azimli ve kararlıdır. Millî bünyemize mal edilmiş devrimlere dil uzatmış birkaç kendini bilmez menfur hareketleri, gençliğe atfedilemez. Gençlik, bu gibi bedbahtları potasında eritmeğe yetkili ve yeterlidir." Geçmiş bununla yoğrulmuş bir devrimciliğin 1962 sonrasında TİP'te nasıl yeniden biçimlendirildiği, fikir kulüplerinin aldığı şekli anlamak açısından önemlidir.

1960 darbesinin ardından, ordunun "ilerici" rolünü ululayan bir hava-

TİP'in mahalli seçimlere ilişkin Taksim'de düzenlediği 26 Mayıs 1968 tarihli miting.

Tarih Vakfı Arşivi
TİP Forumu

nın oluşması, "ordu gençlik elele" sloganının bir süre yerleşikleşmesi gençliğin nispeten CHP'nin civarında kalmasını mümkün kılmıştır. Ancak TİP'in 1961'de kurulması ve ardından Mehmet Ali Aybar'ın parti başkanlığına gelmesi CHP'yi ürküten bir şekilde gençliğin TİP'e kaymasını da beraberinde getirmiştir. 1960'ta Cemal Gürsel'in etrafını çeviren, "İhtilal'in Cemal Agası'nı" sevgiyle karşılayan gençler, 1962'de ceza kanununun 141. ve 142. maddelerini protesto edip, fikir kulübü üyesi Turhan Feyzioğlu'na gösterdikleri tepkiyle ona kulüp üyeliğini hatırlatırken, yavaş yavaş CHP'nin temsil ettiği rolün yetersizliğine de iktidara başlamışlardı. 1952'de kurulan fikir kulüpleri 1960 ertesinde hızla sosyalist fikirlerin etkisi altına girerken ve özellikle Ankara SBF'deki kulübün Sosyalist Fikir Kulübüne dönüşmesi ve Ankara ve İstanbul'daki diğer fakülte ve yüksekokullarda hegemonik bir yönelim haline gelmesi Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kuruluşunu hızlandırmıştır. Bu süre içinde TİP'in yanı sıra, Doğan Avcıoğlu yönetimindeki

Yön'de sosyalist fikirlerin canlanmasında etkili bir kamusal araç haline gelmişti.

TÜRKİYE'NİN YÖNÜ

Yön çıkış bildirgesi⁴, "Türk halkının, çok çetin iktisadi siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu (...) günlerde" gidilecek "yön"ü belirlemek üzere yayın hayatına atıldığını ifade ederek başlar. Soğuk Savaş ertesinde ortaya çıkan uluslararası denge, DP iktidarının 1945'ten itibaren Kemalist devrimlere karşı hazırlanmış bir karşı-devrim olarak nitelenmesi, ülkenin hızla ve Atatürk'ün işaret ettiği seviyede bir kalkınmaya ihtiyacı olduğu fikri Yön'ü çıkarıcıları ve sürekli yazarlarını derinden ilgilendirmektedir. Azgelişmişlik bilinci, resmi ideolojinin belirleyiciliği, kalkınmanın neredeyse tek ve milli hedef olarak algılanması, Yön'cülere Kemalizm, milliyetçilik, sosyalizm ve üçüncü dünyacılık arasında ferah feza "proje" üretmek konusunda oldukça

elverişli bir zemin hazırlamaktadır. 1961 Anayasası'nın "sosyalizme açık olduğu" fıkrı sık işlenen konulardan birisi haline gelmiştir. Asriliği yakalamak gayesinin vücut bulmuş hali olan Kemalizm, hızla ve sosyal adaleti sağlamak bakımından sosyalizm ile hemhal olabilir yaklaşımı dergiyi çıkarıcıların ortak fikrîyatını oluşturmaktadır. Bu düşünsel rahatlık ister istemez iktidar sorununu Yön'cülerin karşısına getirir koyar. Cevap oldukça basittir: Madem ki 20. yüzyılın o döneminde Kemalizm ile sosyalizm hemhal olmak gerekir, o halde Kemalist söylemin kurduğu ilerici-gerici-lik, devrim ve devrimin niteliği gibi meseleler sosyalist bir bakışla kavranabilir. Bu durumda sosyalist tarihsel bakış açısının gerektiği şemayı izlemek şarttır. Devrim denen şey, modern anlamıyla burjuvazinin feodaliteyi tasfiye etmesi, milli demokratik rejimi kurması ve bu kurulan milli demokratik rejimin işçi sınıfı marifetiyle sosyalist bir sisteme çevrilmesi değil midir? Türkiye'de feodalite tasfiye edilebilmiş midir? Yön'e göre hayır, edilememiştir zira

Mustafa Kemal'in başlatmaya hazırlandığı millî demokratik devrim, emperyalizm beslemesi burjuvazi tarafından sekteye uğratılmış ve bundan dolayı feodal kalınları yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Öyleyse Türkiye devriminin yolu anti-emperyalist ve anti-feodal bir millî demokratik devrimden geçmek zorundadır. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in işareti ettiği tam bağımsızlığın anti-emperyalist mücadele ile sağlanması hem de yine Mustafa Kemal'in dediği gibi muasır medeniyet seviyesine ulaşmakta engel teşkil eden feodal, dolayısıyla gerici unsurların anti-feodal bir devrimle tasfiyesi demektir. Böylelikle *Yön*'ün çıkışıyla beraber yavaş yavaş geliştirilecek bir siyasal strateji de parça parça ortaya çıkmaya başlar: 27 Mayıs darbesinin yolunu açtığı ve 1961 Anayasası'nın imkân verdiği şekilde daha ilerici, kalkınmış, laik bir Türkiye kurmak mümkün olabildi. Bunu yapmak için elbette birlikte hareket edilmesi gereken bir cephe kurmak gerekiyordu. Cepheyi oluşturacak koalisyon küçük burjuvazinin ilerici ve radikal unsurlarından, burjuvazinin millî kesimlerinden, ilerici aydınlardan, "devrimci" gençlerden ve "zinde kuvvetlerden" mürekkep olacaktı. Nihayetinde sayılan unsurlar Kemalistin projesini anlamış, millî olan ve aydınlanmaya inananlardan bir araya getirelecekti.

Öğrenci gençliği hızla CHP'den uzaklaştırırken TIP'e yaklaşırken süreç, *Yön* sayfalarında cereyan eden bu tartışmaların etkisinde gelişti. 1962'de ilk defa atamaya kurulan TIP Gençlik Kolları, FKF bünyesinde çeşitli görevler üstlenen öğrencilerden teşekkül etmişti. Diğer bir söyleyişle, TIP üyesi olan öğrenciler FKF içinde de etkin görevlerde bulunuyorlardı.

Yön grubu ile TIP arasında, TIP'in kuruluşundan itibaren —belki zımnen kabul edildiği hatta birbirlerine tahammül etmeyi gerektirdiği söylenebilecek— bir etkileşim söz konusudur. *Yön* haftalık periyoduyla sosyalizm tartışmasını popülerleştiriyor, Türkiye'nin kalkınması için gerekli ve geçerli yolu tarif ediyor, sosyalist ya da kapitalist bir kalkınmaya kar-

şı, kalkınmanın millî olması gerektiğinin altını ısrarla çiziyordu. TIP ise siyasal alanda meşrulaşmış bir sosyalist parti olarak, sol kamuoyunun temsilciliğini üstlenmiş oluyordu. TIP içinde de sendikacılar, işçiler, gençler, aydınlar ve eski TKP'liler siyasal hareketliliğin taşıyıcısı idiler. 1965'ten sonra yukarıda sayılan tespitlere başkaları da eklenmeye başladı. Türkiye'nin kalkınmasını önüne koyan ve gerekirse bunu aydınlar bir zümrenin diktatörlüğü halinde tesis etmeyi düşünenlerin kendi stratejilerine ad koymaları gerekti. İlkın Doğan Avcıoğlu'nun "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları" başlığıyla kaleme aldığı ve daha sonra E. Tüfekçi imzasıyla Mıhrı Belli tarafından yazılan "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı?" (5 Ağustos 1966, *Yön*) yazıları tartışılan stratejinin adının belirlenmesini sağladı: Millî Demokratik Devrim.

Millî demokratik devrimin bu Kemalist okumasına aynı zamanda sosyalistçe bir soru da eşlik etmek durumundaydı: Devrimin öznesi kim olacak? Yine aynı mantık silsilesi işlemeye başlıyordu: Türkiye'de millî demokratik devrimin asıl öznesi elbette proletarya olacaktı ama objektif koşullar ve ne yazık ki Osmanlı'dan bu yana emperyalizme bağımlı gelişen kapitalist sistem bilinçli bir proletaryanın ortaya çıkmasını engellemişti. O zaman somut koşulların somut analizi şunu gerek-

tirirdi ki, işçi sınıfının *ideolojik* önderliğinde ve ancak zinde kuvvetler ve ilerici küçük burjuvazinin *fiili* önderliğinde bir millî demokratik devrim gerçekleşmek zorundaydı. Küçük burjuvazinin dinamik kesimleriyle, zinde kuvvetlerin ittifakına dayanan fiili önderlik, gençlik hareketini dinamik ve yan bir unsur, adeta devrimin taşıyıcısı olarak nitelendirirken, zinde kuvvetler yani ordu da devrimin asıl yapıcısı haline geldi. Türkiye'de sosyalistlerin orduyla kurduğu ve aslında eşyanın tabiatına aykırı olan tuhaf ilgi böyle bir düşünsel ortamın ürünü oldu. Bu yaklaşım *Yön* sayfalarında Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi müstearıyla Mıhrı Belli tarafından işlendi.³ Doğan Avcıoğlu'nun bu konudaki yaklaşımı Kemalist projenin radikalleştirilmesi, yarım kalan devrimin tamamlanması ve bu sayede bağımsız, kalkınan, devrimci Kemalist bir ülkenin ordudaki ilerici subayların darbesiyle kurulması etrafında dönüyordu. Nasır tarafından 1952'de gerçekleştirilen Mısır'daki darbe ve Mısır'ın o dönemden itibaren işlemeye başladığı "üçüncü yol" ile üçüncü dünyadaki ulusal kurtuluş hareketleri, Avcıoğlu ile beraber diğer pek çok *Yön*cüyü de bu açıdan hem ilgilendiriyor hem de etkiliyordu. Mıhrı Belli'nin temsil ettiği söyleyebileceğimiz grup ise ordunun "geri bırakılmış" ülkelerde ilerici bir rolü olduğunu kabul ediyor, Stalinist bir mekanik tarih anlayışının gerektirdiği çizgisel şemayı izleyerek

Mamak Cezaevi'nde Hacı Tonak (arkada soldan 2.), Deniz Gezmiş (arkada soldan 5.), Hüseyin İnan (en önde soldan 1.), Yusuf Aslan (en önde soldan 2.), Atilla Keskin (ikinci sırada oturanlar arasında en sağda).

Tarih Vakti Arşivi
TIP Foto

"milli demokratik devrimin" orduyu yanına alarak gerçekleştirilebileceğini imâ ediyor. işliyordu. *Yön* içinde, Kemalizmin temel olduğu bir askeri devrim ve ilerici bir diktatörlüğü destekleyen CHP kökenli aydınlarla; TKP'den yadigar, siyasî durum analizini Marksist belagatle süsleyebilen, strateji ve taktik konusunda birinci gruptakilerden daha etkin ve gençlik hareketiyle teması kurabilmiş sosyalistler olarak tarif edilebilecek iki aydın grubunu ayırt etmek mümkündür. 1965-1969 döneminde (1967'ye kadar *Yön* aracılığıyla ve 1967'den itibaren *Devrim* dergisinde ve Doğan Avcıoğlu'nun içinde olmadığı ancak pekala onun görüşlerine yakın görüşlerin eski kuşak TKP'lilerce savunulabildiği *Türk Solu* dergisi cenahında varlığını izlemenin mümkün olduğu siyasal perspektifi harz) ilerici askeri darbe bekleyenlerle TIP arasında gelişen tartışma da, *Yön* içindeki iki grup arasındaki ayrımı, onları bir arada tutacak şekilde beslemiştir.

TİP GENÇLİĞİ

1962 yılında TIP'in oluşturduğu halet-i ruhiye'nin öğrenci gençliği

sarması kaçınılmazdı; öğrenci gençlerin kendi talepleriyle TIP Gençlik Kolları kuruldu. Orhan Kemal'in aracı olduğu, TIP Gençlik Kolları Genel Başkanlığı'na Ali Yaşar'ın, sekreterliğine Ali Babaoğlu'nun, İstanbul II Gençlik Örgütü Başkanlığı'na Nürer Uğurlu'nun, genel sekreterliğe Nuralp Devrim'in getirildiği ilk dönem yaklaşık 1,5 yıl sürer. Bu süre içerisinde partinin merkezi özellikle kongrelerde gençlik kolları yöneticilerine delegelik konusunda çekimser davranınca, partinin gençlik kolları içinde ister istemez bir huzursuzluk başlar. Ancak yine de partinin yarattığı heyecan şimdilik bunu dizginleyecek düzeydedir. Ancak genel merkez yavaş yavaş parti gençlik kollarının parti içerisinde iki başlılık yaratacağını da hesaba katarak, gençlik kollarını muhafaza ederken kendi hegemonyasını FKF üzerinden kurmayı, paylaşılmaayan gençlik hareketinin imkânlarını buradan yakalamayı tercih eden bir yaklaşım içine girecektir. TIP İstanbul Gençlik Kolu Başkanlığı ile TIP Gençlik Kolu Başkanlığı yapanlar arasında Nürer Uğurlu (1962), Turgut Kazan (1963), Altay Direk (1965), Nejat Şen (1965) bulunmaktadır. 1966'da TIP İstan-

bul Gençlik Kolu Başkanı Bora Gözen, sekreteri Veyis Sarısözen'dir. Ankara'da kurulan TIP Ankara Gençlik Kolu'nun ilk başkanı Ahmet Erün, daha sonraki başkan Ümit Hassan ve sekreteri Necmiye Alpay'dır. 1965'teki TIP Gençlik Kolu Başkanı Atilla Sarp'tır. Bu arada fikir kulüpleri arasında koordinasyonu sağlamak ve gücünü yansıtmak amacıyla federasyonun kurulması fikri Hüseyin Ergün tarafından dillendirilmiş ve bununla ilgili çalışmalar yapılmıştır. 12 Kasım 1965'te SBF kantininde Hüseyin Ergün, İsmet Özel, Kudret Ulutürk, Atilla Arsoy, Cem Eroğlu, Ömür Sezgin, Erol Temelkuran, Mevlüt Yılmaz, Atıl Behramoğlu, Ali Orhan Yücealp, Talip Özay, Rifat Murat, Erol Barutçugil, Şirin Yazıcıoğlu, Dudu Körüçekli, Asaf Köksal, Zülküf Şahin, Mümtaz Kotan, Taylan Türker, Halis Aydın, Ünal Çelenk, Aysel Baytan, Yusuf Küpeli, Yurdakul Alpay, Ümit Hassan, Erdal Türkkan, Ahmet Ali Arslan'ın katıldıkları bir toplantı düzenlenir ve çeşitli fakültelerin fikir kulüplerine bağlı üyelere federasyonun kurucuları belirlenir. 16 Aralık 1965 perşembe günü FKF resmen kurulur.

FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU'NDAN TÜRKİYE DEVRİMCİ GENÇLİK FEDERASYONU'NA (1965-1971)

Devrimciliğin Kemalist ve sosyalist bir bileşim olarak kabul edildiği bir dönemde öğrenci hareketinin merkezi, taşıyıcısı ve siyasî alana nüfuz ettiricisi FKF idi. Ankara Üniversitesi SBF Sosyalist Fikir Kulübü ile başlayan daha sonra Ankara, İstanbul, İzmir, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılan örgüt TIP'i destekleyen, genellikle TIP politikalarına yakın duran öğrencilerin TIP'in yarattığı heyecana eklenerek legal düzeyde sürdürdükleri önemli bir örgütlenme deneyimiydi. FKF, kendi lokallerini kurabilen, sosyal aktiviteleri pekiştiren, üniversite yaşamına ve idari yönetimin tasarruflarına müdahale yollarını oluşturan, TIP'in politikaları çerçevesinde işçi ve köylülerin mücadelesine destek veren bir gençlik örgütlenmesiydi. TIP'le beraber yük-

"Kanlı Pazar" olarak anılan 16 Şubat 1969 günü Amerikan 6. Filosu'nun İstanbul'da demirlemesini protesto etmek için yapılan eylemlerde Ali Turgut Aymaç ve Duran Erdoğan bıçaklanarak öldürülmüştü.

A Cloud of Black Smoke
Photographs from Turkey 1968-72, ed. Hållé (Stockholm: Fotenskap Fotofirma, 2007).

selen sol dalga'nın üniversite gençliği tarafından yansımaları olacaktır.

FKF YÖNETİMLERİ

FKF'nin kuruluşundan bir süre sonra 1966'da TIP Gençlik Kolları ve FKF yöneticileri arasında genel sekreter Nihat Sargın'ın girişimiyle bir toplantı düzenlenir. Toplantıda gençlik kolları ve FKF arasındaki hangisine daha çok ağırlık verilmesi konusunda bir karar verilmek istenmektedir. O sırada TIP Gençlik Kolları Başkanı olan Atilla Sarp, gençlik kollarının daha ağırlıklı olmasına yönelik bir konuşma yapar. Ancak Cem Eroğlu yaptığı konuşmada "İsmi gençlik kolu ama fiili olarak bütün çalışanlarını üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Üniversite gençliğini partiye gençlik kolu ile bağlamaktansa fikir kulüpleri ile partiye kanalizetmek daha iyi bir çözümdür. Çünkü herkes parti gençlik kolu üyesi olmayabilir ama fikir kulübü üyesi olabilir. Bunun partiye daha çok yararı olur" der. TIP MYK bu toplantıda konuşulanları ele alır ve partinin gençlik bürosunun kurulması ve bundan Sadun Aren'in sorumlu olması yönünde bir karara

varır. Cem Eroğlu bir dönem gençlik bürosunun başında bulunur.

Hüseyin Ergün'ün ilk dönem başkanlığı üniversiteyi bitirip askere gitmesi nedeniyle Kudret Ulutürk'e devredilir. FKF Birinci Kurultayı 22 Ocak 1967 günü başlar. Federasyonun faaliyetlerinin değerlendirildiği kurultay sonucunda İzzet Polat Ararat genel başkan, Ahmet Ali Arlı genel yazman, Asaf Köksal genel sayman olur. Bu arada 1962'de Çalışanlar Partisi kurulması yönünde emek harcayan, partinin tüzük ve programına da katkı sunmuş olan Yön çevresi,⁶ bunda başarılı olamayınca yüzünü TIP'e çevirmiş, Eylül 1964-Ekim 1965 arasında TIP'e kendi siyasal projeksiyonu yönünde telkin ve etkide bulunmaya çalışmış, 1965 seçimlerinden sonra TIP'ın cazibesi artıp Yön'le arasına mesafeye koymaya başlaması söz konusu oluncu dergi de TIP içindeki tartışmalara "el atma" gereği duymuştu. Bu aynı zamanda TIP ve Yön arasındaki -bizim tarifimizle- "zımnı uzlaşma"nın bozulmaya başladığının da göstergesiydi ve 1966'da yapılan Malatya'daki TIP Büyük Kongresi'nde Yöncülerin desteklediği muhaliflerin

tamamen tasfiyesine kadar da sürecekti.

TIP hem FKF içinde hem de gençlik kolları münasebetiyle kendi içindeki tartışmalara rağmen özellikle öğrenci gençliğin ilgisini kendi üzerinde toplayabilmiş, siyasal mobilizasyon konusunda CHP'yi gerilerde bırakmış, bir anlamda "sokağın hareketine" eklenilebilmişti. Ancak TIP içerisinde FKF'de ortaya çıkmaya başlayan "bir an önce devrim" perspektifini destekleyecek bir eğilim yoktur. Parti ağırlıklı olarak demokrasi içerisinde ve anayasal hakları kullanmaya dönük bir perspektif üzerinde hareket etmektedir. Oysa "sokak" için bu, "legalizm"ın hız kesen yüzüdür. FKF ve TIP içinde de ipler gerilmekte, TIP federasyon üzerinde kurduğu hegemonyayı adeta baskıya dönüştürmektedir. Bu koşullar içerisinde FKF'nin 2. Kurultayı'na gelinir. Artık yalnızca Ankara'da örgütlü olmayan FKF, İstanbul, İzmir ve Erzurum'da da örgütlüdür. Bu sıralarda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olan Doğu Perinçek, TIP genel merkezini kurultayda kendi adaylığını desteklemek yönünde ikna edebil-

Yıldız Mühendislik ve Mimarlık Akademisi öğrencisiyken 14 Aralık 1969 günü okulun önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybeden Battal Mehmetoğlu'nun cenaze töreni.

A Cloud of Black Smoke Photograph from Turkey 1968 72

miş, MDD tezlerine karşı kendisinin partiyeye bağlılığına Sadun Aren'i inandırmıştı. FKF'nin 2. Kurultayı' 23-24 Mart 1968'de yapıldı ve Doğu Perinçek ve arkadaşları yönetime geldi. Doğu Perinçek 1967'den itibaren FKF ile ilgili sıkıntılarını olduğunu, amaçlarının "FKF yönetimini ele geçirmek, halkçı, demokratik güçlerle ittifak

öğrenci kulüplerinin temsilcileri. Ancak DISK, SBF Öğrenci Derneği ve Sınan Cemgil tarafından temsil olunan ODTÜ SFK kısa bir zaman sonra Dev-Güc'ten ayrılırlar. Dev-Güc'ünde yer alan kişilerin ve derneklerin, sosyalist değil "millici" oldukları aşikârdır. FKF içinde Perinçek ve ekibinin bu girişimi hoş karşılanmaz ve yönetimi

FKF'nin 3. Olağan Genel Kurultayı yaklaşırken, sadece SBF Sosyalist Fikir Kulübü ile Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Fikir Kulübü sosyalist devrimcilerin" yönetimindedir. Ankara'daki diğer fikir kulüpleri ya MDD'cilerin ya da MDD'cilere sempati duyanların elindedir. İstanbul'da bu çekişme daha sert yaşanırken, Erzurum, Trabzon ve İzmir sekreterliklerinde daha yumuşak bir tartışma ortamı ve sallaşma vardı. FKF'nin 3. Genel Kurultayı, 4 Ocak 1969'da toplanışında durum böyledir. 12 Ocak 1969'da kurultay bittiğinde Hasan Yusuf Küpeli FKF Genel Başkanı, Hüseyin Ergün GYK üyesi seçilir. MYK içerisinde Tunç Çetin, Münir Ramazan Aktoğa, Çağatay Anadol, Tuncer Eşsizhan, Ruhi Koç, Mustafa Ulusoy ve Süleyman Coşkun yer alırken, İstanbul sekreterliğine Sıtkı Coşkun seçilir. Yusuf Küpeli yönetimindeki FKF, MDD tezlerine iyice bağlanmış bir hale gelir ve TIP'e yakın oldukları düşünülen örgütler ve kişiler tasfiye edilir. Zaman zaman sopalı, yumruklu tartışmalarla devam eden süreç TIP'li kadroların 9-10 Ekim 1969'da Ankara'da yapılan olağanüstü kurultayda ayrılmalarıyla noktalanır. Bu kurultay sonunda FKF'nin ismi Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF/Dev-Genç) olarak değiştirilir ve başkanlığına Atilla Sarp getirilir. Bu aynı zamanda grupların artık "Türkiye devriminin yolu" konusunda ayrışacakları, silahlı eylemlerin başlayacağı bir dönemin de açılmasıdır. DP iktidarına karşı CHP'ye yakın duran üniversite öğrencileri tarafından kurulan, 27 Mayıs'ı coşkuyla karşılayan, hızla TIP'e yönelen üniversite gençliği, kendi kurduğu FKF'yi de aşmak zorunda kalmıştır. FKF, ya geldiği noktada gerçek bir siyasal aktöre dönüşüp siyasal bir entite haline gelecekti ya da dağılacaktı. Dev-Genç bu durumda alttan alta örülmeye başlamış devrimci bir partinin nüvelerini haızdı.⁸

FKF'NİN ÖNEMİ

FKF üniversiteli gençlik hareketinin çıraklık dönemi örgütüdür. Güdümü bir gençlik hareketinin kendi sınırlarını görmesi ve bunu aşmak için

DP iktidarına karşı CHP'ye yakın duran üniversite öğrencileri tarafından kurulan, 27 Mayıs'ı coşkuyla karşılayan, hızla TIP'e yönelen üniversite gençliği, kendi kurduğu FKF'yi de aşmak zorunda kalmıştır.

yapmak, cepheci bir tavır almak ve FKF'yi eylemci hale getirmek olduğunu" söyleyecektir yıllar sonra.⁷ Perinçek yönetimindeki MYK'da Ömer Özürtugut, Adnan Altıparmak, Gün Zileli, Ruhi Koç, Gülhan Germiyan, Ahmet Kazan, Ekrem Öztürk ve Yusuf Tarakçıoğlu yer alır. FKF İstanbul Sekreterliği ise, Veysi Sarisözen (başkan), Işitan Gündüz (sayman), Osman Saffet Arolat, Ayşın Erem, Nabi Yağcı ve Enver Nalbantoğlu'ndan oluşur. Kurultayda sona yaklaşırken MDD'ci Atilla Sarp'a karşı TIP tarafından desteklenen Doğu Perinçek yaptığı konuşmada rengini belli etmiş, Mihri Belli'ye yakın duran bir konuşma yapmış ancak TIP'in o noktadan sonra müdahale şansı kalmamıştır.

Perinçek'i başkanlığından eden ilk icraatı, Dev-Güc'e katılmak olur. Onun "cepheci bir tavır almak" düşüncesine uyan bu davranışı, TIP'in tasvip edemeyeceği bir çizgiye denk düşüyordu. Türkiye Devrimciler Güç Birliği toplantısı 30 Mart 1968'de 27 Mayıs Milli Devrim Derneği'nde gerçekleşir. Toplantıya ve birliğe katılan kişi ve kurumlar arasında şunlar vardır: 27 Mayıs Milli Devrim Derneği Başkanı tabii senatör Müjip Ataklı, Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu Başkanı Prof. Bahri Savcı, TMTF Genel Başkanı Sencer Güneşsoy, DISK adına Uğur Cankoca, TMGT adına Nusret Selen, TÖS adına Ahmet Cenani, FKF Başkanı Doğu Perinçek ve çeşitli üniversite

devirmek üzere harekete geçilir. Yönetime muhalif yönetim kurulu üyelerinin çağrısıyla 7 Temmuz 1968'de yapılan olağanüstü kurultayla Doğu Perinçek düşürülür. Yerine Zülküf Şahin yönetiminde yeni bir yönetim oluşturulur. FKF, Dev-Güc'ten ayrılır. FKF'yi takip eden İTÜ ve İÜ'den öğrenci dernekleri de Dev-Güc yürüyüşlerinden çekilmeye başlarlar.

TIP'e de sırayet etmiş "milli demokratik devrim mi sosyalist devrim mi" tartışması, parti açısından Mehmet Ali Aybar ve partinin bilim kurulu üyelerinin geliştirdikleri tartışmayla "sosyalist devrim" lehine sonuçlanmıştı. Bu tartışma TIP'in ordu ile birlikte yapılması düşünülen darbeye rol alınmayacağını deklare etmesi demekti. Elbette TIP'in bu tavrı karşı tarafta önce bir şaşkınlık ardından saldırının fitili oldu. "Aybar-Aren-Boran oportünizmine" karşı millî güçleri bir arada tutacak, devrim safalarını sıkılaştıracak bir atak sol siyaset dünyasını tamamen kontrolü altına almaya başladı. Bu arada '68 hareketinin etkileri Türkiye'deki üniversitelerde de kendisini göstermiş, Batı '68'inden farklı olarak anti-emperyalizmin asıl belirleyen olduğu bir "üçüncü dünya" 68'i sahnedeki yerini almıştı. Üniversite gençliğinin politizasyonu derecesi ve acil olarak siyasete müdahil olma arzusu, sol siyaset dünyasında "hangı şekilde devrim" dendiğinde "elbette, millî demokratik devrim" cevabının alınacağı bir noktaya gelmişti.

nasıl davrandığını da bir göstergesidir. Ne CHP Gençlik Kolları'nın ne de TİP'in gençlik hareketini kontrol edebileceği bir dönemin ürünüdür. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, FKF Türkiye sosyalist hareketinin çok parçalı halinin ilk yoğunluğu teknedir. 27 Mayıs darbesinin özellikle anayasa konusunda birtakım imkânlar açması, toplumsal hayatın hareketliliğini tetiklerken, bu tür toplumun kendi rüşünü eline alma arzusunu açıkça ortaya koyduğu dönemlerde görülen özellikleri tekrarlar mahiyette sosyo-kültürel hayatın da zenginleşmesini sağlar. Bu tiyatrodan sinemaya, şiirden romana kültürel hayatın uzuvlarını canlı kılarken, bu iklimin neşesi ile kendi yapabileceklerinin ufkunu daha ötelede çizen bir politik angajmanı da beraberinde getirir. Bunu tersten söylemek de doğrudur. Politik hareketlilik kültürel üretimin zenginliğini besler ve dönüştürür. FKF kendi bağrında yeşeren, kendisine olduğu kadar etrafına da etkide bulunan bir canlılığın ilk somut ifadesidir. Ne klasik komünist parti gençlik örgütü gibidir ne de sadece üniversite ile sınırlanmış bir öğrenci ilgisinin sönük, soluk kuluübü. Bir yandan üniversitenin "elit ve aydın" yapması beklenen öğrencileri gelecekte onlara biçilmiş rollerden feragat etmeye zorlarken — ki bu gönüllü bir fedakârlıktır — diğer yandan devrimi de onların yapabileceğine olan inancı ve azmi pekiştirir. FKF deneyimi kendi üyelerini, madem onlar ülkenin geleceğindeki doktorlar, avukatlar, öğretmenler, bürokratlar kısaca "yapıcı"lar olacaklardır noktasından, niye kendilerinin hazırlayacağı bir geleceğin mimarları, "tam bağımsız ve gerçekten demokratik" (bunu 1960'ların ikinci yarısında sosyalist diye okumak gerekir) Türkiye'nin "yaratıcı"ları olmasınlar noktasına yönelir. FKF'nin kendi tarihindeki CHP'den ve 27 Mayıs'tan kaynaklanan "cumhuriyete sahip çıkma" hedefi, cumhuriyeti cumhur için sosyalist bir şekle sokmanın nedeni olur. Üstelik bu defa cumhuriyet sokağından kültürüne her gün yenisinden, devrimci bir kararlılık ve bağımsızlık hedefiyle "dönüştürülecek"tir. Mahir Çayan'dan Deniz Gezmiş'e,

İbrahim Kaypakkaya'dan Sınan Cemgil'e 1960'ların özellikle ikinci yarısı boyunca etkili olan, solun rüş ispatında rol alan aktörler FKF üyeliğinde bulunmuşlar, kurultaylarda, seçimlerde taraf olmuşlardır. Bu süreç aynı zamanda hareket içinde yer almış bireylerin kendilerini oluşturmalarının, kendi sorunlarına müdahil olmalarının da tarihidir.

DEV-GENÇ

FKF'nin varlığı Ekim 1969'da sona erdi. Son kurultayda yönetime gelen öğrenciler federasyonun adını Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) çevirerek yeni bir dönemin hem siyasal hayatın kendisi hem de öğrenci gençlik hareketi için açıldığını ilan etmiş oldular.

DEV-GENÇ: İDEOLOJİ VE POLİTİKA

Dev-Genç, ismini aldığı kurultaydan sonra gelişecek sürecin sonunda yani 1971'de THKO ve THKP-C ortaya çıkıp, TİP ya da Mihri Belli önderliğinde kurulacak yeni bir proletaryanın öncü partisi fikrine karşı, öğrenci kitlesinin devrimci kalkışmasını gerçekleştirmek üzere harekete geçene kadar varolan en önemli kitlesel örgütlenmelerden birisini oluşturmuştur. Burada sonucuna işaret ettiğimiz ve TİP dışında mobilize hale gelen geniş MDD cephesinden Dev-Genç'in özerkleşmesi süreci siyasal tartışmalar sonucunda gerçekleşmiş ve ancak 1971 başında netleşmiştir. Bu süreç, çeşitli ittifaklar, kopuşlar, tasfiyeler, MDD stratejisini çeşitli ş-

6. Filo'yu protesto için 16 Şubat 1969 günü yapılan yürüyüşün erken saatleri.

A Cloud of Black Smoke
Photographs from
Turkey 1968-72.

killerde kendi siyasal söylemlerinin bir parçası olarak kabul eden gruplar arasında yaşanmıştır. Ayrımları tek tek ele alınmayı gerektirmekle beraber Ekim 1969-Mart ve Mayıs 1972 arasında çok hızlı yaşanan bir süreç söz konusudur. Bir yanda üniversitelerdeki öğrenci hareketiyle biçimlenmiş ancak siyasal faaliyeti hızla yükselmiş Dev-Genç, diğer taraftan Mihri Belli'nin belagatinden etkilenen askeri öğrenciler, genç subaylar, işçi liderleri... Üstelik bu aktörler arasında karşılıklı değil, geçişlilikler, etkileşimler söz konusudur. Köylere miting, propaganda ve siyasal çalışma yaparak bir siyasal hat kurmaya çalışan üniversite öğrencileri de, işçi örgütlenmesinin esas olmasına inanan öğrenciler de, bir an önce sağ siyasal iktidarın devrimci gerektigine inanan genç subaylar da, devrimci bir siyasal parti kurma gereğine inanan sol aydınlar da tüm bu hercümercin içinde yer almaktadır ve tüm tartışmalar yazılar, dergiler, broşürler, toplantılarda yaşanmaktadır. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (Kasım 1968) (daha sonra Ocak 1970'te *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) ve *Proleter*

Devrimci Aydınlık (PDA) olarak ayrışacaktır) ilk başlarda belli başlı grupların yazılarıyla tüm MDD hareketinin yayın organı gibidir. Hem FKF hem de Dev-Genç içindeki grupların temsilcileri de ASD içinde yazılarıyla, federasyon yönetiminde temsil yetilerinin mevcuttur. 1969'dan itibaren sol içi siyasal tartışmanın sertleşmesi ve gruplaşmaların netleşmeye başlaması nedeniyle FKF daha çok kendi sorunlarına, TİP'e duyulan güvene, kendi tarihinin sınırlarına çakılı bir öğrenci örgütü iken ve bu nedenle herhangi bir fraksiyonel farkı belli etmeden üyelerini bir arada tutabilirken, kendi tarihinin sonunda bunlarla hayatta kalmasının mümkün olmadığı da ortaya çıkmıştı. Kendisini parti formu ve refleksleri ile görmekte isteyen öğrenci grupları için gelinen noktada sıkıntıyı aşmanın yolu yeni bir form ve içerikle yeniden örgütlenmekti.

BİR SİYASAL DÖNEM KAPANIRKEN

TİP döneminin siyasetini belirlediğini söyleyebileceğimiz koşullar 27

Mayıs nedeniyle yanı, anayasanın sosyalizme açık olması "ihtimali"ne dayalı bakış açısı ve darbenin "ilerici" unsurlarının yaydığı hayayla ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs ertesinde artık başka bir motif olarak dolaşımda bulunan Kemalizmin "güncelliği" ve bununla çevrelenmiş bir siyasal alanında "karşı devrimci DP"ye karşı mobilizasyonu sağlamış olmak gibi bir gururun taşıyıcısı öğrenci gençlik hareketi ile siyasal alanın mümkün olabildiği oranda demokratik teamül ve kıstaslarla çevrelenmesi, sosyalist bir iktidarın seçim yoluyla sağlanmasına odaklanmış bir sosyalist parti bu resmin önemli ayrıntılarından. Her iki kesim ilk başlarda büyük yekpare bir blokun içinde görürler kendilerini. Ancak zaman geçtikçe böyle bir blokun olmadığı kanaati her iki tarafta da var olur. Bu ayrışma '60'lar döneminin Avrupa ve Amerika öğrenci hareketlerinde görülen "iktidar" a karşı yönelmiş, toplumu sorguya çeken, komünist partilere karşı cepheden tavırlı bir siyasal hat üzerinde şekillenmez. Üçüncü dünyacı bir karşı koymacılığın, hâlâ Batı'yı medeniyetle yakalamak gayesinin, aynı Batı'nın emperyalist emellerine karşı bağımsızlık mottosunun, devrim stratejilerinin, ilerici güçlerin, sınıflar arası ilişkilerin bir koz olarak düşünülmesinin bulamacında şekillenen bir harekettir bu. TİP üzerinde ise TKP geleneğinin devletle cepheden yüzleşmeyen, SBKP stratejilerine göre pozisyon kapatan, eldeki kadroların ve partinin muhafazası için siyasal parti olarak varolmanın yeterliğine odaklı anlayışı ile Aybar tarafından dile getirilen/savunulan uluslararası herhangi bir sosyalist "güc"ün merkezkaçına dahil olmayan, bağımsızlık motifi kuvvetli ve bununla beraber sosyalizm tanımını da yeniden düşünmeyi öneren diğer bir anlayış çatıyordu aynı dönemde. Öğrenci hareketi bu çok belirleyici siyasal havanın ağırlığı altında, kendi talep ve niyetleriyle şekillenmeye, varolmaya çalışmıştır ancak bu talep ve niyetler bahsi geçen "hava" tarafından muhasara altına alınmıştır. Bu muhasaranın dağıtılması, öğrenci hareketinin "kendini" olabildiği ancak Dev-Genç dönüşümü ve hemen

18 Temmuz 1968 tarihli 6. Filo'yu protesto eylemlerinde Amerikan askerleri denize atılmıştı.

A Cloud of BlackSmoke
Photography from Turkey 1968 72

Fotoğraf:
Ergin
Konuksever.

ardından (1970 sonbaharında) daha sonra kendisini THKP-C olarak ilan edecek örgütlenmenin izlerinin belirginleşmeye başlamasıyla mümkün olmuştur.

1970 yılının Haziran ayına kadar sınıfsal konumları, planlanan ya da tartışılan millî demokratik devrimde niçin rol almaları gerektiği çok da tartışılmamış olan silahlı bürokrasinin 15-16 Haziran olaylarından sonraki tavrı bir anda ilerici darbeye ordunun rolünü ne olacağını netlikle ortaya çıkardı. 15-16 Haziran'daki işçi eylemleri sınıfsal bir kalkışma olarak orduyu rahatsız edecek düzeyde ordudan bağımsızdı. Ve yine 15-16 Haziran eylemleri ordunun işçi kitlelerine ateş açması, çatışmada işçilerden yana değil varolan durumun muhafazasından yana tavır alması gibi beklen(mel)dik bir şekilde sonuçlandı. Silahlı bürokrasinin "ilerici unsurları" için meydana gelen olaylar arabayı atın önüne bağlamak gibiydi. Ordunun bu durumu kabul etmesi mümkün değildi. Pek çok MDD'ci içinde durum ordunun kızdığı kadar ciddiydi. Ordunun devrimin *hüli* önderliği fikrine sıcak baktığı bir dönemde *ideolojik* öncünün yani işçi sınıfının *hüli* önderliği ele almaya çalışması stratejik olarak pek hayırlı bir

iş değildi. Bundan sonra hızla işleyen bir süreç başladı. Ya baştan beri ilerici rolüne güvenilen ordunun yapacağı darbeye bir yan unsur olarak bulunmak temel çizgi olacaktı ya da yeni bir müdahale tarzı ve stratejisi geliştirmek gerekecekti. Bu durum gençlik hareketinin içinde iyice güçlenen silahlı eylem perspektifini besliyordu. Darbe beklentisi ve bu beklenti gerçekleşirse yapılacak işlerde silah kaçınılmaz olarak kullanılacaktı. Ekim 1970'teki Dev-Genç genel kongresinde birlikte hareket eden insanlar, daha sonra THKP-C adını alacak örgütün oluşturucuları, uzun zamandır birlikte hareket edilen ve Mıhır Belli'nin şahsında siyasal sözünün bulan diğer MDD'cilerden ayrılarak (PDA'cılar da tasfiye ederek) seçimleri kazandı ve yönetime geldi.

Mahir Çayan'ın önderi ve teorisyen olduğu hareket, darbe ve sol ilişkisine ve darbecilerin niteliklerine diğer MDD'ci gruplardan farklı yaklaşıyordu. Mahir Çayan'ın *Toplu Yazılar*'ında görüleceği gibi THKP-C'nin darbe öncesindeki stratejisi anti-empyrist bir blok yaratılabilmek ve "ilerici" olarak umulan darbeye gerekli noktalarda silahlı eylemler vasıtasıyla "öncüyü" tavrı almaya zorlamaktı.

Böylece yavaş yavaş gelişecek ama hegemonyayı ele alabildiğinde güçlü bir şekilde devrimin yolunu belirleyecek, ayrıca orduya tâbi olmadığı için gücünü ve etkinliğini kendi stratejisinin gerçekleştirilmesinde bulacak bir hareket kendini belli etmiş oldu. Bu arada Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının THKO olarak başlatıktıkları şehir gerillası eylemleri süreci hızlandıran faktörlerin önemlilerindendir. THKO, teorisyen Hüseyin İnan'ın kaleme aldığı *Türkiye Devriminin Yolu* başlıklı broşürden de izlenebileceği gibi ilerici darbe beklentisinin "yapıcıları"ndan olmak üzere eylemlerine başladı. Yapılan eylemlerde en başından itibaren örgütün adı ve amaçları belliydi. Nihayetinde ordu ilerici darbeyi gerçekleştirecekti ve bu durumda THKO'nun yaptığı eylemleri gizlemesinin herhangi bir mantığı olamazdı. 9 Mart 1971'de beklenen ilerici darbe gerçekleşmemiş ve 12 Mart süreci başlamıştı. THKP-C'nin asıl eylemlerini 12 Mart sonrasında gerçekleştirmesi bunun en iyi ifadesidir. THKP-C, 1 Mayıs'ta İsrail Başkonsolosu'nu kaçırmak varlığını ve gücünü bir bildiriyi kamuya duyurdu. Ancak THKO'nun Nuhak Dağları'nda orduyla girilen çatışmada adeta bütünüyle yok edilmesi onun başlangıcının habercisiydi (3)

Mayıs 1970). Bundan sonra yaşanan süreç ilerici darbenin asla gelmeyeceğini, varolan siyaset oyununun siyasi elitin kendi arasında oynamaya karar verdiği bir oyun olduğu gerçeğini sola göstermiş oldu.

SONUÇ

Sosyalist literatürde 1968'e kadar öğrencilerce, aktif militanlık, parti kadrosu olmak dışında bir misyon atfedilmiyordu ama Lenin'in vurguladığı "öncü" fikrinin bir muhatabı da aydınlar/entelektüeller/kendi sınıfının bilinci/önderi olan kişilerden yanı sıra öğrenci gençliği ya da öğrenciler için bunu böyle kabul etmek kendilerine biçtikleri misyonu daha sağlam kılmaya yarayacak bir referanstı. "Siyasal sınıf bilinci işçilere, ancak dışardan götürülebilir, yani ancak iktisadi mücadelenin, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından." Sınıf dışardan bilinci götürecektir kadrolar elbette "parti kadroları" arasından yetişecekleri ama bu kadrolar da ansızın belirmeyeceğine, mücadele içinde biçimlenmesine göre sınıf mücadelesine, kendi mücadele ve talepleri üzerinden geçip gelerek katılan öğrenciler öncünün (parti) siyasal müttefikleri olabilir. "Siyasal mücadelenin önemini anlayan ve bu mücadeleye başlayan öğrencileri yürekletirmek" Lenin açısından sadece bir üniversite sorunu olmadığını tüm bir siyasal düzen sorunu olduğunu ortaya koyabilmek için gereklidir. "Çok yönlü bir siyasal

mücadele" yürütebilmek için tüm muhalefet katmanlarının partinin önderliği altında örgütlenmesi gerekmektedir. Öğrenci hareketinin bu "öncü" misyonu parti fikriyle beraber ama daha çok kendi üstlerinden sahiplendiklerini iddia edebiliriz. Lenin'de mevcut iradecilik, siyasal düzen sorunu olduğunu gösterme gereği, siyasal mücadeleye katılmış öğrenci hareketleri için yeterli bir referans işlevi görür. Mahir Çayan'ın politikleşmiş askeri savaş stratejisi, silahlı öncünün varolan suni dengeyi bozmak, düzenin zayıflığını teşhir etme için başvurduğu ve yalnızca söylemden ibaret olmayan bir hareket tarzı sunabiliyordu bu yüzden. Hem partinin öncülüğünü hem de siyasal alana iradi olarak müdahaleyi bir araya getiriyordu. Bu öncü partinin kadroları yine bir öğrenci hareketi örgütünden, Dev-Genç'ten türetiliyordu.

Dev-Genç'i FKF'den ya da TIP'in Sosyalist Gençlik Örgütü'nden (SGÖ) ayıran en önemli nokta her şeyden önce diğer sol siyasal aktörlerle belirlir bir başka aktör olarak muhatap olmasında, kendine güvenli, cüsseli bir örgüt olmasında yatar. Sadece büyük şehirlerde değil, Anadolu'daki üniversitelerde de var olabilen bu örgüt içerdiği kısaltmanın azametinin yanı sıra, siyasal alanda bulunabilmesi ile de öncelleri olan öğrenci federasyonlarından farklıdır. Diğer taraftan Dev-Genç'e özellikli bir konum kazandıran nokta belirli oku-

ma listelerine sıkışmayan, kendisini sosyalist geniş ailenin her üyesine bir yandan yakın sayan, onların düşüncelerini okunak, araştırmak konusunda çekincesiz, kompleksiz davranabilen bir örgüt olması, bu yolla sosyalizmle ilişki kurabilmeyi, daha geniş kitlelerle var olmayı başara-bilmiş olmasıdır. Dev-Genç'inden çıkıp daha sonra farklı fraksiyon ya da "izm"ler altında toplanan insanların o dönem boyunca nasıl bir arada bulunduğunu başka türlü anlamlandırmak mümkün değildir. Bu durum örgütün zenginliği kadar çelişkilerini de bağrında taşımasını getirmiştir kuşkusuz, ancak yine önemini, insanları bir anda içine çeken doğası, devrim beklentisinin doğuracağı atelet halini aşacak moral taziyek de bu noktalarda neşet etmiştir.

Dev-Genç THKP-C değildir, bunu vurgulamaya gerek bile yoktur, demek elbette mümkün. Ancak 1969 sonuyla 12 Mart arasında varolabilmiş, kendisi bu dönemde çetin bir siyasal hareketlenmenin, silahlı bir dönemin ortasında bulmuş ve taraf olmuş bir öğrenci örgütlenmesini yalnızca üniversitedeki faaliyetleri ile anlatmak mümkün değildir. Toplantıların, tartışmaların şeklen ve içerik itibarıyla değişmeye başladığı '69 yılından sonra "devrim"ün güncelliğini ve buna uygun siyaseti kendisine merkez alan bir gündem, bir öğrenci örgütlenmesinin değil siyasal bir örgütlenmenin refleksleriyle var olmuştur.

DİPNOTLAR

- 1 Bu makale, İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*nsinin "Sol" başlıklı 8. cildinde yer alan iki yazının *Toplumsal Tarih* editörleri tarafından kısaltılarak ve yazarı tarafından gözden geçirilerek ayrı başlık altında bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.
- 2 *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, cilt 8, Sol (ed. Murat Gültekinli), İletişim Yayınları, 2008 içinde yayımlanan ve burada kısaltılarak tek bir yön haline getirilen iki makale, başka makalelerle beraber, Ergün Aydınoglu, "Sol Hakkında Her Şey" mi?, Versus Yayınları, 2008'de çeşitli eleştirilerin muhatabı olmuştur. *Toplumsal Tarih*'e sunulan bu hal üzerinde değişiklikler (kısaltma, yazının kendi içinde bütünlük sağlayacak yer değişiklikleri) yapılmıştır. habesinden eleştiriler de, yanlış anlaşılma sebepleriyle çok ifadelere revizyonu sırasında gözetilmiştir.
- 3 Yazıda verilen tarihler ve isimler Turhan Feyzioğlu, FKF Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi, Özcan

- 4 Yayıncılık 2004'ten derlenmiştir. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Ali Yıldırım, *Belgelerle FKF Dev-Genç*, cilt 1, Yurt Kitap-Yayın, 1988; GünZileli, *Yarımla* (1954-1972), İletişim Yayınları, 2002; Gün Zileli, *Havariiler* (1972-1983), İletişim Yayınları, 2003; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6. ve 7. ciltler, İletişim Yayınları, 1988; Mehmet Ali Aybar, *TIP Tarihi*, c. 3, BÖS Yayınları, 1992; Sadun Aren, *TIP Olayı*, Cem Yayınevi, 1993; Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi 1961-1971*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002; Oral Çalışlar, *68' Bağkaldırımın Jedit Rengi*, Milliyet Yayınları, 1990.
- 5 Bu bildiriyi beraber, makale içinde referans verilen dönemin önemli metinleri için bkz. *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1: 20'lerden 70'lere Seçme Metinler*, (yay. Haz. Emir Ali Türkmen), Dipnot Yayınları, 2013. Yönlü bildirisi için bkz., a.g.e., s. 265.
- 6 Milli demokratik devrim stratejisinin, Mihri Belli'den evvel Doğan Avcıoğlu tarafından dile getirildiği, diğer bir ifadeyle "patenti"nin Avcıoğlu'nda bulunduğu hususunda görüşler de vardır. Bkz. Akıt Günhan Atilgan,

- 7 *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, TÜSTAV Yayınları, 2002, s. 217, dn. 23. Atilgan'ın Yön-Devrim hareketi hakkındaki bu ayrımın ve kapsamlı eseri, başlığında da vurgulandığı gibi 1960'larıdaki gençlik-öğrenci hareketini etkileyen sol entelijansiyanın zihni kuramlanmalarını, birbirleriyle düşünsel ve siyasal aşırılıklarını oldukça çarpıcı bir biçimde analiz ediyor.
- 8 6 Haziran 1961'te, Talat Aydemir'in darbe girişimini desteklediği gerekçesiyle kapatılmış, 25 Eylül 1964'te yeniden yayımlanmaya başlamıştır.
- 9 Turhan Feyzioğlu, *FKF Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, s. 144.
- 10 Bu konuda Aralık 1969 ve Ocak 1970'ten itibaren, daha sonra THKP-C'nin kurucusu önderliğini üstlenecek kadr oların kendi aralarında daha sık ilişkiler kurdıkları, yeni bir siyasal örgütlenmenin hazırlıklarına başladıkları aktarılmaktadır. Bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 7, s. 2177.

68'DE ÖĞRENCİ-İŞÇİ DAYANIŞMASI İŞÇİ-GENÇLİK EL ELE!

HAKAN KOÇAK

1960'ların sonlarına doğru gençlik mücadelesi içinde yer alan figürlerden bazılarının işçi sınıfıyla buluşma ve işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim gerçekleştirme çabaları daha sistematik ve kararlı bir hale gelmeye başlayacak. 15-16 Haziran 1970 bu kesim için umut verici bir işaret olacaktır. Tüm bu arayışlar, 1960'larda yükselen dalgayı kıran 12 Mart Darbesi ile kesintiye uğrasa ya da yer altına inse de darbenin etkilerinin aşılmasının ardından yeniden yükselen sol harekete değerli bir birikim kazandırmıştır.

"Yalnızca iki dünya devrimi olmuş- tur" der Wallerstein; ilki 1848, ikincisi ise 1968'de. Sonra ekler: "İkisi de birer tarihsel yenilgiydi ama ikisi de dünyayı dönüştürdü."¹ İçinde bulunduğumuz yıl dünya çapındaki 68 devrimci hareketinin 50. yıldönümü. Yarım asır sonra dönüp bu büyük ve etkilerini hâlâ yaşadığımız olaya bakmanın birçok açıdan öğretici olacağını; günümüzün savaş, şiddet ve düşmanlık dolu dünyasına 68'in umut dolu havasını taşımasını güçlendirici olacağını düşünüyoruz. Popüler algıda 68 ağırlıklı olarak bir gençlik başkaldırısı olarak yer alır. En güçlü imgesi 68 Paris Mayıs'ındaki üniversitelilerin işgal ve sokak barikatlarıdır. Ama aslında hareketin hem coğrafi sınırları hem de katılımcı kompozisyonu bundan çok daha geniştir. Konumuz açısından özellikle vurgu yapılması gereken şey 68'in aynı zamanda dünya çapında işçi hareketinin bir yükseliş anını temsil ediyor oluşudur. Hobsbawm, Fransa 68'i için yaptığı değerlendirmede hareketin ilk evresi olan öğrenci hareketinin geri çekilmeye başladığı anda devasa bir genel grev ile sahneye çıkan Fransız işçi hareketinin dönemin iktidarı için çok daha zorlayıcı bir güç oluşturduğunu vurgular.² 1968 ertesinde birçok ül-

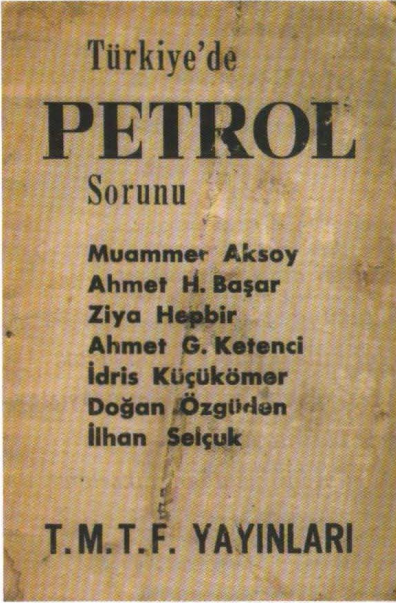
kede uzun yıllardır görülmemiş düzeyde işçi mücadeleleri patlak verdi. Bunların en önemlileri, İtalya'da, Arjantin'de ve Britanya'da yaşandı. 1969'da İtalya'da yaşanan "Sıcak Sonbahar" adıyla bilinen mücadeleler, bütün bir genç işçiler kuşağının yüzünü sola dönmesiyle sonuçlandı. Arjantin'de 1969 Mayıs'ında Cordoba ve Rosario kentlerinde işçi sınıfı ve gençlik el ele ayaklandı. Bu ayaklanmalar 1966'da kurulmuş olan askeri diktatörlüğün 1973'te yıkılmasına giden yoldaki ilk adım oldu. Britanya'daki 1972 başarılı madenciler grevi ise Muhafazakâr Parti hükümetinin yıkılışıyla sonuçlandı.³

Biz bu yazıda Türkiye'de 1968 devrimci kesitini, gençlik ve öğrenci hareketlerinin ilişkileri ve öğrenci-işçi dayanışması pratikleri bağlamında değerlendirmeyi amaçlıyoruz. 68 Olayları, 1968'de içine alan, yaklaşık beş yıllık bir dönemde, 1966-1970 arasında bütün dünya kapitalist sistemini ve bir ölçüde Doğu Avrupa'daki reel sosyalist ülkeleri de kapsayan toplumsal muhalefet ve kaynaşmanın genel, jenerik adı olarak düşünülebilir.⁴ Bu bağlamda "68 Olayları"nın devam ettiği kesit olarak değerlendirilen 1960'ların son birkaç yılına yoğunlaşmayı planlıyoruz. An-

cak başta, Türkiye'de işçi ve gençlik hareketleri ilişkisinin öncesine de genel bir bakış atmayı istiyoruz. Bu noktada üniversite öğrencilerinin temelde üniversite talepleriyle yaratıkları bir toplumsal hareketin "gençlik hareketi" olarak anılmasını kişisel olarak uygun bulmamakla birlikte yazıda yaygın kullanıma uyacağımızı da belirtmek isteriz.

İŞÇİ VE GENÇLİK ÖRGÜTLERİNİN İLK İLİŞKİLERİ

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) 1950'lerin başlarında "Türkiye'de çeşitli sahalarda çalışan gençleri ulusal bir ölümlü etrafında birleştirerek kültür dayanışması sağlamak, Türk gençliğinin görüşlerini Türk ve dünya kamuoyuna açıklamak, gençlik sorunlarını Atatürkçü bir görüşle yorumlamak ve çözüm önermek" gibi amaçlarla kurulmuş ilginç bir örgütlenmeydi. Çeşitli uluslararası gençlik örgütlerinin üyesi olan TMGT işçi gençliği de bünyesine alma çabasına girişti. Bu yönde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne (İİSB) yaptığı başvuru tartışmalara neden oldu. Birliğin 1951 Mart'ında toplanan kongresinde o sıralarda yapılan öğrenci gösterilerini gerekçe gösteren bazı sendika temsilcilerinin, aralarında "fena ideolo-

TMTF tarafından düzenlenen panelde yapılan konuşmaları içeren 1965 basımı kitabın kapağı.

jilere" sahip bulunan üniversiteler ile birlikte olunmasına şiddetle karşı çıktıkları görüldü.⁵

Uzun tartışmalar sonucunda İİSB'nin Teşkilata girmesi reddedilse de bir süre sonra tekstil işçilerinin örgütü olan Tekstil Sendikası örgüt içinde yer alma kararı aldı. Tekstil'in örgütü olduğu Santral Mensucat fabrikasında yaşanan toplu işten atmayı protesto eden TMGT yayınladığı bildiri- de işçiyi hayata ve yarına bağlayan en kuvvetli bağın, işçinin gençliği ve çalışma sahası olduğunu; işverenin yaptıkları ile hem işçi hem de memleket için önemli olan gençlik çevh- rinin kaybına neden olduğunu söylü- yordu. Örgüt işveren uygulamalarını gençlik ve memleket davası olarak ele almak gerektiğini vurguluyor, bu bağlamda Santral Mensucat'ın işçile- ri geri almasını talep ediyordu.⁶ Bil- dirideki emek ve gençlik sorunlarını birleştiren perspektifin özgün olduğu belirtmek gerekir.

Üniversite öğrenci örgütlerinin son- rakı yıllarda da zaman zaman işçi eylemlerini desteklediği örnekler ya- şandı. TMGT bir bildiri yayınlayarak, İstanbul'da İİSB'nin öncülüğünde uzun uğraşlardan sonra gerçekleş- ti-

rilen Saraçhane Miting'i ni destekle- diğini duyurdu.⁷ Bildiride şöyle de- niyordu:

Biz Türk Milli Gençlik Teşkilatı olarak bünyemizde bulundurdu- ğumuz ve temsil ettiğimiz Türk işçi gençliğinin haklı isteklerini, Türk işçisine has bir olgunlukla halkoyuna ve yöneticilerimize duyuracağına inanıyoruz. Kitle- lerin haklı istekleri üzerine eğil- mek ve onlara çözümleme yolları aramak demokrasilerin yapısı icabıdır.

1963'te yürürlüğe giren toplu söz- leşme ve grev yasalarının hemen ardından gelişen önemli grevlerden biri olan Bereç Grevinin kritik gün- lerinde TMGT başkanı Erol Ünal ve bir başka gençlik örgütü Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) başkanı Ahmet Güryüz Ketenci yılbaşı gece- si, işçilerin grev çadırının bulunduğu fabrika önüne gelecek grevi yürüten Petrol-İş Sendikası genel başkanı Ziya Hepbir'e bir buket çiçek verdiler ve dayanışmalarını ifade ettiler.⁸

1966'da gerçekleşen tarihi Paşabah- çe grevine destek verenler arasında TMTF de vardı. Grev yerinde konserler, tiyatro ve folklor gösterileri düzenleyen TMTF üyesi üniversiteli- ler ayrıca Vietnam fotoğraflarından oluşan bir sergi de açtılar.⁹

60'lı yılların ortalarında milli pet- rol davası toplumsal muhalefetin önemli gündemleri arasındaydı. 1965'te TMGT başkanı Ketenci'nin yanı sıra dönemin sol aydınları ve Petrol-İş Sendikası genel başkanı Ziya Hepbir'in de katıldığı bir açık oturum düzenlendi ve yapılan tartış- malar TMTF tarafından kitap olarak yayımlandı.¹⁰ Harun Karadeniz ise anılarında bu yıllarda Petrol-İş ile TPAO arasında yaşanan anlaşmazlı- ğın çözümünde TMGT genel başka- nı Alp Kuran'la TMTF genel başkanı Ketenci'nin arabuluculuk yaptıkları- nı ve anlaşmazlığı çözümlediklerini kaydeder.¹¹ Gerçekten de TMGT ve TMGT başkanları ilgililere gönderdik- leri telgraflarla arabuluculuk çağrısı yapmış, grevin ertelenmesini iste-

mişlerdi.¹² Gençlik örgütleri burada, milli petrol şirketinde gerçekleşecek bir grevin yabancı petrol tedariklerini işine yarayacağını ve milli petrol da- vasına zarar vereceği düşüncesi ile hareket ediyorlardı.

DEVİRCİ ÖĞRENCİLERİN İŞÇİ SINIFIYLA DAYANIŞMASI VE İŞBİRLİĞİ

60'lı yılların ikinci yarısından itiba- ren üniversite öğrencileri arasında sosyalist fikirler yaygınlaşmaya ve bu temelde örgütlenmeler gelişmeye başladı. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) seçimlerde kazandığı başarının da etkisiyle üniversitelerde kurulmaya başlayan Fikir Kulüplerinin birleş- mesiyle Aralık 1965'te bir federasyon oluşturulur: Fikir Kulüpleri Federas- yonu (FKF).

FKF'nin ilk sokak eylemlerinden biri, 17 Mart 1965'te Zonguldak-Kozlu'da yaşanan ve iki işçinin de yaşamını yitirmesine neden olan olayları pro- testo etmek ve işçilerle dayanışma- sını göstermek için gerçekleştirildi. Çok az sayıda öğrencinin katıldığı ve çok sıkı bir polis denetiminde gerçekleşen sessiz yürüyüşte "amele değil işçi", "mebusa zam, işçiyi gam", "memleketi patronlar mı hakim kanunlar mı" gibi sloganlar içeren dövizler taşındı.¹³ Yürüyüş sonrası Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakülteleri öğrenci dernekleri bir grup sendi- kayla birlikte işçi haklarını savunan ortak bir bildiri yayınladı.

Ağustos 1966'da Çorum Belediye işçilerinin işten çıkartma ve ücret düşürme uygulamalarını protesto et- mek için Çorum'dan İstanbul'a baş- lattıkları ve bir ay süren yürüyüşe FKF Genel Başkanı Hüseyin Ergün ve MYK üyesi Ahmet Ali Arlı Ankara'dan katılarak işçilerle birlikte İstanbul'a kadar yürüdüler.¹⁴ İstanbul Taksim anıtında son bulan yürüyüş aynı zamanda, devrimci gençlerin döne- min sol çevrelerince işçi eylemleri- ne destek vermediği için eleştirilen Türk-İş'i protesto ettikleri bir eyleme de dönüşmüştü. Yürüyüşün İstan- bul ayağında etkin biçimde yer alan devrimci gençlerden Deniz Gezmiş

ilk gözaltı deneyimini bu protestolar sırasında yaşadı.¹⁵

Şubat 1967'de giderek etkili hale gelen işçi hareketi içinde yaşanan farklılaşmalar, sosyalist sendikacıların öncülüğünde yeni bir konfederasyonun ortaya çıkışına neden oldu. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DISK) kuruldu. DISK kurulduğu andan itibaren gençlik örgütleriyle ortak eylemler gerçekleştirildi. 8 Temmuz 1967'de DISK ve ilerici gençlik örgütleri meclisteki Türkiye İşçi Partisi milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılması girişimini protesto etmek için Taksim'de "Uyanış Mitingi" düzenlediler.¹⁶ Uyanış Mitingi, gençlik örgütlerinden TMTF, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İÜTB), İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okulu Talebe Birliği (İTÜTOTB), İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği (İYTOTB) ve FKF'nin katıldığı ve Beyazıt Hürriyet Meydanı'nda başlayan, Taksim'de sona eren bir yürüyüşle gerçekleştirildi. DISK, İTÜTB, İTÜTOTB, FKF ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) tarafından düzenlenen "ikinci uyanış mitingi" 26 Şubat 1968 tarihinde İstanbul Taksim Meydanı'nda yapıldı. Mitinge Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan, Yunus Koçak ve öğrenci kuruluşları temsilcileri katıldı. TİP milletvekilleri Çetin Altan ve Yunus Koçak'ın 20 Şubat günü mecliste ağır biçimde dövülmesini protesto için yapılan mitinge binlerce kişi katıldı.¹⁷

1968 Mart ayında sağcı siyasi yapıların Ankara'da gerçekleştirdiği 2. Şahırlar Mitingi sonrasında "dinci gericiğin emperyalizmin uzantısı olduğu" saptamasında birleşen çeşitli sol toplumsal muhalefet örgütleri bir araya gelerek Türkiye Devrimci Güç Birliği'ni (Dev-Güç) oluşturdular. Dev-Güç eylemlerini belirleyen ilke-ler çerçevesinde yürütmek üzere beş kuruluşun temsilcileri görev almıştı: 27 Mayıs Milli Demokratik Devrim Derneği, FKF, DISK ve TÖDMF.

Temmuz 1968'de Ankara'da ağırlıklı sol gençlik örgütlerinin düzenlediği "Anayasa Mitingi"ne DISK de destek verdi.¹⁸ Mitingde ABD karşıtı, bağım-

Singer Grevi Dayanışması

1967'de Singer satış mağazalarında gerçekleşen grev gençlik mücadelesiyle işçi sınıfı hareketi buluşmasının en ileri örneklerinden biri oldu. Dönemin koşulları içinde Türk İş tarafından yalnız bırakılmış bu grev gençlik örgütlerince giderek yoğunlaşan biçimde sahiplenildi. Grevin yabancısı bir şirkete karşı yapılıyor olması anti-emperyalist atmosfer içindeki gençlerin ilgisini daha da derinleştirmelerini getiriyordu. Grev hem TMTG hem de FKF etkin biçimde destek oldular.¹ O sırada önemli gençlik önderlerinden biri olan Osman S. Arolat anılarında TMTF'iler olarak Karaköy'deki Singer yönetim binası önünde eylem yapma kararı aldıklarını, eylemde popüler bir marka olan Singer dışı makinesi maketi yaptıklarını aktarıyor.² Eylemin ardından grevi işçiler devrimci gençlerle ilişki kurular ve ortak çalışmalar sonucu "Singer Malları Ardındaki Oyun" isimli bir kitapçık hazırladılar. İTÜ Talebe Birliği'nin (İTÜTB) maddi desteğiyle 5000 adet basılan kitapçıkta İTÜTB'nin yanı sıra TMTF, İYTOTB, İTÜTÖB, ÖDİTÜB imzaları da yer aldı. Kitapçıkta Singer markası taşıyan ürünlerde Japonya'da üretilen ucuz fason parçaların kullanıldığı, ancak yüksek fiyatlarla tüketimin sömürüldüğü anlatılıyordu. Kitapçık yankı uyandırdı ve Singer mağazaları satılan

ürünlerde fiyat değişikliklerine gitmek durumunda kaldı.

Nisan 1968'de toplanan İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği Genel Kurul raporunda grevle ilgili, dönemin devrimci gençlerinin işi hareketle bakışını da ölü biçimde yansıttığını düşündükümüz, şöyle bir değerlendirme yer alıyordu. "... Bu grev bugün başarısızlıkla sonuçlanmış, Türk işçisinin nasıl yabancı sermayeye peşkes çekildiği ve nasıl ezilmek istendiği de ortaya çıkmıştır. Türk emekçisi bu olaylar karşısında gerçek durumunu görüyor ve bilinçli bir şekilde kendinden yana bir düzen kurma çabasını belirgin biçimde ortaya koyuyordu. Bu da gösteriyor ki aydınlık yarınlara uzak değildir."

İTÜ'ü öğrenci demekleri Aralık 1967'de Spor Sergi Sarayı'nda düzenledikleri Kıbrıs konulu bir açık oturumun ardından "Singer Grevinde 134 Gün" ifadesine de yer verdi. Söz konusu afiş sokaklara asarken gözünü alan devrimci öğrenciler oldu. Grevin öncülerinden Metin Çantek Ankara'da FKF'ilerin grevi desteklediklerini, ihtiyaç duyulan her an yardımlarına koştuklarını aktarmaktadı.³ Gençlik örgütleri aynı zamanda grev boyunca Singer'in grevde bulunan şubelerine destek ziyaretleri örgütlediler. TMTG genel sekreteri Fikri Yazıcı grev gözucu önlüğü giyerek grev nöbeti tuttu.

DİPNOTLAR

1. Züfer Aydın, *Grevden İşgale Singer Eylemleri* (İstanbul: Tüstav Yayınları, 2015).
2. Osman S. Arolat, *Bir Gençlik Liderinin Anıları* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), s. 60-61.
3. Aydın, *age.*, s. 86.

sızlık sloganlar, "Faşizme ve irticaya karşıyız" gibi ifadeler öne çıktı.

EMPERYALİZME KARŞI GENÇLİK VE İŞÇİLER EL ELE

Dönemin toplumsal muhalefet açısından belirleyici politik teması anti-emperyalizmi ve ABD karşıtlığıydı. Gençlik örgütleri beyan ve eylemlerini bu tema etrafında yoğunlaştırıyorlardı. Gençlik ve işçi örgütlerinin bu tema etrafında bir arada gerçekleştirdikleri ilk büyük eylemlerden biri de Ankara'daki miting oldu. 12 Kasım 1966'de Tandoğan'da Türkiye-İş Sendikası tarafından düzenlenen mitinge gençlik örgütü temsilcileri de katıldılar.¹⁹ Sayıları 1000'e yaklaşan göstericilerin ellerinde taşıdıkları dövizlerde anti-emperyalist sloganların yanı sıra "gençlik ile işçi el ele" ifadesi de göze çarpıyordu. Milliyet gazetesi mitingi Türkiye'deki ilk ABD karşıtı miting

8 Temmuz 1967'de Taksim'de gerçekleştirilen "Uyanış Mitingi"ne çağrı için, tüm katılımcı örgütlerin imzasıyla hazırlanan bildirir.

4
TÜSTAV
Argüv
Habil Varıy
Koleksiyonu

UYANIŞ MITİNGİ

Türk Eshu
Tarihli güster yapıyor. Türkiye bir ucuruna ilühek
isteniyor. Vatın içliüde. Buğınışhıma satın elinde
denahımp.

İşte bunun için, bir **MİLLİ CEPHE** kurmanın ve **MİLLİ DİRENİŞ**'e bağlanmanın zamanı gelmiştir. Bu her Türk Milliyetçisinin tarifi görvidir.

MİLLİ CEPHEye katıl. Anayama için Uluca diren. Türk halkının büyük ayıyışını susturmak. Buğınışhıma vünelue cabalarını engellemek isteyen her devranışına kapana çık. Bu satışınları, bu kuayırkılıkları bu Türkün varlığına kasadeten, yetli - yabancu dümanları es. Çetin Altan'ın dokunulmazlığını kaldırılmak istenilen. Türk Halkının büyük ayıyışını Buğınış pillanını yularlanmaya başlanğığı göstermektedir.

İşte, Çetin Altan'ın dokunulmazlığını kaldırılmasını protesto etmek, Türkiye'nin bütün emekçilerini kuşanmak ve bir **MİLLİ DİRENİŞ** ile etmek burre
8 Temmuz 1967 Cumartesi günü saat 13.00 de
Beyazıt - Hürriyet Meydanında yerini al

UYANIŞ MITİNGİ'NE KATIL

— D.İ.S.K. — Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. I. T. Ü. T. B. İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği. I. Y. T. Ö. T. B. İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği.	— T. M. T. F. — Türkiye Milli Talebe Federasyonu. I. T. E. T. Ö. T. B. İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okulu Talebe Birliği. F. K. F. Fikir Kulüpleri Federasyonu
--	--

olarak değerlendirmekteydi. Miting sonunda polis ile göstericiler arasında çatışma yaşandı. Bu çatışmalar sırasında tutuklananlardan, dönemin FKF üyesi devrimci gençlerinden biri olan yazar Gün Zileli anılarında miting ve sonrasındaki cezaevi süreciy- le ilgili ayrıntılı ve renkli bir anlatım sunar.²⁰

"EMPERYALİZM VE SÖMÜRÜYE KARŞI İŞÇİ YÜRÜYÜŞÜ": KANLI PAZAR

Antiemperyalist mücadelenin önem- li başlıklarından birisi de kuşkusuz ABD 6. Filosu'nu protesto eylemle- riydi. 1969 yılı başlarında ABD emperyalizminin simgesi haline gelmiş

bu filonun İstanbul'a gelişiyle birlikte protesto gösterileri hızla yaygınlaştı. Bir dizi protesto eyleminin ardından İstanbul'da geniş katılımlı bir protes- to yürüyüşü ile kampanyanın nokta- lanması kararı alınmıştı. Harun Kara- deniz, organizasyonunda kritik görev üstlendiği bu yürüyüşün özellikle bir işçi eylemi olması için çaba sarf et- tiklerini vurgular. Kampanyanın daha önceki aşamalarındaki eylemlerde öğrenciler öne çıkmıştı. Bu kez yürü- yüşün ismi "Emperyalizm ve Sömürü- ye Karşı İşçi Yürüyüşü" olarak kondu. Yürüyüşün tertip komitesi Kartal bölgesinden işçilerdi. Çok sayıda sendika ve gençlik örgütü tarafından desteklenen yürüyüş için belirlenen sloganlar arasında "6. Filo Defol",

"Kahrolsun Emperyalizm" gibilerinin yanı sıra "Amerika Seni Vietnam'da Duyduk, Singer'de Bildik" sloganı da dikkat çekiyordu. Yürüyüşle il- gili sağ basında güçler öncesinden başlayan provokasyonlar yürüyüşün olduğu gün sonuç verdi ve kıskırtıl- mış, silahlandırılmış milliyetçi, gerici kalabalıklar, yürüyüş kolu Taksim'e girdiğinde polisin gözetimi altında yürüyüşçü kitleye saldırdı. Saldırıda Duran Erdoğan ve Turgut Aytaç isimli iki genç işçi yaşamlarını yitirdi.

İŞÇİ SINIFINA YÖNELMİŞ BİR GENÇLİK ÖRGÜTÜ OLARAK DEV-GENÇ

Türkiye'nin 1968'inde işçi hareke- ti ile gençlik hareketi ayrı ayrı ama benzer bir gelişme gösterdi. Gün Zileli'nin saptamasıyla:

İşçi kitlelerinin mücadelesi, dev- rimci hareketle bir paralellik ta- şımış olmakla birlikte, onun dü- men suyunda yürümemiş, gittik- çe kitleleşerek kendi mecra- sında akmış ve devrimci gençlik mücadelesinin durulmaya baş- ladığı 1970 yılında, 15-16 Haziran Direnişini ortaya koyarak dostu düşmanı şaşırtmıştır."

DISK dönemin ülkede ve dünyada yaygınlaşan eylem repertuarından beslendi. Özellikle 1968'in "işgal ruhu" DISK eylemlerine de yansdı. DISK yasal grevler yanında yaygın biçimde işyeri direnişleri ve işgallerine başvurdu ve "1968 ruhunu" işyerle- rine taşıdı.²¹ DISK üyesi sendikaların ve işçilerin gerçekleştirdiği eylemler arasında, yürüyüş ve mitingler, grev- ler, direnişler ve işgaller yer aldı. 1968 yılından başlayarak DISK'in yaygın fabrika işgalleri ve direnişleri gündeme geldi. Aralarında Çelik Ha- lat, Derby Lastik, Emayetaş, Singer, Türk Demirdöküm gibi işletmelerin de yer aldığı çok sayıda fabrikada işçi işgalleri yaşandı. 1969 Singer İşgali, işçilerin 1960 yıllar boyunca sürdürdükleri fiili-meşru mücadele çizgisinin önemli halkalarından biri- ni oluşturdu. Singer İşgali'nden son- ra işyeri işgal ve direnişlerinde belir- grin bir artışın yaşandığını söylemek

"Emperyalizm ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü"

Miting tertip komitesinin 13.2.1969 tarihli bildirisi:

TÜRK HALKINA ÇAĞIRIMIZDIR

Biz İstanbul ve çevresinde birbirimizle irtibat kurabilen sanayi işçileri, bütün Türk işçilerinin de bizim gibi düşündüklerine inanarak, şu hususu belirtmek isteriz ki, sadece çalışmak, yani mal üretmek, ne kendimizin ne de memleketimizin kalkmasına yetmemektedir. Bizim ürettiklerimizi biz satın alamıyoruz. Ürettiklerimizle zengin olanlar bu zenginliklerini bize karşı kullanıyorlar. Yaratıklarımız bizi köleleştiriyor. Sebep: SÖMÜRÜ DÜZENİ

Sömürü düzenini sürdürenler, emperyalist Amerikan gavurlarıyla işbirliği ettiler. Halkımıza karşı anlaşılar. Ürettiklerimizi pay ettiler. Bu yıldırsürün diye ülkemizin siyasatını Amerikanınki ile birleştirdiler. Bunun sonucunda Anadolu topraklarını kalkan yaparak muhtemel bir atom bombasına hedef ettiler.

AMERİKA NEREDE DİYORLAR: Çalıştığımız petrole, sarı sendikalarımızda, işçilen gazozda...

Bombalandığımız Singer'de, kurşunlandığımız ve birleşemizin işinden atıldığı Keban'da, 15 milyon metrekaarelik vatan toprağımızda. Şimdi de 6. Filo denilen, Akdeniz'de Araplara karşı İsraili istilacılarını destekleyen, Kıbrıs sularında Mehmetçik'i durduran, donanmalarını limanlarımızda sokup, bizi güya ziyaret ediyorlar... Sebepi, sömürüye karşı direncimizi kırmak, yerli ortaklarına güç vermek.

İşte komutanlarımızın açık beyanı: BİZ AMERİKA'NIN ORTA DOĞU'DAKİ MENFAATLERİNİ KORUYORUZ.

Bu Amerikan gavurları içimizden çekip gitmeden, millicte adam olmayız.

Dünyanın bütün ezilen halklarının açılan, bu dünyanın zorbalan yüzündendir.

Yıl 1918 İstanbul limanında emperyalist savaş gemileri ve Sultanahmet meydanında Kurtuluş Mitingi.

Yıl 1969 İstanbul limanında Amerikan 6. Filosu ve emperyalizme karşı yürüyüşümüz ve de: 6. FİLO'YA GELMEYİN DİYEMEYİZ diyebilen yöneticilerimiz.

Artık bunları biliyoruz. Kandırıldık. Kanmayacağız. Direneceğiz. Dünyanın ilk kurtuluş savaşını zafere götüren Türk halkı, geri dönmek üzere bir kere daha kesin görevini yapacaktır. İşte bunun için biz işçiler. Amerikan gavuruna karşı direnen öğrenci kardeşlerimize EVET diyoruz. Bu uğurda verilen iki şehit kardeşimizin acı kinlerini içimizde taşıyoruz. Aşağıda programını sunduğumuz "EMPERYALİZME VE SÖMÜRÜYE KARŞI İŞÇİ YÜRÜYÜŞÜMÜZ" le Kurtuluş Savaşına resmen girdiğimizi ilan ediyoruz. Bu hareketimizi destekleyen partileri, milletvekillerini, senatörleri, sendikaları, öğrencileri, dernekleri, basını ve bütün YURTSEVERLERİ bu yürüyüşümüze katılmaya çağırıyoruz.

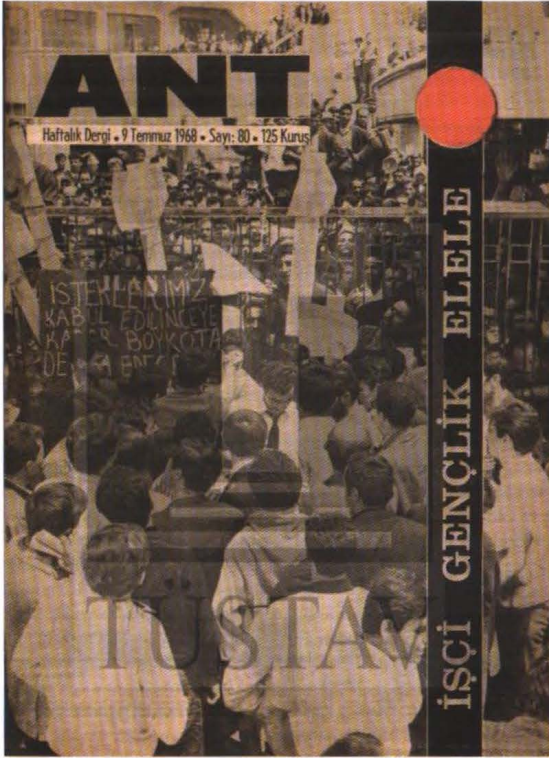
EZİLEN HALKLAR EZENLERİ BİRGÜN MUTLAKA YOK EDECEKTİR PROGRAM.

16 Şubat 1969 pazar günü saat 14.00'te Beyazıt Meydanı'nda toplanarak Taksim'e kadar yürünecektir.

NOT:

Bu yürüyüşümüz 'Pendik Dörtöl' dan başlamak üzere kararlaştırılmıştır. Fakat her hakkı istegimizde olduğu gibi bu sefer de, konuları bize karşı yorumlayarak engellediler.

TERTİP KOMİTESİ ADINA
YAVUZ ÜNAL (imza)

mümkündür. 15-16 Haziran 1970'de tepe noktası yaşanacak olan bu fiili-meşru mücadele hatında metal işçileri ve Maden-İş Sendikası adeta öncü konumdaydı.

FKF'nin Ocak 1969'daki raporunda örgütün o sıralarda yaygınlaşan grev ve işgalleri yakından izlediği görülmüyordu.²¹ Raporda Derby, Emayetaş, Kavel, Magirus gibi işyerlerinde gerçekleşen eylemleri izlemek için komiteler kurulduğu, Magirus grevi ertesinde 1500'ü aşkın işçinin üye olduğu bir İşçi Fikir Kulübü kurulduğu belirtiliyordu.

Ekim 1969'da FKF'nin, Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (TGDF) kısa adıyla Dev-Genç'e dönüştüğü olağanüstü kurultaya sunulan raporda geçmiş faaliyet dönemi değerlendirilirken şu ifadeler yer veriliyordu: "İşçi gençlik dayanışmasının sağlanmasında FKF'nin ilk ve en önemli görevlerinden biri

olduğu daima somut davranışlarla gösterilmiştir." Raporda işçi hareketlerinin yakından izlendiği, hareketleri yürüten işçi gruplarıyla ilişkiler

kurulduğu; İşçi-Köylü gazetesinin üye gençler tarafından işçi semtlerinde, fabrika önlerinde, trenlerde işe gidiş-geliş saatlerinde dağıtılmasının işçi-gençlik dayanışmasının pekişmesinde çok yararlı olduğu da vurgulanmaktaydı.

Dev-Genç tüzüğünde, FKF'den farklı olarak, federasyona yüksekokul öğrenci kurumlarındaki sosyalist öğrenci kuruluşlarının yanı sıra sosyalist işçi ve köylülerin kurduğu derneklerin de katılabileceği belirtiliyordu. Dev-Genç'in işçi hareketiyle bağları konusu 12 Mart Darbesi sonrası kapatıldıktan sonra hakkında açılan davanın iddianamesinde kapsamlı biçimde yer aldı. İddianame Dev-Gençlilerin grev ve işgalleri teşvik ettiğini, İstanbul'daki işçi olaylarında DISK ve Devrimci İşçi Birliği ile işbirliği yaptıklarını iddia etmekteydi. Hatta iddianameye göre Dev-Gençliler işçi hareketlerine yön veriyor, kışkırtıyorlardı. Kuşkusuz bu büyük ölçüde, kitlelerdeki anti-komünist hassasiyeti harekete geçirmeye yönelik bir abartıydı. Dönem boyunca buna benzer örneklerle sıkça rastlanır. Örneğin AP hükümetinin İşçileri Bakanı Faruk Sükan mecliste yaptığı bir konuşmada gençlik hareketinin öncülerinden ve Ant dergisi yazı işleri müdürü Osman Saffet Arolat'ı İstanbul'daki bütün işçi eylemlerini

Dönemin önde gelen gençlik örgütlerinden biri olan İTÜTB'nin başkanı Hasan Yalçın gençliğin sınıfsal niteliğini şöyle ortaya koymaktaydı:

"Türkiye'de üniversite gençliği, geniş halk yığınları arasından çıkıp gelir, fakat sınıfsal bir ayrım uygulamak gerekirse, küçük burjuva sınıfına sokulabilir. Bu sınıfsal nitelik onun işçi ve köylü sınıflarıyla yan yana doğuşu zorunluluğunu ortaya koyar. Diğer yandan, öğrencilik döneminden sonra izleyecekleri yol ve içine girecekleri sınıfsal kesimle belirlenmesi bile, komprador burjuvazisinin gün geçtikçe dolan kadruları içinde yer kaplamaları olanağının gittikçe azalışı göz önünde tutulursa, onların gene işçi ve köylü sınıflarının dostu olarak kalacakları söylenebilir. Yani, hem okul sıralarında, hem de daha sonra komprador burjuvazisi, toplak ağası, refeci sınıflarının yıkılışı öğrenci kitlelerinin somut çıkarlarıyla paralellik halindedir.

Öğrenci kitlelerinin çıkar duygusundan uzak oluşu, gençlik durumu dolayısıyla karşı çıkış içinde bulunuşu yortseverlik gibi niteliklerini bir yana bırakacak bile, yukarıda derlenmesine olmayan fakat açıklanmalarını için yeterliliği su götürmez bulunan analiz, gençliğin devrimci sınıfların yanında bulunması ve sosyalist savaşa katılması gereğini açıklar. Öyleyse buradan çıkaracağımız sonuç nedir? Buradan çıkaracağımız sonuç gençlik örgütlerinin sosyalist olmalarının zorunlu olduğudur. Bir gün, geri kalmış bir ülke olan Türkiye'nin gençlik örgütleri, ya doğal yerlerini yani sosyalist savaş içindeki işçiler ve köylüler yanındaki yerlerini alacaklar ya da halkla öğrenci kitleleriyle olan zıtlasmayı yüzünden yıkılıp gideceklerdir."

DİPNOT

1. İTÜTB 21. Dönem Çalışma Raporu'ndan alınarak Karadeniz, s. 63-64.

kışkırtmakla itham etmişti.²⁴ Arolat bu ithamdan kısa süre sonra Horoz Çivi fabrikasındaki grevde haber takibi yaparken tutuklandı.

Anılarında, grev yerine gelip bildiri dağıtan İTÜ'lü gençlerin cesaret verdiği kadın işçilerin protestolarını izlerken etrafını saran polislerce yakalanmasını ve sonraki dört buçuk aylık tutukluluk macerasını aktaran Arolat, "işçiyi greve teşvikten" tutuklandığını belirtir.²⁵ Oysa söz konusu fabrikadaki işçiler dönemin en güçlü sendikalarından biri olan DISK'e bağlı Maden-İş'te örgütlenmek için mücadele vermektedirler ve böylece bir kışkırtmanın ne gereği ne de etkisi olabilecektir.

15-16 HAZİRAN'DA DEVRİMCİ GENÇLER

15-16 Haziran işçi direnişinde dönemin devrimci gençleri etkin biçimde yer alma uğraşı içinde oldular. Kurulduktan sonra kısa süre içinde işçi sınıfı hareketinde beklenenin ötesinde bir etki yaratan DISK'in temsil gücünü fiili olarak bitirmek üzere ortaya çıkan kanunu protesto etmek için İstanbul ve Kocaeli bölgesi sokaklarını dolduran on binlerce işçinin arasında devrimci gençler

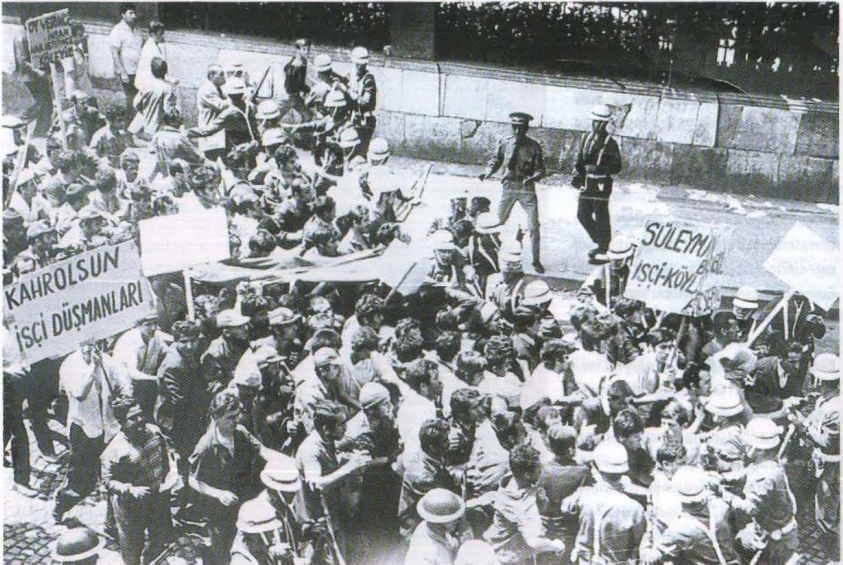
de vardı. Dönem tanıklarının anılarından anlaşıldığı kadariyle çok organize ve sistemli olmasa da gençler işçi sınıfının bu büyük isyanına heyecanla ve büyük ölçüde kişisel çabalarıyla katıldılar. Bu büyük eylemden kısa süre sonra gerçekleşen 12 Mart Darbesi ile Dev-Genç kapatıldı ve hakkında dava açıldı. Davanın iddianamesinde 15-16 Haziran gösterilerinde Dev-Genç İstanbul Bölge Yürütme Kuruluna bağlı üyelerin hareketi sevk ve idare ettikleri, çeşitli telefon dinlemelerine dayanarak iddia ediliyordu.²⁶ 15-16 Haziran gösterileri sonrası tutuklananlar arasında çok sayıda üniversite öğrencisi devrimci de bulunuyordu. Tutuklananlar arasında özellikle İstanbul bölgesinde gençlik hareketinin öncüsü durumunda olan ve sonraki yıllarda da siyasi kişilikleri ile tanınacak olan pek çok öğrenci lideri bulunuyordu.²⁷ Dava tutanaklarına yansıyan telefon görüşmeleri ise Ali Yıldırım'ın yerinde ifadesiyle "canlı, çocuksu ve coşkulu" idi.²⁸ Eylemleri duyup Ankara'da bir dayanışma eylemi yapma gayretiyle küçük sanayi sitesine gidip eylem yapmak isteyen site esnafınca tartaklanan gençlerin öyküsü de naifliklerinin bir başka simgesel örneği olarak tarihe geçer.

Ancak bu öykünün bir tarafıydı. Diğer tarafında ise devrimci gençler gerçekten de işçi sınıfı hareketiyle daha yakından, daha organik bir ilişki kurmanın yollarını aradılar. 1970 Nisan'ında DISK'te konfederasyon yöneticileri ile Dev-Genç'in İstanbul yürütme kurulu üyelerinin katıldığı toplantıda gençler sendikacılara, sosyalist gençler olarak işçi sınıfını bilinçlendirmek için yapmak istediklerini ve yapabileceklerini ciddiyletme ve istekle aktarıyorlardı. İşçilere yönelik eğitim seminerleri, broşürler, gazete ve bildiriler vb. ile sınıf bilincinin geliştirilmesi için gerekli her şeyi yapabilecek militan, aktif unsurları içinde toplayan bir örgütlenme olduklarını vurguluyorlardı.²⁹

Sanırım bugünden bakınca, 15-16 Haziran Direnişinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması konusunda Dev-Gençlilerin etkisinin dönemin sağ basınında ve mahkeme iddianamelerinde abartıldığı kadar olmadığı, ancak yer yer hareketin kendiliğinden haline başarılı müdahalelerde bulunan öncü genç devrimcilerin olduğu söylenebilir.³⁰ Dev-Gençlilerin bu eylemden sonra tutuklu olarak kaldıkları sırada tuttukları günlükler, onların işçilerle ve sendikalarla olan ilişkisine ışık tutacak niteliktedir.³¹

15-16 Haziran 1970, işçiler ve askerler karşı karşıya.

Osmanbey'in 75. Yılı, 1954-1978

1960'lar Türkiye'de toplumsal muhalefetin olağanüstü bir hızla ve kitle-sellikte geliştiği yıllar oldu. Bu kabarışın içinde işçi ve gençlik hareketleri kendi dinamikleri, talepleri ve kadrolarıyla yol aldı. Ama iki hareket arasında farklı düzey ve biçimlerde ilişkiler yoğun biçimde sürdü. Sola ve giderek sosyalizme yönelen gençler hem tekil hem de örgütlü olarak işçi hareketlerini her zaman desteklediler, dayanışma içinde oldular. Birçok devrimci genç sendikal çalışmalarda yer aldı.¹² Birçoğu işçi hareketlerine destek verdikleri için gözaltına alındı, tutuklandı, işkence gördü.

Öte yandan gençlik örgütleri her zaman işçi eylemleriyle dayanışmayı önemli gündemleri arasında aldı. Dönemin anti-emperyalist muhalefet dalgası içinde gençlik ve işçi hareketlerini temsil eden örgütler ortak eylemler düzenlediler. Gençlik örgütlerinin işçi sınıfıyla dayanışması çoğu kez dönemin sol hareketi için belirleyici tema olan anti-emperyalizmin dolayımından geçerek gerçekleşti.

24-30 Aralık 1968 tarihlerini "Montaj Sanayi ve Ortak Pazara Hayır" haftası olarak ilan eden gençlik örgütleri İstanbul Teknik Üniversitesi önünde Truva Atı maketinin yakılmasıyla başlayan ve İstanbul-İzmit arasında devam eden bir yürüyüş gerçekleştir-mişlerdi. Hafta boyunca dağıtılan bildirilerde şu ifadeler yer veriliyordu:

Kısaca Türkiye'de insan emeği

ucuzdur. Bir otobüsü yapmak için Türkiye'de yapılması mümkün işleri batılı soyguncular, Türkiye'de yaptırmak yani ucuz ücretle Türk işçisi çalıştırmak için Türkiye'de montaj fabrikalarını kurmaktadır. Yoksa bizim kara gözümüzü için değil, işçiyi ucuza çalıştırıp Türkiye'yi pazar yapıcı bizi soymak için geliyorlar. Onlar Ortak Biz Pazar...¹³

Çetin Uygur yürüyüşü anılarında şöyle anlatır: "Sanayileşmeyi engelleyen montaj olayına karşı İzmit'ten İstanbul'a yürüyoruz; sanayi tesisleri önlerinde duruyor, slogan atıyor, bildiriler dağıtıyor, çalışan işçilere de emperyalizmi anlatıyor, işçi sınıfını örgütlenmeye çağırıyoruz" (vurgu bize ait).¹⁴

İşçi-Köylü gazetesinin 1969'daki ünlü Demir-Döküm işgalini gerçekleştiren

işçileri desteklerken kullandığı ifadeler de bakış açısını özetler: "Amerikan emperyalizminin ortağı Vebhi Koç'un fabrikasında haklı istekleri için mücadele eden işçilerin üzerine toplum polis saldırıldı. İşçiler ve polisi bogsuna uğrattı! Asker gelince, işçiler «ordo-ışçı elele» diye..."¹⁵

Ancak 1960'ların sonlarına doğru gençlik mücadelesi içinde yer alanlardan bazılarının işçi sınıfıyla buluşma ve işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim gerçekleştirme çabaları daha sistematik ve kararlı bir hale gelmeye başlayacak, 15-16 Haziran 1970 bu kesim için umut verici bir işaret olacaktır. Tüm bu arayışlar, 1960'larda yükselen dalgayı kıran 12 Mart Darbesi ile kesintiye uğraya ya da yer altına inise de darbenin etkilerinin aşılması ardından yeniden yükselen sol harekete değerli bir birikim kazandırmıştır.

İşçi-Köylü gazetesinin 8 Ağustos 1969 tarihli 3. sayısının manşetinde **Demir Döküm işçilerinin direnişi selamlanmak-taydı.**

DİPNOTLAR

- 1 G. Arrighi, T. Hopkins ve I. Wallerstein, *Sistem Karşısı Hareketler* (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), s. 95.
- 2 Eric Hobsbawm, *Sıradışı İnsan* (İstanbul: Bulut Yayın Dağıtım, 2002), s. 269-280.
- 3 Sungur Savran, "1968 Bir Devrimci Dalganın Adı", *Devrimci Marksizm*, sayı: 9 <http://www.devrimcimarksizm.net/sayil/devrimci-marksizm-9>
- 4 Aydın Çubukçu, *Bizim 68* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2011), s. 25.
- 5 *Milliyet*, 26.04.1969
- 6 Kemal Sütker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi* (İstanbul: Tüstav Yayın, 2004), s. 310.
- 7 *Haavda*, 31.12.1961
- 8 Özal Yici, *Kırkbir Uzun Gün-Berece Grev* (İstanbul: Tüstav Yayın, 2010), s. 93.
- 9 Aziz Çelik-Zalfer Aydın, *Paşabağçe 1966 Gelenek/Yararlan Grev* (İstanbul: Kristal-İş Yayın, 2008), s. 78.
- 10 TMTF, *Türkiye'de Petrol Sorunu* (İstanbul: TMTF Yayın, 1965).
- 11 Harun Karadeniz, *Olaylı/Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: Literatür, 2015), s. 43.

- 12 *Milliyet*, 03.09.1965
- 13 Ali Yıldırım, *KİF Dev-Genç Tarih* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2008), s. 44.
- 14 Yıldırım, s. 54-55
- 15 Turhan Feyzioğlu, "Deniz Gemisi ilk kez ne zaman gözaltına alındı" (<https://odatv.com/deniz-gemisi-ilk-kez-ne-zaman-gozaltina-alindi-060515200.html>)
- 16 *Milliyet*, 04.07.1967
- 17 *Milliyet*, 26.02.1968
- 18 *Milliyet*, 27.07.1968
- 19 *Milliyet*, 31.11.1966 ve Yıldırım 50-61
- 20 Gün Zileli, *Yarımla* (1954-1972) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 221-237.
- 21 Zileli, s. 461.
- 22 Aziz Çelik, "DİSK'in Kuruluş ve Varoluş Yılları (1966-1970)", *Çalışma ve Toplum*, 2018/2, s. 652.
- 23 Yıldırım, s. 258-259
- 24 *ANT*, sayı: 126, s. 6
- 25 Osman Safi Arolat, *Babıali Anıları* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), s. 36.
- 26 Yıldırım, s. 414-415.

- 27 Tutuklanılanların listesi için bkz. Sırrı Öztürk, *İşçi-Sınır Sendikalar ve 15/16 Haziran* (İstanbul: Sorun Yayınları, 2001), s. 231-232.
- 28 Yıldırım, s. 417-423.
- 29 Yıldırım, s. 414-415.
- 30 Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Öztürk, s. 430-435.
- 31 Yıldırım, s. 423-436.
- 32 Örneğin Osman S. Arolat anılarında 1966'da o sırada etkili sendikalarından biri olan ve DİSK'in kuruluşuna öncülük eden Maden-İş'in basın servisinde görev aldığı aktır. Arolat sendikamın yeni çıkacak olan dergisinin hazırlığında görev yaptı. DİSK'in kuruluş sürecinde, öğrenci hareketi içindeki deneyimi nedeniyle, sendika genel başkanı Kemal Türkler'in talebiyle kuruluş sırasında gerçekleştirilecek eylemlerin listesini hazırlamak ve bunları organize etmek görevini üstlendi. Bkz. Arolat, s. 42-44.
- 33 Karadeniz, s. 121.
- 34 Nadire Mater, *Sokak Güzelidir* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), s. 88.
- 35 *İşçi-Köylü*, sayı: 18 Ağustos 1969

TÜRKİYE 68'İNDE KADINLAR

AYŞE KÖSE

II. Dünya Savaşı ertesi ortaya çıkan siyasi, toplumsal, ekonomik ve demografik gelişmelerin sonucu olan 68 hareketi, anlık olarak plansız bir biçimde başlamış; üniversite koridorlarını dolduran farklı sınıftan öğrencilere hem toplumu sarıma hem de toplumu anlama şansı sunmuştur. Altmışlı yıllarda üniversiteler kapılarını kentli orta sınıf ile birlikte işçi ve köylü ailelerin çocuklarına açtıkları gibi, kadınları da daha geniş çapta yüksek öğrenim ile tanıştırmıştır.

68'in üzerinden 50 yıl geçti. Bu 50 yıl dünyayı o dönemden uzak yerlere savurduysa da 1968 eşit ve adil bir dünya umudu ile hep beraber, el ele sokakta olma heyecanını ve başkaldırma gücünü hissettirmesi bakımından hala tüm cazibesini ve naifliğini muhafaza etmektedir. 68'iler genel olarak kendilerinden önceki kuşaklara ve onların hiyerarşik kurumlarına; ABD'nin siyasi ve militarist gücüne ve özellikle rock müzik ve yaşam tarzı üzerinden tüketim kalıplarıyla harmanlanmış gündelik yaşam pratiklerine karşı çıkmışlardır. 68 hareketi devlete ve piyasa ekonomisine galip gelemese de, her iki kurum üzerinde bir hayalet gibi dolaşmış ve eli yalındır da dolaşmaya devam etmektedir.

1968'i dünyayı sarsan yıl olarak tanımlayan Mark Kurlansky bu dönemi eğitilmiş gençlerin bir araya gelerek ters gittiğine inandıkları konularda sessiz kalmayı reddettiği bir dönem olarak nitelendirmiştir.¹ 1968'de geçmişin köklü kurumlarından rahatsızlık duyan bu genç kalabalık, II. Dünya Savaşı sonrası tüm toplumlarda meydana gelen nüfus patlamasının bir sonucu olup, uzun zaman sonra savaş ve kriz görmeden yetişmiş ilk kuşaktır. 68 kuşağı yine kendinden öncekilerden farklı olarak dönemin siyasi, ekonomik ve teknolojik gereksinimleri ve süreçleri doğrultusunda daha yaygın biçimde üniversite eğitime katılmıştır. Zafer Toprak'ın 68 hareketi üzerine kaleme aldığı bir makalesinde belirttiği üzere, 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla eğitim, yüksek

gelir getiren bir meslek sahibi olmanın ve toplumsal statü elde etmenin temel kistası olarak değerlendirilmiştir. Artık sınıf atılmanın yolu eğitimden geçmektedir. Nitekim 1970'li yıllarda dünyada üniversite sayısı ikiye katlanmıştır.² Ayrıca 68 ruhunu tetikler bir biçimde üniversitelerin edindiği misyon da değişmiş, bu eğitim kurumları ülkelerin yönetimlerinden özerk olarak toplumsal ve ekonomik yetersizliklerin ve açmazların dile getirildiği, sert eleştirilerin yapıldığı ve hatta Türkiye gibi ülkelerde anayasaların, ekonomik planların teslim edildiği kurumlar haline gelmişlerdir. Üniversite koridorları artık sadece kentli elitin çocuklarını değil, orta sınıf önderliğinde işçi ve köylü kesiminden gençleri de yavaş yavaş bünyesine katmaktadır. Nitekim Türkiye'de klasik müzik ile halk müziği; gitar ile saz 68'de üniversite koridorlarında buluşmuşlardır. 68'in geçtiği olay mahallî de zaten kent meydanları ya da fabrikalardan evvel üniversitenin ta kendisidir.

Aydınlanmacı yaklaşımın hala egemen olduğu, bilimsel bilginin üstünlüğünün tartışılmadığı, 1980'lerin "görelilik-relativizm" kavramının henüz yaşama sızmadığı üniversiteler, 60'larda özerk ve özgür kurumlardır. Üniversitelerin bu durumuna karşılık yine de 68'in ilk isyan dalgası bu kurumlara karşı olmuş; daha demokratik ve katılımcı yönetime ihtiyacı ve eleştirisi yönelmiştir. Örneğin İngiltere'de 68 kuşağı ve onun orta sınıftan temsilcileri, ane-

en rejime'den miras kalan, söze ve kelimeye dökülmeyen bir konsensus ile toplumsal hiyerarşiye uygun olarak yönetilen üniversitelere ve onların elitist tavrına tepki göstermiştir.³ Türkiye'deki 68 hareketi de aynı saikle başlamış; üniversitede reform yapılarak daha demokratik ve katılımcı bir yönetimin benimsenmesi gerektiğini gerek toplantılar gerekse de işgaller ile dile getirmiştir. Aslında Türkiye'de üniversite gençliği 1950'lerin, yani DP döneminin sonunda siyasallaşmış; 1960 darbesinden önce "ordu-gençlik el ele" söylemi, kentli ve eğitilmiş gençleri siyasetin sokağına taşımıştır.

Gençlik aslında, 19. yüzyılda başlayan eğitimde modernleşme hareketi ile beraber kendisine ülkeyi kurtarmak misyonu verilen bir toplumsal kategori olmuştur. Demet Lüksü'lü'nün "gençlik miti" olarak tanımladığı bu siyasal inşa ve misyon, Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber çok daha güçlü bir şekilde devam etmiş ve gençliği Cumhuriyet'in sembolü haline getirmiştir.⁴ Yukarıda belirtildiği üzere, 1960 darbesi öncesinde de üniversite gençliği Demokratik Parti hükümetine karşı yaptığı muhalefet ve askeri müdahaleye verdiği destek ile siyaset sahnesinde "zinde güçler" arasındaki yerini almıştır. Ancak Lüksü'lü'nün de belirttiği gibi, gençliğe biçilen rol sadece "takipçi" olmaktadır; yani 1960'lı yılların sonunda da görüleceği üzere gençlik özerkleştikçe "makbul" statüsünü kaybedecektir.⁵ Nitekim 68 kuşağı

da ele aldığı konular genişledikçe ve toplumun karşısına devrimci bir reçete ile çıktıkça makbul olma vasfını yitirerek hızla marjinalliğe doğru itilecektir. Kadın öğrenciler ise 68 gençlik mitinin her zaman bir parçası olmuştur. 1968'de ve hatta iki yıl öncesinden başlayan eylemlere erkeklerle eşit biçimde katılmışlar ve bu konuda kendilerini eksik ya da yetersiz hissetmemişlerdir. Çimen Keskin (Turan) gibi öğrenciler, 6 yurt başkanı seçilip paneller organize etmekten, miting düzenleyip konuşma yapmaya dek pek çok görevde inisiyatif almışlardır. Zamanla kadınların rolünün ikincilliğini hissedip bunu içselleştirdiler de 7 adım atmaktan ve eyleme katılmaktan asla geri durmamışlardır.

68'İN OLAY MAHALLİ: ÜNİVERSİTE

Türkiye'de 1960'larda üniversite nasıldır hayatın merkezinde durabilmiş; temel konularda söz sahibi olabilmiş ve üniversite gençliği nasıl bu kadar hızlı bir şekilde siyasallaşabilmiştir?

Türkiye'de üniversiteler 1960'larda anayasadan planlı ekonomiye geçiş dek en temel konuların emanet edildiği kurum olarak yükselmiştir. Üniversitenin elinden çıkan, liberal özelliklerinden ziyade emeği ve emekçiyi gözetken sosyal yönüyle hafızalardan silinemeyen 1961 anayasası Türkiye'de öncekilere benzemeyen bir dönemin kapılarını aralamıştır. Meclisteki Adalet Partisi'nin şikayetlerine rağmen yürürlükteki anayasa sendikalarından, üniversitelere ve basına dek pek çok alanda özgür irade ve ifadenin ortaya konmasına imkan sağlamıştır.

1968'de üniversite gençliği artık sadece üç büyük kentin varlıklı ailelerinin çocuklarından oluşmamakta; sınırlı sayıda üniversite orta sınıf ailelerin çocuklarına da kapıları açmaya başlamıştır. Farklı sınıflardan gençlerin bulunduğu üniversitede öğrencilerin beklentileri hoşnutsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Üniversitede okumak güzel olmakla birlikte koşullar bir hayli zordur. Kent yaşa-

mında filizlenmeye başlayan gelir düzeyi farklılıkları ve sınıf atlama çabası üniversite gençliğini daha da radikal- leştirmekte; Toprak'ın da ifade ettiği üzere, 60'lı yılların aydınlanma çağı sosyal-devlet özlemi ile sınıf sorunu- nu ön plana çıkarmaktadır.⁸

Üniversite reformu ya da eski kural-

ların ve kurumların ihyasının ötesine geçerek Türkiye'nin tam bağımsızlık ve az gelişmişlik sorunlarına yoğunlaşan 68 gençliği kendisinden önceki kuşaklardan emperyalizmin aşısı niteliğindeki Kuva-yi Milliye ruhunu da ödünç almıştır. Bu da hareketin sosyalist karakteri kadar önemli olan bir diğer özelliğini oluşturmuştur.⁹

Türkiye'de farklı sınıflardan çok sayıda genci buluşturan üniversite koridorları aslında 1966 senesinden itibaren eylemlere tanık olmaya başlamıştır. Yukarıda değinilen üniversiteye dair hoşnutsuzluklar dönemin anti-emperyalist ruhu ve 6. Filo'nun İstanbul'a ziyaretleriyle siyasi bir mahiyet kazanmıştır. Ancak ilk dönemlerdeki 68 hareketi, siyasi şiddetin kendini hissettirmediği, sokakta çatışmaların yaşanmadığı, katılımcı, demokratik ve çok sesli bir karaktere sahip olup oldukça güçlü ve canlı bir harekettir.¹⁰ 1968 yılında tam da hareket içerisinde kopmaların ve bölünmelerin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Ancak Prag Baharı'na tepki olarak Sovyetle-

rin Ağustos 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etmesinin ardından TİP içerisinde tartışma gençlere de siyaset etmiş ve partiyi pasif olmakla eleştiren öğrenciler partinin üniversite ayağı olan Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan (FKF) kopmaya başlamışlardır. Kimi 68'iler Latin Amerika tarzı gerilla hareketlerinin

den ilham almış, kimileri ise şiddet kullanmayı reddederek toplumsal tabanda örgütlenmeye çalışmıştır. Kadınlar da 68'in bu ilk dönemlerinde erkekler kadar etkin ve aktiftirler. 68'li kadınlar sendikalarda çalışmış, eylemlere katılmış ve Ant dergisinden *Türk Solu*'na, *Aydınlık*'tan *Devrim*'e dek dönemin ses getiren pek çok yayınına destek vermişlerdir. Tüm dünyada 68'li ve sol görüşlü kadın öğrenciler üniversitedeki bu canlı hayatın bir parçası olmuştur. Onların da bir parçası daima 68 olmuştur.

DÜNYADA '68 HAREKETİ VE İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: ÖRTÜŞME VE ORTAKLAŞMA

Dünyada ikinci dalga feminizm 1960'larda başlamış olup, 68 hareketi ile ivme kazanmıştır. Bu iki hareket zamansal olarak birbiri ile çıkışmasının ötesinde asıl önemlisi, çalışma hayatındaki kadınlarla 68'li kadınların özel ve kamusal alanlardaki sorunlarında ortaklaşarak otoriter erkek egemenliğine başkaldırabilmiş olmalarıdır.

68'li kadın öğrenciler Çemberlitaş Öğrenci Yurdu'nda.

Füsun Özbilgen, Ankara Kızılay'da bir mitingde.

II. dalga feminist hareket (1960-1980), 60'ların ortalarından itibaren daha çok sanayileşmiş ülkelerde ve bu ülkelerin de kentsel bölgelerinde başlamıştır. Ancak kadın hareketinin ivme kazanmasında 68 hareketi etkili olmuştur.

Örneğin, Fransa'da ikinci dalga feminizmin başlangıcını öğrenci hareketinin içinden gelen kadınların Paris'te kurdukları küçük gruplar oluşturmuştur. Hareketin içindeki tartışmalar, işçi ve öğrenci hareketiyle kadın sorunları arasındaki ilişkiler etrafında yoğunlaşmış; hareketin kitleselleşmesinde ise, kürtaj ve doğum kontrol konusu rol oynamıştır. Feminist hareket, kürtaj sorunundan yola çıkarak, kadınların baskı altında tutulduğu tüm alanları ve durumları sorgulamaya başlamıştır.¹¹

Burada önemli olan nokta, 68 öğrenci hareketi ile kadın hareketinin etkileşime geçecek ortak bir diyalog zemini kurabilmesidir. Bunu sağlayan faktör ise çalışan kadın nüfusunun genel çalışan kesim içerisinde önemli bir yere sahip olmasıdır. 1968'de kadın hareketinin geliştiği Batı ülkelerinin hemen hemen hepsinde kadınlar çalışan nüfusun üçte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. Örneğin Fransa'da çalışan kesimin yüzde 37,9'u kadındır.¹² Ancak burada bir noktanın daha altını çizmek gerekir; batıda çalışan kadın nüfusu nispeten yüksek olmakla birlikte bu

rakam vasıfsız emeği de kapsamaktadır. Oysa üniversite eğitimi hala orta ve üst-orta sınıfı kapsamaktadır ve üniversitedeki kadın oranı çalışan kadına oranla düşük kalmaktadır. 1960'ların başlarında İngiltere'nin en seçkin iki üniversitesi olan Oxford ve Cambridge'de 4002 erkek öğrenci sayısına karşın sadece 593 kadın öğrenci bulunmaktadır.¹³

1960'larda, savaş sonrası ekonominin gelişme kaydetmesi, arz ve talep dengesinin sağlanması, sendikacılık ve maaşların düzenli ödenmesi tüketim toplumunu da pompalamış; dönemin parlayan sektörü reklam dünyası kadınları "güzel ve bakımlı ideal ev kadınları" olarak tüketici grubunun tepesine yerleştirmiştir. Bir anlamda ev hayatına ve tüketim sarmalına hapsedilen bu kadın modeli, moda kavramından haberdar olsa da piyasanın güzelik kavramlarını içselleştirmeyen genel öğrenci kitlesi tarafından sorgulanmıştır.

Batı ülkelerinde feminizme öncülük eden kadınlar otoriterliği, geleneksel iktidar ve hiyerarşik örgütlenme biçimlerini eleştirirken, yeni toplum projesi yaratma hedefiyle ortaya çıkan 68 hareketinin içinde de erkeklerin baskısı altında bulunduklarını fark edince, kendi durumlarını değiştirebilmek için örgütlenmeye gitmişlerdir. Kadın hareketi, 68 hareketinden de güç bularak anti otoriter bir karaktere sahip olup teorik düzeyde

her türlü egemenliği reddetmiştir. Bu kuramsal tutum pratiğe de yansıtılmış ve lider mitini önlemek için kolektif çalışma yöntemleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Pek çok yerde basına demeç verme, tartışma toplantılarına katılma gibi görünürlüğü de kapsayan işler için rotasyon ilkesi getirilmiştir.¹⁴ Ancak tüm bu çabalara rağmen Batı'da da ikinci dalga feminizmin yasal ve kurumsal sonuçlar elde etmesi zaman almış ve 1970'lerin ortasını bulmuştur.

TÜRKİYE'DE 68 HAREKETİ VE KADIN: EŞİT KATILIMDAN ARKA PLANA...

Türkiye'deki 68 hareketi ilk olarak üniversite koridorlarında başladığı vakit, kadın ve erkek öğrenciler, aralarında bir fark hissetmeksizin kendilerini işgal ve protesto eylemlerinde bulmuşlardır. Ancak 68'in Türkiye'de diğer ülkelerden uzun sürmesi, çalışmaya evrilmesi hareketin iç dengesini de değiştirmiştir. Öncelikle, yeni örgütlenmeler bu ortama göre şekillenmiştir. Yeni kurumsallaşmalarda ve karar alma mekanizmalarında gerek çalışmanın kadına göre olmadığı düşüncesi gerekse de bu süreçte toplumsal cinsiyet hakkındaki genel kabullere teslim olunması nedeniyle kadınlar geri plana itilmişlerdir. Kadınlar ise başka konularda olduğu gibi toplumsal cinsiyet meselesinde de sol örgüte ağırlıkla bir eleştiride bulunmamıştır.

Türkiye'deki sol hareketin mazisini baktığımız zaman 68'in de içinde hapsolacağı "kadınların kurtuluşunu da sosyalist devrim sağlayacaktır" görüşü feminist dalganın yeremesinin önünü daima kesmiştir. Tanıl Bora'ya göre, Sabiha Sertel bu fikrin temsilcilerinden birisidir. Kadın kimliği konusunda dık başlı bir tavır sergileyen Suat Derviş bile toplumcu-gerçekçi yazılar kaleme aldığı dönemde toplumsal cinsiyete verdiği önem azalmıştır.¹⁵ Genel eğilim kadınlar tarafından bile feminizmin sosyalizmin altına doğru süpürülmesi iken bu konudaki çatlak ses 1968'de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dan gelmiştir. Kıvılcımlı'nın kaleme aldığı "Kadın sosyal sınıfı-

mız" makalesi dönemine göre kadın özgürlüğü konusunda oldukça ileri sayılabilecek bir fikriyata sahiptir. Bu aşamada 1960'ların önemli siyasi figürlerinden Behice Boran'a mutlaka değinmek gerekmektedir. İlginçtir ki, 68 öğrenci hareketi Behice Boran gibi bir kadın lider çıkaramamıştır. Boran, 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen siyasetçilerinden biridir ve 70'lere doğru Mehmet Ali Aybar'ın karşısına geçerek ortodoks sosyalist muhalefetin kuramcısı ve savunucusu olmuştur. Behice Boran, 1975'te kurulan ikinci TİP'in genel başkanı olmuştur. 1940'lardaki sosyoloji çalışmalarında kadın emeği üzerine de çalışmış ve gelişmiş kapitalist ülkelere bakarak, kadının üretime katılmasının toplumsal konumunu yükseltmediğini ve ailenin, erkeğin hakimiyetini yeniden üreten bir iktisadi birim işlevi gördüğünü saptamıştır.¹⁶ Ancak aktif siyasette kadın sorununu doğrudan ele almayan Behice Boran, feminiizmi, "lüks" bir hareket olarak tasvir etmekle birlikte kadınların sorunlarının da sosyalizmin gerçekleşmesi ile son bulacağını savunmuştur. Yaprak Zihnioglu, ilk komünist kuşağın kadın meselesine daha yakın olduğunu ancak bu yaklaşımın 1960'lardaki sol siyaset tarafından terk edildiğini, bunun sebebinin de bu yıllardaki sosyalist, devrimci, sendikacı erkek kuşağının ve genel olarak erkek şovenizminin baskın gelmesi olarak yorumlamıştır.¹⁷

68 hareketinin "erkek" karakterini almasında hareket içi ve hareket dışı dinamikler etkili olmuştur demek mümkündür. Sovyetlerin 1968'in Ağustos ayında Prag baharına son veren işgali sonrasında özellikle gençlerin TİP'e yönelik pasifizm eleştirileri bir sene sonraki FKF'nin 4. kurultayında (9-10 Ekim 1969) su yüzüne çıkmıştır. Bu süreçte FKF de üniversite koridorlarından çıkmış ve özellikle yereldeki köylü mücadeleleri ile kitleselleşmeye başlamıştır. TİP içindeki esas bölünme 1966'dan beri varlığını ve iç bütünlüğünü pekiştiren Milli Demokratik Devrim'den ("proleter devrimciler") gelmiştir. "Asker-sivil-aydın" sloganı üzerinden hare-

keti farklı bir mücadeleye çekecek olan MDD, FKF içinde baskın gelmiş ancak kısa süre içinde Dev-Genç ve Aydınlık olarak ikiye bölünmüştür. Aydınlık'ın da yine iki farklı kola ayrılması çok yakında gerçekleşecektir. Doğan Avcıoğlu ve onun *Devrim* dergisi ise ilerici bir ordu darbesine yeşil ışık yakmaktadır. Diğer taraftan kontrgerilla taktikleri ile sosyalist öğrencilerin ağırlıkta olduğu öğrenci yurtlarını basan sağ görüşlü öğrenciler, zaman içinde 68'ileri Filistin kamplarından Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'na (THKO) varacak bir sürece itmiştir.¹⁸ Tüm bunlar da elbette Adalet Partisi ve Süleyman Demirel'in sağ görüşlü ve faşist öğrencileri koruyan, solcu öğrencileri ise itibarsızlaştıran tavrı önemli rol oynamaktadır. 68 hareketine yönelik karşı cephe nin yanı sıra antikomünist, milliyetçi sağ ile çeşitli tarikat, cemaat ve örgütlerden İslamcı grupların "Komünizm geliyor, din elden gidiyor" paydasında birleşmesi ve daha da önemlisi dönemin siyasi iktidarları tarafından korunması¹⁹ da 68'i silahlı yöntemlere iten bir hareket dışı dinamik sayılabilir. Bu hareket içi ve dışı dinamiklerin arasında kalan 68 kuşağı üniversite yönetiminin demokratikleşmesi için yola çıkmışken kendisini ülke yönetiminde değişiklik yapılması gerektiğini savunma yolunda bulmuştur. Anti-emperyalizm, tam bağımsızlık, bilimsel bilgiye dayalı bir üniversite, yönetime katılım, sınıf çatışması, farklı tonlarda da olsa sol ideoloji gibi genel ilkeler konusunda anla-

şan bu kuşak amacına nasıl ulaşacağı konusunda ayrılmıştır. Seçilen yöntemler ise tarihin akışını belirlemişti demek mümkündür.

68'Lİ KADINLAR 68'İ NASIL HATIRLIYOR?²⁰

1960'lı yıllarda üniversitede bulunan kadın öğrencilerin çoğunluğu Cumhuriyet'in münevver kuşağının çocuklarıdır.²¹ Dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de 68'li üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu erkekler oluşturmuşlardır. Kadın öğrenciler ise daha çok orta/üst-orta sınıflardan gelmektedirler. Erkek öğrenciler arasında işçi ve çiftçi ailelerden gelen sınırlı da olsa bir kategori bulunurken, bu durum kadın öğrenciler açısından çok daha istisnai kalmaktadır.²²

68'li kadınların genel olarak aileleri tarafından özgüveni yüksek bireyler olarak yetiştirildiklerini söylemek mümkündür. Aileden gelen bu özgüven ve eğitimin ardında nasıl bir aile yapısı olduğunu sorguladığımızda demokrat bir baba figürü belirse de, Büşra Ersanlı bunun ardında yatanın esas olarak kadın ya da erkek tüm toplumda hissedilen modern ve ilerici yaşam tarzı olduğunun altını çizmektedir.²³

1960'ların ikinci yarısında üniversiteye giren kadın öğrenciler sosyalizm düşüncesiyle burada tanışmışlardır. Entelektüel birikimleri daha

Fusun Özbilgen,
Sagmalcılar
Cezaevinde,
1973.

lise yıllarında oluşmaya başlamış olan 68'li kadınlar üniversitede 1961 anayasasının sağladığı liberal ve sosyal özgürlüklerden yararlanan bir ortama adım atmışlardır. 68 hareketini düşünürken, akademik özgürlüklerin yanı sıra polisin kampüse girememesinden hocaların öğrenciler ile dayanışmaya girmesine, aynı görüşü paylaşmayan hocaların mesafeli ancak saygılı duruşuna, işgallerde dekan ve rektörlerin öğrencileri teslim etmeyişinden ilgili hükümetlerin de onları görevlerinden almayışına dek bir dizi unsura değinmek gerekmektedir. Bunlar arasında farklı davranan üniversite hocaları ve idarecileri olsa da, 68 hareketi, hem Türkiye'de hem de dünyada bu nispeten demokratik akademik ortamda gelişmiş ve söz sahibi olmuştur.

Öğrenciliğin yanı sıra sosyal hayatlarında son derece aktif olan 68'li-lerin yaşamında büyük bir dinamizm vardır. 60'lı yıllar polisin ya da öğrencilerin deyimiyle "fruko"ların giremediği üniversite kampüsünde fıkır kulüpleri etrafında düzenlenen forumlar, protestolar, işgaller; farklı üniversitede öğrencileri bir araya getiren Özel Okullar Yürüyüşü gibi İstanbul'dan Ankara'ya yapılan uzun yürüyüşler; Tüm Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) şubelerinde düzenlenen seminerler, devrim temalı tiyatro oyunları; sabahçı kahvelerindeki sohbetler; Sinematek'te izlenen filmler, zamanla sayısı azalsa da çay

ve dans partileri ile renkli bir üniversite hayatına sahne olmuştur.

Kadınların siyasi çatışma başlama- dan evvel patriarkal bakış açısına maruz kaldıkları ilk alan giyim kuşamları olmuştur. Kadın öğrenciler mini etek gibi günün modasına uygun kıyafetler giyse de tüketim kültürünün dayattığı güzellik normlarını içselleştirmemişlerdir. Ancak rengi ya da boyu nedeniyle erkek arkadaşlarının olumsuz eleştirileriyle karşılaşan kıyafetler ya dolaptan bir daha çıkmamış ya da dikiş makinesine konmuştur. 68'li kadınlar arkadaşlarına ya da fabrikalara giderken eteklerinin altına mutlaka pantolon giymişlerdir. Kimi kadın öğrenciler ise 68 hareketinin şiddet sarmalına girmesiyle birlikte kadınsı görünülerinden hızla uzaklaşmışlardır.

68'li kadınların ve aslında erkeklerin de maruz kaldığı bir diğer baskı unsuru flört etmek üzere seçtikleri kişinin kendileriyle aynı örgüt ve fraksiyondan olmasına yönelik telkin ve baskılardır. Hayat tecrübesi pek az olan üniversiteli solcuların da koyduğu tabular neticesinde aşk bir burjuva alışkanlığı olarak görülüp kenara itilmiş; özellikle 70'lerde devrim evliliklerinin yolu açılmıştır. 1960'lardaki masum flörtler de zamanla katı bir tek eşliliğe doğru evrilmiş; boşanan kadın, bekar olandan farklı olarak kontrole bile tabi tutulabilmiştir.⁷⁴

1968'de Vedat Demircioğlu'nun (1943-1968) ve 1969'da Taylan Özgür'ün (1948-1969) öldürülmeleri 68 hareketi için belirleyici olmuştur. Özellikle Taylan Özgür'ün gözleri önünde öldürülmesi⁷⁵ gençlerden bir kesimi için radikalleşmeye giden yolun başlangıcı olmuştur. Şiddetin gerek iç dinamikler yani devrimin gerçekleşmesinin yöntemleri gerekse de dış dinamikleri yani harekete yönelik sağcı saldırılar nedeniyle bölünmesi ve çatışma ortamına sürüklenmesi kadınların pozisyonu da etkilemiş ve belirlemiştir. Öncelikle 68 hareketinden geri çekilenler olmuştur. Ancak onlar da aslında sahayı terk etmemiş; hem sendikalarda çalışmaya başlamış hem de arkadaşlarını tüm zor zamanlarda evlerinde saklayarak destek olmuş ve bu yüzden de hapiste yatmışlardır.⁷⁶ Ancak yine de Tanıl Bora'nın ifade ettiği üzere, 60'lardaki sol uyanış, ardından 70'lerin iç savaş ortamındaki muazzam politikleşme, sol hareket içinde kadınların o zamana kadar görülmemiş bir kitlesellik seferber olmasını sağlamıştır. Sol dalga kadın-erkek eşitliğini benimsemiş tutumuyla ve ortamiyla kadınların harekete katılmasını teşvik etmektedir.⁷⁷ Ancak gerek anılarda anlatıldığı gerekse de akademik çalışmalarda altı çizildiği üzere, hiç bir sol örgütün kurumsal yapısında ve karar alma mekanizmasında kadınlar yer almamışlardır.⁷⁸ Kadınlar istisnai olarak silahlı mücadelede ön cephede yer almış ya da Filistin kamplarına gitmiş olsalar da görevleri esas olarak silah taşımak ve saklamak, geçekondü mahallelerinde ev bulmak ve örgüt için düzen kurmak; çeviri yapmak, bulaşık yıkamak gibi yardımcı ve lojistik hizmet alanı ile sınırlandırılmıştır. Tanıklıklarına başvuran pek çok kadın bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirmiş ancak yine de içinde bulundukları örgüte aittir, yüksek sesle ve toplu olarak eleştiri getirememişlerdir.

68'li kadınlar açısından koşulların ve yaşananların tüm olumsuzluklarına rağmen 12 Mart sonrası hapisane günleri aklıda kalan anılardandır. 12 Mart muhtırasının ardından gelen Balyoz Harekatı sonrası özellikle Yıldırım Bölge Kadınlar Koşuşunda öğ-

Cemberlitas
Öğrenci Yurdu.

renciler, siyasetçiler ve entelektüeller bir arada bulunmuşlardır. Behice Boran ve Sevgi Soysal gibi müstesna kadınlar ile bir araya gelen 68'liler farklı bir kadın dayanışmasını da tecrübe etmişlerdir. 12 Eylül'ün bir provası niteliğinde olan 12 Mart'ta o dönemdeki kadar yaygın ve yoğun bir işkence olmasa da 68'li kadınlar da kimi zaman oldukça ağır olan fiziksel ve psikolojik şiddet görmüşlerdir. Bu bağlamda aslında hem anti-komünist hareketin hem de 12 Mart'la inen balyoz hareketinin son derece eril bir dil kullandığını eklemek gerekmektedir.²⁹

68'in kadınları ile ilgili düşündürücü olan bir diğer konu ise, kadınlar arasından bir lider çıkmasıdır. Oysa o dönemde TİP'in Behice Boran gibi bir lideri vardır. Bu durumun nedenleri arasında 60'ların sol siyasetinin gerek sendikacılık gerekse de çatışma ortamı ile birlikte şovenist bir tutum ve dili benimsemesinden erkeklerin kendilerini toplumun muhafazakar kalıpları arasına sıkıştırmasına dek farklı argümanlar saymak ve tartışmak mümkündür. Bu duruma kızsalar da devrim yolunda seslerini yükseltmeyen kadınlar daha çok lojistik desteğe hapsolunur halka yaklaşmak için hem erkek hem de kadınlar kendi kimliklerini adeta yok etmeyi tercih etmişlerdir.

Türkiye'de feminizm ne yazık ki batının aksine 1968'de ve hatta 1970'lerde ismini duyduğumuz bir kuram ve kavram olmamıştır. Dünya literatürünü takip eden kadınlar feminizmden haberdar olsalar da, gerek önlerinde herhangi bir rol model bulunmamasından gerekse de orta-

mın bu konuya açık olmamasından feminizmi gündemlerine almamışlardır. Türkiye'de feminizm kendisine ancak 12 Eylül darbesinin ardından, pek de tekin olmayan bir sükûnet ortamı içerisinde yer bulabilmiştir. Nitekim 80'lerde hayat bir ikilem içindeydi: 1970'lerdeki çatışma ortamı son bulmuş, sokakta hayat normale dönmüş ancak ülkenin dört bir yanındaki hapisanelerden hak ihlalleri yükseldikçe yükselmiştir. 68'li kadınlar, 80'li yıllardan bugüne dek Türkiye'de feminizmin kurumsallaşmasına gerek akademik gerekse de örgütlenme bağlamında büyük bir katkı sağlamışlardır.

SONUÇ

1968 vaat ettikleri; etrafında kilitlenen genç insanları; özgürlükçü ruhu; gerek ülkeler gerekse de sınıflar arasında eşitlikçi talepleri; sivilleşmenin, katılının ve demokrasinin yaygınlaşmasını isteyen ve tüm bunlar için güçlü irade gösteren aklı ile dünya tarihinin, tüm acı kayıplarına rağmen en naif ve içten dönemini oluşturmuştur.

68, bir kuşak hareketidir. Bu kuşak tüm dünyada "yeni'dir. Anne ve babalarıyla aynı şakalara gülmeyen bu genç insanlar, onlar gibi savaş ve kriz ortamları içinde değil, tam aksine tüm dünyada barış ve refah nidalarının yükseldiği bir dönemde büyülmüşlerdir.³⁰ Bu nedenle 68 kuşağı kendisine dama bir ortak diyalog zemini aramıştır. Bu zemini üniversite-ye bulan 68'liler, kadın ve erkek farkı olmaksızın eyleme koşmuşlardır. 68 hareketinde kadın ve erkek öğrenciler arasındaki yegane fark, kadın

öğrenci sayısının daha az oluşudur. Onun dışında eylemlere, işgallere katılma konusunda kadın öğrenciler de aynı heyecan ve arzu ile öğrenciler hareketi içindeki yerlerini almışlardır. Ancak gerek barışçıl protestoların yerini çatışmaların alması, gerekse de toplumun muhafazakar kalıplarına teslim olunması nedeniyle kadınlar ikincilleştirilmiş, sol örgütlenmelerde aktif olanlar bile esas olarak karar alma mekanizmalarına alınmamış ve harekete katılmaları daha ziyade lojistik bir yardım ile sınırlı hale gelmiştir. Nitekim pek çok anıda altının çizildiği gibi, silahlı çatışmanın keskinleşmesinden önce kendini ötekileştirilmiş hisseden olmadığı gibi, sonrasında ciddi bir ikincilleştirme hissedilmiş ancak bu durum yüksek sesle dile getirilmemiştir.

Aradan geçen elli yıl boyunca 68 hareketi hakkında farklı boyutlarına değinen pek çok araştırma yapılmıştır. 68 hareketinin bu ilgiye mazhar olmasının sebebi, örgütsüz, plansız ve anlık bir gençlik hareketi olmasının yanı sıra, bugünden bakınca hala güzel ve naif gözükebilmesidir. Kadınlar tarihin bu önemli noktasında da erkeklerle birlikte onun bir parçası olmuştur. Türkiye'de de eylemlerde, yürüyüşlerde, Sansaryan Han'da işkence, Filistin'de kampta, daktilo başında, fabrikada, Kanlı Pazar'ın Taksim'inin ara sokaklarında, 15-16 Haziran'da Haliç'te ve daha pek çok yerde en başta kendi hayatlarını dönüştürerek 68'in içinde olmuşlardır. 68 de onların yüreğinde, aklında ve hafızasında silinmez bir yere sahip olmuş; onların varlığının bir parçası haline gelmiştir. Devrimci kadınlara selam olsun!

DİPNOTLAR

1. Mark Kurlansky, *Dünyeyi Saran Yıl*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), s. 325.
2. Zafer Toprak, "1968'i Yargılamak ya da 68 Kuşağını Mersiye", *Cesur Sayı: 14 – Bahar 1984*, s. 154-155.
3. John Gray, "You say you want a revolution, The world changed in 1968, but not as the protestors had imagined", *New Statesman*, 29rd March – 5th April 2018, s. 57.
4. Demet Lüksüslü, *Türkiye'nin 68'i Bir Kuşağın Sosyalistik Anlatısı* (İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015), s. 93.
5. Lüksüslü, s. 93-95.
6. Nadire Maier, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), Ayşe Yazıcıoğlu, *68'in Kadını* (İstanbul: Doğan Kitap, 2010).
7. Lüksüslü, s. 104.
8. Toprak, s. 157.

9. Toprak, s. 157.
10. Ova Baydar, *Melek Ulagay, Bir Dönem İki Kodur: Birbirimizi Ayırmamda* (İstanbul: Can Yayınları, 2011), s. 98.
11. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, 1988, s. 165.
12. <https://www.nouvelobs.com/societe/le-quotidien-de-1968/20080306.OBS3785/1968-en-quelques-chiffres.html>
13. Gray, s. 57.
14. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, 1988, s. 169.
15. Tanıl Bora, *Çevreyenlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 768.
16. Bora, s. 769-770.
17. Yaprak Zehnioğlu "Türkiye'de Solun Feminizme Yaklaşımı", *Modern Türkiye'de*

18. *Siyasal Düşünce: Sol*, Cilt: 8 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 1118.
19. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 2134-2141.
20. Baydar ve Ulagay, s. 119.
21. Bu bölümde Ayşe Köseler'in 2010 yılında yayımlanan *68'in Kadını* isimli röportaj kitabından yararlanılmıştır.
22. Yazıcıoğlu, s. 194-198.
23. Lüksüslü, s. 100-101.
24. Bu görüş *68'in Kadını* isimli kitabın Mayıs ayında yayımlanacak olan ikinci baskısında yer alacaktır.
25. Baydar ve Ulagay, s. 137.
26. Yazıcıoğlu, s. 19.
27. Yazıcıoğlu, s. 81-91.
28. Bora, s. 770.
29. Bora, s. 771.
30. Lüksüslü, s. 110.
31. Kurlansky, s. 3.

haklarını genişletme stratejilerini ve kendi parasını kazanmanın buradaki rolünü tartıştığım üçüncü bölümü, ailelerdeki değer ve tutum bağlamındaki dönüşümlere odaklandığım dördüncü bölüm izleyecek. Çevre ve toplumun siyasi mücadele yürüterek bedeller ödemeye başlayan gençlere dair algılarıyla, hem genç kadınlara, hem de ailelerine sunduğu desteği, olası nedenleri ve sonuçlarıyla tartıştığım beşinci bölümden sonra, "mücadelede kadın olmak" başlığını, kadınların "ikincilleştirilmesinin" nedenlerini de irdeleyerek ele alacağım. Son olarak, 68'li kadınların kadınlık kurguları ve kendilik algılarıyla, dünya ve toplumla kurdukları ilişki üzerinden özgün konumlarını ve özgülleşmeye yönelişlerini tartışacağım.

68'Lİ KADINLAR: YENİ BİR "BABALARININ KIZLARI" KUŞAĞI MI?

Gerek 68'li kadınlarla yaptığım görüşmelerden, gerek Ayeşe Köse'nin kitabında yer alan anlatılardan yola çıktığımda, görüşülenlerin özellikle aile yapıları, çocukluk ve lise dönemine ilişkin deneyimlerinin önemli ölçüde ortaklaşması dikkatimi çekti. Zira, üniversiteli kadınlar ve bunlar içinde de toplumsal olaylara ilgi duyan, toplumsal talepler için harekete geçen kadınlar -istisnası bulunmakla birlikte- erkeklerle kıyasla aileleri özelindedaha çok ortak özelliğe sahip görünüyor. 1960'lar Türkiye'sinde kızlarını bazen başka bir kente yollamak pahasına "okuyarak meslek edinmeye" yönlendiren aileler cumhuriyet rejiminin ötesinde, Türkiye modernleşmesinin ürünü olarak değerlendirilebilir.⁸

Tam bir Kemalist aile içinde büyüdüm. İlanı o çok önemliydi. Hâlâ da annemin duvarında, hani o okullarda vardır ya, o büst gibi Atatürk'ün kafası vardır, altında 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene' yazar, ondan mesela bizde asılıdır. Böyle Atatürkçü bir aile.(Jülide)

Anne tarafım da baba tarafım da İnönü ve Cumhuriyet Halk

Partisi'ne bağlı insanlardı. Küçükluğumdan beri evimizde İnönü'nün yarım metre bir metre bir koltukta oturan bir tablosu vardı ve salonumuzun en baş köşesinde yer alırdı. (Çimen)

Annemin ailesi Kemalist bir aile, dedem İstiklal Madalyalı, emekli bir asker. Anneannem cumhuriyetin ilk öğretmen kuşağından. Evlerinin salonunda Atatürk ve İnönü'nün resimleri uzun yıllar asılı durmuştur. Babam ise doktor. Siyasi görüşleri açısından daha solda, sosyalist diyebilirim. Örneğin çocukluğumda Balıkesir'in Edremit ilçesinde görevliydi babam, o dönemde illegal konumdaki Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP)üye çok yakın arkadaşları vardı evimize sıklıkla gelip giden. Babamın kendisi Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) ya-

şadığımız bölgedeki kurucuları arasında oldu. (İnci)

Ben Antep'te doğdum. Antep'te doğmaktan çok şanslı olduğumu düşünüyorum. Bütün çocukluğum 15 yaşına kadar çok farklı bir kentte geçti. Bir Güney kenti, Arap ve Ermeni medeniyetlerinin ortak yaşadığı, insanların son derece sıcak ve çalışkan olduğu bir kent bu. Ben bir memur çocuğuyum. Annem öğretmen, babam idareciydi, aynı zamanda futbol takımını da kurmuş biriydi orada. Çok sevilen bir çifttiler. Tabii birçoğumuz gibi, bütün 68'de görebilirsiniz bu özelliği, benim ana babam da idealist iki insandılar. Annem çok güzel bir kadındı. Çok güzel tuvaletler giyerdi ve çok iyi bir öğretmendi. Özellikle özürle çocuklar için daha sonra ihtisas sahibi oldu.(İşil)

İnci ve Mehdi Beşpınar, İÜ Merkez Kampüsü'nde.

Ağırlıklı olarak Kemalist ideolojiyi benimsemişti belirtilen orta sınıfta da orta üst sınıf ailelerde, kimisi 1940'lı yılların Anadolu kentlerinde görev yapan devlet memuru kimisi orta- okul mezunu ama yıldızlara merak duyan, kitap okuyan idealist babaların kızlarıyla yakın ve özel bir ilişki geliştirdikleri, kızlarının okumaları ve toplumda, dünyada olup biteni anlamalarını sağlamaya dönük çaba harcadıkları anlaşıyor.

Babam Drama'da ruştıye okumuş bir adam, işte böyle yıldızların konumuna falan bakarak bize "yıldızlar şimdiki kova burcunda" diyen, böyle uğraşları olan bir adam. Aynı zamanda klasik Türk müziğine düşkün bir adam. Geceleri rakısını içen bir adam. Aynı zamanda evimizde, binlerce olmasa da 100-200 kitabın bulunduğu ama sonradan evin en görünmeyen kısımlarına o kitapların konduğu bir ev, baba-

mın gençliğinde o kitapları okuduğunu biliyoruz. Bizim de kitap okumamız özendiriliyor...Nazım Hikmet'in mesela -çok da serbest değildi- şiirlerini ağabeyim, onun eşi ve çocuklarını oturtup büyük bir aile olarak (ben daha hissedeyken) geceleri okurdum onlara. Açardım, "aaa bakın ne güzel şiir"...Hepsi toplumsal şiir olmazdı tabii, aşk şiirleri de olurdu bunların içinde, ama okuduğum romanları falan da anlatırdım onlara. Benim bir kız kardeşim de var. O da okurdu işte Panaitiratu'leri, Tolstoy'ları en yoğun okuduğumuz dönem. (Çimen)

Babam siyaseti çok severdi. Yaşamın her yerinde de, doktorda mesleği siyaset değildi ama yaşadığı her ortamda günlük olayları ve ülkenin yönetimini, dünya yönetimlerini, dünya halklarını ve Türkiye'deki sınıfsal mücadelelerin sıkıntılarını çok güzel dile

getirirdi. 1960'lı yılların başında SSK doktorluğu da yapıyordu. Maden işçilerinin babama geldiğini bilirim.* Maden ocağında yaralanmalar olurdu ve işçilerin hiçbir sosyal hakları yoktu. Ekonomik olarak tazminat hakları yoktu. Bu sorunlar evde konu olurdu, anlatılırdı. Çok haklı olarak, çalışan insanın, çalışma koşullarının kötülüğünden dolayı karşılaştığı kazaların tazminat davası olarak geri ödenmesi gerektiği evin temel konularından biriydi mesela. Babam bunları konuşurdu benimle. En büyük çocuğuydum ve babamın kıymetli kızıydım. Hanı bu çok önemli bir şey.Böyle bir algıyla büyüdüm ben. (İnci)

Babam bana çok güvenirdi, anımla birlikte çok güvenirdi. Ve 9 yaşında ben tek başıma trene bindirilip Manisa'ya hamlara giderdim (Antep'ten), bu nedenle çocukluğumun bazı esintileri çok daha sonra, yazarlık hayatımda çok önemli bir yer alacak. Babamla birlikte o zamanda köylerde çok önemli çalışmalar yapılırdı. Okuma yazma kursları, eliş kursları hepsi bir arada yapılırdı ve sonra bunlar büyük bir törenle sergilenirdi köylerde. Ve babam zaten şoför kullanmazdı, cip kullanırdı ve beni de götürürdü yanında. Ben ilk defa mesela Darak ağzını, Kürt kadınlarını, yoksulluğu, neşeyi, ağıtları, hepsini buralarda 9 yaşından 15 yaşına kadar olan dönemde yaşadım, hissettim. (İşıl)

Ailelerin "naif" ya da "korunması, sakınılması gereken" bir kadın yerine, "bir erkeğin yaptığı her şeyi yapabilecek" bir kadınıyetistirmeyi hedefledikleri görülmüyor. Anlatılar bir bakıma, Durakbaşı'nın,"Cumhuriyet kızları" ile babalarının ilişkilerini analiz ederken yaptığı "(B)abalarla kızları arasında gizli bir anlaşma vardır. Genç kadınlar eğitim, meslek ve çalışma hayatına katılma haklarını genellikle babalarının desteğiyle elde etmektedirler; ancak özellikle erkeklerle ilişkilerinde son derece

İşıl Özgentürk
tiyatro
sahnesinde.

dikkatli davranmak ve kendilerine uygun eşler bulup evlenene kadar cinselliklerini bastırmak zorundadır-lar" saptamasının, 68'li kadınlar için de bir ölçüde -en azından babaları-nın beklentileri açısından- geçerli olduğunu düşündürüyor.

Ben ailemin ilk çocuğuyum, abla-yım. Babamın gözünde uç erkek kardeşimden önce her şeyi ya-pabilmeliyim. Ben çünkü büy-ğüm. Cinsiyet farkı yok babamın gözünde, yaş farkı var. O zaman yaş olarak da daha büyüksün, her şeyi önce sen yapmalısın kı, tekrar arkandan kardeşlerin yap-sın gibi bir algıyla büyüdüm. Babam çocuklar arasında cinsi-yet farkını görmezden gelirken, benim için hep "erkek gibi bir kız olma" ifadesini de kullanırdı; "bir erkeğin yaptığı her şeyi babamın kızım", ama "bir ordu erkeğin içi-ne girse başına bir şey gelmez" vurgusu da vardı. (İnci)

Ailemin maddi durumu iyi değil ve bu nedenle biraz da benim üniversitede İzmir'de okumamı istiyorlar. O zaman Ödemiş'te bir kızın tek başına okumak için İstanbul'a gönderilmesi hoş kar-şılanan bir şey de değil. Ama babamın o hoşgörüsü daha gele-ceğe dönük, çevresine de güven duyan, kendiyi barışık bir insan olmasından kaynaklanan bir şey. Annem okuma-yazma bilmiyor. Ben böyle geldim üniversite-ye. Hatta babama çevresinden, "Bak işte hepimiz kızlarımızı eği-tim enstitüsüne gönderiyoruz İzmir'e, hem yakın bir yer, hem yatılı, sen niye İstanbul'a gön-deriyorsun, yoldan çıkar orada kızın" dediklerinde: "Hayır, ben ona güveniyorum, o yapar, hiç bir şey olmaz benim kızıma" di-yerek onlara karşı durmuş bir adam.(Çimen)

Babam evimizin dışındaydı daha çok, hava meydanlarında çalışı-yordu. Bir kez kardeşim Haluk-benden 3 yaş küçük- bir şeyime karışmaya kalktı, ben şaşırdım "nerden çıktı bu" diye. Babam

bunu duydu, dedi ki "ben yaşıyo-rum, ablan ne yapacağına kendi karar verir. senin birşeylere mü-dahale etmeye hakkın yok, gerek de yok." Orada bir müdahalesi vardı babamın erkek kardeşime. Ama bir de şu vardı; "Benim kı-zım bir ordunun içine bırakılsa, asla aklımızın orada kalmaya-cağı şekilde yetişmiştir benim kızım", "Benim kızın erkek gibi-dir". (Jülide)

Görüşmelerde, toplumsal ve siyasal konuların tartışıldığı bir ev ortamı anlatısı da dikkat çekiyor. Görüş-ülenler 10'lu yaşlarında gerçekleşen 1960 Askeri Müdahalesini, zaman zaman "ihtilal", zaman zaman "dar-be" diye adlandırsalar da" ailelerinin 27 Mayıs'ı büyük ölçüde destekleyen bir tutumla ve yakından izlediğini aktarıyorlar. Ayrıca, 27 Mayıs'ı des-tekleyen ailelerde de yargılama sü-recine dair eleştiriler dillendirildiği ve idamlardan rahatsızlık duyulduğu anlaşıyor. Görüşülenler, tüm bu yaşananların kendilerini lise yılları boyunca bu konuları düşünmeye, gözlemlemeye ve tartışmayönlendirdiğini vurguluyorlar.

Bu noktada, 1960 Anayasası'nın ge-tirdiği "öзğürleşme" yanında, özel-likle idealist lise öğretmenlerinin an-latılarda ortak bir motif olarak öne çıktığı görülüyor. Genellikle felsefe, edebiyat, yabancı dil ya da sosyoloji derslerinde öğretmenlerin sınıfta aç-tıkları tartışmalar ve önerdikleri ki-taplar üzerinden olduğu kadar, ede-biyatla, şiirle ve siyasetle ilgilenen birer rol model olarak dakendilerini ne denli etkilediğini vurguluyorlar.

Şansımıza Çamlıca Lisesi'nin en haylazlarının toplandığı bir sınıfa gittim. Çok iyi bir lise öğrencili-ği geçirdim ben. Çok şanslıydım. Birsosyoloji hocamız vardı ve bu kişi Ankara'dan İstanbul'a sürül-müştü. Onakomünistdenirdi. O bize yaşamı, kitapları -ama za-ten ben 15 yaşına kadar da çok okuyan birçocuktum- öğretti. Ona çok saygı duyardık, bizievi-neçağırırdı. Kütüphanesine hay-randım. (İşıl)

Lisedeki felsefe hocam, Fuat Hoca benim için babam dışında önemli bir figür, felsefeye, sos-yolojiye, siyasete ilgimi besleyen diyebilirim. Çokça kitap önerirdi. Aynı zamanda okul dışında da görüşürdük. Babamla da dostluk-ları vardı, Edremit küçük bir yer, benzer görüşte aydın insanlar birbirleriyle iletişim içinde olu-yorlar. Fuat Hoca, benim siya-setle ilgileniyor oluşumu Behice Boran'a benzetirdi, desteklerdi bu ilgimi. (İnci)

Lisede ben bir özel okulda oku-dum. Bizim okul o zaman oldu-ğu ileri bir özel okuldu. Şöyle ki, Edip Çelik Türkiye'nin uluslara-rası hukuktaki konumu hakkında konferans veriyordu, yahut da Behri Rahmi resim konusunda ya da Oktay Akbal işte hikayelerle il-gili. Ama hep böyle açık bir okul-du, yani konuşulan, tartışılan, konferansların verildiği...Cinsel-likle ilgili de konferanslar verilir, film gösterilir ki o zaman için bu oldukça ileri bir adımdı. Sonra yine Lise i'deki edebiyat hoca-mız çok hoş bir hocaydı. Bize, "söz özel okul çocukları, kendinizi Türkiye'nin sahibi zannediyorsu-nuz ama" -o zaman Bakırköy'de istasyonda sahalırları amale pa-zarını kurulurdu, okul da Bakır-köy'deydi- "Türkiye işte o amele pazarında her sabah iş arayanlar-dır" diye başlayan bir sabah soy-levi olurdu. Yani böyle böyle bir takım şeylerin sorgulandığı, bir takım şeylerin konuşulduğu, çok rahat duvar gazetesinin çıkarıldı-ğı, öğrencilerinin daha tartıştığı, öğrencilerin okulun müdürünü ya da sahibini çağırıp toplantı ya-pıp, siz bize bu konularda yanlış davranıyorsunuz diyebildiği bir okuldu. (Jülide)

"BİRİNCİ" TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ İLE TANIŞMA VE ÜNİVERSİTE YILLARI

"Birinci" Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulduğunda" henüz ortaokul ya da lise yıllarında olan görüşülen-lerin, siyasi bilinçlenmelerinde ve

sonraki yaşam çizgilerinde, TIP ile tanışmaları önemli bir dönüm noktasını oluşturuyor. Görüşülenlerinde, kendileriyle benzer sosyo-kültürel arka plana sahip diğer pek çok genç gibi, lisenin son yıllarından itibaren TIP'i izledikleri ve partiyeli ilişkiler içinde oldukları anlaşılıyor. 1965 seçimlerinde TIP'in başarısı toplumda önemli bir etki oluştururken, izleyen aylarda parti çevresindeki gençlerin üniversitelerde FKF'yi (Fikir Kulüpleri Federasyonu) kurmalarıyla, 65-68 arasında üniversiteye başlayan gençler siyasi dernek ya da kulüpler üzerinden örgütlü yaşamla tanışıyorlar. Bu noktada, doğrudan TIP üyesi olmayan ve kendisini "sempatizan" olarak nitelendirenlerinde örgütlü gençlerle birlikte ağırlıklı olarak FKF çevresinde ya da onunla ilişkiler içinde devindiği anlaşılıyor.

FKF vardı. Edebiyat fakültesinde Demokratik Devrim Derneği de vardı. Biz psikoloji öğrencileri olarak kendi içimizde bir yapı oluşturmaya başladık. Ondan sonra aktif olarak FKF'ye gitmeye başladım. TIP'e üye oldum. Önce devlet memuru olmak nedeniyile olmayayım dedim, ama sonra üye oldum. TIP Bakırköy üyesiydim. (Jülide)

Zaten o zaman iktisat fakültesinde taşradan gelen ve kişisel olarak da girişken, hareketli olanlarin hemen hemen önemli bir bölümü benim beslediğim bilgilerle beslenmiş, toplumsal edebiyatı okumuş da gelmiş insanlardı. Öğrenci cemiyeti vardı. Tabii ki oraya gidip gelmeye başladık. Bu arada FKF kuruldu hemen oraya üye olduk. Herhalde topluca olmuştur. Hafızam çok zayıf, ben bireysel olarak mı gittim bunu bilmiyorum. Ama, Türkiye İşçi Partisi diye bir olay var o sırada. Ben hemen gidip partiye üye oldum. FKF üyesi oldum ve Türkiye İşçi Partisi üyesi oldum. Birinci TIP bunu belirtmeliyim. (Çimen)

Benim TIP'e hiç üyeliğim olmadı sempatizan olarak vardım. İktisat Fakültesi fikrülübünü-

nüyesiydim. Bir de ben İktisat Fakültesi'nde bir tiyatro topluluğu kurdum. "Küçük Hanımın Lambası" diye yirmi beş kişilik bir oyunu yönettim. O sıralar festivallerimiz vardı, mesela İTÜ'nün "Arı Festivali" vardı, her üniversite katılırdı. Orada birincilik aldı oyun, ben de en iyi oyunculu ödülü aldım. Benim hayatımı değiştirecek bir rastlantı oldu, daha sonra Devrim için Hareket Tiyatrosu'nu kuracaklardan biri olan Ali Özgentürkbeniizliyor ve beğeniyor, daha sonra üç yıl kesintisiz Devrim için Hareket Tiyatrosu'nda olacağım. (İlil)

Anlatılardan, siyasallaşan öğrencilerin doğrudan bir siyasi yapıya üye olmak dışında, kendi okudukları bölümler ya da ilgi alanları üzerinden "siyasal" çıktıkları da olan faaliyetler içinde bulundukları görülüyor. Örneğin, tiyatro yapmak, bir vadede "Devrim için Hareket Tiyatrosu" içinde olmaya evriliyor. Okuduğu okul ya da bölüm kendisini ifade edebilmesine olanak vermeyenler de eylemlerin aktif olduğu okullardaki arkadaşları ile birlikte davranıyor, ancak izleyen dönemde kendi okullarında siyasal yapıların oluşmasında aktif rol alıyorlar.

66'da ODTÜ'de öğrenciyim ama bir sene sonra biz bir grup öğrenci 'devamsızlık' gerekçesiyle atılacağız okuldaki ve ben İstanbul'da döneceğim. Ben o kadar umumuyorum ki atılmayı, merkezi sınav takvimini kaçırıyorum. İstanbul Üniversitesi'nde bir arkadaş grubum var ODTÜ'den tanıdığım ama kendim merkezi sınava tabi olmadığı için ancak İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'ne kayıt olabilmemiş. Benim okulumun o zaman son derece siyasi olarak duyarsız olan, ruhsuz bir öğrenci profili var. Ama İstanbul Üniversitesi kayıyor, gerçekten kayıyor. Ben de her gün İstanbul Üniversitesi'ne gidiyorum, oradaki arkadaşlarımla birlikte, onların eylemlerindeyim. Okulumdaysa daha sonra Dev-Genç sürecinde aktif olacağım ancak. (İnci)

Öğrenci eylemliliğinin yükselmesi, kısa bir süre içinde polis müdahalelerini, gözaltı ve tutukluluk süreçlerini beraberinde getirecek. Eylemlilik ve siyasallaşma süreçleri "babaların kızları" olarak, "özgüvenle" büyümüş genç kadınlar açısından, değer sistemleri ve siyasi duruşları üzerinden ailelerinden farklılaştıkları ölçüde, çeşitli gerilim ve zorluklarla yüzleşmek anlamına da gelecek.

"HAKLARI" GENİŞLETMEK ÜZERE AİLEYLE MÜZAKERE: KENDİ PARASINI KAZANMAK

68'li kadınların anlatılarından, yaşadıkları süreci ne kendilerinin ne de ailelerinin ön görmediği, dolayısıyla yüzleştikleri zorluklar ve gerilimler karşısında her iki tarafın da verdikleri tepkiler ve ürettikleri çözümlerin koşullar içinde anlık olarak şekillendiği sonucuna erişiliyor.

Okuyup, meslek sahibi olmak üzere üniversiteye gönderilen, orada giderek yükselen bir ilgiye siyasi eylemlere katılan kadınlar, yaşadıklarını aileleri ile paylaşmaya devam ediyorlar. Bu arada, bazen ailenin ekonomik olarak zor koşulda olmasından, ama çoğunlukla "ailesi karşısında hak talep edenin, ayakları üzerinde de durması gerekir" anlayışıyla, kendi gelirlerini sağlamaya başlıyorlar. Bu, yaşamla kurdukları ilişkiler açısından ilginç bir nokta. Zira, 68'li erkeklerin, öğrencilik yıllarında siyasi eylemler dolayısıyla eve gidiş saatlerinde esneklik elde etmek ya da okula devamsızlık gibi konularda aileye hesap vermemek gibi "hak"lara sahip olmak için, "ayakları üzerinde durmaları gerektiğini" hissettiklerini görmüyoruz. Bu, kuşkusuz, erkeklerin aileleri nezdinde çok daha geniş bir hoşgörü alanına sahip olmalarıyla açıklanabilir. Öte yandan, bu sessiz "müzakere"nin nihayetinde kadınların "kendi sorumluluklarını" alarak hayata karşı dik duran bireyler haline gelmelerini hızlandıran bir etki ettiği de tartışılmalıdır.

Ben ilk yılın sonunda şöyle bir şey yaptım; şimdi Soğuksu'da oturuyoruz. Eve uzak. Ben işe

girmek istiyorum, hem de vardi-
yalı bir iş olsun ki eve geliş gidiş
saatlerim de iyice karışsın ve ben
çok daha rahat olayım, bir. İkinci-
si, bir takım haklarım var diyor-
sam, ekonomik olarak da kendi
paramı kendim kazanmalıyım. Ve
ben ilk yılın sonunda, 68-69 da
18 yaşımı bitirdiğim için, telefon
santralinde işe girdim. Annem
15 gün ağladı, 'sana telefoncu
kız diyecekler, ben seni kolejler-
de okuttum' diye. Hakikaten de
daha sonra gazeteler 'telefoncu
kız' dedi. Orada ama devlet me-
muru oldum. (Jülide)

Öğrencilik yıllarımda ailemin
maddi olanakları iyi olmasına
karşın hep çalıştım. Babam ve
dayım doktordur, annem için
çalışmam aykırı bir durumdu.
Ama annemin bir ifadesi vardır,
benimle ilgili yadırgadığı her
durumda -hâlâ da kullanır- "be-
nim kızım solcu, ondan böyle"
diye. Babamsa, "kızım ayakları
üzerinde duruyor, bu onun ya-
şam tercihi" diye bakardı. Ben İş
Bankası'nda çalıştım bir dönem.
Sonra Telefon İdaresi'nde sant-
ralde işe girdim, arkadaşlarım
da çalışıyordu aynı işte. Sonra
Maden-İş Sendikası'nda çalış-
maya başladım ve 1976'ya kadar
kesintisiz olarak çalıştım orada.
(İnci)

Ben mesela lisedeyken birkaç
çocuğa özel ders vererek para
kazanmaya başlamıştım, lise son
sınıfta bir dersten bekledim üni-
versiteye gelmeden önce, o bir
sene öğretmen vekilliği ve bir
kitap evinde tezgahtarlık yap-
tım, tezgahtarlık da değil tam,
Ödemiş'in tek kitapevinde oranın
her şeyinden sorumluydum, bu
da benim kitap okumama olanak
sağlamış bir şeydir... Üniversi-
tede birinci yıldan sonra geçi-
nebilmek için burada işe girdim.
Gazete ilanıyla Yol-İş sendika-
sında sekreter olarak işe girdim.
Ödemiş'te kitap evinde çalışırken
daktilo yazmayı öğrenmiştim,
onlar da daktilo yazan bir sek-
reter arıyorlardı. Sendikada tam

gün çalışıyorum. Sendikayı ben
açıyorum ve akşam ben kapatı-
yorum. (Çimen)

Devrim için Hareket Tiyatrosu
başlayınca ben her gece ız'de
eve gitmeye başladım. Bir gün
babam ne yaptığımı sordu, anlat-
tım ve ilk kez babamdan bir tavır

loji dersleri vermeye başladım.
Babamdan da aldığımından daha
fazla kazanmaya başladım. (İlşil)

Kızlarının bir yandan üniversitede
okurken bir yandan çalışan ve öğ-
renmeye açık, düşünen, sorgulayan,
toplumsal olaylarla ilgilenen bireyler
halini alıyormuş, ailelerin

**Jülide Arai
(önde) ve Tülay
Tat, 1971'de
THKP-C davası
duruşmalarından
birinde.**

Nadire Matër, Sokak
Güzeldir: 68'de
Ne Oldu? (İstanbul
Metis, 2009), s. 114

gördüm. Çünkü babam benim
eve geç kalmamı değil, böyle bir
meselerin içinde olup da geç kal-
mamı, başımın belaya girmesini
sorun ediyor. Ne yaptım? Babam
bana her gün 6 lira verirdi. Bu
çok yeterli bir paraydı. Babam bu
parayı kesti. 2.5 lira vermeye baş-
ladı. (Bu para) beni çok rahat oto-
büsle Beyazıt'a götürür getirirdi
ve yemeklerimi yiyebilirdim. Bu-
nun üzerine ben öğrenci aramaya
başladım ve matematik ile biyo-

çocuklarına "saygı duymalarını" da
kolaylaştırıcı bir etkiye bulunduğu
söylenbilir. Zira, kendileri çoğun-
lukla "Kemalist" çizgideki ailelerin,
yüzünü giderek sosyalizme dönen
ve bu bağlamda siyaseten CHP çiz-
gisinden uzağa düşen kızlarının baş-
larına gelebileceklerden korksalar
da çocuklarının kararlılıkları karşı-
laşıyor. Dahası, anlatılardan bu
kabullenişin sadece görüşülenlerin
aileleri ile sınırlı olmadığı, yakın çev-

Çimen Keskin, 13 Şubat 1969'da düzenlenen "Kızlar Yürüyüşü"nde konuşuyor: "Halide Edip'in açtığı kara bayrağı tekrar açma gereği duyduk. Türk kadını gerektiği zaman erkek! İle omuz omuza savaşmasını bilir. Doğuracağımız çocukları anti-emperyalist savaşa adadık."

relerinin ve genel olarak toplumun da çeşitli toplumsal taleplerle sokağa çıkan "okullu" gençlere saygıyla ve anlamaya çalışarak baktığı sonucuna ulaşmak mümkün.

GÜVENEN VE SAHİP ÇIKAN AİLEDEN, "YANINDA DURAN" AİLEYE

1968 yılıyla birlikte öğrenci olaylarının yükselmesi ve 12 Mart 1971'e uzanan süreç, eylemler içinde yer alan öğrenciler açısından polis müdahalesi ve şiddetiyle, dahası gözaltı ve tutuklulukla tanışmak anlamına geliyor. Bu deneyimler, bir yandan süreçlerle doğrudan yüzleşen kadınların kendilik algıları, "namus" kabulleri, kadın olarak kimliklerini kurmaları, siyasi mücadeleyle ilişkileri ve yükledikleri anlamlar üzerinde belirleyici olurken, diğer yandan, kendilerini "cumhuriyet rejimi" ile özdeşleştiren, ve "her şeyi başarabilecek yetkinlikte", "erkek gibi olan, erkekler arasından zarar görmeden çıkacak" kızlar yetiştirmekle övünen anne-babalar açısından önemli bir kırılıma ve dönüşüm anlamına geliyor. İlginç biçimde, kızlarının karşılaştıkları zorlu süreçlere direnç geliştirirken, kendi ideolojileri üzerinden bir ilişkilendirmeye yönelindikleri görülmüyor;

Benimle Maltepe Cezaevi'nde, ilk gözaltına alındıktan üç ay sonra yüz yüze gelip konuşabildiğinde -o zaman idamla yargılanıyor-

dum- annemin söylediği şey şöyle: "Mustafa Kemal'in de annesi vardı, ona da vatan haini demişler, dolayısıyla, size vatan haini demeleri ya da herhangi bir şey demeleri hiç önemli değil, ben inanıyorum ki siz iyi şeyler yapıyorsunuz." Söylediğinin, "bizi düşünerek, herhangi bir şey anlatmaktan, yapmaktan kaçınma sakın" gibi de bir yanı vardı. (Jülide)

"Bizim çocuklarımız memleketlerini seven çocuklar ve yanlış bir şey yapmadılar" yönündeki görüş ve inançlarının, ailelerin çocuklarını en zor zamanlarında desteklemelerini kolaylaştıran önemli bir öge olduğu görülmüyor. Burada, öğrenci hareketinin öne çıkan "emperyalizm karşıtlığı" ve "tam bağımsızlık" vurgusunun, aileler açısından kabullenilir ve savunulur bulunmasının da etkisi olduğu görülmüyor.

Öğrenci hareketinin ciddi bir anti-emperyalist bir yanı vardı. O çok önemliydi. O dediğim gibi benim kafamdaki o ilk harekete girdiğim zamanki "tam bağımsızlık" kavramı çok netti. Ondan sonra o bağımsız yanı, yani ben TİP üyesiydim ama TİP'in bir parti olarak benim üzerimde bir bağlayıcı yönünü çok hissetmedim. Ondan sonra FKF içinde Dev-Genç ayrımından sonra, Dev-Gençli olmak benim için önemliydi ve en temel yanı da anti-emperyalist olmasıydı. Ve o yanı da hep

sürdü. Tam bağımsızlık vurgusunu, ailemden dinlediğim Kuvayı Milliye'ciler ile ilişkilendirdiğimi de hatırlıyorum ilk zamanlarda. (Jülide)

Ne istiyor bu çocuklar? Ülkemiz tam bağımsız olsun, ekonomik anlamda, siyasi anlamda. Ne yapmışlar? 6. Filo'ya karşı çıkmışlar. Bunlar ailelerimize çok kolay anlatıp ikna edebildiğimiz konular. İstiklal Savaşı gazisi dedem için dahi kabul edilir bir mesele. O zaman, "bu çocuklar yanlış bir şey yapmadılar" demek kolaylaşıyor onlar açısından." (İnci)

Kadınlar gözaltına alındıklarından itibaren, polisin gerek kadınlar gerekse aileleri üzerinde, cinsel şiddet tehdidi ve namus kodları yoluyla bir baskı kurmaya yönelindiği görülmektedir. Ailelerin haksızca zorlu deneyimlerle yüzleşen evlatlarını sahiplendikleri ve olabildiğince korumaya çalıştıkları anlaşıyor.

O çok komik bir şey. Ben neden tutuklandım, Kültür Sarayını yakmaktan. Biliyorsun Kültür Sarayı yanmıştı. Bir gün-12 Mart olmuş, annemlerde kalıyorum- eve geldim. Annem dedi ki "sivil polis geldi ve evi aradı, yarın karakola gitmeni istiyor." "Peki anne" dedim ben. Pantolon, dış fırçası falan aldım, sokağa çıktım. Başka bir eve gideceğim. Daha kapının önünden iki kişi koluma girdi, "bizimle geliyorsun" dediler. Sonra arabalı vapura bindirdiler beni. Ve Eminönü'ndeki meşhur yere gittim (Sanasaryan Han). Gitmemle birlikte baktım ki benim tanıdığım pek çok kişi orada. Acaba beni neden alıyorlar, oturtular oraya, babamı da çağırılmışlar. Babamla beni aynı masaya oturttular. "Hocam" diyor babama, "kızınız neler yapıyor bakın, anarşist olmuş". Babam da diyor ki "hiç öyle bir kızım yoktur benim" diyor. Ben babamın o zaman adamları beni örselememesi için adeta yalvarır tonda konuşmasını hiç unutamam. Bunun hayatım boyunca unutamam.

Çünkü babam öyle bir insan değildi. Babam orada adamı dövmek istiyor, ben hissediyordum. Ama bana zarar gelecek diye nasıl sakın konuşuyordum. Babam gider gitmez, "orospu" diye bir tokat bana. O tokatlar malum. Kadınların tutuklanma sürecinde artı bir aşağılanma olduğunu anlıyorsun. Seni bir defa bir orospu gibi algılıyorlar; mesela anarşist gibi görmüyor, komünist gibi görmüyor, sadece bir orospu, kötü bir şey yapmışsın gibi. O duyguyu veriyorlar. (İşıl)

Ailem tabii, tutukluluk sürecini içinde çok travmatik yaşadı. Bunlardan bir tanesi, hani bu ömrü boyunca polisle ilişki olmamakla övünen, güvenlik açısından Türkiye'nin önemli hava alanları, askeri havaalanları, radar bilmem nelerini yapan, müteahhit olan babam, göz altına alındı. Annem çok ortada kaldı. Çünkü evine karakol kurulmuş. Ben yakanana kadar, beni ararlarken evde karakol kurulmuş. Babam, karakol kurulunca çok paniğe kapılmış ve annemi suçlamış. Tabii, benimle ilgili, ben yakalandıktan sonra çok olumsuz şeyler duymuşlar. Ben yakalandıktan sonra da karakol devam ediyor, Fahri arandığı için, böyle bir şey söz konusu. Fahri'yle nişanlandığımızı babam bilmiyor, o zamanlar öğrendi ama polis biliyor. Fahriyle ilişki kurulur diye umuluyor. Bir gün babama, "şenin kızına tecavüz edildi poliste" diyorlar. Babam da bu konuda, delirip kiralık katil tutup öldürtürüm bunu yapmanı gibi noktalara gelmiş, böyle tepkiler de yaşamış. (Jülide)

Ailelerin, bu süreçte verili "namus" tanımlarını dönüştürerek, çocuklarına destek olmayı sürdürdükleri de görülmüyor. Böylece, bir anlamda yaşanan süreç, aileler açısından değer yargıları bağlamında da bir farklılaşmayı tetikleyici nitelik kazanıyor.

Eski Sanasaryan Han'daydı o zaman Birinci Şube. Birgün, mahalledeki benim çocukluğumu

bilen komşumuzun kocası Birinci Şube'de komiserdi, bana dediler ki "seni annenle karşılaştıracagız". O sırada ben yürüyemiyordum. Beni bir odadan bir odaya geçirmek istediler. İşte bir masaya oturtacaklar, ama ben yürüyemiyordum, Annem benim yürüyemediğimi görmüş bu arada. Ve orada müthiş saygı duydum anneme, hiçbir tepki vermedi. "Biz iyiyiz, baban iyi, kardeşin iyi, ben iyiyim, sen de yaşıyorsun, senin sağ olduğunu gördük, geri si hiç önemli değil, hadi ben gidiyorum" dedi. Polisler otur, biraz daha konuş, işte kızındır bilmem ne, "Sağ olduğunu gördüm, benim için bu önemli, başka hiçbir şey önemli değil" dedi ve gitti. Ertesi gün tekrar beni annemle görüştüler. Çünkü masanın altına tertibat koyup, Fahri ile ilgili bir haber var mı (öğrenebilmek) gibi birşeyi düşünüyorlarmış. Annem reddediyor, bana ayağıma 40 numara bir ayakkabı bırakıp, "daha rahat yürür bununla" diyor ve konuşmuyor bile. (Jülide)

YAKIN ÇEVRE VE TOPLUMDAN GELEN DESTEK VE ETKİLERİ

68'li kadınlar anlatılarında, çekirdek ailelerinin yanı sıra, akraba, komşu ve mahallelinin de çoğunlukla kendilerine değer verdiğini, görüşlerini ve mücadelelerini saygın bulduğunu, zor zamanlarda dayanışma gösterdiğini belirtiyorlar. Bu algıya tezat oluşturacak bazı örnekler elbette var. Örneğin, görüştüğüm 68'li erkekler arasında, 12 Mart sonrası aranırken kendisini polise öz halasının ihbar ettiğini belirten de oldu. Öte yandan, görüşmelerin geneline, görüşülenler, o dönemde içinde devindikleri toplumsal çevreden kabul, destek ve dayanışma gördüklerini, bunun ötesinde haklı, en azından "iyi niyetli" bulunduklarını aktardılar. Diğer halka olarak nitelenebilecek çevrenin nezdinde "meşruluk" taşımanın, ailelerinkizlarının tercihlerini kabullemelerini ve her şeye rağmen arka planında durmalarını kolaylaştırdığı bir etkiye de sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca, orta sınıf ve kent soylu

ailelerin çevrelerinin, 68'deki siyasal talepleri "olumlama" eğiliminin görece olarak daha yüksek olacağı da düşünülebilir.

Bizim eve karakol kurulduğunda, eski çok tanınmış bir matematik öğretmeni vardı İstanbul'da o dönemde bilinen ve sayılan. Mahallemizde otururdu Ömer Bego. Polis eve karakol kurduğu için tabii komşular da çekiniyorlar. Ömer amca ise rakısını alıyor o akşam, bizim bahçeyce geliyor ve "kızımıza içelim, kızımızdan konuşalım diyor". Böyle bir sahip çıkma da yaşanıyor. Ailemi yalnız bırakmıyor böylece komşular. Tabii sayılan birinin bu davranışı etkilemiştir diğerlerinin de bakışını... Ben hapisten çıktıktan sonra da toplumdan dışlanmayı hiç hissetmedim. Tabii ailem de benimle birlikte, bir aşağılanma, bir dışlanma deneyimi yaşamadı. Hissettikleri korku ve endişeyi bana dair. Ben çıktıktan sonra ya da cezaevindeyken biz, toplum bizi çok kabul etti. Toplum belli bir değer verdiğini de çok hissederek çıktık. Toplumsal destek bize bazı şeyleri hafif, kolay atlattırdı. (Jülide)

Benim daha önceden bir gözaltına alınmam var, 12 Mart sonrası, bir akşam geliyorlar. Gece yarısı gümbür gümbür ve biz Mehdi için geldiler yine sanıyorlar. Gece evi basıp Mehdi'yi aldıkları için daha önce. 'Hayir, bu sefer İnci Beşpinar için' dendi. Eyvah, bu defa Mehdi nasıl oldu biliyor musunuz? İnanın kara sarı bir şey oldu. Ve delirdi delirdi delirdi. Yani o alınmıyor, ben alınıyorum. O kadar ağrıma gitti ki onun ve ailenin anlatamam. Aile için, bu kez gelinlerini götürcekler. Arnavut bir aile, bana da düşkünler. Evde yer yerinden oynuyor. Eşimin annesinin çocukluk arkadaşı bir komşusu vardı. Kocası muvazzaf askerdi, albaydı. Alaattin Bey Amca, gece yarısı saat üçte üniformasını giydi ve geldi. 'Gelinimizdir, ancak tutanak tutturarak teslim ede-

rim, yoksa teslim etmem' dedi. Kimin gözüne aldı, nereye götüreceği belli olsun diye. Beni, tutanakla teslim etti. Bu kadar sahip çıktı. Nasıl diyebilirim size, bir Koşuyolu, eşimin ailesi oranın yerlisidir, toplandı: evimizin önüne. Sonra Alaattin Bey Amca, rütbesi ilerleyeceği halde, hemen emekli edildi. Ama ölene kadar da görüşmeye devam ettik kendisiyle, hiçbir pişmanlık da ne kendisi, ne ailesi ifade etmediler daha sonra. Bu kadar sahiplendiler bizi.(İnci)

Anlatılanlar, "toplumsal desteğin" görülenlerin algısıyla sınırlı olmadığını, dost ve komşuların kendi konularını riske atmayı da göze alarak dayanıştığını gösteriyor. Bu durum, daha önce ifade ettiğim gibi 68'de dillendirilen siyasi taleplerin toplumun geniş kesimlerinde kabul edilebilir bulunması ile açıklanabilir. Ancak, ilerleyen yıllarda hem siyasi hedeflerin "sosyalizm" çizgisinde ağırlık kazanmasının, hem de siyasi hareketlere dahil olan gençlerin sayısı yanında kökenlerine ilişkin çeşitliliğin de artmasının etkisiyle siyasallaşan kadınların talepleri ve yaşam tarzlarıyla, içlerinden geldikleri kır kökenli ve göreceli olarak daha muhafazakar ailelerin değer ve inançları arasında 68'lilerininkine kıyasla çok daha büyük bir açığı oluşturdu. Üstelik, daha içine kapalı, küçük yerleşimlerde yaşayan bu kır kökenli aileler için çevrenin toplumsal onayını almak çok daha önemli olduğu ölçüde, kadınların yukarıda değinilen zorlu süreçlerde ailelerinin desteğini deneyimlemeleri zorlaşacaktı. Bu bağlamda, 68'li kadınların aile yapılarının ve dönem koşullarının bir ölçüde kolaylaştırıcı etkide bulunduğu iddia edilebilir.

MÜCADELEDE KADINLAR: KADIN OLMANIN MÜCADELEDEKİ KARŞILIĞI

68 hareketi üzerine yazılanlarda ve toplumsal hafızadaki karşılığında, erkeklerin hatta bu erkekler içinde de ancak lider konumunda olanların öne çıktığı biliniyor. Anılara ya

da aktarılanlara odaklandığımızda, örgütlerin yönetici kurullarının ya da karar organlarının çok ağırlıklı kısmının erkeklerden oluştuğu, işgal komitelerinde neredeyse sadece erkeklerin bulunduğu, Devrimci Örgüncü Birliği (DÖB)³ gibi bazı örneklerde ise kuruluş sürecinde hiç kadın üyeye yer verilmediği görülüyor. Kadınlarla görüşmelerimde, eylemlerin hazırlık süreçlerinde ve eylemlerde kadınların aktif biçimde bulunduğunu, ancak kendi deyimleriyle neredeyse tüm kadınların "sıra neferi" olduklarını, liderlik ve karar mekanizmalarında bir iki istisna hariç yer almadıklarını ifade ettiler.

Kadınlar vardı ama biz sıra neferleriydik. Yönetici kurullarda ya kadın yok ya çok az sayıda. Ama yakalananlar arasında kadınlar sayıca gayet varlar. Ve dirençleri, aldıkları görevleri yerine getirmeleri hiç de erkeklerden daha farklı değil. Tam tersine, çok daha dirençli ve cesur duruyorlar. Ama kadınsılık yerine erkek damgası yemiş davranışlarla varlar. Ben rektörlükteki bir toplantıda, bizim fakültede işgal olsun mu oylamasına katıldığımı ve işgalde de nöbet tuttuğumu hatırlıyorum. Ama işgal komitesinde kadın yok mesela. Ama tutuklanarlara, gözaltına alınanlara bakışınızda merkez kurullara oranla çok daha fazla sayıda kadın görülebiliyorsunuz. Demek ki kadınlar varlar. (Jülide)

Bir kere kadınlar elbette vardı. Eylemler öncesinde örneğin pankart hazırlanacaksa, yurtlarda çarşafardan pankart yaparken kadınlar vardı, yürüyüşler örgütlenecekse, kız yurtlarının örgütlenmesinde elbette kadınlar vardı. Bir kere Fikir Kulübü üyesi pek çok kadın vardı. DÖB çevresinde de biz birkaç kadın vardık. Avniye, Selma, ben daha birkaç arkadaşımız. Nerde yoktu kadınlar? Karar süreçlerinde yoktu. İşgal komitesinde değil, işgal sırasında tabak yıkarken orda, sandviç hazırlarken orda. Bu bence hepimiz için bugün düşünülmesi gereken

bir noktadır. Ben bunu bizim de mesele etmemiş olmamızı o zaman için yanlış buluyorum. Şimdi yanlış buluyordum bunu. (İnci)

Her ne kadar ben öyle değilsem de kadınlar kadın rolünde (gele- nelsel anlamda), erkekler de erkek rolündeydi. Karar mekanizmaları, işte şu gün yürüyüşe katılacak, şu gün şu yapılacak daha çok erkeklerin yönlendirdiği bir şeydi. Kadınlar daha çok çay yaparlardı, yemek yaparlardı. Bak mesela, işgalde de ben kadınları sandviç yaparken hatırlıyorum yahu, tabak yıkarken falan. Ama İlkay Demir gibi hareketin karar mekanizmalarında da birkaç kadın vardı. (İşil)

Kadınlar olmaz olur mu? Fikir kulüplerinde, öğrenci cemiyetinde, TİP içinde kadınlar vardı. Çemberlitaş Kız Yurdu'ndan Taksim'e 6. Filoyu protesto yürüyüşü yapmıştı kız öğrenciler. Halide Edip yürüyüşü. Ben yurtta öğrenci temsilcisiydim. Kadınlar vardı ama liderler arasında kadınlar çok çok azdı. Biz, kadın erkek diye bakmıyorduk. Ama liderler içinde değil, neferler içinde vardı kadınlar. Sayıca daha çok değildi ama. (Çimen)

Görülen kadınlar, kadınların görünmez kılınmasının ya da ikincilleştirilmesinin nedenlerini açıklarken, hareketin içinde silah girmesiyle geleneksel rollere doğru kayışın vurguladılar. Ayrıca, erkek öğrencilerin çok çeşitli ailesel özelliklere sahip olabildiğini, kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel toplumsal cinsiyet rol beklentilerinin ve geleneksel değerlerin büyük ölçüde o gün eylemler içinde yer alan öğrenciler tarafından da içselleştirildiğini ve yeniden üretildiğini belirttiler.

Ama işin içine silah girdikçe, kadınlar silahları ancak taşıyan olmak gibi bir konumda görüldüler. Kadınların daha ikincil planda kaldığı, erkeklerin görünürlüğü olduğu bir hareket ne yazık ki. Ben kendimce silah taşıyan

olmayı reddettim mesela. Ya da Fahri'nin görüşüyle aynı görüşte-yimdir gibi bir hesapla. "elde var bir hesabıyla" bana yaklaşılsın istemedim. Sırf böyle görülmemek için de aynı siyasi düşüncede olduğum halde farklı davranışlar, farklı görüş açıkladığım da oldu, sonra bunu da komik buldum, aynı görüşteysem sonraları açıklar oldum. Ama bunun nedeni kadınları çok da ciddiye almayan bir tutum sezdiğim içindi bence. (Jülide)

Kadınların ikincilleşmesinin birkaç nedeni var bence. Hepimizin kadın erkek yoktur, insan vardır gibi sorunu bir bakış vardı bir kere. Bu yanlıştı, ama o gün öyle baktık. Bir de o zaman üniversite hareketindeki kadın ve erkek öğrencilerin farklı arka planlardan gelmesine de bağlıyorum ben bu kadınların dışlanması, kenara itilmesi meselesini. Kadınlar çok daha kent kökenli, iyi eğitilmiş, okuyor, dünyayı takip ediyor o dönemde bizim içimizde. Erkek arkadaşlarımızın büyük kısmı ise çok daha kır kökenli, kadın erkek ilişkilerine feodal değerlerle bakan ve kadınları sevgili olarak gören, türküz söylemek, sinemaya gitmek, en fazla eylem için taş toplatmak ile sınırlı gören, yani erkeğin tamamlayıcısı gibi gören, ama aynı masada siyaset tartışmak için eşit görmeyen, kolay ikna edeceği yedeği gibi gören bir anlayışta. Bu bakış geçerliydi çoğu erkek arkadaşımız için ne yazık ki. Zaten bu feodal yapı dolayısıyla, dikkat ederseniz bir

Karadenizliler ve Doğulular ağırlığı hep oldu öne çıkan isimlerde de öğrenci temsilcileri seçilirken. Siyaset yanında hemşerilik ilişkilerinin de etkisinin görülebildiği kadar feodal bir yaklaşım söz konusuydum bir yandan da, Kadınlara bakışta da bu feodallığın etkisi vardı bence. (İnci)

Anlatılardan, 68'li kadınların bu yüzden o günlere bakınca karar mekanizmalarından dışlanmış olmalarından rahatsızlık duydukları ve kadınların dair sorunların hiç sorunsallaştırılmamış olmasını eleştirdikleri açık. O günlerdeyse, kendilerini daha erkeksi bir kadın kimliğiyle kurdukları, ancak cesaretleri, direngenlikleri ve mücadeleyle bağlılıklarıyla kendilerini mücadele içinde var kıldıkları görülüyor. Kadın olarak yaşadıkları cinsel şiddet deneyimlerini bile konuşmaktan, dilendirmekten uzak durmayı tercih etmeleri, bir yandan o dönem için geleneksel değerleri içselleştirme düzeylerine işaret ederken, diğer yandan kendi deneyimlerine karşı yaşadıkları yabancılaşmanın boyutlarını da gösteriyor.

SONUÇ: ZORLU BİR ÖZGÜRLEŞME MACERASI

68'li kadınlar, Kandıyotı'nın deyişiyle, "kurtulmuş ama özgürleşmemiş" annelerin kızları olarak, babalarının "ayakları üzerinde duran, iyi eğitilmiş, bir erkeğin yaptığı her şeyi yapan kadın" yetiştirme idealinin ürünleri. Üniversiteye giden, meslek sahibi olan, bir şekilde öğrencilik döneminden başlayarak kendi parasını kazanan, açık olan, eşini seçen hatta

bazen evlenme teklif edecek öz güvene sahip, evlilik için ailesiyle çatışmayı da göze alabilen, cinselliği evlilik öncesinde yaşamayı hak gören, siyaseti seven, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya dair fikirleri, talepleri ve derdleri olan, bunun için mücadele eden ve bedelini de ödeyen bir grup kadın oldukları görülüyor. Önceki neslin kentsoylu ve "naif", "zarif", "kırılgan" kadınlık imgesinin yerine "güçlülük" ve "kendi yapabilmek" üzerinden bir kadınlık kurmayı zorladıkları anlaşılıyor. "Güçlülüğü" zorladıkları da görülüyor, "eşini sendikada eğitime yönlendirip, kendi doğum yapmaya gitmek", "kimseye haber vermeden kendi kendini tedavi için hastaneye yatırmak" gibi deneyimler anlatıyorlar. Bu deneyimlerin kendilerini ne denli kızdırdığını, ne denli yıpratmış yıllar sonra anladıklarını anlatıyorlar. Artık o kadar "güçlü" de değiller. Kadın mücadelesinin tarihini yazdığımızda kendilerini olsa olsa "sokağa çıktılar ama kadın mücadelesi vermediler" diye andığımız bu kuşağa, borçlu olduğumuz kazanımlar var oysa. Onların dünyada olup bitenleri anında izleyip anlamalarını sağlayacak kadar sinemayı, edebiyatı, siyaseti sevmeleri sayesinde, dünyada gördüklerini bu coğrafyada anında talep etmeleri sayesinde, onlardan önce "kağıt üzerinde kalmış" hakları, ilk kez kullanmaya cedit ettikleri için, üst kuşaktan gerçek bir kopuşu temsil ettikleri oranda, bir ömre sığdırdıkları sıçrama ve dönüşüm sayesinde, bir bugün evrensel olan içinde deviniyoruz, haklarımızı ve derdlerimizle...

ZENEPE BEŞPINAR

MARMARA ÜNİVERSİTESİ, SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 Deniz Kandıyotı, *Çarşıyerler, Bacılar*, Yurttaşlar, İstanbul: Meis Yayınları, 1997
- 2 Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu", (A. Berkay Hacımiraçoğlu, Der.), 75 Yılda Kadın ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- 3 Bu hareketler üzerine daha detaylı bilgi için Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Meis Yayınları, 2011 ile Melisla Bilal ve Lerna İkmeçoğlu, *Bir Aileci Terzî: Osmanlı'dan Türkiye'ye İleg, Ermeni Feminist Yazarı 1862-1923*, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2006 incelenebilir.
- 4 Sancar, Serpil, (2012) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyetli Erkekler Denet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- 5 Çimen Keskin Turan, *İşçi Özgürtücü*, İnci

- Beşpinar ve Jülide Zaum Aral'den isimlerini vererek görüşmelerden alınıp yapılabilmek için izin aldım. İsim ve soyadlarını kendi tercih ettikleri haliyle kullanıyorum.
- 6 Ayşe Köse, *68'in Kadınları*, İstanbul: Doğan Kitap, 2010
- 7 Nadine Mater, *Sokak Güzelteri: 68'de Ne Oldu?*, İstanbul: Meis Yayınları, 2009
- 8 Benzer biçimde Kandıyotı (1997:77) de yüksek öğrenim gören kadınların ailelerinin sınıfısal ve sosyo-ekonomik özellikler açısından erkeklerinkine oranla çok daha benzeşik olduğunu gösteren çalışmalara değinmiştir.
- 9 Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu", (A. Berkay Hacımiraçoğlu, Der.), 75 Yılda Kadın ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 47.
- 10 Aynı görüşmede görüşülenin 1960 Askeri

- Müdahalesini bazen "darbe" bazen "ihtilal" diye nitelendirmesi, büyük ihtimalle çocukluğunda edindiği algının yer yer ifade bulması olarak nitelenebilir.
- 11 Görüşüldüm tüm kadınlar Türkiye İçişleri Bakanlığı (TİP) her söz edildiklerinde 1975'de kurulan TİP ile karıştırılmaması kaygısıyla "birinci" vurgusunu ısrarla ifade ettiler. Bu hassasiyetin siyasi bir tercihi yansıttığı açıktır.
- 12 13 Şubat 1966.
- 14 68'de büyük kısmı İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olan Deniz Gezmiş, Cihan Altınkaya, Mehdi Beşpinar, Mehmet Ata Tanış, Mehmet Saygı, Mustafa Lütfü Kıyıcı, Mustafa Gürkan, Mustafa Karşılavan, Sam Kural, Eyüp Yıldırım, Erim Sökeran, Ahmet Özdemir, Yalçın Özbek, Cevat Erişli ve Selahattin Okur tarafından kurulan örgüttür.

YARIN YARIN: 1968'İN ROMANINDA KADIN OLMAK

ÇİMEN GÜNAY-ERKOL

Pınar Kür'ün Yarın Yarın adlı romanı, kadın cinselliğinin ailenin sınırları içerisinde özel mülkiyet haline gelmesine getirdiği eleştiri ve kadın cinselliğinin bu sınırların dışına taşma halini sakınmasız konu ettiği ile Türkçe edebiyatta öncü bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda bu roman, 1968'in "özgürlük" tartışmalarının Türkiye'ye nasıl sırayet ettiğini ve cinsellik tartışmalarına eklemlendiğini görmek açısından da değerli bir örnek oluşturuyor.

*Delirmekle delirmemek arasında
kıl payı var..*

Şirin Cemgil'in

7 Haziran 1971 tarihli mektubu

Sinanoğlu, s.62.

"Kadınlık," Osmanlı'dan bu yana, modernleşme hareketlerinin, "ilerleme" fikrinin yanına katılan "karmaşık" bir meseledir ve geçmişten bugüne bu meseleyi sorgulayan pek çok isim olmasına karşın, tartışmanın cinsellik eksenini açıklıkla yazıya dökme cesareti gösteren öncü edebiyatçılar 70'lerin kadın yazarları arasından çıkmıştır.¹ 1970'lerde yayımlanan romanlarda, cinsiyet ve şiddet ilişkisinin, aile içindeki hiyerarşilerin ve iktidar ilişkilerinin kadın cinselliğinin daha nüanslı bir tartışmasını içerecek şekilde genişletildiğini, sınıfsal aidiyet tartışmalarından yola çıkılarak ve farklı cinsel kimlikler dikkate alınarak konu edildiğini görürüz. 1970'lerde etkili olan feminist modellerin patriyark kuramı, özellikle kadın yazarların kaleme aldığı romanlarda, aile ve akrabalık ilişkilerinin, evlilik kurumunun, toplumsal önderlik normlarının hedefe oturtulmasına neden olur.

1970'ler siyasal örgütlerin en yaygın kiteselliğe ulaştığı yıllardı.² Bir ölçüde bu kiteselliğin de etkisiyle,

cinsel kimliklerin siyasal tahakkümün etkilerinden muaf olmadığı fark edildiğinden tartışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. Dönemin kadın yazarlar tarafından yazılan ve geniş okur kitlelerine ulaşan neredeyse tüm romanlarında kadın cinselliğinin toplumsal çerçevesini çizen namus, aile, evlilik, annelik gibi temalar ele alınmakta ve bu temalar, geçmişteki örneklerine kıyasla daha cesur denebilecek bir şekilde irdelenmektedir. Kimi yazarlar bu irdelemeyi eleştirel bir gözle yaparken kimileri de bu kavram ve kurumları onaylar ve över: örneğin, 1970'li yıllara damga vuran Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Pınar Kür gibi isimlerin yapıtlarında kadın cinselliğini çerçeveleyen işleyiş eleştirel bir gözle ve kimi zaman çok sert ifadelerle ele alınırken, Emine İşinsu, Sevinç Çöküm gibi 1970'leri milliyetçi bir perspektifle konu eden diğer bazı isimlerde bu kavramlar ve kurumlar korunaklı alanlara dönüşür ve kültürel bir savununun içine yerleşir.

Ben bu yazıda, Pınar Kür'ün *Yarın Yarın* (1976) adlı romanından hareketle, 1968'in edebiyata konu edilmesine göz atmak ve kadın hareketinin pek çok önemli mecrasında temel bir mesele olan cinselliğin, özelde kadın cinselliğinin, bir kadın yazar tarafın-

dan nasıl temsil edildiğini incelemek istiyorum. Pınar Kür'ün *Yarın Yarın*'ı tekil bir örnek olacak belki ama, bu yazının öncelikli amacı, 1970'lerin edebiyatının kadın yazarlar tarafından üretilen örneklerinin bu perspektiften incelenmesiyle, artık neredeyse hiç sorgulanmadan doğru kabul edilen, Feminizm'in Türkiye'de gerçek zeminini ancak 1980 sonrasında bulduğu ortak kabulünün gözden geçirilmesini sağlamanın mümkün olduğunu göstermek.³ Bu yazının diğer bir amacı da 1968'in "özgürlük" tartışmalarının Türkiye'ye nasıl sırayet ettiğini ve cinsellik tartışmalarına eklemlendiğini romandaki ilişkiler çerçevesinde görünürlük kılmak.

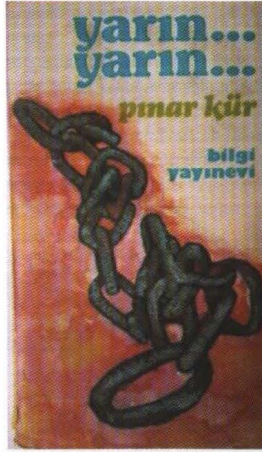
1970'lerdeki kadın yazarlar arasından Pınar Kür'ü ve onun romanları arasından da *Yarın Yarın*'ı seçmemin sebebi, *Yarın Yarın*'ın Avrupa'da damgasını vuran öğrenci olaylarını Türk edebiyatına taşıyan ender romanlardan biri olması.⁴ Altmışların sonuna geldiğimizde İstanbul'daki öğrenci olayları, Paris'tekileri birkaç hafta gecikme ile takip ediyordu; örneğin, Sorbonne'un 13 Mayıs 1968'de işgal edilmesinden dört hafta kadar sonra, 17 Haziran 1968'de, öğrenciler İstanbul Teknik Üniversitesi'ni işgal ettiler.⁵ *Yarın Yarın*, Türkiye 1968'inin tarihsel bağlamını çizerken

bu güncelliğin temsili ile yetinmez, meselenin kadınlara uzanan yönlerinde Avrupa'dan ithal edilen bir model ile karşı karşıya olmanın yarattığı kültürel gerilimlere de değinir.

1970'lerin diğer bazı kadın yazarları gibi Kür de, henüz kimlik siyasetinde ve toplumsal cinsiyet tartışmalarında militarizm tartışmaları olgunlaşmamışken, emir-komuta mantığının hayatın mahrem köşelerine yerleştiğini, aile, evlilik ve politik örgütlenmelerin, arkadaşlıkların ve gündelik ilişkilerin de militarist söylemler ürettiğini ve dolaşıma soktuğunu incelikli bir dil ile gösterir.* Bu romanda hem Türkiye 1968'in özgürlük vaadinin kadınları kapsamaktaki yetersizliğinin, hem 1970'li yılların patriyarka kuramının kadınlara özcü yaklaşımının, hem de Batılı deneyimlerin evrensel modeller olarak kabul edilmesinin eleştirisi yapılmaktadır.

Romanın baş kişilerinden Selim, Paris'teki öğrenci olaylarına tanık olan bir gençtir. Okumak için yurt dışına giderken zengin bir ailenin oğlu olmaktan başka bir vasfı bulunmayan Selim, orada tanıştığı olayların etkisiyle bir "devrimciye" dönüşür. Paris'teki üniversite eğitimini yarıda bırakarak İstanbul'a döner ve bir toplantıda, konuklar arasında gördüğü Seyda'ya aşık olur. Seyda mutsuz evliliğine hapsolmuş bir kadındır; müthiş bir yalnızlık ve yabancılaşma içinde yaşamaktadır. Roman, Seyda ile Selim arasında gelişen aşkı, Seyda'nın bu aşkla toplumdaki sınıfsal çelişkilerin farkına vararak küçük burjuva hayatının dışına adım atmasını ve devrimci bir bilinç geliştirmesini konu edinir.

Yarın Yarın'da ayrıca, anlatının iskeletini oluşturan küçük burjuva hayatın canlı örneklerini temsil eden pek çok farklı kişiden söz açılır ve bu kişiler tarihsel gelişimleri ile birlikte ele alınır. Örneğin, muhafazakâr bir aileden gelen, ailesinden gizli güzelliği yarışmasına katılan ve yarışmada fotoğrafçı Haluk tarafından "keşfedilen" Aysel Alsan bu kişilerden biridir. Haluk, gidecek hiçbir

yeri olmayan Aysel'i partneri Tarık ile paylaştığı evine kabul eder ancak onu bir geceliğine bakire bir kadınla birlikte olmak isteyen Adanalı bir işadama yüklü bir para karşılığında satar. Aysel cinselliğini kullanarak şöhrete kavuşacağını kavrır ve bu durumu kabullenir.

Zamanla Seyda'nın kocası Oktay'ın da devamlı müşterilerinden biri haline geldiği Aysel, ona duyulan hayranlığı kullanarak şöhretini perçinler ve sonunda ünlü bir işadama olan Sulhi Gebzeli ile evlenir. Romanın sonunda bu düğün haberini basan gazetede 12 Mart darbesinin hemen ardından İstanbul'dan kaçan Selim'in ölüm haberi de basılır. Seyda sınır krizi geçirir, Oktay evlerini basan polisler tarafından sorgulanır. Polislerin Seyda'ya ulaşmasını engellemek için ailece İsviçre'ye kaçarak *Yarın Yarın*, iki sene sonra Türkiye'ye geri dönen Seyda'nın kendisini yine aynı sahte küçük burjuva ilişkilerin ortasında bulmasıyla sona erer.

Romanda "kadınlık" anlatısı, dört kadın üzerinden canlandırılır ve Selim'e bağlanır: bu kadınların ilki Selim'in Paris'te tanıştığı ve bir süre birlikte olduğu Josette, ikincisi yıllar sonra karşılaştıkları o andan sonra hayatına giren Seyda, üçüncüsü Sulhi Gebzeli'nin oğlunun fidiye için sol örgüt tarafından kaçırılması planı ile Selim'in dünyasına sirayet

eden Aysel Alsan ve dördüncüsü Selim'i bir akşam evine davet eden işçi arkadaşlarından Memet'in kızı Kadriye'dir.

Farklı hayatların içinden gelen bu kadınlar için ortak olan, erkeklerin yürüngelerinde sürdürmek zorunda oldukları hayatlarıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1970'lerdeki feminist politik çıkışın romandaki etkisi açıktır: Kür, patriyarkal sistem ve kapitalist sömür ilişkileri arasındaki bağa işaret eder, aile ve akrabalık ilişkilerinin boğuculuğunu vurgular ve "kadın özgürlüğü" probleminin farklı hayat tarzlarının içine aynı yakıcılıkta yerleşebileceğini gösterir. Öte yandan, bu kadınların birbirlerinden kopuk yaşantıları ve muktedir konumunu cinselliğinden devşiren Aysel Alsan düşünüldüğünde, Kür'ün klasik patriyarka anlayışının dışına doğru da adım attığını, tek yönlü bir iktidar ilişkisi algısı ile yetinmeyen bir tür feminist göreceliliğe de göz kırptığını görürüz.

Romanda Selim'in politik gelişiminin tarihinde konu edilen ilk kadının. Paris'te öğrenciyken tanıştığı Josette'dir. Selim sürekli gittiği bir öğrenci lokantasında Josette'i fark etmiştir, genel geçer bir konudan söz açarak onunla tanışır. Josette'in bu konuşma çabasının uzun süreci varolduğunu bildiğini belli eden tavı gösterir ki aslında önce Selim Josette'i değil, Josette Selim'i fark etmiştir. Josette kalabalık ve örgütlü bir ailenin kızıdır. Felsefe öğrencisidir, Troçkisttir, aktif olarak mücadelenin içindedir (162-63). Sınıf bilincinden yoksun Selim, Josette ile ilişkisi geliştikçe zihinsel olarak dönüşür. 1968 ruhuna uygun bir şekilde, cinselliğin özgürce yaşandığı "ayrışmış" bir ilişki karşısında Selim'in bocalaması romanda gülünç bir dille aktarılır; Josette Selim'in sınıf kavramı konusundaki bilgisizliğine, Selim de Josette'in sevimse konusundaki ustalığına "şaşmaktadır".

Anlatıcı Josette'in cinsel "aktifliğinin" Selim'de yarattığı tedirginliği ve Selim'in bu içtenliğe isim veremeyişini özellikle vurgular. Selim

bir yandan karşısındaki genç kadını, kendisinden daha bilgili bir kadın olduğu gerçeğini örtecek şekilde çocuksulukla çerçevelemeye çalışır, diğer yandan onu "insan yerine koyduğu tek kişi" ilan eder ve onun "okuduğu kitapları" okumaya lvel onlara Josette'in inandığı gibi inanma" çabasına kendisini kaptırır (165).

hiç ilgi göstermediğinden Oktay'ın dikkatini çekmiştir. Seyda, Oktay'ın Lozan'da Siyaset Bilimi bölümünden mezun olmasına dudak kıvrır, daha sonra Oktay ile arkadaşlığı geliştiğinde de kendisine biçtiği geleceği, yani üniversiteyi bitirdikten sonra Amerika'ya gidip "atom fiziği" okuma planlarını, onun uğruna değiştirmeye

dür: Selim, Seyda'yı "alinyazısı" gibi kutsallaştırılmış terimlerle anar (124), onu "güzelliğine hiç dikkat etmeden" sevdiğini söyler (199). Birlikliliklerini Selim'in Paris'te öğrendikleri üzerine kurarlar: "Çıraklık dönemi'nin bittiğini ilan eden Selim, alanlara inmeye kararlıdır. Seyda'ya artık "bir devrimci karısı" olduğunu hatırlatır ve "ikide bir 'nerede gidiyorsun, ne işin var' diye sormamayı" öğrenmesini tembihler (208). Seyda'nın zihinsel dönüşümü yavaş yavaş gerçekleşir; zamanla Seyda, Selim'in "yaşamına yön veren ülkü"ye layık olma çabası içine girer (283). Seyda, Selim'in bir parçası olduğu örgüt için çeviriler yapmaya, Ali Rıza Argın takma ismiyle dergilere yazı göndermeye, "bu konuda düşüncesi olacak denli ilerlemiş" biri olarak politik tartışmaları önemsemeye başlar (321).

"Nâzım Hikmet'i Baudelaire'den daha iyi tanıyan" (166) Josette, Selim'e sınıfsal yakınlığın ulusal sınırları aşan bir yönü olduğunu öğretir ve günün birinde, geldiği gibi kendiliğinden, Selim'in hayatından çıkıp gider. Selim, Josette'den öğrendiği sınıf, enternasyonalizm ve özgürlük bilinci ile Türkiye'ye döner.

Romanın Türkiye anlatısı, diğer üç kadının yaşantısını Selim'in politik mücadelesinin tarihi ile içiçe sunar: Seyda, Selim'in aşık olduğu kadın olarak bu çerçeveye dahil olur. Aysel Alsan ve Kadriye ise biri sınıf atlama özlemi ile vücudunu satılığa çıkaran ve zengin bir iş adamıyla evlenen, öteki namus kavramını aşmaya çalışan işçi kocasının çizdiği çizgilerle sınırlı iki farklı kadın olarak, patriyarkanın temel alanı olan aileye yöneltilen eleştirilerin taşıyıcıları olurlar.

Seyda, kocası Oktay ile bir partide tanışmış ve "Avrupa'dan geleni koca piyasasının en değerli mallarından biri olmuş" (90) olan bu genç adama

ye niyeti yokmuş gibi davranır. Kür, Seyda'nın iç dünyasını, anne-babasını, yetiştirilme tarzını detaylı bir şekilde konu edinir ve onu Josette'den daha derinlikli bir karakter olarak çizer: bu iki kadının yan yana gelmesi, biri cinselliğin ayıp sayılmadığı, diğeri ise konuşulmadığı iki toplumsal rejimin dramatik karşılaştırmasını sunar.

Bedeniyle barışık Josette'in tersine Seyda'nın cinselliği yarım kalmaya yazgılı sevişmeler ile tarif edilir ve Seyda birkaç aylık bir sürenin sonunda bu durumdun yılarak Oktay'la evlenmeye karar verir. Seyda, okumayı bırakmak ve Amerika hayallerinden de vazgeçmek anlamına gelen bu kararın yanlışlığını balayı için gittikleri otelde fark eder; ama kendisini Oktay'ın zengin hayatının ona sundukları ile yetinmesi gerektiğine ikna eder. Ancak bu denklem, Seyda ve Selim karşılaşınca bozulur.

Oktay'ın aksine, Selim'in Seyda'ya olan tutkunluğu bedensel vurgulardan arınmış bir romantizm ile süslü-

Romanda bir diğer sınıfsal/zihinsel dönüşüm Aysel Alsan üzerinden tarif edilir. Aysel Alsan'ın güzellik yarışması ile başlayan kadınlık anlatısında, kadın cinselliği üzerinden güç ve para kazanılan bir düzenden dramatik bir kesit sunulmakla kalmaz, bir kadının bu rolü benimsemesindeki ironik tutum da konu edilir. Aysel'in babası Dünder efendiden yediği dayaklarla başlayan, güzellik yarışması ile gelişen ve işçene dolu bir gecede bekaretini yitirmesi ve bunun ardından modellğe ve film piyasasına girişi ile karmaşıklaşan hikayesi, Türkiye'deki toplumsal dönüşümün de izlerini taşımaktadır. Ününü pekiştiren Aysel, iş adamı Sulhi Gebzel'in metresliğine kadar yükselir. Diğer kadın karakterlerin aksine, Aysel Alsan'ın hayatındaki erkek figürler farklı toplumsal sınıflardan ve cinsel kimliklerden gelmektedirler; hepsinin ortak özelliği ise kadınlar üzerinden güç veya para elde etmeleridir. Aysel bu düzende sermayeleşen bedenine sahip çıkarak gücü ve kazancı kendisine döndürmeyi ve kendi çıkartına yönetmeyi başarır.

Selim'in işçi arkadaşı Memet'in karısı Kadriye, romanın kadınlık anlatısının dördüncü unsurudur. Sulhi Gebzel'in oğlunun Selim'in de içinde olduğu grup tarafından kaçırılma-

Yarın Yarın'ın kadınlarının erkeklerin yörüngelerinde bilinçlenmeleri, 1968'in "özgürlük" fikrinin Türkiye'ye geldiğinde patriyarkal bir ekseninde kabul gördüğüne işaret eder: Erkekler toplumsal rollerden, namus vb. kavramlardan kendi çabalarıyla kurtulamayan kadınları özgürleştirmek isterler.

sı ile birlikte grubun diğer öğelerinin de anlatıya dahil olması üzerine görünen kılınan Kadriye, evindeki ak örtüler ve kocası Memet'ten öğrenip onunla birlikte giriştiği sendikal mücadele ile Selim'i adeta kutsal bir varlık gibi etkiler.⁷ Selim, varlığı ile "iddiasız", ancak bulunduğu yeri böylesine dolduran başka bir kadın yoktur diye düşünür ve kendisini "anasına duymuş olması gereken ama duymadığı" bir sıcaklık ile Kadriye'ye bağlı hisseder (275). Kadriye'nin bilinçlenme öyküsü de kocasının yörüngesinde gerçekleşmiştir: Babası Ali, ekonomik zorluklarla başedemediği için onun fabrikada çalışmasına izin verir ve böylece Kadriye, abisi Rıza'nın arkadaşı olan Memet ile tanışır. Kadriye, fabrikada grev örgütlemek için çalışan Memet'in sarı sendika ile olan kavgada yaralanması üzerine de onun yardımına koşar ve böylece Memet hayatını onunla birleştirmeye karar verir.

Yarın Yarın'ın kadınlarının erkeklerin yörüngelerinde bilinçlenmeleri, 1968'in "özgürlük" fikrinin Türkiye'ye geldiğinde patriyarkal bir ekseninde kabul gördüğüne işaret eder: Erkekler toplumsal rollerden, namus vb. kavramlardan kendi çabalarıyla kurtulamayan kadınları özgürleştirmek isterler. Erkekler, kadınlar üzerindeki iktidarlarının farkında ve bunu değiştirmek ister gibidirler; ama kendi çizdikleri yoldan sapıldığında ve kadınlar onlara da karşı gelecek şekilde özgürleştiklerinde verecekleri tepki belirsizdir. Selim'in Seyda'yı mutsuz evliliğinden kurtarmaya çalışması ile Memet'in Kadriye'yi babası ve abisinin baskıcı rejiminden çekip çıkarmaya çalışması bir paralellik oluşturur. İlginç bir şekilde, özerk bir benliğin bilincini taşıyan iki kadından biri cinsel aktifliği ile Selim'i

şaşırtan Josette, diğeri ise cinselliği özgürlüğünün bedeli olarak benimseyen Aysel Alsan'dır.

Böylece roman kadın cinselliğini merkeze alan kültürel bir ikilem üzerine ikiz bir 1968 inşa eder: Josette'in cinsel aktifliği Selim'i düşündürür ve korkuturken, Aysefinki onun korkulan bir kadın olmasını değil, aksine tercih edilen bir kadın olmasını sağlamakta, Seyda'nın kocası Oktay'ın da içinde bulunduğu kalabalık bir erkekler grubunun Aysel'e tutulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, romanın Türkiye'ye uzanan anlatısı, bir yandan kadınların arzusunun öznesi olmak hakkındaki çekincelerini ve cinsellikle ilişkilenecek konusundaki tedirginliklerini, farklı kültürel ve toplumsal süreçlerin ürünü olan Seyda ve Kadriye ile desteklerken, diğer yandan cinselliğini iktidarını pekiştirmek için kullanan bir kadınlığın temsilcisi olan, para ve gücü elinde bulunduran Aysel Alsan figürü ile paradoksal bir şekilde, nesneleşmenin doruklarında elde edilen bir öznelliği vurgu yapar.

Seyda'nın içinde de, Kadriye'nin içinde de, benzer bir kendine (cinselliğine) sahip çıkma dürtüsü bulunmaktadır; ancak, içinde yaşadıkları koşullara olan bağlılıkları bunu engeller: Seyda'nın öznelliğini cinsellikte ve Selim'in ülkeleri doğrultusunda aramasının önüne çocuğu geçer; Kadriye'nin Memet'e duyduğu arzuyu kendisine bile itiraf etmesinin önüne de gündelik ev işleri, yapılması, yetiştirilmesi gereken işler girer.

Kendi işleyişi içinde roman, 1968'in Paris'i ile İstanbul'unun belirgin bir karşılaştırmasını sunmaz. Selim'in geriye dönüşlerle hatırladığı anlar, Paris'te polislin öğrenci ve işçilere sert müdahalesini aktarır ve Selim'in "gerçek yalnızlığı lvel gerçek yabancılaşmayı" öğrendiği 57 Rue de Seine'deki hayatından (146) kesitler sunar. İstanbul, Selim'in Paris'te öğrendiği mücadeleyi için "uygulama" alanıdır: Selim, babasının fabrikasında grev örgütlediği için ailesinin maddi desteğini kaybeder ve böylece yirmili yaşlarında tek başına kalır. Romanın İstanbul anlatısı, Selim'in

örgütlü mücadele içinde yeni "aile" sini bulmasını anlatır. Ancak İstanbul'daki olaylar, Paris'tekilerden bir ölçüde farklıdır: öğrenci/işçi hareketlerinin önüne banka soygunları ve çocuk kaçırma gibi eylemler geçmiştir. Selim bir yandan "gizli işleri" (316) hakkında soru sorulmasını soğukkanlılıkla önlerken bir yandan da bu aileye Seyda'yı da katmak için çaba göstermektedir.

Paris-İstanbul karşılaştırmasının tek zemini hak arayışının saptığı farklı yollar değildi. Kadınların (cinsel) özgürlüğü de örtük olarak Paris-İstanbul karşılaştırmasının zeminini oluşturur. Ancak bu konuya ilişkin yorumlar, romanın farklı toplumsal sınıflardan kesitler sunan, bir yandan küçük burjuva yaşantısını eleştirirken öte yandan örgüt deneyimi-ne ve halkı tanıma/harekete çekme probleminde eğilen Türkiye anlatısı içinde, açıktan ifade edilen yorumlar olmaktan bir ölçüde uzaklaşır ve satır aralarında saklanırlar. Tabular, özgürlük, para ve güç meseleleri, burjuva veya işçi sınıfı kimliğe sahip olmanın ne anlama geldiği gibi konular siyasal iklimdeki yansımalarıyla birlikte romandaki yerlerini alırlar. Bu konuları birbirine bağlayan, cinselliğin bireyselliği/toplumsallığı tartışmasıdır ve bu tartışma da geleneksel kadın modellerinin ve patriyarka karşısında sesini yükselten kadınlık tutumlarının ele alınmasını sağlar.

Kür, kadınların fikirlerinin erkeklerin desteğiyle dönüştüğü ama erkeklerin mesele kadın cinselliği/özgürlüğü olduğunda dönüşüme direnç gösterdiği mesajını ironik bir şekilde, devrimci karakterlerden Selim ve Memet üzerinden iletir. Kadınların özgür olduğu bilgisıyla Paris'ten İstanbul'a dönen, 1968 rüzgarını Türkiye'ye taşıyan taşıyan Selim, cinsel aktifliği, devrim konusundaki teorik ve tarihsel bilgisi ve mücadele deneyimi ile onun özgüvenini sarsan Josette'i "minicik kız" (163) diye nitelendirerek "küçültmeye" çalışır; ona bağlanan Seyda'yı bir yönüyle kurtarılabilecek kadın, diğer yönüyle fetiş kadın olarak kurar ve kocasının devrimci kanatları altında babasının ve abisinin onu hapsediği kafesten çıkarak başını eğmemeyi öğrenen Kadriye'yi ise bir annelik metaforu içine yerleştirerek rahatlatıcı bir figüre çevirir. Karısını yükselen bilinci için överken onu "en bilgisizine en akliermesine bile yolu yordamıyla bir şeyler anlatılırsa" devrimin gereklerinin kavranabileceğine iyi bir örnek olarak gösteren Memet de aslında, bir diğer devrimci karakter olan Doğan'ın dediği gibi "kendisini" övmektedir (274).

Tüm bu çerçeve hikayeleri birleştiren büyük hikaye, Türkiye 1968'inin erkek ağırlıklı sistematiğidir. Bu çerçeveyi, baba, abi, koca gibi liderlik figürlerinin ezici üstünlükleri, örgüt işleyişinin "erkek dayanışması" olmaktan kurtulamayışı, kadınların,

Seyda örneğinde olduğu gibi, siyasal bilince kavuştuklarında ancak erkek takma isimlerle konuya ilişkin görüş belirtebilmeleri gibi unsurlar çizer. Kür, karakterleri arasında seçim yapan, taraf tutan yazarların aksine, anlatıcısı devreye sokmaz, bu "erkek egemenliğinin" sarkastik eleştirisini karakterlerin kendilerine yaptırır. Örneğin Selim, 1968'in sokak eylemleri ve örgütlerin işleyişiyle ilgili olarak çeşitli eleştirilerin dile getirildiği bölümlerde, Paris'te bizzat içinde bulunduğu eylemleri kendi dönüşümü açısından çok önemli bulmasına karşın, olaylara geriye dönerek baktığında küçümseyici bir tavır içine girer: "Yıgıtlık süsü verdiğimiz tehlikeli bir eğlence" (206) olarak tanımladığı sokak mücadelelerinin arzulanan sonuçlara ulaşmadığını söyler. Benzer şekilde Doğan, Memet'in kadınları bilinçlendirme, örgütlenme anlatısında karısının öyküsünü anlatırken aslında kendisini övdüğünü arkadaşının yanında, suratına söyleyiverir.

Romanın sonunda Sulhi Gebzeli'nin karısının ani ölümü Aysel Alsan'ın planlarını altüst eder. Gebzeli'nin boyunduruğuna girmemek için ona karısından boşanmasını şart koşmayı akıl eden, böylece onu uzaklaştıracak olan Aysel için metreslikten evliliğe giden yol açılır. Selim'in ölümünün ardından polis tarafından sorgulanan Oktay ailesini İsviçre'ye kaçırması, iki yıl sonra da maddi zorluklar baş gösterir gibi olunca geri dönmüştür. Oktay artık Sulhi Gebzeli'nin ortağıdır. *Yarın Yarın*, Seyda'nın Selim'in mezarı başındaki serzenişlerinin, iş ortaklığı metaforu ile memleketi ayakta tutan "erkek dayanışması"na eklenmesiyle sona erer. Oktay ile Seyda'nın evliliği, Oktay'ın artık Seyda'nın rızasını bile sormadan başlattığı, "kendinden bile gizli bir sadizmle" (374) karısına boyun eğdirdiği sevimlilikle ayakta durmaktadır.

Mülkiyet ilişkisine dayalı evlilik kavramı ve bu kavramın ayakta tuttuğu aile kurumu, romanın önemli bir boyutunu gözler önüne serer: Kür, içinde mutlu olmadığı bir evliliği sürmesine rıza gösteren eğitilmiş Seyda, sınıf atlamak için bedenini satılığa

çıkan ve sonunda zengin ve muktedir bir iş adamıyla evlenerek güç hiyerarşisinin en tepesinde yerleşen Aysel, kocasının babası ve abisinden görece daha gevşek olan kurallarının hepten özgürleştirici olduğunu düşünür. Bu 68'ın kitlesel mücadelesinde temel bir varsayımın, aydınlatılıp ikna edilen kalabalıkların mücadeleye topyekün destek vereceği varsayımının tekrar tekrar sorgulanması gerektiğini ima eden bir tavidir ve döneme ilişkin yıkıcı bir eleştiridir.

Yarın Yarın, kadın cinselliğinin ailenin sınırları içerisinde özel mülkiyet haline gelmesini getirdiği cleştiri ve kadın cinselliğinin bu sınırların dışına taşma halini sakıncasız konu edışı ile Türkçe edebiyatta öncü bir rol üstlenmiştir. Türkçe edebiyatta vatanın kadın bedeni olarak temsil edilmesini ve erkeklerin birliğine dayanan bir ulus kimliği inşa etmek üzere kullanıldığını sağlayan milliyetçi kavramlara dayanan pek çok yapıt rahatlıkla bulunabilir; ancak, *Yarın Yarın*, farkını, kadın bedeninin nesneleşmesinin kendisini "ilerici" olarak tanımlayan hareketler içinde de mümkün olduğunu göstererek ortaya koyar ve 1970'lerin kadın edebiyatındaki eleştirel çizgiye eklenir. Evlilik içi tecavüzün ancak 2005'te kanunen suç sayıldığını hatırlayacak olursak, 1976

tarihli bu romanı, bu suçla ilişkin yürütülen uzun mücadelenin erken bir destekçisi de sayabiliriz.⁸

Seçtiği karamsar son ile Kür, toplumsal cinsiyet sorunlarını gözardı eden ve erkeklik kalıplarını pekiştiren kitlesel hareketlerin kısa vadede başarı ve destek kazansalar da, uzun vadede hedefledikleri eşitliği ve özgürlüğü gerçekleştiremeyeceklerini ima eder ve erkek toplumsallığının vaaz ettiği güç, ıktıdar ve özerkliği, başkalarından çalınanlarla inşa edilmesindeki olumsuzlukları vurgular. Başlık ise işaret edilen yolun çıkmaz sokak olmadığını göstermek ister gibidir: romanın sonunda tüm kadınların (Jo-

sette hariç) despotik evlilikler⁹ içine sıkıştırıldığı karanlık bir tablo olsa da, bu tablonun bir ölçüde romanın adına yansıyan değişim vurgusuyla aydınlatıldığı gözden kaçırılmamalıdır. *Yarın Yarın*, değişimi geleceğe havale eder. Bütün olan bitene rağmen, "yarın" bir belirsizlik, değişikliklere gebe olma umudunu canlı tutar ve sonraki günlere aktarır. "Yarın"dan beklenen, mücadele içindeyken arzu ve isteklerini bastırmayan kadınlar ve bu kadınların, deneyimledikleri cinselliğin yıkımla değil özgürlükle sonuçlandığı anlatılardır.

ÇİMEN GÜNAY-ERKOL
ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 Bu yazı, 2008 yılında Leiden Üniversitesi Edebiyat Çalışmaları Bölümünde tamamladığım "Türk Edebiyatında Sokak Savagı Erkeklikleri (Cold-War Masculinities in Turkish Literature)" başlıklı doktora tezimin *Yarın Yarın* üzerine olan bölümünden yararlanılarak yazılmıştır. Tezim temel iddiası, politik romanlar olarak kabul edilen 2. Mart romanlarını, ideolojik çerçeveyen arka planında askeri müdahalelerin yaşandığı yıllarda topluma egemen olan güç övgüsü ve suistimalini temsilen taşın bir erkeklik imgesi kullanarak aslında kültürel bir eleştiri yürüttükleridir. Bu tez, 2016 yılında *Broken Masculinities: Solitude, Alienation, and Frustration in Turkish Literature after 1970* başlığıyla Central European University Press tarafından kitaplaştırılmıştır. Türkçesi Ayizi Yayınları tarafından yayımlanacaktır. Tezin tamamlanmadan önceki versiyonlarından alınan ve *Yarın Yarın*'daki şokopolitik rejimi, yani erkekler ve kadınların birliğini, gözetledikleri, gördükleri ve kurdıkları bakışlar hiyerarşisini, konu edilen bir bölüm 2008 yılında "12 Mart'la Aşkın Sağ Solu: Yarın Yarın ve Sanatçı Eri Bakış" başlıklı İktisat ve Siyaset Feminist Yıldağamlar dergisinde yayımlanmıştır.
- 2 Vehbi Ertan, 1970'de Türkiye Solu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- 3 1970'lerin edebiyatında boy gösteren Pınar Kür, Sevgi Soysal, Leyla Erbil ve Adale Ağaoglu gibi kadın yazarlar, sınıf farkındalığına sahip feminist bir hassasiyetle yazmış ve 1980 sonrası sesini duyurduğu savlanan femurist eleştiriyi romanlarında ortaya koymuşlardır. Bkz. Senem Timuroğlu "Artık Adımı Koyalım: Feminist Edebiyatımızın Köşe Taşları" <http://t24.com.tr/k24/yazi/feminist-edebiyatimizin-kose-taslari>, 1105. Bu tarih daha da gerine götürülebilir: Feryal Saygılı'nın editörlüğüne yaptığı *Kadınlar Hep Vardı: Türkiye Solundan Kadın Portreleri* kitabı 1877 doğumlu sosyalist feministi Mari Beyleryan'dan başlayarak Yaşar Nezhe, Suat Derviş, Leyla Erbil gibi edebiyatçı isimleri de içeren 12 kadın portresini konu edinen eğlu Taylan Cemil'in çabalarıyla Ekim 2015'te *Sinampa* adlı otobiyografisini yayımlayan ve 68'li kadın otobiyografilerinde önemli bir imza atan Şirin Cemil'e deks uzanmaktadır. Bkz. Şirin Cemil *Sinampa* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- 4 Pınar Kür, *Yarın Yarın* İstanbul: Everest, 2004.
- 5 Nadire Mater'in *Sokak Güzeldir*, 68'de Ne Oldu? adlı kitabında Türkiye 68'li (189-109) ile Dünya 68'linin (310-341) kronolojisini sunmaktadır.
- 6 Güven Gürkan Öztan, Michael Billig'in "banal milliyetçilik" kavramından ilhamla bu

- gündelik kodları üreten sistem "banal milliyetizm" adını verir. Türkiye'de Milliyetizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 25. Pınar Kür de insan ilişkilerine sinen hiyerarşilerin konu edirikten benzer bir ilhamla gündelik hayatıdaki emir-komuta mantığını "banal milliyetizm" kavramı çerçevesinde düşünebileceğini gösterir.
- 7 Bu fide öyküsü, Dr. Rahmi Duman'ın 15 yaşındaki oğlu Hakan Duman'ın çeklerinden TILKO mensupları tarafından 15 Nisan 1971'de kaçırılması ve 18 Nisan'da 250 bin lira fidanı verilmesi ile serbest bırakılmasına gönderme yapar. Bkz. Vehbi Ertan, 1970'de Türkiye Solu, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 41.
- 8 Evlilik içi tecavüz uzun mücadeleler sonucu, 1 Haziran 2005'te kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu ile suç olarak tanımlandı.
- 9 Sultu Gebze'nin oğlu Çetin'in kaçırdığı ve fide istendiği haberi alındığında gösterdiği tepki, Aysel Aşkar'a belareti için söylediği gece karışına çıkarılan Adanalı'yı hatırlatır. O zaman dek parmağında oynattığı bir adam ile birlikte olduğunu düşünen Aysel, Gebze'nin sert tepkisini görünce ıktıdarın kolayca yer değiştirilebileceğini ve kendisini yeniden bir adamla muktedir değil mağdur konumunda bulabileceğini düşünür.

DEVİRİM İÇİN HAREKET, HAREKET İÇİN TİYATRO: 1968'DE SOKAKLAR, İŞÇİLER VE GENÇLER

BİLGE SEÇKİN ÇETİNKAYA

1968 tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni ve radikal tiyatro hareketlerinin ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu hareketler, önceki toplumsal kabarış dönemlerinde ortaya çıkmış tiyatro anlayışları ve türlerini tekrar keşsettikleri gibi yeni dönemin ruhuna ve mücadele biçimlerine uygun yeni formlar da oluşturdular. Buna yeni bir izleyici kitlesinin oluşumu da eşlik ediyordu.

Toplumsal hareketlerin yükselişe geçtiği, toplumsal seferberlik halinin toplumun farklı sınıflarına sirayet ettiği zamanlarda tiyatro hayatında önemli bir dalgalanma yaşanır. Hatta bu dalgalanma mevcut toplumsal hareketlerin yükselişinde de bir katelizör işlevi görmeye başlayarak ona katkıda bulunur. Güçlü toplumsal hareketler ortaya çıktıklarında ve toplumsal bir altüst oluş meydana geldiğinde amatör ve profesyonel bir tiyatro salgını bu hareketlere eşlik eder. Bu devrimci hareketlerin olduğu, devrimci kalkışmaların yaşandığı anlarda daha da bariz bir şekilde yaşanır. 1908 Devrimi ve 1917 Devrimi sırasında tiyatronun devrimci dönüşümü kendisini nasıl ayarladığını ve devrimlerin de nasıl kendi tiyatrolarını politik olarak inşa ettiklerini, tiyatronun nasıl sokağa taşındığını, sıradan insanın bir aktör haline geldiğini çeşitli vesileler ile kaleme almıştım.¹ Dünyada ve Türkiye'de tiyatronun toplumsal hareketler ile yankılanmaya sahip olduğu, toplumsal alt-üst oluşa yoğun bir tiyatro faaliyetinin eşlik ettiği dönemlerden bir tanesi de hiç kuşku yok ki 1968'in kalkışmasıdır. 1968'in elbette 1908 ve 1917'den farklı olarak aynı zamanda birden çok ülke ve kıtaya yayılmış ender hareketlerden bir tanesi

olması konuyu daha da özel kılar. Zira tiyatronun böyle bir hareket içerisinde birden fazla ülkede benzer şekillerde dönüşüme uğramasını görmek genel olarak her tarihçi özel olarak da tiyatro tarihçisi açısından muazzam bir karşılaştırma imkanıdır. 1968'de de tıpkı kendisinden önceki radikal alt üst oluşlar gibi devrim dönemlerinde ortaya çıkan türler tekrar kullanılmış, bunun yanında yeni döneme uygun yeni formlar da oluşturulmuştur. Yine daha önceki alt üst dönemlerine benzer bir şekilde farklı bir izleyici kitlesi oluşmuştur. Bu yazı bu dalga içerisinde 1968'in Türkiye'de devrimci bir tiyatro anlayışını ve akımını ne şekilde tetiklediği üzerinde durarak bu dönüşüme bir örnek vermeye çalışacaktır.

Türkiye'de kabaca 1965-1975 arası dönem olarak tanımlayabileceğimiz bir kesitte amatör, yarı-profesyonel, profesyonel grupların sayılarında dramatik bir artış meydana gelmiştir. Pek çok yayın organında Sovyet deneyimi başta olmak üzere farklı ülkelerin tiyatro deneyimleri üzerine yazılar ve çeviriler yayımlanmış, tiyatronun işlevleri, kaynakları, metotları üzerine canlı bir tartışma başlamıştır. Bu canlı tartışma ortamı ve toplumsal hareketlilik dönemin

gençliğini cezbetmiş ve kendine çekmiştir. Bir yandan liselerde tiyatro topluluklarını teşvik etmek amacıyla yarışmalar düzenlenirken diğer yandan üniversitelerde tiyatro toplulukları çok canlı şenlikler organize etmişlerdir. Bugün farklı alanlardan tanıdığımız pek çok isim bu gençlik ve tiyatro hareketinin içerisinde yer almış, adeta bu tiyatro salgınına tutulmuştur. Aziz Nesin, Ergin Orbey, Özdemir Nutku, S. Günay Akarsu, Mehmet Ulusoy ve Haldun Taner bu dönemde "Devrimci Tiyatronun Stratejisi Ne Olmalıdır?" konulu açık oturumda birlikte konuşurlar örneğin.² Açık Oturum 3-13 Mayıs 1970 tarihleri arasında ODTÜ Öğrenci Birliği Devrimci Amatör Tiyatrolar Şenliği içerisinde yapılan belki de ilk faaliyetlerinden biridir.

Amatör grupların hızla ortaya çıkması yalnız büyük kentlere özgü bir faaliyet değildir şüphesiz. Memleketin pek çok yerinde amatör tiyatrolar ardı ardına ortaya çıkıyor, kendi sahnelerini kurup kendi oyunlarını oynuyordu. Ironik bir şekilde bu faaliyetlerden haberdar olmamızı sağlayan şey devletin bu faaliyetleri kontrol altına alma çabasıdır. Aniden ortaya çıkan ve hızla yayılan bu faaliyetleri kontrol altında tutmanın tek

Kültür Sarayı'nın (AKM) açılış günü, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu oyuncularının, protesto amacıyla, Kültür Sarayı'nın önünde oynayacakları Çoban Sülü adlı oyuna polislin gelerek oyuncularını gözaltına alması.

Kadir Has Üniversitesi, Ulusal Kültür Belgeliği

yolu devlet açısından her zamanki gibi yasaklamalardır. Bu yasaklamalar ise dönemin basını ve özellikle tiyatro dergilerine haber olmaktadır.

DEVRİM İÇİN TİYATRO

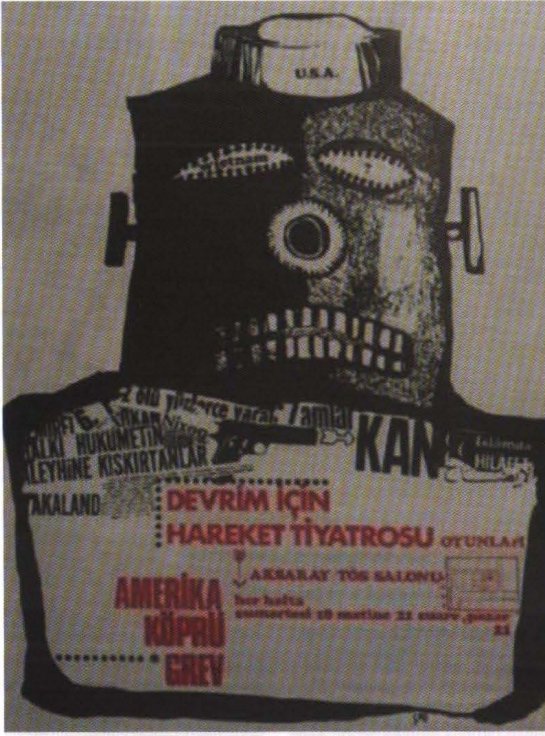
"Tiyatro ne içindir? Kimin içindir?" soruları bu dönemin en hararetle tartışılan konularından biridir. Bu sorunun cevabı yalnız açık oturumlarda ve teorik olarak aranmamaktadır. Aynı zamanda bu soruya verilecek pratik cevapların da peşine düşülmektedir. Bu arayış çerçevesinde dönemin sosyal hayatının doğal bir parçası haline gelmiş olan mitinglere, yürüyüşlere, grevlere beş binlerin, on binlerin toplanabildiği alanlara ya da kapalı salonlara uygun olabilecek ve politik niyetleri hem biçim hem içerik olarak kapsayacak bir tiyatro yapma gayreti ortaya çıkar. Bu gayretin doğrudan sonuçları ise İşçinin Tiyatrosu, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu ve Tarsus Meydan Oyuncuları gibi topluluklardır.³ Bu topluluklar kendi amaçları çerçevesinde hatırı sayılır kitlelere ulaşmışlar, politik mesajlarını bu kitlelere iletmişlerdir. Örneğin Devrim İçin Hareket Tiyatrosu kendi beyanlarına

göre 3 Kasım 1968'de Ortaköy sırtlarında oynadıkları "Köprü" adlı oyunla kurulmuştur. Yine kendi beyanlarına göre kurulduktan sonra bir yıllık zaman zarfında sendika salonu, kahve-düğün salonu gibi mekanlarda 108 oyunla 21600 seyirciye; grev direniş alanlarında 17 oyunla 8000 seyirciye; TÖS salonunda 64 oyunla 1200 seyirciye; miting ve yürüyüşlerde 4 oyunla 40000 seyirciye ulaşmışlardır. Yöntemsel olarak oyunu oynadıkları yerin yani yerelin yapısına uygun bir sorunu tespit etmekte ve bu soruna dair söyleyecekleri sözü saptamakla işe başlarlar. Daha sonra bu ana fikre türküler, şiirler, halk motifleri, kıskırtma, çağrı, hikaye ve ne gerekse onu katarak oyunu hep birlikte oluşturmuşlardır.⁴ Oyunun oluşturulma yöntemi kadar kurgusu da kendine özgüdür. Öncelikle oynadıkları seyirci kitesine içinde bulundukları durumu sergilerler. Durumun neden böyle olduğu ise kendi ifadeleri ile "sınıf meselesi" ile ilgilidir.

Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun hem sınıf meselesiyle sınılanması hem de oyunu oluştururken kullandığı yöntemin daha açık anlaşılabilirliği

için "Köprü"den sonra oynadıkları "Grev" adlı oyun adeta bir laboratuvar sunar. Magirus montaj fabrikasında 1967'de sergilenen oyun öncesinde tiyatro anket komisyonu grevci işçilerle görüşmeler gerçekleştirir ve işyerinin sorunlarını tespit eder. Sorunlar işçileri greve götürecek kadar dramatiktir. Bugün olduğu gibi o gün de işveren işçilere tuvalet kısıtlanması gibi insanlık dışı yaptırımlar uygulamakta, işyeri kışın ısınmamakta, yazın ise adeta cehennime dönmekte, işyerinde iş kazaları eksik olmaktadır. Ön araştırma yapılmasına rağmen henüz hazır olmayan tiyatrolar greve davet edilirler ve grevin coşkusu içerisinde gösteri başlar. İşçilerin anlatımlarında şiirlere yer verilir. İşçiler "kendilerini tutamayarak" oyuna dahil olurlar. "Sahne ortadan silinmiş, bütün seyircileri içeren bir platform" oluşmuştur.⁵

Oyunlarının sonu ise sorunlara bir çözüm üretme üzerine kuruludur. İçinde bulunulan durumdan nasıl çıkılabileceği oyunun sonunda açıklanır ve seyirci kendi sorununun çözümüne kıskırtılır. Dolayısıyla son bölüm "başkaldırıya çağrı"yı içinde taşır. Devrim İçin Hareket Tiyatrosu

kendi deyimleriyle "seyirciyi kendi yanına çekmeye çalışır." Bir kere onları kendi yanına almaya başladıktan sonra seyirci artık "birlikte oynamaya" başlamıştır. Birlikte oynamak aynı zamanda grubun iletmeye çalıştığı mesajın ya da seyirci-katılımcı kitlesine ulaşmasını istediği sözün birlikte söylenmesini, dolayısıyla da içselleştirilmesini sağlamaktadır. Seyirci "algıladığı, sezinlediği, anladığı ve unutmayaacağı şeylerle ayrılır oyundan." Devrim İçin Hareket Tiyatrosu, İçşinin Tiyatrosu ile hem kadrosal anlamda hem de anlayış olarak pek çok ortak noktayı paylaşır. Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun 8 kurucu elemanı İçşinin Tiyatrosu içerisinde faaliyet yürütmektedir.⁸

Benzer şekilde bir sokak faaliyeti yürüten Tarsus Meydan Oyuncuları ise 1962 yılında Tarsus Lisesi Tiyatro Kolu olarak çalışmalarına başlamış bir topluluktur. Topluluk 1963'de okul tiyatrosunda ve Halkevi Gençlik Tiyatrosu'nda çalışmaya başlar. An-

cak 1967'de Halkevi'nden kovulurlar. Devrimci eylem içinde görevleri işçi ve köylüden bir birikim sağlayıp onları "kavgaya girdirtmektedir." Grubun tezi günün şartlarında "devrim için düşünce tiyatrosu"dur. Sergiledikleri oyunlar "İrgat," "Kanuncu," "Balta," "Düğün ya da Davul" ve "Oy"dur.⁹

POLİTİK VE KİTLESEL

Yukarıda bahsettiğimiz gruplar temel olarak ajit-prop diye tanımlayabileceğimiz gruplardır.¹⁰ Bu grupları tanımlayabilecek ortak nokta tiyatroya yükledikleri görev ve anlamdır. Tiyatroya yüklenen anlam ve misyon da eyleme geçme ve geçirmedir. Bu grupların ortaya çıkışının dışında bahsetmemiz gereken bir başka akım ise amatör tiyatrolardır. Amatör tiyatro faaliyetleri politik ortamın, alt-üst olan değer yargılarının ve sosyal değişimin tetiklemesiyle kendiliğinden bir şekilde adeta bir salgın halini alır. Hatta belki de tiyatro faaliyetlerinin patlamasından değil de

genel olarak sanatta, özelde tiyatrodaki amatör-profesyonel ayrımının silikleşmesinden bahsetmek daha olasıdır. Bu ayrımın silikleşmesinin önemli nedenlerinden biri sanatın, özel olarak da tiyatronun, bu dönemde hiçbir politik aktör tarafından mutlak bir şekilde belirlenmemesidir. Böylelikle sanat ve tiyatro alanı herkese açık ve ulaşılabilir hale gelmektedir. Daha önceki dönemlerde kendini bu alanlarda ifade etme fırsatını yakalayamamış kesimler ve özellikle alt sınıflar tiyatro ile buluşmakta, kendi tiyatrolarını yaratmaktadır. Çok farklı tiyatro kesimlerini ortak kesen ve adeta onları ortak bir politik gündeme birleştiren nokta ise repertuarlarıdır. Profesyonel, yarı-profesyonel ve amatör topluluklar, liselerin temsil kolları, üniversitelerin tiyatro topluluklarının oynadıkları oyunlar toplamda ortak bir repertuara işaret etmektedir.

Müesses nizam ve egemenler açısından gerek repertuar gerekse de hem oyuncu hem de seyircileri kapsayan politikleşme ve kitleselleşme hiç de üzerinden atlanacak bir mesele değildir. Bu kitleselleşme ve politikleşmeye tiyatro faaliyetlerini yasaklayarak, hiç olmazsa sınırlandıracak tedbirlerle yanıt verilir. Neredeyse tüm kesimlerden tiyatro grupları, hatta zaman zaman Şehir Tiyatroları ya da Devlet Tiyatroları gibi ödenekli tiyatrolar da yasaklamalar, hatta kapatmalarla karşı karşıya kalırlar. Politik tartışmaların merkezine yalnız Devlet Tiyatrosu gibi kurumsal olan bir tiyatrodaki yasaklamalar değil örneğin lise tiyatroları da yerleşebilmekteydi. Sahneye konulan oyunlar da aynı biçimde yasaklamalara konu olabilmekteydi.

Buna bir örnek, Mart 1974'de Bandırma Lisesi'nin tiyatro kolunun hazırladığı Güngör Dilmen'in "Kurban" adlı oyununun ilçe kaymakamı Cevdet Basım tarafından olay çıkmasını engellemek gerekçesiyle yasaklanmasıdır.¹¹ Tiyatro 74 dergisinin bir haberine göre oyunun hazırlanması ve davetiyelerin velilere dağıtılmasının ardından yerel basında oyun hakkında bir tartışma yaşanmış ve

bir gazete oyun aleyhinde kampanya başlatmıştır. Gazete oyunun "dini-mizle alay eden bir oyun" olduğunu iddia etmektedir. Haberdan anlaşıldığı kadarıyla gazete spekülasyon yapmaktadır. Haberi kaleme alan gazeteci oyunun metnini bilmemesine ve lise topluluğu hakkında bir fikri olmamasına rağmen meçhul kaynaklardan bu oyun hakkında edindiği istihbarat doğrultusunda bir kışkırtma yoluna gitmektedir. Aynı gazete kaymakamlığa ihbarda bulunarak eğer oyun oynanırsa Tunceli olaylarının Bandırma'da da tekrarlanacağı tehdidini savurmaktadır. İlçe kaymakamı lise müdüründen oyunun oynatılmamasını istemiş lise müdürü ise yazılı bir emir olmaksızın oyunun oynatılmasından vazgeçilemeyeceğini ifade etmiştir. Bunu üzerine ilçe kaymakamı yazılı bir emirle oyunun oynatılmamasını lise müdürlüğüne bildirmiştir. Bu durum lisenin öğrenci ve velilerine protesto edilmiş ve kaymakamın tutumu da şiddetle kınanmıştır. İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Başbakan Ecevit'e telgraflar çekilerek "yurdumuzda zorbalık mı hakimdir, kanunlar mı?" diye sorulmuştur. Toplumsal hareketlerin güçlü olduğu başka diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de tiyatro yapabilmek ya da yapamamak, özelde bu oyunu oynayabilmek bir kez daha rejimin niteliğini belirlemekte temel kriterlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Tiyatro oyununun yasaklanması, oynanıp oynanamaması hem izleyici hem de oyunun sahibi olan liseli gençler tarafından bir özgürlük ve bir rejim sorunu olarak algılanmaktadır. Bu yasaklamayı, sistemi sorgulamanın ve sistemin niteliğini gözler önüne sermenin bir vesilesi saymaktadırlar. "Güvenlik kuvvetleri kanunsuzluk yapanlara engel olup suçsuz koruyacakları yerde suçlunun dedigine prim vermektedirler" denilerek kanunların suç saymadığı bir oyunun "üç beş gericinin" ihbarını ile yasaklanması adeta bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Kaymakam zorbalara boyun eğmesi ve kanunlarla değil korkuyla hareket etmesinden dolayı kınanmaktadır.

Dönemin en önemli tiyatro etkinliklerinden biri olan İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması da bu tartışmadan azade kalmamıştır. Aynı oyun Kadıköy Halk Eğitim merkezinde düzenlenen İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması'nda İstanbul Erkek Lisesi tarafından lise müdürünün girişimi yüzünden polisin geniş gü-

lendirilmekte, oyun yorumlarına yer verilmektedir. Öğrenciler profesyonelleri de aşan performans ve oyun yorumları sebebiyle alkışlanmaktadır. "Tüm kalıpların ve kuralların kırılıp parçalandığını gördük bu şenlikte" diyor Zeynep Oral ve devam ediyor: "Aristophanes gibi bir klasik, Shakespear gibi dokunulmazlığı olan, Re-

Temel olarak ajit-prop diye adlandırabileceğimiz bu grupları tanımlayabilecek ortak nokta, tiyatroya yükledikleri görev ve anlamdır. Tiyatroya yüklenen anlam ve misyon da eyleme geçme ve geçirir.

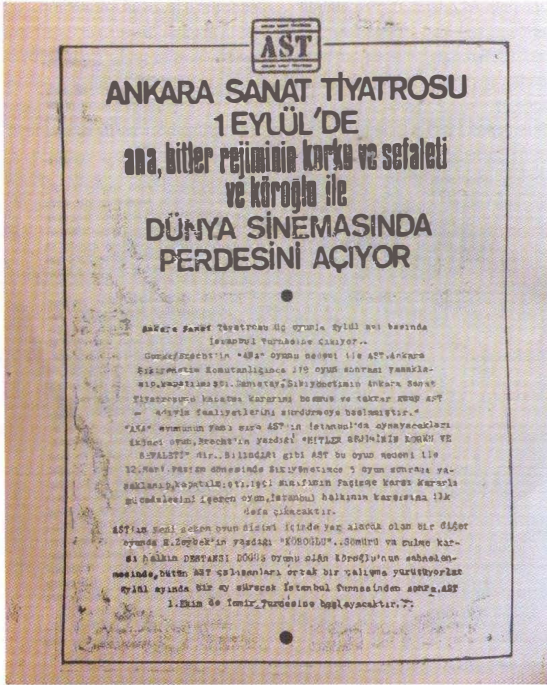
venlik tedbirleri altında sergilenmiştir. Zira burada da oyun sırasında gericiğin oyunu basacağı söylentisi çıkmıştır. Oyunun İstanbul'da yarışmada sergilenebilmesi başka bir tartışmanın daha önünü açmıştır. Oyunun yasaklandığı ve oynanamadığı Bandırma'daki veliler tarafından yeni bir protesto dalgası başlatılmıştır. Veliler tarafından kaymakamlığa yeni bir yazı yazılarak "İstanbul ve Bandırma'da ayrı ayrı hukuk uygulaması olup olmadığını" sorulmuştur.¹⁰

Burada iki küçük örneğini verdiğimiz bu tür olaylar dönem içinde ne ilk ne de sondur. Bu olayların şiddetle tartışılması ve basın organlarında yer alması hem liselerdeki tiyatro kollarının son derece aktif olduğuna hem de bu olayların ne kadar sıklıkla yaşandığına işaret etmektedir. Yurt çapında buna benzer olayların yüzlerce belki de binlerce örneği mevcuttur.

Daha önce de vurguladığımız gibi dönemin önemli faaliyetlerinden biri de İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması'dır. Şüphesiz bu yazı kapsamında yarışmanın tümü hakkında kapsayıcı bir analiz yapmak mümkün değildir. Ancak bu yarışmadan bahsetmek dönemin ruhunun anlaşılması açısından önemlidir. Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nin 1975'de beşincisini düzenlediği yarışmada çoğunlukla İstanbul'dan olmak üzere otuz yakın lise yer almıştır. Eleştirilerde lise öğrencilerinin performansları değer-

şat Nuri gibi yıllardır koşullandığımız yazarların eserlerinin gençlerin elinde ne denli yenileşebileceğini, ileriye dönük bambaşka boyutlara nasıl ulaşabileceğini gördük. Denemelere girişmenin, risk almanın, kendilerini ve kendilerini izleyenleri sınamalarını korkusuzluğunu gördük. Gören, duyan, değerlendirebilen, düşünen seçebilen gençliği gördük.¹¹ Aynı dergide kendisiyle İstanbul Liselerarası Tiyatro Örgütü üzerine yapılan bir söyleşide Haldun Taner, liselerdeki tiyatro faaliyetlerinin gençleri "imeceye, ortak çalışmaya alıştırdığını" ve rejiji kendilerinin yaptıkları durumlarda yaratma sevinçlerini ve yorum özgürlüklerini daha yoğun yaşadıklarını... ufuklarını genişlettiklerini... rol gereği çeşitli insanlarla özdeşleşme zorunluluğunun onları bencilikten ve kendi kabukları içinde kışkırtarak sıyırdığını" belirtiyor. Haldun Taner'e göre "Carrar Ana'nın Silahları"nı oynayan Bakırköy Lisesi profesyonel topluluklarda göremediğimiz bir titizlik ve özen içinde oyunlarını hazırlamak için tam iki yıl çalışmış..." "Bertolt Brecht'in çeşitli oyunları yurdumuzda oynandı" diyor aynı yazıda Haldun Taner, ancak "öyle sanıyorum ki" diyor ve ekliyor "Brecht sağ olsa, bu oyunları görmüş olsaydı hem yorum, hem oynanış bakımından en son ekibi (Bakırköy Lisesi) daha çok beğenirdi."¹²

Bu değerlendirmeler çerçevesinde bu liseli gençleri profesyonellerle

boy ölçülebilecek bir seviyeye getiren şey nedir? Liseli gençler bu seviyeye nasıl ulaşmışlardır? Bu sorunun cevabı aynı zamanda tiyatroyu sosyal hareketlere ve radikal sosyal dönüşümlere kuvvetle bağlamaktadır. Bu yeni dönemde sosyal alt-üst oluşla birlikte toplumun içerisinde değer yargıları, neyin iyi, güzel ve doğru olduğu radikal bir şekilde değişmekte, müesses nizam kökünden sarsılmaktadır. Eskiden tiyatronun makbul kabul edilen yönlerinin yerine onun kolektif çalışmayı teşvik

eden, bencilliği ve yalnızlaşmayı önlemeye hizmet eden yanlarına yapılan vurguyu bu açıdan değerlendirmek olasıdır. Zira zamanın ruhu buna işaret etmektedir.

SONUÇ

Şüphesiz 1960-1980 arası dönemde tüm dünya ve Türkiye'de yaşanan ve etkileri hala üzerimizde hissedilen değişimin topyekün değerlendirmesini ve muhasebesini yapmak bu yazının sınırlarını bir hayli aşan

bir ölçektir. Kaldı ki böylesine köklü dönüşümler yaratan bir dönemin yalnız tiyatrodan yol açtığı değişimin izini sürmek bile hayli geniş bir araştırmaya ihtiyaç duyuyor. Dolayısıyla 1960-1980 arası dönemin tiyatro açısından topyekün bir değerlendirmesini bir kısa yazıyla yapmak tüm bu faaliyetleri gerçekleştirenlere bir haksızlık olacak ve son derece güdük kalacaktır. Ankara Sanat Tiyatrosu gibi, Dostlar Tiyatrosu, Halk Oyuncuları gibi, Arena Tiyatrosu gibi tiyatro hayatını ve dönemi anlamakta önemli rol oynayabilecek toplulukları da içine katan çok daha geniş bir tarih yazma çabası şüphesiz bu yazının sınırlarını çok aşır. Ancak bu yazı dönem içerisinde keşitler seçerek toplumsal hareketler ve radikal sosyal dönüşümlere eşlik eden özellikle amatör tiyatro faaliyetlerinin de hem görünür kılınmasının ve varlığına işaret edilmesinin olanaklarını araştırıyor. Bu mütevazı girişim belki de daha derin ve kapsamlı araştırmaları dönemin ruhuyla söylersek "ajite" edebilir. Ancak yine de son bir söz olarak şuna işaret etmekte fayda var: Bu dönemde söyleyecek sözlü olanlar tiyatroyu bu sözün söylenebileceği bir alan olarak görüp burada kendilerini ifade etme çabasına girerken, eleştiri oklarının hedefi haline gelen egemenler açısından da tiyatro kendilerine yönelen tehdidin açık bir sembolü konumunda olmuştur. Tiyatro o gün müesses nizam için nasıl bir tehdit oluşturmuşsa bugün de aynı potansiyeli içinde barındırmaya devam ediyor. Yeter ki kendi tarihselliği içerisinde aradığını bulabilsin.

DİPNOTLAR

1. Bilge Seçkin, "Staging the Revolution: The Theatre of the Revolution in the Ottoman Empire 1908-1909", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007; Bilge Seçkin, "1908 Devrimi'nde Politik Tiyatro ve Beşat Oyunu", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 38, (Mart 2008), ss. 265-274; Bilge Seçkin, "Revolutionary Theatre and Mass Politics in the Ottoman Empire: Vatan Performances during the 1908 Revolution", *Social Transformation and Mass Mobilization in the Balkan and Eastern Mediterranean Cities (1900-1923)*, derleyen Andreas Lyberatos, (Heraklion: Crete University Press, 2013), ss. 147-160. Bunların dışında özellikle 1968 ve tiyatro ilişkisine şu yazımda da geçerken değinmişim: Bilge Seçkin "Etkilenenlerin Şenliğinde Sahne Almak: Toplumsal Hareketler ve Tiyatro", *Toplumsal Hareketler*, Tarih, Teori ve Değişim, derleyen Y. Doğan Çetinkaya,

- (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), ss. 471-504. Bir başka devrimci dönem ve tiyatro ile ilişkisi için ayrıca bkz. Bilge Seçkin Çetinkaya, "1917 Devrimi ve Tiyatro", 1917 Rusya'da Devrimde Devrim. Hazırlayanlar Mehmet Ö.alkan ve Y. Doğan Çetinkaya, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018).
2. "Devrimci Amatör Tiyatrolar Şenliği Üzerine," ODTÜ OB Tiyatro Kulübü, Tiyatro 70, Mayıs 1970.
3. Bu dönem ve tiyatro grupları üzerine son yıllarda yapılan bir çalışma için bkz. Eren Buğlalılar, Kadice Koltuktan Amele'lazınca: Türkiye'de Politik Tiyatro 1960-1972, (İstanbul: Tavr Yayınları, 2014).
4. "Devrim İçin Hareket Tiyatrosu Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 41-44.
5. Anıtdergisinde aktaran Burak Üzmekici, "Köküğü Bir Esiğe Karşı Devrim İçin Hareket Tiyatrosu," [http://www.e-skop.com/skopbulten/koksuz-bir-estige-karsi-devrim-](http://www.e-skop.com/skopbulten/koksuz-bir-estige-karsi-devrim-icin-hareket-tiyatrosu/293)

- icin-hareket-tiyatrosu/293
6. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
7. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
8. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
9. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
10. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
11. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.
12. "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," Tiyatro 70, Şubat 1970, s. 42-43.

Osmanlı'daki iki isyan hazırlığına kapsamlı bir bakış

Padişahı Devirmek, 1859 ve 1867 yıllarında İstanbul'da açığa çıkarılan iki isyan hazırlığı üzerinden iktidarın devrilmesi girişimlerinin izdüşümlerini ele alıyor. Burak Onaran, 17. yüzyıldan itibaren imparatorlukta yaşanan hal' girişimlerinin seyrini, bu eylemleri düzenleyenleri ve taleplerini tarihsel bir bütünlük içine yerleştiriyor. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonraki dönemde, Kuleli Muahedesi ve Meslek Cemiyeti mensuplarının kalkıştığı padişahı devirmeye yönelik ilk iki girişimi ayrıntılı şekilde inceliyor.

Türk, 430 sayfa

"68 EŞİTTİR UMUT": ÖMER MADRA İLE SÖYLEŞİ

SEFA ASLAN - İSMAİL EKİNCİ

68 Öğrenci Hareketlerinin 50. yılında, Mayıs ve Haziran ayları boyunca her çarşamba saat 9:30 – 10:00 arasında Açık Radyo'da "68 Söyleşileri" mikrofonda olacak. Tarih Vakfı ve Açık Radyo işbirliği ile gerçekleştirilecek söyleşilerde Toplumsal Tarih'in bu sayısında yer alan yazarlar ve 68'liler konuşacaklar. Ayrıca 68'in 50. yılı için yapılan etkinlikler ve konuya dair yeni yayınlar da "68 Söyleşileri"nde yer alacak. Biz de bu vesileyle radyonun kurucusu Ömer Madra ile bir söyleşi gerçekleştirdik.

Sefa Aslan: Söleşimize ABD ve Avrupa'daki 68 öğrenci hareketleriyle o dönemde beliren muhalefet hareketi ve radyo ilişkisiyle başlayalım. O dönemde muhalefet ile radyonun arasındaki ilişkiyi nasıl tarif edersiniz? Müzik bu ilişkinin neresine denk düşer?

Ömer Madra: Esas olarak bu ilişki 68'den biraz önce başlar. Hem ABD'de hem de Avrupa'da bağımsız radyolar, korsan radyolar vardı. Mesela İngiltere'de Radio Luxembourg'a korsan radyo diyebiliriz. Bu radyoda siyahlara özgü bir müzik olan Blues ve Jazz'dan türeyen ama çok büyük bir özgürlük özlemini de ifade eden Rock'n Roll müziğinin, bu müziğin devriminin ve 50'lerin sonlarında Fats Domino, Chuck Berry gibi sanatçılarla başlayan bu hareketin 68'de tekrar canlanması söz konusu. Özellikle bu Radio Luxembourg gibi korsan radyolarda başta Beatles ve Rolling Stones gibi önemli gruplar yer alıyor. Hatta 68 Hareketi'nin Vietnam Savaşı'na karşı olan ilk büyük gösterisi ABD'de değil İngiltere'de olmuştur ve buna Rolling Stones'un kurucu üyesi Nick Jagger'in da katıldığı bilinir. Rolling Stones'un 1968 yılında çıkardığı "Beggars Banquet" albümündeki "Street Fighting

Man" gibi parçaları ve aynı şekilde Beatles'in "Revolution" parçaları da direkt savaş karşıtı parçalardandır.

68 hem masumiyeti hem de dönüştürücü bir şeyi ifade eden bir dönemdir ve bugüne kadar buna benzer bir geleneği hala sürdüren bu radyolar bunun taşıyıcısı olmaları açısından büyük önem taşır. Sonraki zamanlarda 1970'lerde İtalya'da Franco "Bifo" Berardi'nin kurduğu Radio Alice de önemli korsan radyolardandır. Topluluk radyolarının, "Community Radio" denilen şeyin toplu hayatında dönüştürücü bir etkisi olduğu konusunda herkes hemfikir diye düşünüyorum. Şimdi dijital radyo devrimi, radyo 2.0 var ama bu Community Radio ile aynı şey değildir. Bu devrim hakkında konuşurken, Beatles'in özellikle ABD'de başlayan Rock'n Roll devrimini önce İngiltere'den ithal edip sonra "Liverpool İstilas"ı diye adlandırılan dönemde yeniden ABD'ye ihraç etmesinden yani radyonun hayatı dönüştürücü etkisinden bahsediyoruz.

Geçenlerde çok ilginç bir şey oldu. Sultan Tunç Almanya'da yetişip büyüyen ama şarkılarını Türkçe kaydeden bir sanatçı ve "Huzur İsyanda" adında oldukça ilginç bir parçası var. Onu dinleyici destek haftasında

Naim Dilmener'in programına davet ettik, kendisi de sağ olsun kabul etti. "Huzur İsyanda" şarkısını dinledikten sonra, başta "Bu çocuk genç biri, 68'i nereden bilecek?" diye düşünüyordum ama yapılan mülakatta benim sürekli kafamı kurcalayan "68'in yansıması nasıl oldu?" sorusunun cevabını ondan alabildim. "Almanya'da eğitim hayatın nasıldı?" sorusuna Sultan Tunç'un cevabı, "Sınıfımda bir sürü Türk vardı ve zorlu bir sınıftı ama eğitiminin iyi olduğunu söyleyebilirim. Hocalar dünyayı değiştirdi çünkü hepsi 68'iydi" oldu ve ben de o anda sorunun cevabını anladım. Demek ki 68'li hocalar böyle bir etki yaratabiliyor ve bu etki 50 yıl sonra bile hala görülebiliyor. Ya da 68'in en önemli simalarından birisi, Paris'te 68 Hareketi'nin liderlerinden biri Daniel Cohn Bendit geçenlerde hala bir mücadele ve umut olduğunu Osman Kavala'ya yazdığı mektupta da ortaya koydu. Şimdilerde özellikle ABD ve Fransa'da da öğrenci hareketlerinin tekrar başladığını, hem de bu sefer daha şiddetli bir şekilde başladığını görüyoruz.

Açık Radyo'da da 1998 yılında, 68'in 30. yıldönümünde 68'i en iyi takip eden bağımsız fotoğraf ajansı Magnum'un fotoğraflarıyla bir sergi ve takvim yaptık. Yani biz Açık Radyo

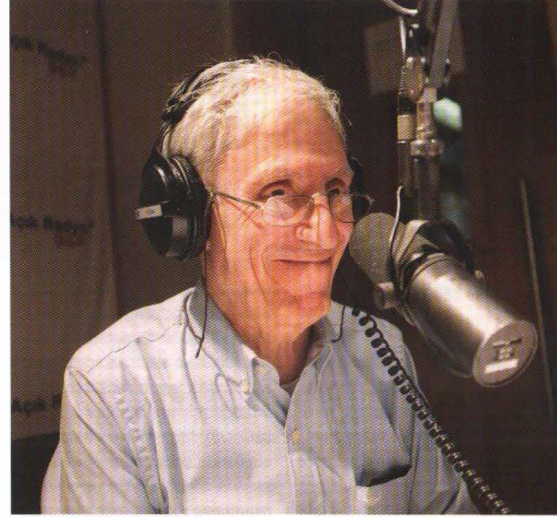
olarak 68'in yıldönümlerinde sürekli işin içindeydik. Ayrıca 2008'de 68'in 40. yıldönümü ile ilgili bir dizi program yaptık. Bu programlar 68 yılına bir gönderme olarak 6 dakika 8 saniyelik programlardı. Yani radyonun böyle kopma bağlantıları vardı. Radyo, özellikle bağımsız radyo, öz-gürleştirici düşüncelerin en önemli yayıcılarından biridir ve benim kanaatimce hep böyle kalacaktır.

İsmail Ekinci: Hocam tam bu konu üzerinde Rolling Stones'un "Street Fighting Man" şarkısındaki "Çünkü yaz geldi ve sokak kavgası zamanı ama zavallı çocuk ne yapabilir? Rock'n roll grubunda şarkı söylemekten başka" dizelerinden ve Rolling Stones'un diğer şarkılarından iktidar ve müzik ilişkisini görebiliyoruz. Karl Marx müzik için gerçeğin aynasıdır demiştir ve gerçekten de bu dönemin müziklerinde sokak imgesi, kadın hareketinin imgeleri ve aynı şekilde anti-emperyalist hareketin imgelerini görebiliyoruz. Peki bu hareketin Türkiye'deki yansıması nasıl olmuştur? Özellikle iktidar ve müzik ilişkisinde Anadolu Rock'ı nereye konumlandırabiliriz?

Ömer Madra: Tabii ki etkilenmemesine imkan yok ama bir miktar farklı yansımaları da olmuştur. Türkiye'de bu etki Avrupa ve Amerika'da geliştiğinden biraz daha farklı gelişmiştir. Ama ben Türkiye'de bununla ilgili bir radyo programı hatırlamıyorum. 16 yaşlarındayken bir arkadaşımın TRT'ye gidip Rock'n Roll programı yapalım teklifini sunduğumuzda "Biz sizi sonra ararız" cevabını vermişlerdi (gülüşmeler). Böyle bir şeyler de yapmaya çalışmıştık.

Bu konuda Derya Bengi'nin *60'lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük - Dünya Durmadan Dönüyor* kitabı göz atmaya değer bir kitap olarak görülebilir. Bu yılların müziğe yansımaları, Anadolu Rock gibi oluşumların hepsi çok hoş ele alınmıştır. Benim de o tarihleri içine alan *Romanıma Sana Bir Ses* adında yarı otobiyografik bir romanım vardı. Bu dönem

nasıl yansıtıyor diye bu romanı da kitabının içine almış Derya Bengi. Aslında romanın başrolünde müzik oynuyormuş. Ben bunu Derya Bengi yazana kadar fark etmemiştim. Kitabımda sadece Rock'n Roll değil klasik müziğin de rolü var ama tabii ki ağırlıklı olarak "isyan müziği" Rock'n Roll'un rolü var.

Ömer Madra.

Yani tabii ki çeşitli yansımaları oldu ama 68'in Türkiye'ye nasıl yansıdığını ya da nasıl yansımadığını anlamak için uzun ve ayrıntılı bir analiz yapmamız gerekir. Ben kendimi bu konuda ayrıntılı bir analiz yapacak kadar ehil hissetmiyorum.

En önemli şeylerden biri, 68 dediğimiz savaş sonrası kuşağın. "Bizim de söyleyecek, toplumu değiştirecek sözümüz var" demesiydi bana göre. Ve burada da konu şimdi müşterekler diye ifade ettiğimiz, Gezi'de de tekrar kendini ortaya koyan hikayedir; yani herkesin paylaştığı şeylerdir. Radyo da müşterektir. Açık Radyo'nun da özelliklerinden birisi hem kendisinin müşterek olması hem de kendi programcılarının hemen hemen hepsinin gönüllü olmasıdır. Açık Radyo programcılarının kendi bilgi birikimlerini, kültürel yaklaşım ve düşüncelerini yansıtabilme için müthiş bir aracı. 22 yıllık yayın faaliyeti içinde 1200'ün üzerinde programcımız olmuştur ve bunların

çok çok azı sürekli burada her gün birkaç saat yürütülen programlarda görev almışlardır. Bunlar ve teknik insanlarımız dışında herkes gönüllü programcıdır burada. Hatta bırakın ücret almayı kendileri cd'leriyle, kitaplarıyla katkıda bulunan ve bunları dinleyicilerle paylaşan 1200'ü aşan sayıda programcısının olması ve bu

insanların her konuda 1100'ü aşkın programı organize etmeleri müthiş bir şey ve bunun dünyada başka bir örneğinin olduğunu düşünmüyorum açıkçası.

Sefa Aslan: Az önce Gezi'den bahsettiniz. Gezi'yi 68'le benzeştirenler oldu. Bu dönemde aslında bahsettiğiniz müşterek hayatı deneyimleme fırsatı yakalamıştık. Bunun Açık Radyo'ya yansımaları nelerdi?

Ömer Madra: Biz bu konuda bir belgesel yaptık. Gezi'yi çok yakından takip ettik ve biz Gezi hareketini ilk fark edenlerden biriydik. Ağacların sökülme başlamasından önce bir arkadaşımızın haber vermesiyle olaylardan önce yakından takip edebildik. Sonradan da üç bölümlük bir belgesel hazırladık ve bunu Tarih Vakfı'yla da paylaştık. Gezi müzikleri ile ilgili bir çalışmamız da oldu çünkü Gezi döneminden çok sayıda müzik çıktı.

Topluluk radyoculuğu diye adlandırılan zorlu bir şey var ve aslında bu konu Gezi'den önce de dünyada başlayan büyük hareketlerle birlikteydi. Bunlardan birisi Occupy Wall Street hareketiydi. Bu işgalde ilk yaptıkları şey hemen bir kütüphane kurmaktı. Tabii bu kütüphanenin kurulması da müştereklerle birlikte oldu. Burada Gezi'de de bir kütüphane vardı mesela. Occupy Wall Street'te insanlar müze bile kurdular. Kasklar, gaz kapsülleri ve benzeri materyalleri sergilediler. Occupy Wall Street hareketinde iktidarın yaptığı ilk iş de bu kütüphaneyi yok etmek oldu, bu müşterekliği yok etmek oldu. Buradan ben Tarih Vakfı'nın da ana ilgisi olan toplumsal belleğe dikkat çekmek istiyorum çünkü bu gibi hareketlerin karşılaştığı en büyük tehlike unutulmaları, yani bellekten silinmeleridir.

Benim de hayran olduğum ve yakından takip etmeye çalıştığım Democracy Now! adlı radyonun kurucularından olan Amy Goodman hala haftada 5 gün 1 saatlik bir program yapıyor. Biz bu programı İngilizce olduğundan maalesef sabah 6-7 gibi yayınlatabiliyoruz. Amy Goodman, karabasan gibi üstümüze çöken dünyada umut veren tek şey hareketlerdir diyor. Ama bu hareketler de bağımsız şeyler değildir diyor, yani kendiliğinden çıkmaz diyor.

Sefa Aslan: Özellikle ekolojik anlamda karamsar bir tablo var karşımızda ama insanlar bu karamsar tablodan bir umut ışığı arayabilir miyiz diye mücadele ediyor.

Ömer Madra: Aynen böyle işte. Amy Goodman da umut veren hareketlerdir ve bu hareketler de tek tek şeyler değildir diyor. Occupy Wall Street olsun, kadın hareketleri olsun, LGBTI vs. hepsi daha öncekilerinin bir izdüşümünü içerirler ve hem birbirlerine hem geleceğe referanslılardır ve sonuçta toplumsal bellek böyle aktarılır. O yüzden yıldönümleri hayati önem taşır. Bizim de en çok üzerinde durmaya çalıştığımız şeylerden biri buydu. Birçok belgesel yaptık. Saba-

hattın Ali'nin doğumunun 100. yıldönümünde, Oğuz Atay'ın 30. ve 40. ölüm yıldönümlerinde toplu eserlerini okumak gibi programlar yaptık. Bach'ın ölümünün yıldönümünde çalınmadık eserini bırakmadık. 68 Devrimi'nin 40. yıldönümünü Mayıs 2008 boyunca yaptık mesela. 6-7 Eylül Olayları'nı, idamlarının 75. yıldönümlerinde Sacco ve Vanzetti'nin anılmasını gerçekleştirdik. 20. yıldönümünde aslında tarihin en önemli dönüm noktalarından birisi olan Sabra ve Şatilla Katliamı'nı, 25. yıl dönümünde 12 Eylül Darbesi'nin, 40. yıl dönümünde 12 Mart Darbesi'nin, 50. yıl dönümünde 27 Mayıs Darbesi'nin programlarını yaptık. 27 Mayıs ve 12 Mart Darbelerini de pek çok insan bilmiyor. Bir gün radyoya doğru giderken taksi şoförü bana 12 Mart'ta darbe mi oldu diye sormuştu. Ben de oldu hatta hapiste yatanlar da oldu demiştim. Tabii bunları çeşitli konularda ilgili ve bilgili arkadaşlarımızın sayesinde gerçekleştirebiliyoruz. Bizim kendimizin bütün bu konular hakkında bilgi sahibi olmamız gibi bir durum yok yani. 17 Ağustos sonrasında 2 ay süreyle radyonun formatını değiştirerek radyoyu bir çeşit alıcı verici cihazına dönüştürdük. Yayına geçtiğimiz 1995 yılı hariç her yıl "Geçen Yılın Ardından" adında gayet kapsamlı bir değerlendirme programı yaptık ve siyasi, sosyolojik olarak neler yaşandı bunu araştırdık. Bu programı yılbaşına doğru bazen 2, bazen 3 günlük yarı belgesel formatında yayınladık.

1999'dan 2008'e kadar özel bayram programları yaptık. Bu programı da İncila Bertuğ yaptı. Bu program aracılığıyla sanat ve bilim dünyasının önde gelen isimlerine "Bayramda ne yaptınız?" diye sorarak bir panorama vermeye çalıştık. İnsanlar çok önemli şeyler de anlattılar ve bu program sonunda bir çeşit "sözlü tarih" çalışması oldu. Yani bu yıl dönümleri çok önemliydi.

Açık Radyo'nun 20. yıl dönümünde, "Açık Radyo Konuşuyor: İlk 20 Yıl" adında 30'er dakikalık 3 adet belgesel yayımladık. Radyomuzda Türkiye olarak ilk çaldığımız şarkı Neşet

Ertay'ın "Kendim Ettim Kendim Buldum" parçasıydı. Bu şarkıyla aslında başımıza geleceklere biliyorduk demeye çalıştık (gülüşmeler). Yabancı olarak da çaldığımız ilk şarkı The Coasters grubunun "Yakety Yak" yani "Laga Luga" şarkısıydı. Bu da aslında radyoda laga luga yapacağız anlamına getirdik ve hala da öyle gidiyor (gülüşmeler). Özellikle 97 ve 98'de Pozitif Grubu'yla ortak yaptığımız şenlik vardı İstanbul'da. Şimdi bir sürü festivaller oluyor ama o zamanlar böyle şeyler yoktu. Biz başlattık bunun gibi organizasyonları. Özel müzik kayıtlarından sınırsız bir tarihi arkeolojik kayıt yaptık. İlk olarak Askeri Müze'de yaptık ve acayip popüler oldu ve bu organizasyona bir dizi uluslararası katılım da oldu. Her biri en fazla 45 dakika süren konserler ve konferanslarla son derece zengin tarihsel organizasyonlardı. Şimdi bunların kitabını çıkartmaya çalışıyoruz. Orhan Gencebay da arabesk müziğin doğuşunu ve gelişimini anlatan bir konuşma yapmıştı, o zamanlar daha aklı başında konular hakkında konuşuyordu (gülüşmeler). Türkiye'de sonradan tanınmış müzisyenlerin ilk defa sahneye çıktıkları, mesela Trabzon'dan göç edip İstanbul'a gelip burada kemeçe, horon üzerine akademi kuran müzisyenlerin olduğu çok ilginç organizasyonlar da vardı. Bu yıldönümleri Açık Radyo için de çok büyük önem taşıyor ve hala da böyle yıl dönümlerinde programlar yapıyoruz. Şimdi de "Vaka-i Name" adını verdiğimiz bir program yapıyoruz. Yani sürekli tarihle bağlantılı hareket etmeye çalışıyoruz.

Sefa Aslan: Siz ekolojiye vurgu yapan ayrı bir program da yapıyorsunuz. Ekolojik denge, küresel ısınma konusunda da çok uzun süredir bunun bir tehdit olduğunu dile getiren isimlerden birisiniz. 68 kuşağının ekolojik denge konusunda her zaman çok hassas olduğunu görüyoruz. Sizce böyle bir bağlantıdan söz edebilir miyiz?

Ömer Madra: Robert Kolej'inde yıllıklarda yakın arkadaşlarımdan biri benim hakkında, "çok duyarlı bir

insandır her zaman, havalara kadar çok hassastır" yazmıştı. Eğer illaki bir bağlantı kurarsak belki de buradan kurabiliriz. *The End of Nature* isimli kitabı okuduktan sonra hayatım değişti diyebilirim. Bu konularda fikir sahibi olmamı sağlayan isim kitabın yazarı Bill McKibben'di. Radyoya geldiğim zamanlarda da zaten bu ekoloji denge konusu hakkında kısmen bilgi sahibiydim. Ayrıca çocukluk döneminde doğayla vakit geçiren çocukların yetişkinlik dönemlerinde bu konular hakkında daha hassas olduklarına dair çalışmalar da okumuştum. Tabii şimdiki çocuklar bütün gün ekranın başında doğayla iletişim kuramıyorlar. Böyle bir sorunumuz da var. Bir dönem radyoda orman yangınları ile ilgili konuşurken Mikdat Kadioğlu'ndan telefon geldi ve bana konuyu eksik anlattığımı söyledi. Ben de ona o zaman gel sen anlat dedim ve beraber senelerce program yaptık bu konularla ilgili. Radyoyu ekoloji konusu hariç hiçbir eyleme katmadık. Kadıköy'de bir eylemde aramadan geçerken elimdeki küçük yangın söndürücüyü gören polis memuru, "Bununla mı söndüreceksiniz küresel ısınmayı?" diye sorduğunda "En azından deneyeceğiz" demiştim (gülüşmeler). Şu anda da ekolojik konularla ilgili sekiz farklı programımız devam ediyor. Aslında olağanüstü bir facia bu konu. Ve bu faciaya neden olan kapitalizmin kendisidir.

Buna karşı tek çözüm ise mücadeledir, bu bir hobi değildir, ciddi bir konudur. Benzer konular tarihte bütün ürünlerinin kullanımında da karşımıza çıkmıştı. Zararları çok önceden bilinmesine rağmen hiçbir şekilde kamuoyuna duyurulmamıştır. Ve hatta teşvik edici reklamlar da sunulmuştur. Diğer konular ise petrol ve dijital ürünlerin sağlığa verdiği zararlarıdır. Petrol ilk kullanılmaya başlandığında petrol şirketleri kendi araştırmacılarına fosil yakıtların dünyaya zararları konusunda bilgi verilmesini isterler ve ortaya çıkan bilgiler de dünyanın fosil yakıtlardan oldukça zarar göreceği şeklinde sonuçlandırdığı halde sonuçların tam tersini kamuoyuna sunarlar. Çağımızda ise benzer bir senaryo dijital ürünlerde yaşanıyor. *National Geographic*'in araştırması ile birlikte öğreniyoruz ki aslında telefon şirketlerinin kendileri araştırma yapmışlar ve bu araştırmalar sonucunda Wireless'in insan sağlığına zararları açığa çıkmış, fakat bunları aynı petrol şirketleri gibi yayınlamamışlar.

Koşulsuz demokratiklik: demokratiklik sanı köşulün olmamalı. Ben 68'den de bunu anlıyorum kendi payıma. 68 eşittir umut. Ve umut da Amy Goodman'a göre hareketlerden çıkar. Democracy Now! radyosunun 20 yılını ve hareket liderleriyle yaptığı konuşmaları anlattığı kitabında,

"Bana umut veren şey ne mi? Sosyal hareketler. Hareketler yalıtılmış tek tek eylemler değildir. Eski hareketlerden esinlenen, birbirlerine referans veren ve gelecekteki hareketlere esin kaynağı olan hareketlerdir. Toplum böyle toplumsal hareketlerle muhalefet hareketleriyle değişir" der.

Benim de çok yakından takip etmeye çalıştığım feministlerin öncülerinden Rebecca Solnit'in bir sözü vardır. Demistir ki "Eğer hareketlere bakarsak kazanamayabiliriz ve hatta büyük olasılıkla kaybedeceğiz ama aynı zamanda kazanma ihtimalimiz de var. Ama hiç denemezsek kazanma şansımız olmayacak." Ben de tamamen böyle düşünüyorum. Hiçbir şey yapmadan bekleyerek bir şeylerin değişmesini istemek bana göre tamamen yanlış bir düşüncedir.

İsmail Ekinci: Muhalefet etmek lazim.

Ömer Madra: Evet kesinlikle. Ve bu muhalefet ancak böyle hareketlerle olabilir. Aşağıdan yukarıya toplumsal olan hareketler. Boğaziçililerin, Türk Tabipleri Birliği'nin yaptığı gibi hareketler. Sıradan insanların, ana babaların, çocuk çocukların hareketleri olması lazım. Başka türlü de olabileceğini düşünmüyorum. "Bir 68'linin itirafları" (gülüşmeler).

TÜRKİYE 68'İNİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNCELEMEK: TÜSTAV ARŞİVLERİNDE 1960'LI YILLAR VE 12 MART DÖNEMİ

ERDEN AKBULUT - EROL ÜLKER

Dünyada ve ülkemizde 68 Olayları'nın 50. yıldönümü çerçevesinde değişik etkinlikler ve değerlendirme toplantıları düzenleniyor. Biz de bu vesileyle ülkemizdeki 68 Olayları'nı da kapsayan sürecin, daha açık bir ifadeyle 1960 askeri darbesi ertesinde ülkemizde gelişen sosyal hareket ve olayların incelenmesinde başvurulabilecek kaynaklardan biri olan Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı'nda (TÜSTAV) toplanıp, tasnif edilerek kullanıma açılmış belge ve bilgiler hakkında bir genel çerçeve sunmayı uygun bulduk.

1992 yılında kurulan TÜSTAV, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet tarihinde ortaya çıkan sol akımlar, işçi hareketleri ve sosyal hareketler hakkında arşiv malzemelerini ve süreli yayın koleksiyonlarını bir araya getirmeyi hedefledi. Şimdiye kadar bu kaynakların önemli bir kısmı elektronik ortama aktarıldı ve www.tustav.org sitesi üzerinden çevrimiçi olarak erişilebilir hale getirildi.

Başlangıcı 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşuna kadar geriye götürülebilecek dönemde, Türkiye'de sosyalist ve komünist akımlar, işçi, gençlik ve kadın mücadeleleri büyük bir ivme kazandı. TÜSTAV arşivleri, bir yandan kuruluşuna karar alan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ne (TBKP) ve onun kurucu unsurları olan TİP'e ve Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) ait geniş bir koleksiyonu, diğer yandan diğer sosyalist akımlara ait yayınları ve devrimci gençlik hareketlerine ilişkin çok sayıda belgeyi içermektedir. Ayrıca dönemin sendikal yapılanmaları, kadın ve barış hareketleri hakkında da çok sayıda süreli yayın ve broşüre, arşiv

belgelerine, bunlara ilişkin katalog ve dokümlere çevrimiçi olarak erişilebilir. Yakın bir gelecekte arşiv belgelerine de çevrimiçi ulaşılabilirliği için çalışmalar yürütülmektedir.

SÜRELİ YAYINLAR

Neredeyse tamamı online erişime açılmış olan dergi koleksiyonları, TÜSTAV'ın söz konusu döneme ilişkin olarak muhafaza ettiği tarihsel kaynaklar içinde önemli bir yere sahiptir. Bunlar arasında, Aralık 1961'de yayın hayatına başlayan ve Haziran 1967'de kapatılana kadar 222 sayı basılan *Yön* dergisi bulunmaktadır. Bu derginin başyazarlığını, Türkiye sol hareketinde Kemalist ve sosyalist yaklaşımı birleştirme çabasıyla özgün bir yer tutan Doğan Avcıoğlu üstlenmiştir. Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimlerin kurucu kadrosu içinde yer aldığı *Yön*, yayınlandığı süre boyunca, sol eğilimli aydın ve bürokrat çevreler üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. *Yön*, TİP ve MDD'nin yanı sıra 1960'lı yıllarda Türkiye solu içinde var olan "asker-sivil zinde kuvvetler" in iktidara gelmesini hedefleyen bir siyasal eğilimi temsil

etmiştir. Bu çizgi Ekim 1969'dan itibaren haftalık olarak yayınlanacak olan *Devrim* dergisinde varlığını sürdürmüştür. *Yön* dergisinin 172 sayısı, TÜSTAV sitesinde elektronik olarak erişilebilir durumdadır.

Yön dergisi, ideolojik ve siyasal olarak belirgin bir şekilde farklılaştığı TİP'in Şubat 1961'de kuruluşundan kısa bir süre sonra yayın hayatına başlamıştır. *Ant* dergisinin ilk sayısı ise Ocak 1967'de, TİP'in 1965 seçimleriyle Meclise girdiği ve gençlik hareketlerinin, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) da etkisiyle ivme kazandığı bir siyasal bağlamda yayınlanmıştır. Yaşar Kemal ve Fethi Naci'yle birlikte derginin kurucuları arasında yer alan ve yazı işleri müdürlüğünü üstlenen Doğan Özgüden, "Niçin *Ant*?" isimli giriş yazısında bu siyasal bağlamı şu sözlerle betimler (s. 3):

Türkiye'de sosyalizm 1967 yılına daha güçlenmiş, daha halka mal olmuş, sesini sadece yurt içinde değil, uluslararası alanda da duyurmuş bir hareket olarak girdi. İşçi mahallelerinden dağ köylerine, üniversite yurtlarına

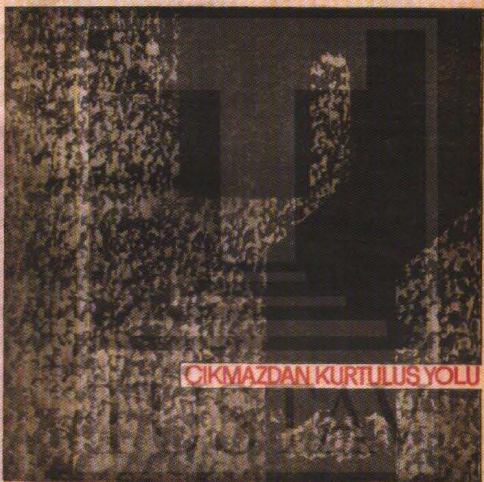
YÖN

HAFTALIK BAZETE

**BİR YUKSEK
MEMURUN
AÇIKLADIĞI
YOLSUZLUK**

6 ncı Sayfada

ÇIKMAZDAN KURTULUS YOLU

Aydınların Ortak Bildirisi

Yıl 1 - Sayı 1

100 Kuruş

dan subay evlerine kadar her sandıktan oy toplayarak meşruluğunu halk iradesine tescil ettiren sosyalizm, yarım yüzyıldan beri Türkiye'nin kaderi üzerinde söz sahibi olan bir İnönü'yü kendisinin kırk yıllık solcu olduğunu ilan etmek zorunda bırakarak etkisinin büyüklüğünü inkar kabul etmez şekilde ortaya koydu. Ancak, solun bu hızlı gelişmesine paralel olarak meseleleri de arttı. Bugüne kadar sosyalist hareketleri basit birer polis olayı olarak gören egemen sınıflar bu büyük uyanışın karşısında daha bilinçli bir cephe kurmağa başladı.

Ant'n yazarları arasında Aziz Nesin'den Abidin Dino'ya, İdris Küçükömer'den Kemal Süller'e ve Selahattin Hilav'a uzanan birçok aydın bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan en etkili sosyalist yayın

organlarından biri olan Ant, bu dönemin fikrîsel, siyasal ve sosyal tarihine ilişkin olarak elimizdeki en önemli kaynaklardan biridir. Nisan 1970'e kadar haftalık olarak yayınlanmış, daha sonra Nisan 1971'de sıkıyönetim koşulları altında kapatılana kadar aylık olarak yayın hayatına devam etmiştir. Haftalık Ant dergisinin 172 sayısına ve aylık Ant'in 12 sayısına TÜSTAV sitesinden çevrimiçi olarak ulaşılabilir.

MDD hareketi, TIP ve Yön/Devrim çizgisiyle birlikte 1960'lar Türkiye'sinde ortaya çıkan temel sol akımlardan biridir. TIP'in Türkiye'de sosyalist devrimin mümkün ve gerekli olduğuna ilişkin tezleri karşısında, anti-feodal ve anti-emperyalist bir siyasal stratejiyi daha fazla ön plana çıkaran MDD, ana hatlarıyla Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünde yayınlanan, Yön dergisinde ortaya çıkmıştır.

Bu dergide E. Tüfekçi mahlasıyla yazan Mihri Belli daha sonra, 1960'ların ikinci yarısında, giderek cuntacı bir siyasal çizgiye kayan Avcıoğlu ekibinden ayrılarak MDD'nin belli başlı kuramcılarının biri olarak ön plana çıkmıştır.

MDD çizgisi, özellikle 1967 yılında yayın hayatına başlayan haftalık *Türk Solu* ve ilk sayısı Kasım 1968'de yayınlanan aylık *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) aracılığıyla temsil edilmiştir. ASD'nin 28 sayısı TÜSTAV sitesinde çevrimiçi olarak erişime açılmıştır. Bu derginin ilk sayısında yer alan "Aydınlık Görüşlerini Açıklıyor. Dünya Türkiye ve Devrimci Mücadele" isimli yazıda MDD'nin esasları şöyle özetlenir (s. 26):

Milli-demokratik devrim mücadelesi, sınıf mücadelesidir; milli sınıfların, emperyalizme ve milli topluluğumuz dışındaki işbirlikçi sınıflara karşı mücadelesidir. (...) Milli-demokratik devrim yığınları dayanan, demokratik bir halk hareketidir. Milli-demokratik devrimin, bütün milli sınıfların güçbirliği hareketi olması, milli sınıfların harekete katıldıkları ölçüde ve güçleri oranında kendi mülkiyet biçimlerini ekonomiye hakim kılma, emperyalizmin ve feodalitenin tamamen tasfiyesine yol açacaktır. (...) Türkiye'nin ilerlemesine direnen en büyük gücün emperyalizm ve işbirlikçilerinin tasfiyesi, yani milli-demokratik devrimin gerçekleşmesi, sosyalizmin önündeki engelleri kaldırca ve milli-demokratik devrimin temel gücü proleteryanın köy emekçileriyle yürüttüğü devrimci mücadele, kaçınılmaz olarak sosyalizme sonuçlanacaktır. Sosyalist devrim, milli-demokratik devrimden farklı olarak, emekçi köylülerle ittifak eden işçi sınıfının devrimci iktidardır ve kolektif mülkiyet biçiminin ekonomiye egemen olmasıdır.

Aydınlık dergisi, Ocak 1970 tarihinde çıkan 15. sayıdan itibaren ikiye bölünmüştür. Bölünme, esas itibarıyla, Şahin Alpay, Doğu Perinçek, Halil

Haftalık *Yön* Gazetesi'nin ilk sayısında, gazeteyi çıkaran aydınların bildirisine yer verilir.

Berktaş gibi isimlerin ASD içinde başlattıkları Türkiye'de proletaryanın devrimci potansiyeli üzerine tartışma nedeniyle ortaya çıkmıştır. Neticede Cengiz Çandar'ın sorumlu yazı işleri müdürü olduğu ve kurucuları arasında Gün Zileli, Atıl Ant ve Ömer Özturgut'un bulunduğu Proleter Devrimci Aydınlik (PDA), daha ziya-

kısa süreli Kurtuluş dergisini yayınlayacak olan bu çevre, 12 Mart döneminde damgasını vuran hareketlerden biri haline gelecektir.

1960'lı yıllar boyunca Türkiye sosyalist hareketinde bir diğer çizgi de 1920'li yıllardan itibaren TKP içinde faaliyet göstermiş, 1950'li yıllarda

kütüphane malzemesi içinde yer almaktadır.

DAVA DOSYALARI

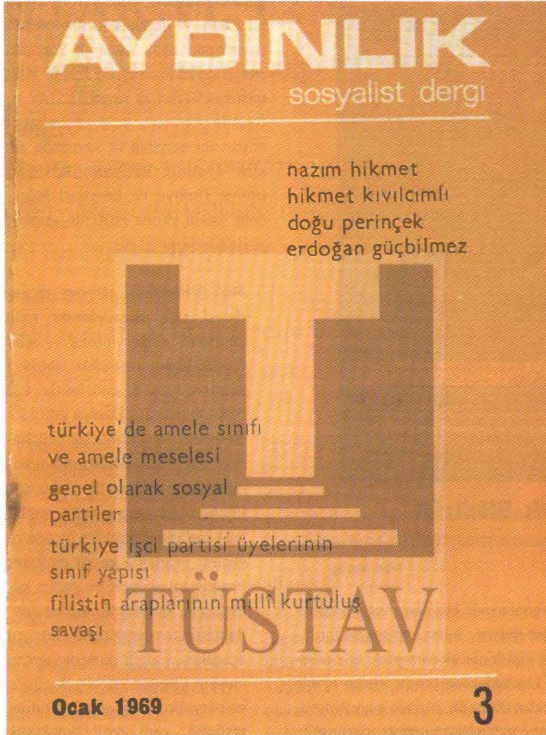
FKF'nin Ekim 1969'da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) ismini aldığı bir siyasal bağlamda ortaya çıkan ve üyeleri bu federasyonun yönetiminde etkin rol oynayan THKP-C, 12 Mart döneminde silahlı mücadeleye girişen devrimci örgütlerin en önemlilerinden biridir. İstanbul'da Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) etrafında örgütlenen ve Ankara'da FKF/Dev-Genç içinde yer alan Hüseyin İnanc, Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Yusuf Aslan gibi öğrenci liderlerinin kurduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), THKP-C'den de önce gerilla mücadelesini seçmiş durumdadır. İbrahim Kaypak-kaya ise muhtıradan sonra PDA'nın parti örgütlenmesi olan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'yle (TİKP) yollarını ayırarak Türkiye Komünist Partisi - Marksist Leninist (TKP - ML) ve bunun silahlı kanadı olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'nu (TİKKO) kurmuştur.

Vakfımızın arşiv koleksiyonları içinde yer alan dava dosyaları, genel olarak 1960 ve 70'ler Türkiye'sinde ortaya çıkan, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde yargılanan sol ve işçi hareketleri, özel olarak da yukarıda ismi geçen örgütlenmeler hakkında mevcut en önemli kaynaklar arasındadır. TÜSTAV - Dava Dosyaları Fonu'nda bulunan iddianame, gerekçeli karar, savunma ve fezlekelerin dikkate değer bir kısmı TIP, TKP, Haziran Hareketi (Mihri Belli çevresi), THKP-C, THKO ve TKP - ML/TİKKO davalarına ilişkindir. Ayrıca TÜSTAV - TIP Arşiv Koleksiyonu içindeki Nebil Varay Arşiv Fonu, doğrudan doğruya bu örgütlenmelere ilişkin dava dosyalarını içermektedir. Bu fonlarda yer alan belgelerin dokümanlarını içeren kataloglar TÜSTAV web sitesinde erişilebilir durumdadır.

TİP'E İLİŞKİN KAYNAKLAR

TÜSTAV koleksiyonları, 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin başlarında doğrudan

Aydınlik Sosyalist Dergi üçüncü sayısında sosyalist partiler, TIP üyelerinin sınıfsal kompozisyonu, Filistin Kurtuluş Hareketi gibi meseleleri ele almıştır.

de Maoçu bir siyasal çizgi benimseyerek Mihri Belli'nin MDD hareketine mesafe almıştır. PDA, Ocak 1971'e kadar yayınlanmaya devam etmiş ve toplamda 13 sayı çıkmıştır ki bunlardan 12. sayı dışında tümüne TÜSTAV web sitesinde elektronik olarak ulaşılabilir.

Aydınlik dergisinden ikinci bir kopya da Ocak 1971'de "Aydınlik Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup" başlığı ve Yusuf Küpeli, Mahir Çayan, Münir Ramazan Aktolga ve Ertuğrul Kürkçü imzasıyla yayımlanan broşürle gerçekleştirilmiştir. İzleyen süreçte Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) hareketini oluşturacak ve

Vatan Partisi'ni kurmuş olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı yönlendiriciliğindeki harekettir. 1967 ve 1969'de iki dönem halinde yayımlanan Sosyalist gazetesi, özellikle 1970'ten itibaren "partinin reorganizasyonu" fikrini öne çıkarmış, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye devriminin orijinalitesi olarak gördüğü "ordu" ve "gençlik" tezleriyle birlikte, finans kapital - tefeci bezirgan egemenliğine dayalı kapitalizm analiziyle Türkiye'ye yönelik özgün analiz ve görüşler ortaya koymuştur. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın gerek 1930'larda yayınladığı broşürler, gerekse 1960'lı yıllarda yayınladığı dergi ve kitaplar, TÜSTAV süreli yayınlar ve

TIP yayın organı olarak faaliyet gösteren dergilerin önemli bir kısmını da içermektedir. Bunlar arasında 1963-65 döneminde yayınlanan *Sosyal Adalet*; 1967-69'da yayınlanan *TIP Haberleri* ve 1969-70 yıllarında önce aylık sonra haftalık olarak yayınlanan *Emek* dergisi bulunmaktadır.

Ayrıca elektronik ortamda erişilebilir olan TÜSTAV – TIP Kütüphanesi bu parti hakkında zengin bir malzeme sunmaktadır. Mehmet Ali Aybar, Tarık Ziya Ekinci, Çetin Altan, İdris Küçükkömer gibi aydınların kaleme aldığı broşür ve kitapçıklar TIP'in 1960'lı yıllarda emperyalizm, bağımsızlık, Vietnam ve Kıbrıs gibi meselelere ilişkin stratejileri ve politik tutumları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Partiyeye ait çalışma raporları ve propaganda broşürleri de (örneğin Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm İçin İleri isimli seçim bildirgesi) TIP kütüphanesinde yer alan önemli basılı kaynaklardır. Ayrıca 1965 Milletvekili Seçimleri'nde TIP adına yapılan radyo konuşmalarına da TÜSTAV'ın görsel-işitsel arşiv fondan ulaşılabilir.

Sıkıyönetim dönemleri ve darbeler nedeniyle Türkiye'de yasal sol partilerin düzenli olarak merkezi arşivi tutulamamıştır. Dolayısıyla partilere ait arşiv kaynakları büyük oranda belirli kişilerin ellerinde toplanan koleksiyonlardan derlenerek oluşturulmuştur. 1960'lı yılların tek sosyalist partisi olan TIP arşivleri, halen Tarih Vakfı, TÜSTAV ve Amsterdam'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü arasında bölünmüş haldedir. TÜSTAV – TIP Arşivi kişisel bağışlarla oluşturulmuştur ve şu fonları içermektedir: Behice Boran Arşiv Fonu; Nihat Sargın Arşiv Fonu; Nebil Varuy Arşiv Fonu; Kemal Süker Arşiv Fonu; İnci İşbulur Arşiv Fonu; Alev Ateş Arşiv Fonu. Bu fonlara ait kataloglara elektronik olarak TÜSTAV sitesinden erişilebilir.

TKP'YE İLİŞKİN KAYNAKLAR

1960'lı yıllar boyunca Türkiye'de siyasal olarak TIP'i desteklemiş olan TKP'nin esas faaliyeti Almanya'daki

sosyal adalet

Haftalık Siyasal Gazete

26 Mart 1963 Yıl: 3 Sayı: 2

İMTİYAZ SAHİBİ

CEMAL HAKKI SELEK

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

TURHAN TÜKEL

İDARİ KURULU: Çarşıbaşı, 3110

Pazarı Sokak, No: 20 - 32 (Ya

taşı Etiler) Y-10 33 15

TELEFON: 1 00 8000

ABONTE: 2 Aylık 10 Lira,

6 Aylık 30 Lira,

1 Yıllık 60 Lira,

Yurt dışı abonesine posta ücreti

ilave edilmekte.

HAFTALIK BEHER GÜMÜŞ BENTİMEL

200 25 İrlanda, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

200 2500 Lira, 2000 2500 Lira

YAZARLAR:

Niyazi AGIRSAKLI, Tuncan AKTÜREL,

Mehmet CEMAL AKIN, Mehmet AKIN,

Tahir APAYDIN, Sadık ARIN, Mustafa

ARSLAN, Ünsü ARZAK, Şahin ARSLAN,

Öz, Mehmet Ali AYBAR, Enver AYDIN,

Şahin BALIĞOĞLU, Sadık BAKAR,

Ahmet BAŞER, Zeki BEYER, Asım BE-

ZİRCİ, Kemal BİLGEBAŞ, Bekir BORAN,

Erdem BİRİ, Muzaffer BİYERKULU, Uğur

CANKOÇAK, Edin CANKOÇAK, Ali-

CEMAL, Necati CİMALI, Enver Cİ-

LER, Asif CİMEPE, Suha CİNGİRCİ,

Ali Arif DAMAR, Süleyman ERG, Emin

ERLİN, Metin ERGÜL, Leyla ERGÜL, A-

RAZ ERHAT, Salim ERGÜL, Mustafa ERGÜL,

Selma ERGÜL, Cevat ERGÜL, İbrahim ERGÜL,

CE, Nevzat HATKO, Muzaffer HATKO,

Uğur, Selma HATKO, Edin HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

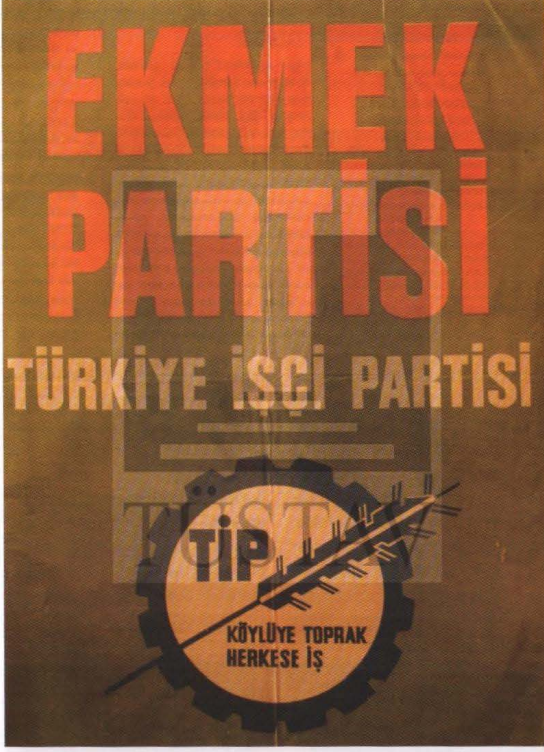
Enver HATKO, Kemal HATKO, Yavuz HATKO,

Haftalık Sosyal Adalet gazetesi TIP'e yakın yayın organlarından biridir.

TKP'nin 1970 tarihli 50. yıl afişi.

TİP'e ait bir afiş.

TÜSTAV — Süreli Yayınlar koleksiyonunda yer alan bir diğer önemli dergidir. Bu yayın, 1964 yılından başlayarak 1987'e kadar "... dünya komünist ve işçi partilerinin teori ve enformasyon dergisi 'Barış ve sosyalizm problemleri'nin Türkçesidir.'" (Yeni Çağ, sayı: 1-2, Ocak-Şubat 1964, s. 1)

İŞÇİ HAREKETLERİNE İLİŞKİN KAYNAKLAR

Bilindiği gibi 1960'lı yıllar yalnızca komünist, sosyalist ve devrimci gençlik hareketleri için değil aynı zamanda işçi mücadeleleri ve sosyal hareketler açısından da oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Kolektif işçi eylemleri ve sendikal harekette dikkate değer bir canlanmanın ardından Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DISK), büyük oranda TİP ve bu partiyle bağlantılı sendikaların etkisiyle 1967 yılında kurulması bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, 15-16 Haziran 1970'de, hükümetin sendikal örgütlenme ve

grev hakkına getirmek istediği kısıtlamalara karşı patlak veren direniş, dönemin işçi hareketlerinin ne derece militan bir seviyeye ulaştığını göstermiştir. DISK Merkez Arşiv Fonu, TÜSTAV'ın işçi hareketlerine ilişkin olarak bir araya getirdiği arşiv malzemesinin en zengin öğelerinden biridir. Eylül 2005'te DISK ile imzalanan bir protokolle TÜSTAV'a aktarılmış ve Şubat 2007'de araştırmacıların kullanımına açılmıştır. Merkez Arşiv Fonu, DISK Yürütme Kurulu raporlarından, tüzük ve yönetmeliklere, genel merkez ile üye sendikalar arasındaki ilişkilerden, siyasi partiler, resmi daireler, dernekler ve meslek odalarıyla yapılan yazışmalara ve işçi mektuplarına kadar pek çok konuda binlerce belgeyi içermektedir. Bu arşiv, yalnızca DISK tarihi değil, 1960 ve 70'li yıllarda işçi mücadelesi üzerine çalışan tüm araştırmacılar için eşsiz bulunmaz bir veri kaynağıdır.

TÜSTAV İşçi Hareketleri Arşiv Fonu, DISK Merkez Arşivi dışında, 1960'lı

yıllarda kurulan şu sendikaların arşivlerini de muhafaza etmektedir: Türkiye Maden-İş Sendikası, İleri Deri-İş Sendikası, Tekstil-İş Sendikası, Keramik-İş Sendikası, Hürcam-İş Sendikası, Ayrica Gıda-İş, Lastik-İş, Bank-Sen, Yapı-İş gibi birçok sendikaya ait arşiv fonlarının tasnifine devam edilmektedir ve bunlar yakın gelecekte kullanıma açılacaktır.

Ek olarak; yukarıda bahsi geçen TİP arşiv koleksiyonu içindeki Kemal Süller, Nebil Varay, Alev Ateş arşiv fonları ve yine yukarıda zikredilen dava dosyaları, DISK'in kuruluşundan, 15-16 Haziran direnişine, TİP'in DISK ve daha genel olarak işçi hareketleriyle ilişkilerine değin birçok konuda sayısız belge içermektedir. TÜSTAV sitesinde erişilebilir olan bu fonlara ait katalogların incelenmesi, söz konusu belgelerin muhtevası hakkında çok daha fazla ipucu verecektir.

EKSİKLERİMİZ

Yukarıda özet bir sunumunu yaptığımız TÜSTAV arşivleri, 1960'lı yıllarda büyük bir ivme kazanan ve 12 Mart 1971 muhtırasının hedefi haline gelen sol ve sosyal hareketlerin tarihini yazabilmek için başvurulacak en önemli kaynaklar arasındadır. Ancak Vakıf olarak önemli eksikliklerimizin olduğunu da kabul etmeliyiz. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "68" hareketlerine edebiyat, sanat ve fikir alanlarıyla büyük bir canlanma eşlik etmiştir. *Yeni Dergi*, *Papirüs* ve *Yeni Ufuklar* gibi süreli yayınların ortaya çıkışı, bu alanlarda meydana gelen birikime ve bir anlamda solun kültürel etkisine işaret etmektedir. Yine de bu tip dergiler ve kültürel alanda faaliyet gösteren diğer süreli yayınlar arşiv koleksiyonlarımız içinde yer bulamamıştır.

ERDEN AKBULUT
TÜSTAV YÖNETİM KURULU

EROL ÖLKER
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ
TÜSTAV YÖNETİM KURULU

YAKIN DÖNEM

DİPNOT

1 Erden Akbulut ve Ersin Tosun (der.), *TİP'in Sevi Radıosu: Mayıs 1967 - Aralık 1973* (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2017).

AJANS PRESS

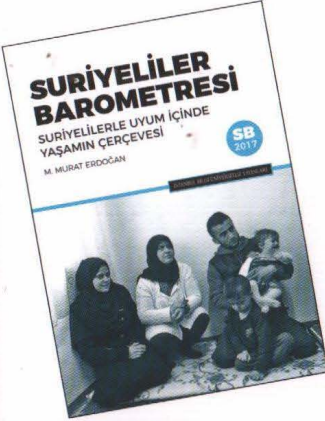
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

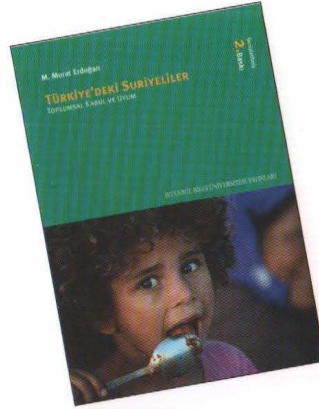
Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

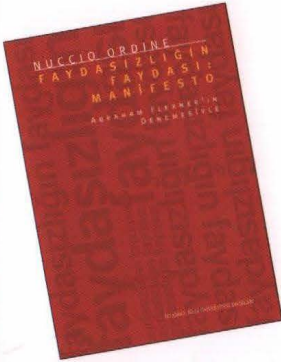
M. MURAT ERDOĞAN
SURİYELİLER BAROMETRESİ
SURİYELİLERLE UYUM İÇİNDE YAŞAMIN ÇERÇEVESİ
FOTOĞRAFLAR ÇOŞKUN ARAL
 196 Sayfa, ISBN: 978-605-399-513-5

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan tarafından tasarlanan ve her yıl uygulanması planlanan 'Suriyeliler Barometresi', konuyu hem Türk toplumu hem de Suriyeliler bakımından ele alarak 'ortak toplumsal yaşamın' dinamiklerine, uyum ve gerilim süreçlerine dikkat çekmeyi amaçlıyor.

M. MURAT ERDOĞAN
TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER:
TOPLUMSAL KABUL VE UYUM - GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI
FOTOĞRAFLAR ÇOŞKUN ARAL
 336 Sayfa, ISBN: 978-605-399-369-8

Alanında klasikleşen kitabın ikinci baskısında; 2014'teki verilerin esas alındığı ilk baskının özgün hali aynen korunmuş, süreç içindeki değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için 2017'deki verilerinden oluşan özel bir güncelleme bölümü ile kitap zenginleştirilmiştir. Kitabın son sayfaları ise, Çoşkun Aral'ın objektifinden kamplarda yaşayan Suriyeli çocuklara ayrılmıştır.

NUCCIO ORDINE
FAYDASIZLIĞIN FAYDASI: MANİFESTO
ABRAHAM FLEXNER'İN DENEMESİYLE
 166 Sayfa, ISBN: 978-605-399-509-8

21 dilde, 31 ülkede yayımlanan Nuccio Ordine'nin bu eseri, bir felsefe metni olmanın yanı sıra siyaset bilimi, sosyoloji ve edebiyat gibi disiplinlerin bakış açılarında dönüşüm yaratabilecek düşünceleri tartışıyor.

GÜLER OKMAN FİŞEK
İLİŞKİ İÇİNDE "BEN":
KÜLTÜR, AİLE, BİREYSELLEŞME VE PSİKANALİTİK ARAYIŞLAR
 211 Sayfa, ISBN: 978-605-399-511-1

Güler Okman Fişek bu kitapta, Türkiye'nin ne tipik bir Batı toplumu ne de tipik bir Doğu olmadığı, özgün bir bileşim olduğu, bu bileşimin en iyi ailevi benlik gibi bir benlik katmanıyla anlaşılabilirliğini anlatıyor.